

bus est. Obijt autē Enricus Arelati, & morte naturali vitā finiuit. Depingit in veste pacifica. Quia in pace, & quiete mortuus est. Concurrentia. Concurrerunt cum Enrico, & prope tempora eius in Sede apostolica. Simplicius natione Tiburtinus annis quindecim, in solio vero imperij Romani Leo primus imperauit annis decem & septem.

Caput. XVII.

ALARICVS huius nominis secundus Enrici filius patre defuncto ad Gothorum regimen apud Tolosam sublimatur, anno Domini quadringentesimo octogesimo quinto, regni Hispaniæ centesimo vicelesimo secundo, & regnauit annis viginti tribus, aduersus quem Fludiginus Francorum Princeps Galliae Gothicae regnum affectans Burgundionibus sibi auxiliantibus bellum mouit, fusisque Gothorum copijs ipsum postremo Regem apud Pictauium prælio interfecit, ideo depingitur armatus, & occisus, quia in prælio vulneratus occubuit. Concurrentia.

Anno
ccccxxxv

Concurrerunt cum Alarico, & prope tempora eius in Sede apostolica Foelix tertius natione Romanus annis octo, & Gelatius natione Aphricus annis tribus, & Anastasius natione Romanus annis tribus, & Simacus natione Sardus annis quindecim.

In solio vero imperij Romani Zeno imperauit annis decem, & septem. Anno vndecimo huius regni Alarici obiit Childericus Rex Francorum, & successit illi Clodoricus eius filius, qui regnauit annis triginta, sed tamen quindecim annis Paganus fuit, alijs quindecim Christianus. Ille fuit quintus Rex Francorum, & primus ex Regibus Franciæ fidem catholicam suscepit.

Caput. XVIII.

GISELARICVS filius Enrici Regis ex concubina Alarico fratre defuncto, qui filium Amalaricum nomine, quem ex Amalafenta vxore sua filia Theodorici Regis Ostrogotorum in Italia regnantis genuerat, & infantem quinque annorum reliquerat, ad regnū Gothorum tyrannide assumptus est, anno Domini quingentesimo octauesimo octauesimo, regni Hispaniæ centesimo quadragesimo quinto, & regnauit annis quatuor, & a quodā Duce Regis Theodorici Ostrogotorum in prælio campestri apud Barcinonam victus fugit, & Aphricam transfretauit, & nunquam rediit, & extunc in antea Rex reputatus non est. Depingitur Giselaricus in veste pacifica, ense extra manum erepto, quia armis depositis fugitiuus euasit. Concurrentia.

Anno
dvlj.

Concurrerunt cum Gesalarico, & prope tempora eius in Sede apostolica, Ornizatio natione Campanus, annis nouem. In solio vero Imperij Romani, Anastasius imperauit annis viginti & sex.

Caput. XIX.

REX Ostrogotorum Theudoricus huius nominis secundus annis maternis Amalarici Gothorum regnum assumpsit, anno Domini quingentesimo duodecimo, regni Hispaniæ centesimo quadragesimo nono, & regnauit annis duodecim, mensibus septem. Hic cum audisset Giselaricum sua timiditate, ac cordis pusillanimitate fugatum, & per diuersas orbis prouincias vanum incedere, & regimi-

Anno
dxij.

ne Gothorum ad Analaricum nepotem suum pertinere, maturo consilio habito potentem exercitum congregavit, & in Hispaniam veniens cum esset nobilissimus, magnificus, & virtuosus libenter ab omnibus in Regem assumptus est, quoad Alarici nepotis sua pueritia duraret. Ea namq; mente regnum assumpsit, vt nepoti, cum vir ætatis perfectę factus esset, confestim regnum dimitteret, quod & fecit. Ei namq; adolescenti facto regnum dimisit, & ab Hispania in Italiam se reduxit, vbi obiit morte subita. Depingitur senex in veste longa, quia in pace obiit grandęuvs ætate, & magnę auctoritatis quo ad alia, licet in fide erroneus fuit, sequens hæresim Arrianam, & catholicos persequens. Et quia nedum in Hispania, sed etiam in Italia regnabat, habet in quarta parte scuti Aquilam ad denotandum, quod regni Italiae aliquam partem habuit. Concurrentia. Concurrerunt cum Theodorico, & prope tempora eius in sede Apostolica, Ioannes Priscus natione Thuscus annis duobus. In solio vero imperij Romani Iustinus primus imperavit annis septem, anno tertio huius regni Theodorici obiit Clodoneus Rex Francorum, & successit ei Clodarius filius eius, qui regnavit annis quinquaginta. Iste fuit sextus Rex Francorum.

Caput. XX.

Anno, d.
xxiiij.

ALARICVS Alarici filius, & nepos Theodorici ex filia post Theodoricum in regni solio collocatur, anno Domini quingentesimo vicesimo quarto, regni Hispaniæ centesimo sexagesimo primo, & regnavit annis quinque, mensibus octo, & Achilberto Rege Francorum in quodam prælio occisus est. Depingitur autem armatus, occisus, quia in prælio interfectus. Concurrentia. Concurrerunt cum Amalarico, & prope tempora eius in sede Apostolica, Foelix quartus natione Sabinus annis quatuor, & Bonifacius secundus natione Romanus annis quatuor, Agapitus natione Romanus annis vndeccim. In solio vero imperij Romani, Iustinianus primus imperavit annis triginta & octo.

Caput. XXI.

Anno, d.
xxxij.

POST mortem Amalarici Theudius in regno assumitur anno Domini quingentesimo tricesimo secundo, regni Hispaniæ anno centesimo sexagesimo septimo, & regnavit annis decem & septem, mensibus quinque: assumptio autem eius sic fuisse dicitur, Amalafenta mater Amalarici timens sexus fragilitatem cum sperneretur a Gothis, hunc Theudium consobrinum suum olim filij sui tutorem ob consanguinitatis gratiam a Thuscia accersivit, vbi pugnare debebat, & tunc in Regē eum favore Principum eleuavit, qui licet esset hæreticus patrui tamen concessit, vt licentiam catholicis Episcopis daret, in vnum apud Toletum, quæ tunc vrbs Regia habebatur, conuenire. Et quæcunque ad disciplinam ecclesiæ pertinent libere ordinare. Hic Theudius immemor beneficij ab Amalafenta Regina recepti, post aliquos dies eam fecit in balneo strangulari, & quia ipsa se, & filium Iustinianum catholico Orientis Principi commendarat, qui cum audisset facinus, condoluit interfectę, & misit Belasarium Ducem, & patritium, vt in Theudium vindicaret, sed ipso intercepto negocijs Romanorum ante aduentum eius fuit Theudius interfectus in hunc modum. Cum quadam die in palatio cum suis proceribus loqueretur, quidam histrio, quem vulgari nomine Aluardanū vocamus, fingens se insanum,

vulnerauit eum, ex quo vulnere Rex prostratus vi gladij indignantem animam exhalauit, fertur autem in emissione sanguinis coniuualle, ne quisquam interficeret percussorem, dicens se congruam meriti vicissitudinem recepisse, quia ipse priuatus occiderat Amalasantam Reginam dominam suam. Depingitur Theudius occisus, & quasi percussus claua, quia ab Histrone, seu Albardano percussus interijt. Concurrentia. Concurrerunt cum Theudio, & prope tempora eius in Sede apostolica, Ioannes secundus annis duobus, & Siluerius natione Campanus ex parte Ormizenda Episcopo Romano anno vno, & Virgilius natione Romanus annis decē & octo.

In solio vero imperij Romani imperabat prædictus Iustinianus primus. Huius Iustiniani tempore res publica Romana multum est prosperata tam in Oriente, quam in Occidente. His temporibus apud montem Casinum post solitariam, & arctam vitam in cœnobio monastico sanctus Benedictus degebat.

Caput. XXII.

THEVDISELVS Dux exercitus interempto Theudio a Gothis in Regem præficitur, anno Domini quingentesimo quadragesimo, regni Hispaniæ anno centesimo sexagesimo octauo, & regnauit anno vno mensibus tribus, qui dum plurimorum potentium connubia prostitutione publica macularet, & necem pluribus procuraret, magnates Gothorum attendentes grandem maculam, ac plurima obprobria ex hoc posse venire Gothicæ nobilitati, nec non ingentia pericula. Nam si sub tam scelerato, & turpi principe prælia intrassent, vinci, & perire timebant, quia nonnunquam propter peccata Ducum exercitus militares sunt cum magna strage prostrati, deliberauerunt eum capere, & occidere, quod opere compleuerunt. Nam cum quadam die apud Hispalim in prandio esset, ingressi sunt omnes, qui illius cõiurationis, & tractatus fuerant participes, & ceperunt eum, aliqui vero ex illis, quorum vxores adulterio maculauerat, & consanguineos occiderat, tam lethaliter vulnerauerunt eum, quod mortuus est. Depingitur cum in mensa prandet occisus. Cuius breuitatis temporis tanta fuit, quod concurrentiam Pontificum, & Imperatorum non capit.

Anno. d. xl.

Caput. XXIII.

AGILDA extincto Theudifelo in regno subleuatur, anno Domini quingentesimo quadragesimo primo, regni Hispaniæ anno centesimo sexagesimo nono, & regnauit annis quinque. Iste aduersus Cordubam mouit bellum, & in cõtemptum religionis catholice sepulturam beatissimi Ascicli, & victoriæ martirum hostium, & iumentorum præsentia profanauit, & inito certamine contra ciues pœnas dignas sanctis inferentibus, pro vt meruit, est expertus.

Anno. d. xli.

Nam & in illo conflictu filius eius interfectus est, & thesaurum suum, & partem exercitus amisit. Et post aliquod tempus apud Enfricam a suis occisus est. Depingitur autem Agila pugione in corpore fixo, quia sic occisus est. Concurrentia. Concurrerunt cum Agila, & prope tempora eius in Sede Apostolica, Pelagius primus natione Romanus annis quatuor. In solio vero imperij Romani imperabat idem Iustinianus primus. Hoc tempore Armeni fidem Christianam receperunt.

REGVM HISPAN.

Caput. XXIII.

Anno. d.
lv.

ATHANAGILDVS post mortē Agilæ per tyrānidem efficitur successor in regno, anno Domini quingentesimo quinquagesimo quinto, regni Hispaniæ centesimo septuagesimo quarto, & regnavit annis quatuordecim. Hic cum iam dudū Agilam regno priuare conaretur, auxilia militum ab Imperatore Iustiano no poposcit. Sed submouere Agilam a regno non potuit, donec a suis fuit apud Cureneam interfectus. Decessit autem Athanagildus Toleti morte i propria, & vacauit regnum mensibus quinque. His diebus Theodomirus ex Sirenis, & Sireni, qui in Gallecia morabantur ab hæresi Arriana qua infecti erant, ad fidem catholicam sunt conuersi prædicante quodam sanctæ vitæ Episcopo, nomine Martino, per cuius saluberrimam doctrinam, & honestam vitam ecclesiæ Galleciæ magnum decorem, & honorem repperunt, sanctus quoque AEmylianus Abbas hoc tempore in Hispania claruit. Depingitur Athanagildus in veste pacifica, quia bella non dicit gessisse, & ex propria agitudine obiit. Depinguntur etiam in latere capita illius Martini Episcopi, qui in Gallecia prædicabat, & sancti AEmyliani. Concurrentia. Concurrerunt cum Athanagildo, & prope tempora eius in sede Apostolica Ioannes tertius natione Romanus annis septem. In solio vero Imperij Romani Iustinus secundus imperauit annis vndecim. Anno decimo huius Athanagildi, obiit Detarius Rex Francorum, & successit Chiluericus filius eius, qui regnavit annis viginti tribus. Iste fuit septimus Rex Francorum.

Caput. XXV.

Anno. d.
lxx.

LVIBA primus Gothus in regno præfici, Anno Domini quingentesimo sexagesimo nono, regni Hispaniæ centesimo octogesimo octauo regnavit annis tribus, qui secundo anno, postquam adeptus est principatum, Leouigildum fratrem suum non solum successorem, sed & participem regni fecit, & Hispaniæ prouisorem, non tamen Galliæ regno fuit contentus, obiit autem Luiba Narbonæ morte communi. Depingitur in veste pacifica, quia non fuit bellicosus. Concurrentia. Concurrerunt cum Luiba, & prope tempora eius in sede Apostolica, Benedictus quintus, natione Romanus annis quatuor, & in solio vero imperij Romani Tiberius secundus imparauit annis septem.

Caput. XXVI.

Anno. d.
lxxij.

LEOVIGILDVS defuncto Luiba fratre eius Hispaniæ, & Galliæ adeptus est principatum, anno Domini quingentesimo septuagesimo secundo, regni Hispaniæ centesimo octogesimo nono, quia vnus annus solum Luibæ cōputatur, & regnavit annis decem & octo. Hic Leouigildus habuit vxorem Theodosiam filiam Seueriani, qui erat Dux prouinciæ Carthaginensis, filius Regis Theodorici, qui Seuerianus ex vxoris nomine Theodora, quæ ex genere Regum descendebat, genuit inelytos filios, & filias. Inter hos quidem Leandrum, Ilidorem, qui fuerunt Archiepiscopi Hispalenses, vnus post alium, & Fulgentium Astygitanum Episcopum, & duas filias Florentiam virginem Abbatissam, & Theodosiam Reginam, quam diximus vxorem Leouigildi,

ex qua Leouigildus genuit duos filios Hemergildū, qui fuit martyr, & Recaredum, qui fuit Rex, vt statim dicetur. Hic Leouigildus bellis regnum desiderans ampliare, opes instituit congregare, & studio eius exercitum concordante fauore victoriarum, & animositate præclarus multos populos subiugauit. Cantabriam namq̃ iste obtinuit, & destruxit Bæregiam, iste cepit Sabādrīam, & cesserunt ei plurimi rebelles Hispaniæ ciuitates, fudit quoq̃ diuerso prælio militem aduersantem, & quædam castra, quæ occupauerant, eis abstulit dimicādo. Hemergildum deinde filium obsessum Hispani dolo cepit. Et quia nefandis ritibus Arrianiæ perfidiæ noluit consentire, tormentis varijs cruciāuit. Demum securi percussus patricida ipsius dignum Deo Martyrem consecrauit. Postremo bellum Sirenis intulit, regnumq̃ eorum in ius Gothorum bello sceleri cōmutauit. Et magna ex parte Hispaniam ampliāuit. Nam antea gens Gothorum angustiis finibus arctabatur, non tantum totam Hispaniam, sed aliquas partes eius tenebant, hoc tempore regnum Sueuorum destructum est.

Bæregia.
Sabādrīa.

Nam Leouigildus in Gallecia pugnans contra Andecam Regem Sueuorum, illum deuicit. Et extunc in antea regnum Sueuorum, quod centum, & septuaginta, & septem annis durauerat, extinctum est, & Gothorum regno applicatum, vt deinceps sub Gothico nomine censeretur, & Sueuicum nomen cessaret. Hic Romanos milites apud Legionem bello extinxit, urbemq̃ cepit, & ex suo nomine Legionem vocauit. Obijt autē Leouigildus morte propria Toleti, & depingitur in veste pacifica, ac longa, quia leges condidit, quarum promulgatio auctoritatem, & maturitatem desiderat, sed habet ensē nudum sub manu, quia bellicosus fuerat. Depingitur etiam in margine prope eum Seuerianus Dux Charthaginensis, & Theodora vxor eius, & Leander, & Isidorus Hispanenses Archiepiscopi, ac Fulgentius Episcopus Tingitanus illius siquidem ciuitatis, quam hodie Tanger vocant. Hi fuerūt probissimi Pontifices filij Seuerini, & Theodoræ. Nec non depingitur Florentia Abbatisa, & Theodosia Regina vxor Leouigildi filia præfatorū Seueriani, & Theodori, ac post eos Recaredus filius Leouigildi, qui postea fuit Rex, & ibi integre est depictus, vt Hemergildus habens securim in capite fixā, quia a patre Leouigildo securi percussus martyrium consumauit. Concurrentiā. Concurrerunt cum Leouigildo prope tempora eius in sede Apostolica Pelagius secundus annis decem, & Gregorius primus natione Romanus insignis sanctus, & doctor ecclesiæ annis quatuordecim. In solio vero imperij Romani Mauricianus imperauit, & annis viginti, anno quintodecimo regni Leouigildi obijt Tilboricius Rex Francorū, & successit ei Cletaurus filius eius, qui regnauit annis quadraginta tribus, iste fuit octauus Rex Francorum.

Caput, XXV.

Recaredus post mortem Leouigildi patris eius successit in regno anno Domini quingentesimo nonagesimo, regni Hispaniæ ducētesimo sexto, & regnauit annis quindecim. Hic fuit cultu præditus religionis, & paternis moribus longe dissimilis. Nam ille religiosus, & bello promptus. Hic fide pius, & pace præclarus. Ille armorum exercitio gentis imperium dilatauit. Hic gloriosus eandem gentem tropheo fidei sublimauit. In ipsis regni enim sui exordijs per Leandrū, & Fulgentiū auunculos suos, erant enim fratres Theodosiæ Reginæ suæ matris, in fide catholica institutus totius Gothiciæ gentis populos Arriani erroris labe deterfa ad cultū rectæ

REGVM HISPAN.

fidei reuocauit synodum sexaginta quatuor ad condemnationem Arriane
 heresis de diuersis Hispaniæ, & Galliæ prouincijs in vrbe Regia Toletō congregauit,
 & eidem concilio religiosissimus princeps deuotus aduenit, gestaꝝ concilio subscri-
 ptione firmavit Pontificibus, & palacij primioribus, clero, & militia approbātibus
 abdicans cum populo vniuerso perfidiā, quam hucusq; Gothorum populus didice-
 rat ex dogmate Arriano, & prædicans trium personarum vnitatem, vnum Deum,
 filium a patre consubstantialiter genitū, Spiritum sanctum inseparabiliter a patre, &
 filio procedentem, & esse amborum vnum spiritum, vnde & vnum sunt. Egit etiam
 gloriose bellum aduersus infestas gentes fidei auxilio subleuatus, Francos enim, cum
 quadraginta fere milibus armatorum in Galliam Gothicam irruentes, misso aduer-
 sus eos Claudio Duce glorioso triumpho repulit, & prostrauit. Nulla vnquam in
 Hispanijs Gothorū victoria maior, vel similis inuenit, prostratis enim, & captis plu-
 rimis militibus hostiū residua pars exercitus Gothis sequētibus vsq; ad limina regni
 sui cesa fuit. Sepe etiam cōtra insolentiam Romanorū, & irruptiones Vasconū, plu-
 rima bella gessit, Toleti sine pacifica migravit ad Christum. Depingitur Recaredus
 sedens in veste pacifica magnæ autoritatis propter excellentiā suam, quia fuit vnus de
 melioribus Regibus Hispaniæ, & habet crucē in manu propter expulsionē heresis Ar-
 rianæ, quam fecit, ab eius tēpore vsq; in præsens nulla alia apud Hispanos publice hæ-
 relis reperta est, habet etiā ense nudū in alia manu, quia bella sceleriter tam per se, quā
 per suos Duces, & exercitus egit, sic enim decet Principes catholicos fidē nedum mo-
 nitis, sed etiā ense tueri. Concurrētia. Concurrerunt enim cum Recaredo, & prope
 tēpora eius in sede Apostolica Sauiianus natione Tusceus anno vno, & Bonifacius
 tertius natione Romanus mēsis septem, & Bonifacius quartus de ciuitate Valentie
 annis sex. In solio vero imperij Romani Phocas imperauit annis octo. Hic concessit
 beato Bonifacio quarto Pontifici Romano templum, quod Pantheon dicebatur,
 vt consecraretur in honorem beatæ Mariæ, & omnium sanctorum, vt latius contine-
 tur in legenda illius festi, quod celebratur Calendis Nouembris.

Caput. XXVIII.

Anno, dc.
v.

LUIBA huius nominis secundus Recaredi filius nomen assumpsit,
 anno Domini sexcentesimo quinto, regni Hispaniæ ducentesimo vice-
 simo primo, & regnavit annis duobus, mensibus quinq; de ignobili
 quidem matre progenitus, sed virtute indolis insignita, quem in pri-
 mo flore adolescentiæ Vitericus sumpta tyrannide innocuum deie-
 cit, precifaꝝ dextera occidit anno ætatis suæ sexto decimo. Depingi-
 tur Luiba in etate adolescentiæ gladio in pectore fixo, quia adolescens interfectus est,
 cuius breuitatis temporis tanta fuit, quod concurrentiam Romanorum Pontificum,
 & Imperatorum non capit, hoc tempore prælia grandissima aduersus Regem Persa-
 rum exhorta sunt, quibus Romani fortiter debellarunt plurimas prouincias, & Hiero-
 solimam dimiserunt.

Caput. XXIX.

Anno, dc.
vi.

VITERICUS extincto Luiba per tyrannidem regnum assumpsit anno Do-
 mini sexcentesimo septimo, regni Hispaniæ ducentesimo vicesimo ter-
 tio, & regnavit annis septē, strenuus quippe in armis. Et tamē victo-
 riæ expers. Nam cū aduersus Romanos bellū tentasset semper inglo-
 rius est inuentus, nisi quod quosdā milites captos duxit Sagunciam.

Hic in

Hic in vita sua multa illicita fecit, in morte gladio perijt, quia gladio innocentē Luibam occiderat, vt illius innocētis sanguis non maneret inultus. Et vt iuxta veritatis verbū gladio occidens gladio periret inter epulas enim prandij coniuratione quorundam, qui Luibę cōsanguinzi esse dicuntur, excita interfectus est. Corpus autē viriliter expectatum, vilis est humatū. Depingitur Vitericus cum ense in capite percussus, & occisus, quia gladio interijt. Concurrentia. Concurrerunt cum Viterico, & prope tempora eius in sede Apostolica Deusdedit natione Romanus annis tribus, in solio vero Imperij Romani Heraclius cum Constancio filio suo imperauit annis triginta vno. Hoc tēpore Machometus nefandus Pseudodropheta Agarenorū nequitiam sectæ suæ stultis populis prædicauit. Tertio anno Imperij huius Heraclij Perfarum Rex multam partem reipublicæ Romanæ cepit, deuastrauitq; Hierosolimam, & venerabilia loca incendit populorum captiuās copias vna cum Patriarcha Zacharia, & preciosum lignū sanctæ Crucis in Persidem duxit. His temporibus floruit sanctus Galius in Alemania sancti Columbani discipulus.

Caput, XXX.

Vndamirus post interitum Vitrici cœpit regnare anno domini sexcentesimo quartodecimo, regni Hispaniæ ducentesimo tricesimo, & regnavit annis duobus. Hic Vascones vna expeditione vastauit, alia militem Romanum obsedit. Hic statuit, vt nullus ad ecclesiam confugiens inde inuitus extraheretur, quod non quasi quid nouum accipiendum est, sed corroboratiuum priuilegiorum, quæ Romani Pontifices, & Imperatores alij Principes ecclesiæ Dei concesserunt, propria morte Toleti decessit. Depingitur in veste pacifica cum ense in manu propter bella, quę gessit Concurrentia. Concurrerunt cum Gundamiro, & prope tempora eius in sede Apostolica Honorius primus natione Campanus annis duodecim. In solio vero Imperij Romani imperabat idē Heraclius, hoc tempore Cosdroe Perfarū Rex interēptus est per Heraclium, & tunc populus a captiuitate liberatus, & cū sancta Cruce reuocatus, Hic Heraclius deuicta Perside cum gloria rediens Patriarchā Zachariam, & omnē populum Christianū captiuum Hierosolimam reduxit, & sanctā Crucē, quā a Cosdroe recep. rat, portās ornatus regio schemate dū per portā per quā Christus baiulans Crucē ad passionē exiuit, vellet intrare, porta diuinitus clauditur, & humiliato illo ad intrandum aperitur, & Cruce reportata celebritatē exaltationis ipsius instituit fieri annuatim. Et fit hoc Festum quartadecima die septembris.

Anno. de
xiiij.

Caput, XXXI.

Sisebutus post Gundamirum ad regale fastigium reuocatur anno Domini sexcentesimo decimosexto, regni Hispaniæ ducentesimo tricesimo secundo, & regnavit annis nouem, mensibus sex. Hic Christianissimus per historiatores vocatur, zelo autē dei accensus in initio regni sui Iudeos ad fidem Christianā permouens emulationem quidē habuit, sed non secundum scientiam, potestate enim compulit, quos prouocari oportuit fidei ratione. Attendens tamen, quod sicut Paulus dicit siue per occasionem, siue per veritatem Christus annunciet, in hoc gaudeo, & gaudebo, fecit baptizari omnes Iudeos in regno suo. Hic Sisebutus per Hispaniā vrbes Romanas tibi subiecit. Hoc tēpore venerabilē Claudium Toletanum sedis Metropolitanæ sanctitatis præconio præfulgentem ecclesia veneratur. Isidorum quoq; Hispalensem Metropolitanum tunc temporis Hispania celebrabat, vt sanctissimū doctorem, egregium, & præclarum, qui anno septimo præfati

Anno. de
xvi.

REGVM HISPAN.

Principis Sisebuti contra Acephalorum hæresim apud Hispalum in sacrario sanctæ Hierusalem conciliū celebravit. Hic Sisebutus de Romanis personaliter bis sceleriter triumphavit, & quasdā eorum vrbes pugnando subiecit, & classē nauigās aliquas gentes iuxta fretum morantes bello constravit, quas gens Gothorū post in suam redegit facile ditionem. Tantę clementię extitit erga victos, quos hostilis potentia mancipauerat seruituti, vt dato precio restitueret libertati, eiusq; thesaurus redēptio existeret captiuorum. Hunc alij proprio morbo, alij immoderato medicaminis haustu, alij veneno afferunt decessisse, cuius exitus non solum religiosis, sed etiam optimis laicis extitit luctuosus. Depingitur Sisebutus armatus, & cum ense nudo, & brachio eleuato propter bella, quę gessit, scuto vero rubeo, & cruce alba propter zelum fidei, quę habuit, sic enim depinguntur Reges, ac milites Hispanorum, qui inuocantes Sanctum Iacobum infideles expugnant. Concurrentia, Concurrerunt cum Sisebuto, & prope tempora eius in sede Apostolica Seuerin⁹ natione Romanus anno vno, & Ioannes tertius natione Dalmatius anno vno, in solio vero Imperij Romani imperabat idem Heraclius. Hoc tēpore Machometus Princeps Sarracenorū moritur, post quē Obier principatur.

Caput. XXXII.

Anno. dc.
xxv.

Recaredus huius nominis secundus Sisebuti filius post patris obitum Rex effectus anno Domini. DC. XXV. regni Hispaniæ. CC. XX. XIII. septē mēsis duntaxat regnavit, cuius vitę breuitas nihil habuit memoria dignū. Depingit autē puer & in veste puerili, quia puer obiit.

Caput. XXXIII.

Anno. dc.
xxvi.

Suintila huius nominis prim⁹ filius Recaredi primi Regis gloriosissimi res efficitur anno Domini. DC. XXVI. regni Hispaniæ. CC. XXX. III. & regnavit annis decem, iste sub Rege Sisebuto Ducis nactus officium, castra domuit Romanorum, Rucones etiam superavit, postquam vero regni apicem est adeptus, vrbes residuas, quas in Hispaniis manus occupauerat Romanorū, confecto prælio obtinuit, & subiecit, tantaq; triumphī gloria præ ceteris Regibus elaruit, vt sceleratē mirabiliter reportare videretur. Totius autē Hispaniæ Monarchiā intra fretum Oceani, quod nulli recto Principū est collatum exclusis Romanis primus obtinuit inter Gothos: auxit eo prælio virtutis suę titulū duorū Patriciorum obtentus, quorū alterum prudētia suam fecit, alterum virtute prælii subiugavit. Toleti propria morte decessit. Huius filius Rachimirus in cōsortio regni assumptus pari cū patre solio correghavit. In cuius infantia ita sacrę indolis splendor enituit, vt in eo, & vultus, & mētis paternarū virtutū effigies appareret. Isto fere cum patre mortuo superstites remanserunt alij duo filij Suintila, & Sisenandus, quos susceperat ex Theodora filia Principis Sisebuti. Hoc tēpore beatus Isidorus Gothorū historiæ descriptor, egregiusq; doctor Hispalēsis Archiepiscopus migravit ad Christū anno quarto prædicti Principis. Secūdo Nonas Aprilis. Depingitur Suintila armatus, quia bella plurima sceleratē gessit, & habet prope se adolescentē filiū Rachimirum, quia illū se viuente correghare fecit. Concurrentia. Concurrerunt cū Suintila, & prope tēpora eius in sede Apostolica Theodorus primus natione Græcus annis sex, in solio vero Imperij Romani Constantinus tertius cū Adriano fratre suo imperavit annis viginti sex: anno octauo regni Suintilæ obiit Clotarus Rex Francorū, & successit ei Degibertus filius eius, qui regnavit annis decē & sex, iste fuit nonus Rex Francorum.

Caput. XXXIII.

Siseuandus Suintilæ filius cœpit regnare anno Domini. DC. V. regni Hispaniæ. CC. XLII. & regnavit annis. V. mensibus. XI. Iste per tyrannidem in regni Gothorum solio collocatur, cum Suintilæ fratri suo primo genito deberetur, propria morte Toleti obiit. Depingitur Siseuandus in veste pacifica, quia non legitur bella gessisse, sed leges condidit, quæ in foro illo, quem librum Iudicum vocant, continetur. Concurrentia. Concurrerunt cum Siseuando, & prope tempora eius in sede Apostolica Martinus primus natus de civitate Tiburtina annis sex. In solio vero Imperij Romani imperabat idem Constantinus tertius, Sub hoc magna pars Romanæ reipublicæ a Sarracenis destructa est.

Anno. d. c. v.

Caput. XXXV.

Suintila huius nominis secūsus Gothis præficitur anno Domini. DC. XL. regni Hispaniæ. CC. XLIX. & regnavit annis quatuor. Hoc tempore duo concilia apud Toletum fuerunt celebrata sub Beato Eugenio vrbis regiæ Metropolitanæ Primatæ subscribentibus Salua Narbonensi, & Honorato Hispalensi, & Protasio Tarraconensi, & eorum suffraganeis, & vicarijs absentium Episcoporum. Depingitur autem Suintila in veste pacifica, quia pacem habuit, & in margine caput Sancti Eugenij Archiepiscopi Toletani, quia famosus Pontifex fuit, & sub eo concilia aliqua celebrata fuerunt. Concurrentia. Concurrerunt cum Suintila, & prope tempora eius in sede Apostolica Eugenius primus natione Romanus annis duobus. In solio vero Imperij Romani imperabat idem Constantinus tertius.

Anno. d. c. xl.

Caput. XXXVI.

Tulgas bonæ indolis ex radice regia Gothorum regnū assumpsit anno Domini sexcentesimo quadragesimo quinto, regni Hispaniæ ducentesimo quinquagesimo tertio, & regnavit annis duobus. Iste blandus, & catholicus est inuentus, regna sibi subdita pacifice dilatauit. In iudicio rectus iudex claruit, largitate præfuit, lenitate synodos a suis prædecessoribus confirmatas, autoritate simili confirmavit, doluit autem gens Gothorum tam cito, tam bonæ indolis iuvenem amisisse cunctis flentibus, quia flos tantæ indolis in fructum non adoleuit. Toleti propria morte decessit. Etenim nonnunquam accidit, ut optimi Reges tollantur de medio propter demerita subditorum. Depingitur iuuenis, & in veste pacifica, quia iuuenis obiit, & bella non gessit. Concurrentia. Concurrerunt cum Tulga, & prope tempora eius in sede Apostolica Vitilianus natione Campanus annis quatuordecim. In solio vero Imperij Romani imperabat idem Constantinus tertius.

Anno. d. c. xlv.

Caput. XXXVII.

Cindasuindus post Tulgam regno Gothorum per tyrannidē inuaso cœpit regnare anno Domini sexcentesimo quadragesimo septimo, regni Hispaniæ ducentesimo quinquagesimo quinto, & regnavit annis decem. Huius tempore in Toletana vrbe duo concilia sunt celebrata, obiit propria morte Toleti, Depingit in veste pacifica quia bella gessisse non legit. Concurrentia. Concurrerunt cum Cindasuindo, & prope tempora eius in sede Apostolica Deodatus natione Romanus annis quatuor. In solio vero Imperij Romani Constantinus quartus imperavit annis decem & octo. Huius tempore Sarraceni Siciliam inuadunt, & cum spolijs multis recedunt. Istius tempore Sex

Anno. d. c. xlvq.

REGVM HISPAN.

ta synodus celebratur Constantinopoli contra Græcorum Patriarcham, cui interfuerunt ducenti & octo Episcopi. Anno secundo huius regni Cindasirindi obiit Dagibertus Rex Francorum, & successit ei Clodoneus secundus filius eius, qui regnavit annis decem & septem, iste fuit decimus Rex Francorum.

Caput. XXXVIII.

Anno. dc.
lviij.

Recinsuindus filius Cindasuindi post mortem patris successit in regno anno Domini sexcentesimo quinquagesimo septimo, regni Hispaniæ ducentesimo sexagesimo quinto, & regnavit annis decem & octo, mensibus vndecim. Hic tria concilia clarente Eugenio vrbis Regiæ Metropolitanæ Toleti instituit celebrari. Huius Recensuindi Principis anno nono suscepit Sanctus Illesonfus Pontificatum ecclesiæ Toletanæ. Fuit autem Beatus Illesonfus de genere nobili, discipulus Sancti Isidori, monachus professione, vir per omnia laudabilis, & præcipuus sanctitate, demum Pontifex Toletanus. Et cum hoc tempore Eluidius, & Pelagius a Gallis venientes plærâsq; partes Hispaniæ errore infecissent, virginitatem beatæ Virginis infamantes: Beatus Illesonfus illis occurrens sacrarum literarum testimonijs, & lingua melliflua, & gratia in labijs suis diffusa eorum dogmata confutavit, & ab Hispanijs confusos abegit. vnde etiam in festo gloriosæ Virginis, quod in Hispanijs quintodecimo Kalendas Januarij celebratur, cum ipse ad matutinale officium comitatus clero, & populo, & multis luminaribus ad ecclesiam convenisset, apparuit ei beata Virgo choris Apostolorum, martyrum, ac virginum comitata, & sic ait, quia fide certa, & consciëntia pura lumbos tuos virginitatis cingulo accinxisti, & gratia in labijs tuis diffusa virginitatis meæ gloriam in cordibus fidelium depinxisti, accipe vestem de thesauris filij mei, vt iam in hac vita vestimento gloriæ adoreris, & ea in meis, & filij mei solēnitatib; vestiaris, & his dictis cū glorioso coetu, quo apparuerat, ad gloriā filij remeavit. Beatus autē Illesonfus de promissis securus suscepto munere lætus remāsit.

Hac autem veste nullus post eum vti præsumpsit, nisi Desibertus Archiepiscopus, qui culpa sua ab illa sede propulsus fuit exilio relegatus. Sedit autem nouem annis, & duobus mēlibus in cathedra Toletana, & expleto decimo octouo anno Recensuindi Principis decimo Kalendas Februarij vitā finiuit Toleti, & in ecclesia Beatę Leocadiæ ad pedes Beati Eugenij prædecessoris, ac auunculi sui cū magna reuerentia est sepultus. Obiit autē Recensuindus morte propria Toleti relicto filio Theudofredo, quē Vitiza postea excecauit. Et depingit in veste pacifica quia pacē habuit. Depinguntur etiā in margine sanctus Illesonfus, quia illo tēpore claruit, & Theudofredus filius Recinsuindi, qui excecatatus fuit, & duo filij Theudofredi Costa, & Rodericus nepotes Recensuindi, vt genealogia clarius cognoscatur, de quibus suis locis congruentibus dicitur. Concurrentia. Concurrerunt cum Recensuindo, & prope tempora eius in sede Apostolica Donus natione Romanus annis tribus, in solio vero Imperij Romani imperabat idem Constantinus quartus. Anno nono regni Recensuindi obiit Clodoneus Rex Francorum, & successit ei Theodoricus filius eius, qui regnavit annis decem & nouem. Iste fuit vndecimus Rex Francorum.

Caput. XXXIX.

Vir nobilis Bamba de Gothorū genere procreatus, strenuus, pacificus, mā suetus, qui ante regni fastigium multorū celebrationibus celebris habebatur. Defuncto Recensuindo ad regni solium vnanimiter subleuatur anno Domini, DC. LXXVI, regni Hispaniæ ducētesimo octogesimo quar

to, & regnavit annis nouē, mense vno. In principio regni eius Paulus Græcus vnus de magnatibus eius contra eum rebellauit. Contra quem Bamba cum magno exercitu apud Nemausum obsedit, & per vim obtinuit ciuitatē, atq; muros eius destruxit, & captum Paulum vinculis ad Toletum reduxit, vbi triūphaliter Bamba est receptus præcedentibus Paulo, & cōplicitibus suis decaluatis capitibus, & barbis rasis, pedibusq; nudatis. Ibant autē induti faccis, & camelis impositi, Paulus vero corona pictea coronatus, vbi carceribus mancipati manserunt. Rex vero ciuitatē miris operibus insigniuit. Quarto autē regni sui anno consiliū Toleti celebrauit sub Quirico Primate, cuius tēpore ducentę & septuaginta naues Arabū ad littus Hispaniæ peruenerūt, sed misso per Regem exercitu cōcremantur. Ac cum humana prosperitas aduersantibus carere non soleat, & extrema gaudij luctus occupet, Rex Bamba, qui cum insigni triumpho coronatus extiterat, postremo per Eringidium consobriniū Cindasuindi Regis veneno potui mixto inficitur, qua potione memoria Regis turbatur, quod Quiricus Pontifex Toletanus, & optimates palatii cernentes, & causam penitus ignorantes, ne Rex Catholicus sacramētis fidei fraudaretur, statim confessionis, & pœnitentię antidotum obtulerunt, quod religiosus Rex deuote suscipiens religionis habitū postulauit, & ad monasterium conuolans, quod in villa, quæ Pampliga dicitur, in districtu Burgenfi in quadā ecclesia extra muros subdita monasterio Sancti Petri de Arlanca tunc situm erat, finiuit vitam. Vixit autem in regno annis nouem, & in monasterio annis septem. Depingitur Bamba armatus, sed coopertus cucula monachali, quia gloriose bellum contra Paulum & fautores regnans gessit, sed in fine monachus effectus ab hac luce subtractus est. Concurrentia. Concurrerūt cum Bamba, & prope tempora eius in sede Apostolica Agato natione Siculus annis duobus, & Leo secundus natione Syrus mensibus decem. In folio vero Imperij Romani imperabat idem Constantinus quartus.

Caput. XL.

Hermigius eo quod esset Recensuindi sobrinus successit in regno tyrannice, & non de iure, reliquerat enim Recensuindus filium parvulum Theodosiū, cui successio regni debebatur. Cœpit autem regnare Hermigius anno Domini. DC. LXXXV. Regni Hispaniæ. CC. XC. III. & regnavit annis septem. Hic Cifilonem filiam suam magno viro Egice, Bambe Principis consobrino dedit vxorē, propter Recensuindi filiū Theufredū, ne regni eius primordia impediret. Huius tēpore fames valida Hispaniam pro parte depopulauit. Hoc tempore tria consilia in Toletana vrbe sunt celebrata sub Iuliano primate. Hic Iulianus Archiepiscopus dictus Pomerius ex genere Iudeorum, vt flores rosarum inter vepres spinarū productus omnibus mundi partibus in doctrina Christi manet præclarus. Non enim perfidia maiorum suorum, qui fidem catholicam pertinaciter recipere noluerunt, sed fidelis Habrahæ, qui credidit Deo, & reputatum est illi ad iusticiam, vestigia secutus, rebellium, & incredulorum Iudæorum pertinaciam abhorrens, vt verus Israëlita, in quo dolus non est, Christianæ veritatis cultor, & prædicator fuit, & inter multos claros Pontifices, qui Toleti fuerunt, vnus hic de clarioribus fuit. Depingitur Hermigius in veste pacifica, quia bella non legitur gessisse, sed plura concilia celebrari fecisse. Depingitur quoque in margine Iulianus Pomerius Archipontifex, quia famosus vita, & scientia fuit. Non tamen ponitur ei Aureola,

Anno. dc.
lxxxv.

REGVM HISPAN.

quia non legimus eum in cathalogo sanctorum collocatum, licet sanctus communi-
ter reputatur. Concurrentia. Concurrunt cum Hermigio, & prope tempora eius
in sede Apostolica Benedictus secundus natione Romanus mensibus decem, in so-
lio vero Imperij Romani Iustinianus secundus imperauit annis decem.

Caput. XLI.

EGICA gener, & successor Hermigij post mortem eius ad regni
Gothorum assumitur principatum anno Domini sexcentesimo no-
nagesimo secundo, regni Hispaniæ trecentesimo, regnavit annis de-
cem, & cum filio annis tribus, sed isti tres anni patri non filio com-
putantur, & ita in vniuerso regnavit annis tredecim, & confestim vt
habuit regnum filiam Hermigij, quam in vxorem acceperat, ob cri-
men Hermigij patris sui, quod in veneratione Bambæ Regis commiserat, a se abiecit.
cõmuni morte dicitur obiisse. Depingit Egica in pacifica vscite, quia bella non gessit.
Concurrentia. Concurrerunt cum Egica & prope tempora eius in sede Apostolica
Sergius primus natione Syrus annis tredecim, & Leo tertius annis duobus, in solio ve-
ro Imperij Romani Leo secundus annis tribus, & Tiberius tertius annis septẽ. An-
no sexto Egicæ obiit Theodoricus Rex Francorũ, & successit Chibericus secundus
filius eius, qui regnavit annis duodecim, iste fuit duodecimus Rex Francorum.

Caput. XLII.

VITIZA filius Egicæ post patris mortem successit in regno anno
Domini septingentesimo secundo, regni Hispaniæ trecentesimo deci-
mo, & regnavit annis nouem. Iste luxuriose vixit, & alijs luxurian-
di causam dedit. In initio regni sui Theudofredum filium Recinsuin-
di Regis apud Cordubam exilio relegauit, & oculos eius effodit.
Qui Theudofredus Rex ex vxore sua nomine Retilene de Regũ ge-
nere procreata genuit Costam, & Rodericum. Hic Vitiza voluit occidere Pelagium,
cuius patrem apud Tudam fuste peremerat, sed ad Cantabriam fugiens euasit furiam
persequentis, quia volebat dominus liberationis asylum in Hispanijs conseruare. Vi-
tiza autem sacrorum canonum inimicus Opæ fratri suo Archiepiscopo Hispalensi
tradidit ecclesiam Toletanam eiusdem vrbs viuente Pontifice Sinderedo, vt sicut ipse
carnali, ita & frater spirituali adulterio scedaretur, & vt iniquitatem iniquitati adijce-
ret violatis priuilegijs ecclesiarum reuocauit Iudæos, & maioris immunitatis priuile-
gijs, quæ ecclesijs ✠, sed quia iusto iudicio Dei agitur, vt actores scelerũ pœ-
nas subeant vltionis, de manu Domini supplicia suscepit, qui pro simplicibus satisfacere
voluit. Igitur Rodericus filius Theudofredi, quem Vitiza, vt patrẽ, priuare ocu-
lis visus fuit, fauore Romani senatus, qui eum ob Recinsuindi gratiam diligebat, con-
tra Vitizam decreuit publice rebellare, qui viribus præminens cepit eum. Et quod
patri suo fecerat, fecit ei, & regno expulso sibi regnum electione Gothorum, & se-
natus auxilio vindicauit. Vitiza itaq; plenus abominationibus, vacuus regno, or-
bus oculis propria morte Cordubæ, quo Theudofredum relegauerat exul, & Rex
vitam finiuit. Cumque duos filios reliquisset Sisibertum, & Ebam nullus successit in
regno, eo quod essent propter patris insolentias omnibus odiosi. Depingitur Viti-
za absque oculis, & cum compedibus ferreis, quia cæcus, & incarceratus vitam ex-
iuit. Concurrentia. Concurrerunt cum Vitiza, & prope tempora eius in sede
Apostolica Ioannes sextus natione Græcus anno vno, & Ioannes septimus simili

ter natione Græcus annis tribus, in folio vero imperij Romani Iustinus secundus, qui primo imperauerat, & expulsus fuerat, recuperauit imperium annis sex.

Caput. LXIII.

OSTA Theodofredi filius regnum Gothorum assumpsit, anno Domini septingentesimo vndecimo, regni Hispaniæ trecentesimo decimo nono, & dicitur regnasse quinque annis, & septem mensibus, quod tamen temporum computatio non recepit, quia secundum tempora, quibus alij Reges regnarunt, tot anni ei attribui non possunt, sed licet quanto tempore regnauit certitudinaliter nesciatur, hoc tamen testantur historiæ vulgari sermone conscriptæ, quod Vitiza ex abundantia maliciæ suæ noluit eum ex cæcare, sicut Theodofredum patrem suum ex cæcauerat. Sed Costa viriliter existens fretus auxilio Senatus, & populi Romani, qui intuitu amicitia, quam cum Recinsuindo Rege auo suo habuerant, fauorẽ ei prestituerunt, & auxilium, rebellauit patenter contra Vitizam, & indixit ei bellum, & uenerunt ad prælium campestre, in quo Vitiza fuit victus, & captus, cui Costa præcepit effodi oculos, sicut ipse fecerat Theodofredo patri suo, & sic vita, & regno priuatum, ac cæcum misit Cordubam in exilium, ubi infortuniter vitam finiuit. Sæpe namque iusticiæ diuinæ ineffabilis statera in hoc sæculo male meritos digne punit, ut prauitatis suæ exuberantia petente exuberantes poenas recipiant, & in hac vita temporalibus supplicijs afflicti ad æterna supplicia in futuro seculo transeant puniendi. Merebantur enim Vitizæ execranda flagicia, ut hic, & ibi acriter puniretur. Hic Costa relicta duobus filijs paruulis morte propria obiit. De regno huius historicus Rodericus mentionem non facit, sed post Vitizam immediate inseruit Rodericum, posui tamen illum, ut utriusque historiæ satisfacerem. Depingitur Costa in veste pacifica, quia in pace obiisse dicitur.

Anno
dcc.xi.

Caput. XLIII.

Rodericus vltimus Rex Gothorum, qui etiam uiuente Vitiza corrigere cœperat, hortante, & adiuuante Senatu Rex Gotorum efficitur, cœpit autem regnare anno secundo regni Vitizæ, qui fuit annus Domini septingentesimus nonus. Et regnauit annis duobus cum Vitiza, & vno per se, ideo dicendus est cœpisse regnare anno Domini septingentesimo vndecimo, regni Hispaniæ tricentesimo decimo nono, & regnasse per vnum annum, ut alij duo anni Vitizæ computentur, quod utique intelligendum est secundum illos, qui nullam mentionem faciunt de Costa Rege, Nam iuxta opinionem illorum, qui dicunt Costam regnasse immediate post Vitizam, hoc non obtineret, quia quinque anni addi deberent. Sed nos licet interserimus Costam, ut satisfaceremus vni opinioni, prosequamur tamen secundum aliam, quam historiator Pontifex Rodericus sequitur, ut iuxta Rodericum Historiatorem Roderici Regis gesta narrentur. Erat autem Rodericus durus in bellis, & ad negotia expeditus, sed in moribus dissimilis Vitizæ. Nam & circa initium regni sui Vitizæ filios Disibertum, & Ebam obprobrijs, & iniurijs lacessitos a patria propulsauit, qui relicta patria ad Riciliam Comitem Tingitanicæ ob patris amicitiam transfretarunt. Hic Rodericus filiam Iuliani Comitis, quæ in regali curia morabatur, violenter oppressit, Iuliano per eum legationis causa in Africam misso, quo redeunte, stuprum filia intensissime

Anno
dcc.ix.
Anno
dcc.xi.

REGVM HISPAN

doluit, & nauigio septem veniens ibi vxorem cum rebus domesticis collocauit. Et ha bita coniuratione secreta cum Arabibus in Hispaniã est reuersus, & egrotantis matris disidium simulans a Rege filiam impetrauit iussione matris solatio destinãdam, quam receptã restituit matri suã, & extunc in Antea cœpit ad destructionem Hispaniãe totis viribus properare, & se Arabibus, qui Machometistãe erant, copulare. Et quia Arabes timebant in Hispaniam transire, voluerunt primo paulatim experiri. Et quidam Princeps nomine Muza præsides Aphricãe constitutus ab Vlic Miramabolino misit cum Comite Iuliano quendam Principem nomine Tarif cum aliquibus militibus, & peditibus Aphricanis, qui transeuntes strictum maris venerunt Tarifam, & post hæc fecerunt insultum suum in Algeziram, & alia loca maritimã, & multis hominibus occisis, magnaque præda habita redierunt in Aphricam, & cum eis Iulianus Comes, qui referentes hoc Muzae magnam confidentiam tribuerunt iterum in Hispaniam audaciustrãseundi. Muza vero vocatus ab Vlic Miramabolino iuit in Aphricam relicto in patria principatu Tarif, cui iniunxit, vt Iuliano Comiti auxilia largiretur, qui ei dedit duodecim millia bellatorũ, quos Iulianus separatim in Hispaniam duxit in nauibus mercatorũ, ne causa transitus perciperetur, qui omnes conuenerunt in monte, qui Atarif Gebel dicitur, Gebel enim Arabice, idẽ est quod mons, hodie autem corrupto vocabulo dicitur Gibraltar, quod cum ad Roderici Regis noticiã peruenisset, misit contra eos nepotem suum nomine Sancium, qui cum eis sæpius dimicans, sæpius fuit victus, & vltimo interfectus. Vnde & Arabes sumptis animis audaciam sumpsit iuliano Comite eos per Beticam, quẽ hodie dicitur Andaluza, & Lusitaniam, quam vocamus Strematuram deducente, cœperunt diruptiones, & excidia execere. Rex autem Rodericus audita strage suorum, & prouinciãe variatione Gothis omnibus congregatis ad aduentũ Arabũ se obiecit, & ad occursum strenue properauit. Cumq; venissent ad flumen, quod Guadaletum vocatur, prope Asidonam, quẽ nunc Xericium dicitur, ex alia parte sedit exercitus Aphricanus. Rex autem Rodericus cum corona aurea, & vestibus deauratis a duobus mulis in lecto eburneo ferebatur, vt Gothorũ Regum dignitas exigebat, & per octo dies continuos a Dominica in Dominicam dimicarunt, ita quod de Tarif exercitu fere decem & sex millia ceciderunt. Sed iuliano Comite, & Gothis, qui secum aderant, dure instantibus franguntur acies Christianorum, qui longa pace, & abundantia desides, imbelles, & ignaui certaminis sunt inuẽti, & obicibus terga dantes die Dominica anno Domini septingentesimo quarto decimo: a Machometi vero errore principis anno nonagesimo secundo, Rex Rodericus, & Christianus exercitus deuincuntur, & fuga in docili perierunt. Duo autem filij Vitizæ, qui cum Iuliano Comite conspirauerunt, Regi Roderico in hoc prælio astiterunt, & alter a dextris, & alter a sinistris, collateralis acies gubernabant, & dicuntur in præcedenti nocte cum Tarif consilium habuisse, vt ipsis a bello cessantibus Gothorũ exercitus de facili vinceretur. Et Rex Rodericus cum esset magnanimus, antequã fugeret, permitteret se occidi, vt eo mortuo posset eis regnũ peruenire. Non enim credebant quod possent, vel vellent Arabes patriã retinere. Vnde in conflictu animis depositis quantocius effugerunt, & hoc ipsum Tarif promiserat, quod restitueret eis omnia, quẽ fuerãt patris sui, quod postea non impleuit. Alij tamen putant hos fuisse filios Costæ fratris Roderici, qui prætendebant ad se regnũ pertinere, sed siue siue Vitizæ, Costæ fuissent, constat eos infideliter se habuisse, prælio itaque infeliciter acto, quid Regi Roderico aduenerit, ex certo nescitur, nisi

quod corona, vestes, & insignia, & calciamēta auro, & lapidibus adornata, & equus, qui Orelia dicebatur in loco tremulo iuxta flumen sine corpore sunt inuēta, quid autem de corpore fuerit factum, penitus ignoratur, nisi quod post multa tempora apud Viseum ciuitatem Portugalliae inscriptus tumulus fuit inuentus. Hic iacet Rodericus ultimus Rex Gothorum. Depingitur autē Rodericus sub luctuosa veste, vt qui superbe cum pompis insignijs ad praelium processit, infeliciter victus sub nigra veste miserabiliter depingitur. Habuit enim magnam lamentandi causam, & cum eius tempore Hispani regni monarchia humiliata est, Gothorum nomen apud Hispanos prorsus cessauit. Nam licet Hispaniae Reges a Rege illo descenderant, titulum tamen Gothicum dimiserunt, alijs regijs titulis sunt insigniti. Depinguntur etiam in margine iuxta eum sceleratissimi proditores. Iulianus Comes, & Opa Archiepiscopus, decet enim, vt sicut proborum virorum depinguntur imagines, vt ad memoriam nostram veniant laudandi, sic & sceleratorum, vt veniant execrandi, sicut & Iudas in cena Domini solet depingi, Tarif quoque infidelis Machometista depingitur, qui cum eis venit in exercitum Hispanorum, vt a memoria nostra non cadat ab istis Machometistis terras nostras occupatas fuisse, vt cum eos debellamus, non existimemus, quod a terris suis illos expellimus, sed quod nostras, quas violēter occuparunt, recuperamus. Concurrerunt cum Roderico, & prope tempora eius in sede Apostolica Sifuius natione Romanus diebus viginti, & Constantinus natione Syrus annis septem, cum isto Constantino fuerunt in sede Apostolica nonaginta & duo Pontifices, in solio vero imperij Romani Philipus secundus imperauit anno vno, mensibus sex.

Caput, XLV.

Elagius post cladem cepit rebellare Agarenis, & principatū Hispaniae inter Christianos obtinere, sed quia hoc paulatim effectum est, clare non apparet in chronicis, quo tempore regni titulum assumpsit, licet aliqui post biennium a clade in Regem assumptum dicant.

Ne tamen interruptionem ponamus, congruēter dici potest, quod ex eo die, quo Rodericus infeliciter regnum amisit, Pelagium nutu diuino in regno foeliciter subrogatum putemus, & illi illud biennium, licet in illo forsam regnum vacasset, attribuamus. Sic ergo regni eius tempora computando regnare illum coepisse existimandum est, anno Domini septingentesimo duodecimo, regni Hispaniae trecentesimo vicesimo, & regnauit annis viginti. Hic de regio Gothorum genere descendens plurimas Agarenorum ciuitates cepit, & multa praelia contra Agarenos deuicit. De caetero autē alij Reges nuncupati non fuerunt Reges Gothorum, sed Reges Legionis, vel Asturiarū. Hic Pelagius genuit duos filios, scilicet Fasilam, qui post mortem eius regnauit, & Ormiseldam Reginam vxorem Alphonfi Regis catholici. Et quia in isto coepit regnum Hispaniae reparari, ideo ab eo incipit tertia computatio annorum, videlicet a reparatione regni. Obijt autē Pelagius morte communi, & depingitur armatus in manu ensē nudum habens, quia multa praelia, & urbium obsidiones gloriose peregit. Habet in scuto leonem depictū rubeum in campo albo, quae sunt arma Regum Legionis, quia ab eius tempore cessauit in Hispania intitulatio Gothorum, & arma eorum, & successit intitulatio a regno Legionis, quod forte fuit, quia prima ciuitas, quam ab Arabibus occupauit, fuit Legio, & extunc in Antea Regia ciuitas reputata est, continuantur autē haec arma in Regibus Legionis,

Anno:
dcccxxj.

REGVM HISPAN.

qui separatim in Legionibus regnauerunt. Coniunguntur vero per catela scuti cum armis Castellæ, quando regna mutata fuerunt. Depingitur etiam in margine Regina vxor eius. Concurrentia. Concurrerunt cum Pelagio, & prope tempora eius in sede Apostolica Gregorius secundus natione Syrus, annis decem & sex, in solio vero imperij Romani Anastasius secundus imperauit annis tribus. Hic Philippum Imperatorem captum oculis priuauit. Iste in omnibus malus fuit. Huius exercitus Theodosium elegit Imperatorem, qui Anastasio deuicto ordinauit ipsum in presbyterum.

Post quem Theodosius imperauit anno vno. Secundo vero anno huius regni Pelagij obiit Childibertus Rex Francorum, & successit ei Degibertus secundus filius eius, qui regnauit annis quinque. Iste fuit tertius decimus Rex Francorum. Post quem successit Theodoricus filius eius, qui regnauit annis quindecim, & iste fuit quartus decimus Rex Francorum.

Caput. XLVI.

Anno.
dccc.xxxij.

Fasila Pelagij filius cepit regnare anno Domini septingentesimo tricelimo secundo, regni Hispaniæ trecentesimo tricelimo primo, & ab eius reparatione vicelimo, & regnauit annis duobus. Hic a quodam vrsu, cum venationi insisteret, miserabiliter est interfectus. Ideo depingitur cum vrsu pugnans, quia vrsi dentibus, & brachijs depressus obiit. Concurrentia. Concurrerunt cum Fasila, & prope tempora eius in sede Apostolica Gregorius tertius natione Romanus annis decem. In solio vero imperij Romani Leo tertius imperauit annis viginti quinque. Huius tempore Sarraceni Constantinopolim venerunt, & tribus annis ciuitatem obsidentes abcesserunt, & inde multa bona abstulerunt.

Caput. XLVII.

Anno. d.
ccxxxiiij.

Alphonso huius nominis primus cognominatus Catholicus gener Pelagij post mortem Fasile cepit regnare anno Domini septingentesimo tricelimo quarto, regni Hispaniæ trecentesimo tricelimo tertio, & ab eius reparatione anno vicelimo secundo, & regnauit decem & nouem annis. Hic vir catholicus, & bellator, & magnanimus est inuentus. Ex vxore sua Ormiselda Pelagij genuit hos filios, Froilam, & Aurelium, qui regnauerunt post eum gradatim, vt sequitur, & Egimadam, quæ fuit vxor Silonis, qui propter eam regnauit. Et Ilmaraum patrem Veremundi Regis in arbore suo descripti. Et Mauracatum ex concubina, qui etiam regnauit, licet habuit duos filios legitimos, & vnum bastardum, & vnum generum, & duos nepotes Veremundum, & Alphonsum Castum vnum post alium in gradibus suis. Depingitur autem Alphonso armatus enses nudum manu tenens, quia multa bella feliciter peregit. Obiit autem Alphonso morte communi. Depingitur autem in margine Ormiselda vxor eius, & Aurelius, qui regnauit post Froilam primogenitum, & Ilmaraus, qui non fuit Rex, sed fuit pater Veremundi Regis. Et Egimada vxor Silonis, qui propter eam regnum habuit, & Veremundus, & Mauracatus, qui regnauerunt, & infra in rectitudine arboris integre sunt depicti. Concurrentia. Concurrerunt cum Alphonso, & prope tempora eius in sede Apostolica Zacharias natione Græcus annis decem. In solio vero imperij Romani Constantinus quintus imperauit annis quindecim. Anno octauo regni Alphonso obiit Theodoricus Rex Francorum, & successit ei Childericus frater eius, qui regnauit annis nouem.

Caput. XLVIII.

Froila huius nominis primus post mortem patris cepit regnare anno Domini septingentesimo quinquagesimo tertio, regni Hispaniæ trecētesimo quinquagesimo secūdo, & ab eius reparatione anno quādragésimo primo, & regnavit annis tredecim. Iste populavit Ouetum, & construxit ecclesiā cathedralem. Hoc tempore Homa Dux Cordubæ fines Galleciæ infestabat, & occurrens ei Rex Froila prælium contra Agarenos habuit, & devicit. In quo prælio quinquaginta quatuor milia Arabum ceciderunt. Postea vero apud Tangas oppidum Asturiarum a fratre suo Aurelio fuit interfectus, relinquens filium paruulum Alphonsum, qui fuit cognominatus Castus. Depingitur Froila cum ense in manu, quia Agarenos devicit, & pugione in pectore, quia ab Aurelio fratre suo occisus est. Depingitur & in margine Regina vxor eius, & Alphonsum Castus filius eius, qui postea loco suo integre depictus est. Concurrentia. Concurrerunt cum Froila, & prope tempora eius in sede Apostolica Stephanus secundus natione Romanus annis sex. In solio vero imperij Romani Constantinus sextus cum filio suo Leone imperavit annis quindecim, anno secundo huius regni Froilæ Childericus Rex Francorum depulsus est a regno Franciæ per Pepinum filiū Cardi Marcelli, qui in Regem Francorū est assumptus autoritate Zacharię Pape, vt habetur libro Decretorū, & regnavit annis quindecim.

Anno.
dcc. liij.

Caput. XLIX.

Aurelius Alphonfi catholici filius post interitum fratris cepit regnare, anno Domini septingentesimo sexagesimo sexto, regni Hispaniæ trecētesimo sexagesimo quinto, & ab eius reparatione quinquagesimo quarto, & regnavit annis sex, & morte propria vitam finiuit. Depingitur Aurelius versa facie, quia fratrem suum iniuste occidit. Et quasi ex verecundia de tanto flagitio faciem non monstrans, vt alter Caym verecundans ob Abel occisum. Concurrentia. Concurrerunt cum Aurelio, & prope tempora eius in sede Apostolica Paulus natione Romanus annis decem. In solio vero imperij Romani Leo quartus imperavit annis sex.

Anno.
dcc. lxvi.

Caput. L.

Silo gener Catholici Regis Alphonfi post mortem Aurelij ex iure Hedissimade vxoris suæ Regis Alphonfi filiæ cepit regnare anno Domini septingentesimo septuagesimo secundo, regni Hispaniæ trecētesimo septuagesimo primo. Et ab eius reparatione sexagesimo. Et regnavit annis octo, cum Arabibus pacem firmavit. Et Galleciam rebellantem in monte Ciperio superavit, & suo imperio subiugavit. Obijt autem Silo morte communi, & depingitur in veste pacifica, & ense in manu prope montes, quia suos rebellantes in montibus subiecit, licet cum hostibus bellum non habuerit. Depingitur etiam in margine Regina vxor eius, quia propter eam habuit regnum. Concurrentia. Concurrerunt cum Silone, & prope tempora eius in sede Apostolica Constantinus secundus natione Romanus anno vno, & Stephanus tertius natione Syrus annis quatuor. In solio vero imperij Romani Constantinus imperavit annis decem.

Anno. de
cclx. ij.

REGVM HISPAN.

Caput. LI.

Anno.
dcc. lxxx.

Mauracatus commemorati Alphonſi Catholici ex cōcubina filius Si- lone defuncto per tyrannidem Rex efficitur. Anno Domini ſeptin- gentefimo octogefimo, regni Hispaniæ trecentefimo ſeptuageſimo octauo, & regnauit annis tribus. Hic Mauracatus, vt fauorē Ara- bum acquireret, contra Dei legem multa commiſit. Puellas namq; virgines tam nobiles, quam plebeias ſub certo numero quolibet an- no Arabibus dabat. Iniquus, & malus in omnibus eſt inuentus. Obijt morte com- muni. Depingitur Mauracatus in veſte longa, & coopertus clamyde iuxta morem Arabum, quia cum Arabibus turpem amicitiam fecit. Concurrentia. Concurrerunt cum Mauracato, & prope tempora eius in ſede Apoſtolica Adrianus primus annis quatuordecim. In ſolio vero imperij Romani Nicephorus imperauit annis nouem.

Caput. LII.

Anno. d-
cc. lxxxiiij.

Vere mundus huius nominis primus filius Bilmarai, filij Alphonſi cognomento Catholici, Mauracato mortuo in Regem eligit. An- no Domini. DCC. LXXXIII. regni Hispaniæ trecentefimo octogefimo primo, & ab eius reparatione ſeptuageſimo primo, & regnauit annis duobus. Hic fuit magnanimus, & regnum ſponte dimiſit, recolens ſe olim ordinem diaconi ſuſcepſiſſe, & conſobrinum ſuum Alphonſum, qui ad Nauarros confugerat, reuocauit, & in regno ſuſtituit ſuc- ceſſorem, & cum eo alijs quatuor annis, & ſex menſibus dulciſſimam duxit vitam, & communi morte vitam finiuit, cū vxore ſua Iurelione, quam a ſe propter concien- tiam ordinis ſeparauit, relictis ex ea duobus filijs paruulis Ranimiro, qui fuit Rex, & Garſia. Depingitur Vere mundus in veſte longa, & pacifica, quia bella non geſſit. Depingitur etiam in margine Regina vxor eius, & duo filij eorum Ranimirus, qui fuit Rex, & Garſias, qui cum Ranimiro fratre corregnauit. Concurrentia. Concur- rerunt cum Vere mūdo, & prope tempora eius in ſede Apoſtolica Leo tertius natio- ne Romanus annis viginti tribus. In ſolio vero imperij Romani Michael impera- uit annis duobus.

Caput. LIII.

Anno.
dcc. lxxxv

Alphonſus ſecundus cognominatus Caſtus, filius Regis Froilæ cœ- pit regnare anno Domini ſeptingentefimo octogefimo quinto, re- gni Hispaniæ octogefimo tertio, & ab eius reparatione ſeptuageſi- mo tertio, & regnauit annis quadraginta vno. Hic fuit optimus Rex, & ædificator eccleſiarum, & reædificauit eccleſiam Oueten- ſem. Et quia deſiderabat in ea ponere aliquam precioliſſimam cru- cem, Deus voluit, vt miraculoſe per Angelum crux inſignis fieret, quæ hodie ibi in- ter reliquias in magna veneratione habetur. Hic dicitur deuiciſſe Carolum magnum Regem Francorum, & Rolandum, & alios famoſiſſimos milites vocatos Pares in Nauarra apud Ronces valles, vbi Carolo ad Hispaniā venienti obuiam occurrebat. Hic Caſtus vocatus ſine liberis deceſſit. Depingit hic Alphoſus ſenex in veſte longa, & honeſta angelis ſibi dantibus crucem, quā fabricauerant. Concurrentia. Concur- rerunt cum Alphonſo, & prope tēpora eius in ſede Apoſtolica Stephanus quartus natione Romanus ſedit menſib⁹ ſeptē, Et Paſchalius natione Roma- nus annis ſeptem.

Et Eugenis

& Eugenii secundus natione Romanus annis tribus. In solio vero Imperij Romani Carolus Magnus Rex Francorum electus fuit in Imperatorem Romanorum anno vno, regni huius Alphonfi vicesimo tertio. Et ex tunc coeperunt esse simul Reges Francorum, & Imperatores, quod durauit aliquo tempore.

Caput. LIII.

Ranimirus huius nominis primus filius Regis Veremundi cepit regnare anno Domini octingentesimo vicesimo tertio, regni Hispanie quadringentesimo vicesimo quarto. Et ab eius reparatione centesimo decimo quarto. Et regnavit annis sex mensibus nouem. Hic cum Arabibus decertauit in illo celeberrimo praelio campestri, quod apud Calagurram habitum est, in quo sanctus Iacobus apparuit, & deuicta immensa copia Arabum vota emissa fuerunt de dando perpetuis temporibus ex quolibet iugere bouum, seu iumentorum ferentium certam mensuram grani ecclesiae sancti Iacobi, quae hodie in multis huius regni prouincijs exoluitur. Ex illo autem praelio in antea consueuerunt Hispani, cum praelijs campestribus pagnant, eleuatis dextris clamando inuocare sanctum Iacobum. Obijt morte communi relicto Ordonio filio. Depingitur hic Ranimirus dormiens in castris armatus, eo quod sic dormienti apparuit ei sanctus Iacobus. Depingitur etiam in margine vxor eius, & Gasias frater, qui licet non fuit Rex, corregegnauit tamen cum eo, & Ordonius filius eius, qui post eum regnavit, qui infra depingitur integre in rectitudine arboris. Concurrentia. Concurrerunt cum Ranimiro, & prope tempora eius in sede Apostolica Valentinus natione Romanus diebus quadraginta. Et Gregorius quartus natione Romanus annis decem & sex. In solio vero Imperij Romani Ludouicus Rex Francorum imperauit annis decem & octo.

Anno. de
cc. xxliij.

Caput. LV.

Ordonius huius nominis primus filius Ranimiri cepit regnare anno Domini octingentesimo vicesimo septimo, regni Hispaniae quadringentesimo vicesimo. Et ab eius reparatione centesimo vicesimo, & regnavit annis decem. Hic deuicit in praelio Muzam Regem Cordubae, in quo praelio dicuntur occisi duodecim millia milites Arabes, & alij plurimi pedites. Obijt autem Rex aegritudine podagrica relicto filio Alphonso, qui fuit Rex, & alijs filijs, videlicet Veremundo, & Nunnio, & Ordonio, & Froila. Depingitur armatus sub capa longa. Depinguntur etiam in margine Regina vxor eius, & praefati filij Veremundus, & Nunnius, Ordonius, & Froila. Concurrentia. Concurrerunt cum Ordonio, & prope tempora eius in sede Apostolica Sergius natione Romanus annis tribus. In solio vero Imperij Romani Lotarius imperauit annis decem. Huius tempore Sarraceni funditus ecclesias beatorum Apostolorum Petri, & Pauli cum omnibus Romanorum finibus dilapidarunt.

Anno. de
cc. xxvij.

Caput. LVI.

Alphonfus huius nominis tertius cognominatus Magnus filius Regis Ordonij cepit regnare anno Domini octingentesimo tricesimo tertio, regni Hispanie quadringentesimo, & ab eius reparatione centesimo tricesimo, & regnavit annis quadraginta. Hic genuit duos filios, videlicet Gasiam, Ordonium, & Froilam, qui omnes fuerunt Reges, vnus post

Anno. de
cc. xxxviij.

REGVM HISPAN.

alium. Et vnum alium vocatum Gundifaluum, qui fuit Archidiaconus Ouetensis. Iste erigi fecit ecclesiam Compostellanam in cathedralem, & postea fuit erecta in Metropolitanam. Huic rebellauit Bernardus de Carpio famosus Varo. Obijt autem Alphonfus apud Zamoram morte communi. Depingitur sub cultu armorum, quia bella gloriose gessit. Depingitur etiam in margine Ximena Regina vxor eius, & quatuor filij tres Reges, & vnus Archidiaconus. Concurrentia. Concurrerunt cum Alphonso, & prope tempora eius in sede Apostolica Leo quartus natione Romanus annis octo, post obitum Leonis Ioannes Anglicus natione Maguntinus sedit annis duobus, & mortuus est, fertur per aliquos, quod erat femina. Et Benedictus tertius annis duobus. In folio vero Imperij Romani Ludouicus secundus imperauit annis viginti.

Caput. LVII.

Anno. dc
cc. lxxxij.

Garcia primogenitus Alphonfi cepit regnare anno Domini octingentesimo octogesimo tertio, regni Hispaniæ quadringentesimo octogesimo sexto, & ab eius reparatione centesimo septuagesimo sexto, & regnauit annis tribus. Obijt apud Zamoram iuuenis absq; liberis morte communi. Ideo depingitur iuuenis, & in veste pacifica, quia non legitur bella gessisse. Concurrentia Concurrerunt cum Garcia, & prope tempora eius in sede Apostolica Adrianus secundus natione Romanus annis quinq;. In folio vero Imperij Romani Carolus secundus cognominatus Caluus Rex Francorum regnauit in Francia annis vndecim, & in Imperio anno vno mensibus nouem.

Caput. LVIII.

Anno. dc
cc. lxxxviij.

Ordonius secundus frater Garciæ cepit regnare anno Domini octingentesimo octogesimo septimo, regni Hispaniæ quadringentesimo nono, & ab eius reparatione centesimo septuagesimo nono, & regnauit annis octo mensibus sex. Hic multa prælia contra Arabes vicit, semel tamen ab eis fuit deuietus, in prælio apud vallem Iunquerem, quo plurimi ex catholicis ceciderunt, & aliqui captiui fuere. Inter quos duo Episcopi Legionensis, & Asturiensis capti sunt. Et pro Episcopo Legionensi Pelagius nepos eius obses datus apud Cordubam pro fide catholica martyrium suscepit. Hic Ordonius Comites Castellæ, qui Regi Legionis tunc obediabant ad palatium regium venientes sub securitate eius occidi fecit. Quam ob rem Castellani Regibus Legionis ex tunc in antea rebellauerunt, & sibi duos iudices constituerunt, ex nobilibus, & prudentioribus regni, videlicet Nunium Rasuram auum celeberrimi, & bellicosissimi Principis Fernandi Gundifalui Comitis, & Lainū Caluum proauū proauū insignis bellatoris Roderici de Biuar, q; Cidus cognominatus est, quod in lingua Arabica Dominū sonat. Ex vtroq; autem horum iudicum Reges Castellæ descendunt per aliqua latera, vt infra suo loco in duobus ramis arboris demonstrabitur, quorum vnus ramus, in quo Fernandus Comes ad dexteram: alius, in quo Cidus ad sinistram per respectum ad arborem depinguntur. Obijt autem Ordonius apud Zamoram absq; liberis morte communi. Depingitur armatus, quia plurima bella gessit. Depinguntur etiam in latere Regina vxor eius, & Pelagius martyr, qui fuit tempore eius. Concurrentia. Concurrerunt cum Ordonio, & prope tempora eius in sede Apostolica Ioannes octauus annis. In folio vero Imperij Romani

Carolus secundus Rex Francorum, qui tunc imperabat, obiit anno tertio eiusdem Ordonij, & successit ei in Imperio Carolus tertius filius eius, qui imperauit annis duodecim. Et in regno Franciæ Ludouicus secundus filius eiusdem Imperatoris, & Regis Caroli, & regnauit annis duobus. Iste fuit decimus nonus Rex Francorum.

Anno quinto eiusdem Regis Ordonij obiit Ludouicus Rex Francorum, & successit ei Carolus tertius frater eius, qui regnauit annis sex. Iste fuit uicesimus Rex Francorum.

Caput. LIX.

Froila huius nominis secundus frater Ordonij, & filius Alphonſi tertij cepit regnare anno Domini octingentesimo nonagesimo quarto, regni uero Hispaniæ quadringentesimo nonagesimo septimo, et ab eius reparatione centesimo octogesimo septimo, & regnauit anno vno mensibus duobus. Hic genuit quatuor filios, Alphonsum quartum, & Ranimirum secundum, qui ambo Reges fuerunt, & alios duos Ordonium, & Froilam, qui non fuerunt Reges. Hic occidit absq; culpa filios Dimundi magnatis, & fratrem eius Freminum Episcopum relegauit, & ob hæc crimina, ut creditur, lepra percussus vitam finiuit. Depingitur Froila in veste pacifica, quia bella non gessit. Depingitur etiam in margine Regina uxor eius, & duo filij, qui non fuerunt Reges, uidelicet Ordonius, & Froila. Concurrentia. Concurrerunt cum Froila, & prope tempora eius in sede Apostolica Martinus secundus anno vno. In solio uero Imperij Romani Arulplus imperauit annis duodecim.

Anno. de
cc. xc. iij.

Caput. LX.

Alphonſus huius nominis quartus filius Froilæ Regis cepit regnare anno Domini octingentesimo nonagesimo quinto, regni uero Hispaniæ quadringentesimo nonagesimo octauo, & regnauit annis quinque mensibus septem. Hic ex Ximena uxorē genuit Ordonium uocatum Malum, & monachus effectus regnum Ranimiro fratri dimisit. Sed leuitate ductus penituit, & cum regnum recuperare uellet a Ranimiro fratre suo iam Rege factō apud Legionem obsessus captus, & excæcatus in uinculis vitam finiuit. Depingitur Alphōsus cæcus in veste longa, quia bella non gessit, & cæcus mortuus est. Depingitur etiā in margine Regina uxor eius, & Ordonius filius eius cognomēto Malus, qui postea regnum assumpsit. Concurrentia. Concurrerunt cū Alphonſo, & prope tēpora eius in sede Apostolica Stephanus quintus annis sex, & Fermosus anno vno, & Bonifacius tertius quindecim, & Stephanus sextus anno vno. In solio uero Imperij Romani Ludouicus secundus imperauit annis sex. Anno secundo huius regni Alphonſi obiit Carolus Rex Francorū, & successit ei Ludouicus tertius, qui regnauit annis . . . Iste fuit uicesimus primus Rex Francorum.

Anno. de
cc. xc. v.

Caput. LXI.

Ranimirus huius nominis secundus frater Alphonſi, & filius Froilæ cepit regnare anno Domini nongentesimo primo, regni Hispaniæ quingentesimo tertio, & ab eius reparatione cētesimo nonagesimo tertio, & regnauit annis decē & nouē duobus mēſibus. Hic genuit duos filios, qui ambo Reges fuerunt Ordoniū, & Sanciū. Et multis bellis prospere actis obiit morte cōmuni. Depingitur ensem in manu habens, quia bella gessit. Depingit etiam in margine uxor eius, & Sanciū cognomēto Grossus, qui postea fuit Rex. Cōcurrētia. Concurrerūt cū Ranimiro, & prope tēpora eius

Anno. de
ccc. i.

in sede Apostolica Romanus diebus quindecim, & Theodorus natione Romanus diebus quindecim, & Ioannes nonus annis duobus, & Benedictus quartus annis tribus, & Leo quintus diebus quadraginta, & Christoforus mensibus sex. Hic de Patu eiectus est, & factus est monachus. In solio vero Imperij Romani Verengarius primus imperauit annis quatuor, & Rorardus imperauit annis septem, qui fuit Alemanus. Anno primo huius Regis Ranimiri obiit Ludouicus Rex Francorum, & successit ei Carolus quartus cognominatus Simplex, qui regnauit annis viginti quinque, qui fuit vicissimus secundus Rex Francorum.

Caput. LXII.

Anno. dc
ccc. xx.

Ordonius huius nominis tertius filius Ranimiri coepit regnare anno Domini nongentesimo vicissimo, regni Hispaniae quingentesimo vicissimo secundo, & ab eius reparatione ducentesimo duodecimo, & regnauit annis quinque. Hic genuit Veremundum, qui fuit Rex. Obiit autem apud Zamoram morte communi. Depingitur in veste pacifica, quia bella non gessit. Depingitur etiam in margine Regina vxor eius, & Veremundus filius, qui postea fuit Rex. Concurrentia. Concurrent cum Ordonio, & prope tempora eius in sede Apostolica Sergius natione Romanus annis septem, & Anastasius natione Romanus annis duobus. In solio vero Imperij Romani Verengarius secundus imperauit in Italia annis septem. Anno secundo huius regni Ordonij obiit Carolus Rex Francorum, & successit ei Ludouicus quartus filius eius, qui regnauit annis decem & septem, iste fuit vicissimus tertius Rex Francorum.

Caput. LXIII.

Mrdonius quartus cognominatus Malus, filius Alphonfi Regis excaecati vsurpare conatus est regnum. Habuit autem filiam Comitis Fernandi Gundisalui in vxorem. Sed propter malitiam eius abstulit eam ab eo. Comes ipse vero fugatus a regno per Sancium Regem apud Cordubam occisus est. Ideo depingitur cum gladio in pectore fixo. Nec computantur ei anni regnandi, nec concurrentia. Quia haec omnia attribuuntur Sancio.

Caput. LXIII.

Anno. dc
ccc. xxvi.

SANCIVS huius nominis primus cognominatus Grossus, filius Ranimiri, & frater Ordonij tertij coepit regnare anno Domini nongentesimo vicissimo sexto. Regni vero Hispaniae quingentesimo vicissimo sexto, & ab eius reparatione ducentesimo decimosexto, & regnauit annis duodecim. Contra hunc rebellauit Ordonius malus filius Alphonfi Regis excaecati, & se Regem vocauit. Sed fugatus a regno prope Cordubam, ut praemisimus, occisus est. Huius Sancij tempore Fernandus Gundisalui Comes bellum contra Arabes continue gerens multa praelia gloriose gessit cum hoc Rege Sancio, ut fertur, idem Fernandus illum contractum, qui vulgariter narratur super equo, & accipitre, iniuit, cuius occasione Castella a subiectione Regum Legionis ex toto liberata est. Obiit autem Sancius (ut aiunt) ex veneno in pomo sumpto, relicto Ranimiro filio, qui fuit Rex. Depingitur Sancius in veste pacifica, & grossus corpore, quia magna pinguedine occupatus erat. Depingitur etiam in margine Regina vxor eius, & Ranimirus filius, qui etiam fuit Rex. Concurrentia. Concurrerunt cum Sancio, & prope tempora eius in sede Apostolica Anastasius Pertius natione Romanus

annis duobus, & Laudo natione Romanus mensibus sex, & Ioannes decimus sedit annis tredecim. In solio vero Imperij Romani Enricus primus imperauit annis decem & octo.

Caput. LXV.

Ranimirus huius nominis tertius filius Sancij coepit regnare anno Domini nongentesimo tricesimo septimo, regni Hispaniæ qui nongentesimo tricesimo nono. Et ab eius reparatione ducentesimo vicesimo nono, & regnavit annis vigintiquinq; obijt absq; liberis apud Legionem morte communi. Huius Ranimiri tempore, illi famosi nobiles vocati Infantes de Salas filij nobilis viri Gundisalvi Gustios ab Arabibus occisi sunt dolo, & coniuratione Enrici de Lara auunculi sui. Depingitur Ranimirus in veste pacifica, quia bella non gessit. Concurrentia. Concurrerunt cum Ranimiro, & prope tempora eius in sede Apostolica Leo sextus natione Romanus mensibus sex, & Stephanus natione Romanus mense vno, & Ioannes vndecimus natione Italicus mensibus decem, & Stephanus octauus mensibus quatuor. In solio vero Imperij Romani Hugo, imperauit annis sex, & Verengarius tertius imperauit annis septem. His temporibus maximum schisma fuit in Italia. Anno decimonono huius regni Ranimiri obijt Ludouicus, & successit ei Lotarius primus, qui regnavit annis triginta tribus, iste fuit vicesimusquartus Rex Francorum.

Añ. dccc
xxxvij.

Caput. LXVI.

Veremundus huius nominis secundus filius Regis Ordonij tertij mortuo Sancio patruo suo, & Ranimiro consobrino, regnum, quod ad eum reuolutum erat, suscepit anno Domini nongentesimo sexagesimo secundo, regni Hispaniæ quingentesimo quadragesimo quarto, & ab eius reparatione ducentesimo tricesimo quarto, & regnavit annis decem & septem. Hic duxit duas vxores, ex quarum prima genuit Alphonsum, qui post eum regnavit. Huius tempore Almanzor Dux Arabum multa mala Christianis intulit, & vsq; ad Compostellã fertur accessisse. Sed hic Veremundus Rex, & Gasias Fernandi Comes Castellæ simul contra eum procedentes apud Calatañazor in famosissimo prelio illum deuicerunt. Qui ex huius victoriæ dolore, cum vincere assuetus esset, intra paucos dies dicitur decessisse. Hic Veremundus falsa seductione ductus a Thaulpho Episcopo Compostellano ad se taurũ ferocem iieci iussit, Episcopus vero benigne spectans suscepit, & taurus mansuete accedens cornua in manibus eius dimisit, quo miraculo viso Rex stupefactus de commisso poenituit. Iste idem Rex Athaulphum Episcopum Ouetensem incarcerationi, quo in carcere existente siccitas magna venit in terra, donec Rex poenituit, illumq; liberavit, & illo liberato pluuia de caelo descendit. Obijt autẽ Veremundus ex podagræ ægitudine, & depingitur cum malis pedibus, & baculo in manu. Quia propter podagram incedere libere non valebat. Depingitur etiam in margine Archiepiscopus Compostellanus cum tauro, & Episcopus Ouetensis in turri vbi erat in carceribus, & duæ Reginae vxores eius, & Alphonsum filius eius, qui fuit Rex, & Eluira filia, quæ fuit monialis. Concurrentia. Concurrerunt cum Veremundo, & prope tempora eius in sede Apostolica Martinus tertius natione Romanus annis tribus, & Agapitus secundus natione Romanus annis octo, & Ioannes duodecimus annis septem. In solio vero Imperij Romani Ioannes secundus imperauit annis duobus, & Verengarius quartus annis duodecim.

Añ. dccc
lxiij.

REGVM HISPAN.

Caput. LXVII.

Anno. dc.
ccc. lxxix.

Alphonfus huius nominis quintus filius Veremūdi cœpit regnare anno Domini noningētesimo septuagesimo nono, regni Hispaniæ quingentesimo sexagesimo primo, & ab eius reparatione ducentesimo quinquagesimo primo, & regnavit annis viginti septem. Hic genuit Veremundum, qui successit in regno, & Sancieram, quæ nupsit Fernando filio Regis Navarrae, qui fuit Rex Castellæ, & postea propter eam fuit Rex Legionis, ut infra dicetur. Hic Alphonfus cum teneret obsesam Viseum civitatem Portugalliae, quæ tunc erat Arabum, & quadam die ambularet in circuitu eius inspiciendo muros, sagitta e muro emissa letaliter est percussus, ex quo vulnere vitam finiuit. Huius tempore Sancierus Comes Castellæ devicit Arabes in vno magno prælio apud Cordubam. Ierat enim in auxilium cuiusdam Arabis contra aliū Arabem Regem. Depingit Alphonfus armatus sagitta in corpore fixa, quia sagitta perijt. Depingitur etiam in margine Regina vxor eius & Sancia filia eius, quæ postea fuit Regina Castellæ, & Legionis. Concurrentia. Concurrerunt cum Alphonso, & prope tempora eius in sede Apostolica Benedictus quintus mensibus sex, & Leo octavus anno vno, & Ioannes tertiusdecimus annis octo, & Benedictus sextus anno vno, & Bonus anno vno, & Bonifacius septimus annis octo. In solio vero Imperij Romani Otho primus imperavit annis duodecim, & Otho secundus annis viginti. Anno nono huius Regis Alphonfi obiit Lotarius Rex Francorum, & successit ei Ludouicus quintus filius eius, qui regnavit in Francia annis duobus, iste Ludouicus fuit vltimus Rex Francorum ex regali prosapia Pipini, & Carlesuini. In ipso siquidem defecit regalis progenies Caroli Magni, quæ regnaverat annis ducentis & triginta octo, translato regno ad progeniem Comitum Parisiensium: anno vndecimo huius Regis Alphonfi post mortem Ludouici Regis Francorum regnavit in Francia Robertus Pijssimus filius Hugonis parisiensis Comitum, qui regnavit cum patre suo annis novem, & post mortem patris annis triginta tribus. Iste fuit vicissimus quintus Rex Francorum.

Caput. LXVIII.

Anno. M.
vi.

Veremundus huius nominis tertius filius Alphonfi Quinti cœpit regnare anno Domini millesimo sexto, regni Hispaniæ quingentesimo octogesimo octavo, & ab eius reparatione ducentesimo septuagesimo octavo, & regnavit annis decem. Hic Veremundus desponsavit Sancieram sororem suam cum Infante Garzia filio Sancieri Comitum, & Domini Castellæ, qui Garzias fuit proditorie interfertus apud Legionem, & post mortem eius hæc Sancia fuit desponsata Fernando filio Sancieri vocati Maioris Regis Navarrae, qui postea fuit primus Rex Castellæ propter vxorē suam, quæ erat filia Comitum Sancieri. Et cum inter hos Fernandum, & Veremundum dissensio exorta fuisset, in prælium venerunt, illisque apud Carrionem ad inuicem pugnantibus Veremundus victus, & mortuus est, & absque liberis obiit, & regnum Legionis translatum est ad Fernandum Regem Castellæ propter Sancieram vxorem suam, & sic fuerunt tunc vnita regna Castellæ, & Legionis. Depingitur Veremundus armatus lancea fixa in corpore, quia in prælio occisus est. Concurrentia. Concurrerunt cum Veremundo, & prope tempora eius in sede Apostolica Benedictus septimus annis octo, & Ioannes quartusdecimus mensibus septem, & Ioannes quin-

tusdecimus quatuor, & Ioannes decimus sextus natione Romanus mensibus decē, & Gregorius quintus natione Saxo annis duobus, & Ioannes decimus septimus natione Græcus mensibus decem, & Siluester secundus natione Gallicus annis quatuor. In folio vero imperij Romani Otho tertius imperauit annis decem.

Caput. LXIX.

Vt usque in hac arbore textura facta est Regum Legionis. Nam licet in Castella Comites gubernaret absque recognitione superioris, non tamen titulum regium assumpserunt. Sic ergo prima gubernatio Hispaniae ab Athanarico, quem primum in arbore posuimus, usque ad Rodericum inclusiuē fuit sub titulo regio Gothorum. Ideo illis depinximus arma Gothica, quibus hodie vtuntur Reges Daciae, qui etiam intitulantur Reges Gothorum. Demum post ingressum Arabum magna ex parte Hispania occupata, & regno ad angustos fines reducto, regnauit Pelagius, qui de regio genere Gothico erat. Sed non est intitulatus Rex Gothorum, assumpsit enim titulum a Legionē, vel Asturijs, & vocatus est interdum Rex Legionis, aliquando Asturiarum. Ideo depinximus ei, & successoribus suis arma Legionis sola, Leonem videlicet rubeum in campo albo. Darauit autem haec intitulatio absque eo, quod in Castella aliquis Rex esset usque ad Sancium inclusiuē, qui cum Rex Nauarrae esset, propter uxorem, quae filia Sancij Comitis Castellae erat, Castellam habuit. Et extunc in Castella regius titulus fuit, vt in arboris discursu patebit. Et vt clarins radix istius arboris ex omni parte clarescat, non incongruum puto ad memoriam reducere, quod nobilis quidam de partibus Lugorniae ad Nauarram veniens Arabibus expullis regni titulum in ea assumpsit. Hic autem vocabatur Enecus Arista, & fuit primus Rex Nauarrorum. Et post eum filius Garfias cognomento Eneci, quia filius Eneci erat, illis enim temporibus etiam Reges a patribus cognomina accipiebant, ac post eum Sancius filius eius, quem ferunt a matre pregnante, & ab Arabibus lancea percussa, per aperturam venteris extractū fuisse. Hic Sancius Abarca cognominatus est euentu, ex eo quod montes tempore niuium ad bellandū contra Arabes transiens, quia pedibus transire oportebat, Abarcis iuxta rusticorum morem vsus est, totusque exercitus suus Abarcarum ministerio niues pertransit, propter quam animositatem, animique ad pugnandum feruorem Abarca cognomen assumpsit. Post hunc regnauit Garfias filius eius, huius nominis secundus, qui Tremulentus cognominatus est, quia licet strenuus in armis esset, tamen cum praelium illud ingredi oportebat, membra tremeabant. Hic fuit quartus Rex Nauarrorum, & post hunc regnauit Sancius filius eius, qui cognominatus est Maior. Hic Castellae regnum propter uxorem assumpsit, & ponuntur infra in rectitudine arboris hi quatuor Reges Nauarrae, videlicet Enecus, Garfias, Sancius, & alius Garfias, licet in Castella non regnarunt, vt sciatur, tamen a qua radice descenderit Sancius, qui propter uxorem in Castella primus regnauit eos hic nominauimus.

Enecus
Arista.
Garfias
Eneci.

Sancius
Abarca.

Garfias
Tremu-
lentus.
Sancius
Maior.

Caput. LXX.

Cognominatis supra proximis Regibus Nauarrae, & in recta linea arboris politis, a quibus per lineam masculinam Sancius Maior, demum Fernandus filius eius Reges Castellae descendunt. Deinde in margine descriptis Nunio Rasura, vno de iudicibus Castellae, ac Comite Ferdinando, ceterisque Comitibus, de quorum genere Ferdinandus Rex ex latere materno propagatus est. Congruens est, vt

REGVM HISPAN.

Lainus
Rasura.

non omittamus illos, per quorum texturam Reges Castellæ a Laino Caluo vna cum Nunio Rasura Castellæ iudice per lineam maternam processerunt, licet non in præfatum Fernandum, sed in Alphonsum octauum vnum ex descendens eius, qui prælium Vbetæ deuicit, & monasterium de Huelgas ædificauit. Illa linea deriuata est in modum, qui sequitur. Lainus Caluus vna cum Nunio Rasura iudicauit Castellam. Hic genuit Fernandum, a quo genitus est Lainus Fernandi, qui genuit Nunium Laini, a quo genitus Lainus Nunij, qui genuit Didacum Laini. Qui ex vxore sua Theresia Nunij, quæ neptis fertur fuisse ex concubina Regis Legionis, genuit illustrem bellatorem Rodericum cognomento Cidi, qui fuit pater Eluiræ Reginae Nauarræ, a qua natus est Garfias Rex Nauarræ pater Blanchæ, quæ fuit Regina Castellæ, vxor Sancij Regis cognomento Desiderati. Ex quorum matrimonio præfatus Rex Alphonsus octauus procreatus est, fuit autem hic Alphonsus vndecimus a Laino Caluo, & quintus a Cido, & duodecimus a Nunio Rasura, & decimus a Comite Fernando Gundifalui. Depinguntur autem descendentes per lineam Laini Calui in margine omnes per capita exempto Cido, qui propter strenuitatem operum depingitur integre, & supra equum, sicuti Fernandus Comes, hi enim duo inter ceteros strenuos Hispaniæ bellatores famosi nimium fuerunt, illorumque celebris fama nostris temporibus durat.

Caput. LXXI.

Sicuti Reges Nauarrorum præmisimus, vt clarius sciretur, a qua radice Sancius Maior descendebat, sic non incongruum est, vt nomen Castellæ gubernatores, a quorum sanguine Fernandus Rex Sancij Regis filius ex latere materno descendit. Ad mentem ergo deducendum est, quod antiquis temporibus regnum Castellæ aliquantulum Reges Legionis in superiores cognoscebat. Sed cum Ordonius huius nominis secundus, qui in Legionem regnabat, ad se euocasset, illicque secure ad presentiam regiam irent, ille, nescio quo spiritu ductus, illos occidi fecit, quo sceleratissimo facinore Castellani nimium, & non immerito moti ab obedientia Regum Legionis perpetuo recesserunt. Et ne absque gubernatore vagarentur, ex nobilibus regni duos sibi iudices elegerunt. Quorum vnus Nunius Rasura, alius Lainus Caluus vocabatur, & ex utroque eorum Reges moderni descenderunt. Sed quia prius stirps Nunij Rasuræ stirpi regni coniuncta est, illam primo describamus. Deinde stirpem Caini Calui, quæ tardius regio generi vnita fuit, enarremus. Fuit namque Nunius Rasura iudex Castellæ. Et post illum iudicauit Gundifalvus Nunij filius eius, quia, vt diximus, mos antiquorum erat filio cognomen patris apponere. Hic fuit pater Fernandi Gundifalui, qui iam non solum iudicis, sed Comitis nomen assumpsit. Cuius corpus apud monasterium de Arlanza quiescit. Post hunc gubernauit Castellam Garfias Ferdinandi Comes filius eius, qui in monasterio de Cardena tumultatus est. Cui successit Sancius Comes filius eius, qui monasterium de Oña ædificauit, & in eo sepultus quiescit. Post hunc incepit gubernare Castellam infans Garfias filius eius, qui adolescens apud Legionem occisus, absque liberis obiit. Deuolutumque est regnum ad Eluiram sororem suam vxorem Sancij Regis Nauarræ, ex quibus ortus est Fernandus Rex sextus a Nunio Rasura primo iudice Castellæ. Et quartus a Comite Fernando Gundifaluo. Depinguntur autem hi progenitores sui in margine vno per capita, solo Comite Fernando integre, armatoque supra equum depicto, quia strenuitas, & singularitas operum eius, vt singularius depingeretur, merito poscunt.

Caput. LXXII.

SAncius Rex Navarrae dictus Maior filius Garſiæ Tremulenti Regis Navarrae genuit ex Eluira filia Sancij Comitis Castellæ vxore ſua duos filios Garſiam, & Fernandū, & ex concubina alium, qui dictus eſt Ramirus. Et quia infans Garſias filius gancij Comitis Castellæ apud Legionem perditionem filiorum Comitis Veſe occiſus eſt, priuſquã Sancieriam filiam Regis Legionis ſponſam ſuam in matrimonium duceret, dominium Castellæ deuolutum eſt ad Eluiram Reginã Navarrae, & eius cauſa ad Sancierum virum eius, qui poteſt dici primus Rex Castellæ. Sed quia paruo tẽpore ſe intitulauit Regem Castellæ, non computantur illi tempora regnandi. Diuiſit autem dominia ſua, & Navarrae dedit Garſiæ primogenito. Castellam Fernãdo ſecundo genito. Aragoniam Ramiro baſtardo, qui primus in Aragonia Rex vocatus eſt. Et Fernandus fuit primus, qui ſegregatim in Caſtella Regium titulum aſſumpſit. Ideo in eo computantur tempora regnandi. Sed quia Sancierus pater eius habuit dominium Castellæ vna cum dominio Navarrae, & Aragoniæ, depinguntur iuxta eum duo ſcuta, vnum cum armis Castellæ ad dexteram, & aliud cum armis Navarrae, & Aragoniæ ad ſiniſtram, ipſe vero depingitur in veſte longa tanquam vir magnæ autoritatis. Depingitur etiam in margine Eluira vxor eius, & tres filij Fernandus Castellæ, Garſias Navarrae, Ramirus Aragoniæ Reges. Non additur enim concurrentia, quia infra addetur Fernando.

Caput. LXXIII.

Fernandus huius nominis primus filius Sancij dicti maioris Regis Navarrae coepit regnare in Caſtella anno Domini milleſimo deciſepto, regni Hispaniæ quingentimo nonageſimo octauo, & ab eius reparatione ducentimo octogefimo octauo, & regnauit annis quadraginta. Hic duxit vxorem Sancieriam filiam Alphonſi Regis Legionis, ſororẽ Veremundi Regis. Et cũ hic Veremundus abſque liberis in prælio cecidiſſet, Fernandus propter Sancieriam vxorem ſuam regnum Legionis obtinuit. Et ſic fuit primus, qui Rex Castellæ, & Legionis intitulatus eſt. Hic genuit ex vxore ſua Sancierum, & Alphonſum, qui ei, vnus poſt alium, in regno ſucceſſerunt, & Garſiam, qui Rex Galleciæ vocatus eſt, ſed captus in vinculis ferreis deſceſſit, & Vrracam dominam Zamoræ, & Eluiram dominam Tauri ſororem eius. Ex concubina vero genuit Fernandum, qui fuit Cardinalis. Hic Rex optimus, & bellicoſiſſimus Coimbriam diuturna obſidione expugnatam ſancto Iacobo viſibiliter apparente obtinuit, & magnam partem Portugalliæ cum ea. In huius regia camera inſignis Rodericus de Biuar, qui ſtrenuitate operum Cidi cognomentum accepit, quod in lingua Arabica dominum ſonat, adoleſcẽs nutritus eſt, & ſub eo arma exercere coepit. Obijt Fernandus morte communi apud Cabezonem prope Vallemoleti. Depingitur in equo armatus ſancto Iacobo clauis ciuitatis Colũbæ tradente, quia cum diuino auxilio ad preces ſancti Iacobi ciuitatem habuit. Depingitur etiam in margine Sancieria Regina vxor eius, & Sancierus, & Alphonſus filij eius, qui in Caſtella poſt eum regnauit, & Garſias, qui Rex Galleciæ intitulatus eſt, licet in vinculis deſceſſit, & filiæ eius Vrraca domina Zamoræ, & Eluira domina Tauri, necnon Fernandus filius eius ex concubina, qui fuit Cardinalis. Depingitur etiam ſanctus Dominicus de Sillos, qui eius tempore claruit. Depinguntur in ſuo ſcuti arma Castellæ, & Le-

Anno.
M. xvij.

REGVM HISPAN.

gionis, quę hodie durant, quia iste fuit primus Regum, qui in Castella, & Legionē simul regnavit. Concurrentia. Concurrerunt cum Fernādo, & prope tēpora eius in sede Apostolica Ioannes decimus octauus mensibus quinq; & Sergius quartus annis duobus, & Ioannes decimus nonus annis quinq; natione Romanus. Et Benedictus octauus natione Tusculanus annis vndecim. Hic fuit eiectus de papatu, & factus est quidam alius Papa, vnde maximum schisma fuit, & Ioannes vicesimus natione Romanus annis nouē, & Benedictus nonus natione Tusculanus annis quatuordecim. Iste fuit eiectus de papatu, & factus est Papa Sabinensis Episcopus, qui vocatus est Siluester tertius, qui sedit diebus quadraginta quinq; & Gregorius sextus annis duobus. Et Clemens secundus mensibus decem & nouem. Hic fuit inuasor ecclesię, & per vim habuit papatum. Et Damasus secundus sedit diebus viginti tribus. Hic fuit inuasor sedis Apostolicę, & subito defunctus est. Et Leo nonus natione Alemanus sedit annis quinq;. In solio vero imperij Romani Enricus secundus imperauit annis duodecim. Et secundus annis viginti. Et Enricus tertius annis decē & sex. Anno tertio decimo huius Regis Fernandi obiit Robertus Rex Francorum. Et regnavit Enricus primus filius eius in Francia viginti quinq; annis. Et anno tricesimo nono obiit Enricus Rex Francorum, & successit Philippus primus filius eius, qui regnavit in Francia annis quadraginta nouem.

Caput. LXXIII.

Anno.
M. lviij.

Sancius huius nominis secundus primogenitus Fernandi cepit regnare anno Domini millesimo quinquagesimo septimo, regni Hispanię sexcentesimo tricesimo octauo, & ab eius reparatione tricesimo octauo, & regnavit annis sex. Hic cum Alphonso fratre suo cōtendens regnum Legionis, quod ei pater dimiserat, obtinuit. Et cū Vrracam sororem suam apud Zamoram obsessam teneret, a Vellido proditore proditorialiter occisus est. Ideo depingitur in terra prostratus proditore in illo lanceam mittente, sepultus enim est in monasterio Ouiensi. Concurrentia. Concurrerunt cum Sancio, & prope tempora eius in sede Apostolica Victor secundus genere Alamanus annis duobus. Hic timore imperiali factus est Papa. Et Stephanus nonus natione Tuscus mensibus nouem. Et Benedictus decimus mensibus nouē per violentiam est Papa factus, postea cessit, & Nicolaus secundus annis duobus. Et Alexander secundus natione Mediolanensis annis duodecim. In solio vero imperij Romani imperabat idem Enricus quartus.

Caput. LXXV.

Anno.
M. lxiij.

Alphōsus huius nominis sextus filius Fernandi, ac frater Sancij cepit regnare anno Domini millesimo sexagesimo tertio, regni Hispanię sexcentesimo quadragesimo quarto, & ab eius reparatione tricesimo quarto. Et regnavit annis quadraginta tribus. Hic habuit sex vxores. Ex quarum prima genuit Vrracam, ex alijs alias filias, & ex vna earum, quę fuit Sarracena filia Regis Seuillię, quę vocabatur Zaida, & ad fidem conuersa nominata est Maria, genuit filium masculum, qui dicitur est infans Sancius, qui puer existens occisus est in pręlio cum Arabibus octo prope Alezarium de Consuegra. Ex nobili vero quadam concubina genuit Therasiam filiam, quę nupsit Enrico Comiti Lotoringię consanguineo.

neo Imperatoris, & dedit illis partem Galleciæ, quæ nunc Portugallia vocatur, ex istis autem descendunt Portugallia Reges, ille enim Enricus fuit pater Alphonsi primi Regis Portugallia. Hic Alphonsus Castellæ insignissimam urbem Toletum varijs, & crebris vastationibus fatigatam, & diuina oblidione afflictam obrinuit. Et in ea Metropolitanam sedem antiquissimam, ac honorabilissimam reparauit, multaq; oppida in vicinia Toleti ab Arabibus erepta Christiano nomini adiecit. Hic Rex inter alia insignia opera sedem Burgensem instituit, illiq; magnam dotem, & multa priuilegia contulit, & sic ab vno eodemq; Rege, & eodem tempore, & sub eodem Romano Pontifice, videlicet Urbano secundo Toletana Metropolis reparata, & Burgen sis sedes instituta est, obiit autem Alphonsus morte communi, & apud monasterium sancti Facundi vna cum Caida iam Maria sepultus est. Repererat enim ibi primo habitum monachalem sic ob timorẽ Sancti fratris sui. Depingitur autem Alphonsus armatus in equo, quia gloria multa bellicosa peregit. Depinguntur in margine ex vtroq; latere sex vxores sic nominatæ, Agnes, Costanza, Beatrix, Elisabet, Therasia, & Zaida vocata Maria. Depingitur etiam nobilis Ximena concubina, quam, ferunt, de domo Guzmanica fuisse, ex qua Reges Portugallia processerunt. Depinguntur quoq; in linea inferiori prefatus Sancius infans, & Vrraca Regina, quæ fuit filia Costancia Reginae, & duæ infantissæ Eluira, & Sancia filia Elisabet Reginae. Depinguntur etiam Enricus Comes, & Therasia vxor eius filia Alphonsi ex Ximena. Depinguntur etiam Reges Portugallia, qui ab eis processerunt, vt venerunt. Alphonsus, qui fuit primus Rex, Sancius, Alphonsus secundus, Sancius secundus cognomento Capello, cuius corpus Toleti tumulatum est. Alphonsus tertius, Dionisius, Alphonsus quartus, Petrus, Fernandus, Ionnes, Eduardus, Alphonsus quintus, qui nunc in Portugallia regnat, fuerunt autem omnes numero duodecim. Concurrentia. Concurrerunt cum Alphonso, & prope tempora eius in sede Apostolica Gregorius septimus natione Tuscus annis septem, & Victor tertius anno vno, qui veneno misso in calice dicitur obiisse. Et Urbanus secundus annis nouẽ. Et Paschalis natione Tuscus annis decem & octo. Et Gelasius secundus natione Capanus anno vno. Et Calixtus secundus natione Burgundus Comitum filius sedit annis quinque. Hic ecclesiam Compostellanam in Metropolitanam erexit, & illi prouinciam Emeritensem subiecit. Huius tẽpore Bundinus, qui olim Archidiaconus Toletanus fuerat, deinde Bracharensis Archiepiscopus, qui per Enricum Imperatorem in papatum fuerat intrusus, in carcere obiit. Et Honorius secundus natione Bononiensis sedit annis duobus. In solio vero Imperij Romani Enricus quintus imperauit annis quindecim, & Lotarius tertius annis vndecim. At licet hucusq; solum illorum principatum cõcurrentiam adiecit, quorum excellentia omnibus notissima est. Summorum enim Pontificum superioritas, ac potestatis plenitudo ab omni catholico humiliter reconoscitur, merito tempora in sede Romana sedentium in omnibus annalibus, ac historijs annotanda sunt. Imperatorum quoq; Romanorum & si aliquantulum potentia debilitata sit, eminentiam tamen dignitatis, ac quandam prioritatem inter ceteros mundi principes nullis illis vnquam negauit, vt quasi primogenitus Regum, & primus eorum in generalibus Christianorum conuentionibus imperator Romanus sedeat, & loquatur. Non ergo ab re de nominibus ac temporibus illorum in chronis aliorum regnorum mentio communiter interfieri solet. Regum autem Francorum celebritas non ignota omnibus est, & etiam illorum memoria non immerito ha-

beri debet, præsertim in Hispanorum annalibus, qui eum eis antiquam, & modestam communionem habemus. Et enim hæc duæ domus gloriosæ Hispaniæ, & Franciæ, vt alibi nonnuquam dixisse, & scripisse sum memor, sanguinis coniunctionem, arctamq; & strictam confidentiam tam antiquis, quam modernis tēporibus habuerūt.

Nunc tamen vltra has, & alia quarta concurrentia occurrit, quæ licet tantæ reputationis non sit, vt his concurrentijs tribus adæquari debeat. scribentis tamen, & loci, in qua hæc scribuntur, & personarum, quibus præsens dirigitur arbor, qualitas non ab re annectendam proclamant. Hæc autem est Burgensis sedis ortus, & continuatio, quæ ab huius Regis diebus vsq; ad moderna tempora continuatis pontificibus durat. Non incongruum ergo cuiquam videri debet, si aliarum concurrentiarū calcibus Burgenses Pontifices annectamus, vt breui compendio sciatur, qui fuerint Præfules, & quorum Regū temporibus ab institutione ipsa sedis in cathedra Burgensi sederūt, fuit autem ecclesia Burgensis cathedralis, & Aucensis sedes, quæ dirupta per Arabes ab antiquis temporibus erat, cum sua diocesi ad eam translata per hunc Alphonsum sextum dotantem, Urbano Papa secundo erectionem hanc cōfirmante, illamq; Apostolicæ sedi immediate subiiciente. Anno Domini millesimo nonagesimo septimo, huius regni anno

Anno. M.
xcvij.

sedit autem in ea primus Simeon, qui prius Aucensis Episcopus erat, viginti tribus annis. Ac post illum successit Gometius in sede Burgensi, qui decem annis. Et post Gometium Garfias huius nominis primus cognomēto Aragonensis nepos Simeonis sedit in ea decem & octo annis, qui tres Episcopi successiue sedem Burgensem rexerunt huius sexti Alphonfi temporibus.

Caput. LXXVI.

Post obitum huius Alphonfi Vrraca filia eius cœpit regnare, nam, vt præmisimus, Alphonfus Rex habuit multas filias. Et quia filium masculum non reliquerat, succedere debuerat Vrraca, quæ primo genita erat earum. Hæc in vita patris nupsit Raimundo Comiti, ex quo genuit Alphonsum, qui intitulatus est Imperator Hispaniarum, mortuo vero hoc Raimundo in vita Alphonfi Regis, secundo nupsit Alphonso Regi Aragonum, ex quo nullum genuit filium, neq; etiã matrimonialem vitam duxerunt. Nam & si non diuertissent in forma ecclesiæ, semper tamen vix erant adinuicē separati, illam nimis honestã vitam ducente. Post mortē vero Alphonfi Regis Castellæ patris sui, Alphonfus Rex Aragoniæ voluisset regnū habere propter vxorē, illa vero renuebat, multi etiã de magnatibus nobilibus Castellæ adhaerunt Alphonso puerulo filio Vrracæ, & Raimūdi Comitis. Et huius occasione fuerunt multa discidia in Castella, alijs pro Alphonso Rege Aragonū, & alijs pro Vrraca, alijs pro Alphonso infantulo decantantibus, sed finaliter regnū mansit infanti Alphonso. Vrraca vero obiit apud Legionem morte subita, & quia modico tēpore durauit, & etiam illo non recte, nec libere cœpit, non computantur tēpora regni, sed scribuntur Alphonso Imperatori filio eius, Hoc tēpore claruit sanctus Ioannes de Vrteca, & ad euitationem præliorum cum alijs prælatis, & religiosis nimium laborauit. Depingitur autem Vrraca in rectitudine arboris, quia ad regnum pertinebat, & in margine depinguntur duo viri, quos habuit, Raimundus Comes, & Alphōsus Rex Aragonum. Depingitur etiam Alphonfus Imperator filius eius, in recta linea iterum integre depingendus, & sanctus Ioannes de Vrteca.

Caput. LXXVII.

Alphonfus

Alphonſus huius nominis ſeptimus intitulatus Imperator Hiſpanie
 cœpit regnare anno Domini milleſimo centeſimo octauo, regni Hiſpanie ſexcenteſimo octogelimo ſexto. Et ab eius reparatione trecentiſimo ſeptuagelimo octauo, & regnauit annis quinquaginta vno. Anno. M.
c. viij.
 Hic Alphonſus fuit, vt diximus, nepos ex filia Alphonſi ſexti, qui deſceſſerat abſq; filio maſculo, relictiſ filibus, quarū primogenita vocabatur Vrraca, que primo nupſit inſigni Comiti Raimūdo, ex qua genuit hunc Alphonſum ſeptimū. Hic Alphonſus conſtruxit Hoſpitale, quod Imperatoris vocabatur, in ſuburbio Burgēſis, & obtinuit Almeriam, a qua rediens obiit in via ex agritudine ſub quadā arbore in portu, qui dicit̄ del Muradar, diuiſis regnis ſuis. Dedit enim regnū Caſtelle Sancio primogenito, & regnū Legionis Fernādo ſecundo genito, que diuiſio nimiū diſplicuit regnicolis. Depingitur Alphonſus cum diademate Imperiali, & ſedens propter eminentiā dignitatis, quia Imperator vocatus eſt. Nullus autem aliorum Regum ſedens depingit̄ præter iſtum propter ſingularitatē tituli Imperialis. Depingitur in margine Imperatrix vxor eius, & Beatrix filia eorū, quæ nupſit Regi Franciæ, & ſanctus Adelelmus, qui tempore illo florebat, cuius corpus reconditū eſt in eccleſia ab eius nomine intitulata, que vocatur ſanctus Adelelmus prope extra muros Burgenſis. Concurrentia. Concurrerūt autē cum Alphonſo Imperatore, & prope tēpora eius in ſede Apoſtolica Innocētius ſecundus natione Romanus annis tredecim, & Celeftinus ſecundus natione Tuſcus menſibus quinq; & Lucilius ſecundus natione Bononiēſis menſibus decē, & Eugeniſ tertius natione Piſanus annis octo. Et Anaſtaſius quartus natione Roman⁹ anno vno, & Hadrianus tertius natione Angliſ annis quatuor, & Alexander tertius natione Tuſeus annis viginti vno. Hic vicit quatuor ſchiſmaticos. Fuit autē illud magnū ſchiſma. In ſolio vero Imperij Romani Cornandus ſecūdus Imperauit annis quindecim, & Fredericus primus imperauit annis triginta ſeptem. Anno tertio huius regni Imperatoris obiit Philippus Rex Francorū, & ſucceſſit ei Ludouicus ſextus filius eius cognominatus Groſſus, q regnauit in Frācia annis triginta. Iſte fuit viceſſim⁹ octauus Rex Francorū. Anno. XXX. II. huius regni Alphonſi obiit Ludouicus ſextus Rex Francorū, & ſucceſſit ei filius eius Ludouicus ſeptimus, q regnauit in Frācia annis quadraginta tribus, q fuit Chriſtianiffimus Rex Francorū. Iſte Ludouicus duxit in vxorē Beatricem filiā huius Alphonſi Imperatoris. Venit autē ad ſanctum Iacobū, & cum magna honorificentia ab Alphonſo Imperatore ſocero ſuo receptus, & tractatus eſt. Sederunt autē in ſede Burgenſi tempore huius Alphonſi Regis Imperatoris tres Epiſcopi, videlicet Paſchaſius annis quatuor, & Simeon huius nominis ſecundus annis viginti. Et Petrus huius nominis primus annis octo. Caput. LXXVIII.

Sancius huius nominis tertius cognominatus Deſideratus primogenitus Alphonſi Imperatoris cœpit regnare ſegregatim in Caſtella, vt pater diſpoſuerat, anno Domini. M. C. LIX. regni Hiſpaniæ. Anno. M.
c. lix.
 DCC. XXXVI. Et ab eius reparatione. CCCC. XXIX. & regnauit anno vno. Hic duxit vxorem Blanchā filiam Garſiæ Regis Nauarre, qui fuit nepos ex filia inſignis bellatoris Roderici Cidi. Genuit autem hic Sancius ex ea Alphonſum octauum, qui poſt eū regnauit in Caſtella. Obiit Sancius iuuenis morte communi Alphonſo filio ſuo infantulo remanente. Depingitur in veſte longa, et pacifica, quia propter breuitatem temporis bella non geſſit.

& in latere depingitur Regina vxor eius, & Alphonſus eorum filius, qui poſt eum regnauit. Concurrentia. Concurrerunt cum Sancio, & prope tempora eius in ſede Apoſtolica Lucius tertius natione Tuſcus annis quatuor. In ſolio vero Imperij Romani imperabat idem Federicus primus. Tēpore huius Sanchi Victor Episcopus ſede-
bat in ſede Burgenſi decem annis computatis illis, quibus federat viuente Imperatore.

Caput. LXXIX.

Anno. M.
c.lix.

Fernandus ſecundus frater Sanchi, & filius Imperatoris cepit regnare ſegregatim in Legionē anno Domini milleſimo centeſimo quinquageſimo nono, regni Hiſpaniæ ſeptingenteſimo triceſimo ſexto, & ab eius reparatione quadringenteſimo viceſimo nono. Et enī vno eodemq; tempore ceperunt regnare Sanciſ in Caſtella, & Fernandus in Legionē iuxta diſpoſitionē paternā, ſed duratio regnandi fuit diuerſa. Nam Sanciſ regnauit anno vno, vt proxime ſcriptum eſt. Fernandus vero regnauit annis triginta vno. Hic deuicit in prælio Alphonſum, qui primus fuit Rex Portugalliæ. Obijt autem Fernandus morte communi relicto Alphonſo filio, qui poſt eum regnauit in Legionē. Depingitur hic Fernandus in parte ſiniſtra, depictis etiam prope in latere Regina vxore eius, & Alphonſo filio, qui poſt eum regnauit in Legionē. Non aſſignatur ei, nec Alphonſo filio eius concurrentia, quia attribuitur Regibus Caſtellæ, & victorum regnum vnum, & idem eſt tempus.

Caput. LXXX.

Anno. M.
c.lx.

Alphonſus octauus filius Regis Sanchi, cum eſſet ætatis tantū trium annorum, ſucceſſit in regno Caſtellæ anno Domini milleſimo centeſimo ſexageſimo, regni Hiſpaniæ ſeptingenteſimo triceſimo octauo. Et ab eius reparatione quadringenteſimo triceſimo, & regnauit annis quinquaginta tribus. Hic duxit vxorē Eleonorem filiam Recharedi Regis Angliæ, qua genuit Sanciſ, qui deceſſit in ætate infantili, & Fernandum, qui deceſſit in adoleſcentia, & Enricū, qui poſt eum regnauit. Filias vero Blanchā, quæ nupſit Regi Franciæ, ex qua genitus eſt ſanctus Ludouicus Rex Francorū, & Berengariam, quæ fuit vxor Alphonſi Regis Legionis, ex qua genitus eſt Fernādus Rex, qui Seuilliā expugnauit, & Alphonſus, qui dictus eſt Infans Molinæ, & Vrracā, quæ fuit Regina Portugalliæ, & Leonorē, quæ fuit Regina Aragonū. Et Conſtanzam, quæ fuit monialis, & Abbatiffa de Huelgas. Hic Alphōſus fuit deuictus ab Arabibus in prælio de Alarcos, & poſt illā aduerſitatē reuertens ad eor fundauit inſigne monaſteriū de Huelgas prope Burgis cū ſolenni Hoſpitali, quod Hoſpitale Regis vocatur, & alia monaſteria monialiū in diuerſis locis ſubdita monaſterio de Huelgas, quæ eius filiarū vocantur, & poſt multa pia opera proſectus iterū ad bellum contra Arabes deuicit eos in prælio, quod dicit de Nauis Toloſæ. Et quia ibi ter veniſſe dicitur miraculū Crucis, celebratur Feſtum, quod dicit triumphū ſanctę Crucis decima ſexta die Iulij aliquibus eccleſijs præſertim Toletana, & Burgenſi cathedralib⁹, & in monaſterio de Huelgas, quod ipſe edificauerat, & in quo corpus ſuū Tumulatū quieſcit. Obijt autē morte cōmuni. Depingitur armatus in equo propter illud inſigniſſimū, & vltimū præliū, quod apud Nauas deuicit, & depingit in latere Eleonor Regina vxor ei⁹, & filij eius, videlicet Sanciſ, qui deceſſit in ætate infantili, & Fernandus, qui deceſſit in adoleſcētia. Et Blancha, quæ fuit vxor Regis Franciæ, ex qua genitus eſt ſanctus Ludouicus Rex Francorū, qui etiā depingitur hic infra matrem ſuam, & Vrraca, quæ fuit Regina Portugalliæ,

& Leonor, quæ fuit Regina Aragonū, & infra istas depingitur Costança Abbatiſſa de Huelgas: Depingitur etiam hic ſanctus Dominicus Pater prædicatorū qui claruit tempore illo, Enricus autē filius eius non depingitur hic in latere, quia eſt depictus integre infra in recta linea arboris, Berengaria quoq; filia ſua depingit ſupra prope Alphonſum Regem Legionis virū ſuum. Concurrentia. Concurrerunt cum Alphonſo, & prope tēpora eius in ſede Apoſtolica Urbanus tertius natione Lombardus anno vno menſibus decem. Hoc tempore erepta eſt Hieroſolyma a Sarracenis, qui cum a Tranſmarinis partibus rem tam flebilē audiſſet, præ nimio dolore obiit, & Gregorius octauus natione Romanus menſe vno, & Clamens tertius natione Romanus diebus decē & ſex, & Celeftinus tertius natione Romanus annis ſeptem, & Innocentius tertius natione Campanus annis decē & octo menſibus quatuor diebus viginti tribus. Huius tēpore a Francis, & a Venetis capta eſt Conſtantinopolis: tempore huius Innocentiꝝ Papæ tertij inceperunt duo ordines ſolennes, videlicet ordo fratrum prædicatorū, & ordo minorū, ordinis prædicator fuit inuentus ſanctus Dominicus natione Hiſpanus, incepit autē in partibus Tolofanis, vbi contra hereticos verbo, & exemplo, prædicabat anno Domini milleſimo ducēteſimo tertio, Pontificatus Domini Papæ Innocentiꝝ anno ſexto. Ordinis vero minorū fuit pater ſanctus Franciſcus, incepit vero prope ciuitatē Aſiliam apud ſanctā Mariam de Portiuncula anno Domini milleſimo ducēteſimo ſexto. In ſolio vero Imperij Romani Enricus ſextus imperauit annis octo, & Ottho quartus imperauit annis . . . Anno nono regni huius Alphonſi obiit Ludouicus ſeptimus Rex Francorum, & ſucceſſit Philippus ſecundus filius eius, qui regnauit in Francia annis . . . Iſte fuit triceſimus Rex Francorum, & ſucceſſit ei Ludouicus octauus filius eius, qui regnauit in Frācia annis tribus, qui fuit triceſimus primus Rex Francorū. Hic Blancham filiā huius Alphonſi Regis Caſtellæ habuit vxorē, ex qua natus eſt filius ei nomine Ludouicus nonus, qui fuit canonizatus per Bonifacium Papam octauum. Et regnauit in Francia annis quadraginta quatuor. Iſte fuit triceſimus primus Rex Francorū. Sederunt autē in cathedra Burgenſi tēpore huius Alphonſi quatuor Epiſcopi, videlicet Petrus ſecundus viginti ſex annis, & Martinus decem & octo, & Matthaꝝ annis tribus, & Fernandus primus duobus annis. Hic dicitur fuiſſe nepos Regis, huic fuit data Villafur de Ferreros.

Caput. LXXXI.

Alphonſus huius nominis nonus filius Fernandi Regis Legionis incepit regnare anno Domini milleſimo ducentefimo, regni Hiſpaniæ ſeptingēteſimo ſexageſimo octauo. Et ab eius reparatione quadringēteſimo ſexageſimo. Et regnauit annis viginti octo, qui fuit annus triceſimus regni Alphonſi Regis Caſtellæ, ex qua genuit, vt proxime dictū eſt, Fernandū, in quo vnita ſunt regna, & Alphonſum Infantem Molinæ. Obiit autē morte cōmuni. Depingitur in veſte pacifica in latere arboris, & prope eius Berengaria Regina vxor eius, & infra eos duo filij, videlicet Fernandus, qui poſtea regnauit in Caſtella, & Legionē, & Alphonſus Infans Molinæ.

Caput. LXXXII.

ENRICVS huius nominis primus filius Alphonſi Regis Caſtellæ incepit regnare in Caſtella anno Domini milleſimo ducentefimo decimo quarto, regni vero Hiſpaniæ ſeptingēteſimo nonageſimo primo, & ab eius reparatione quadringēteſimo octogelimo tertio, & regnauit

REGVM HISPAN.

annis duobus, obiit puer in ætate tenera ex vulnere sibi illato a tegula ex casu cadente, cum luderet cum pueris nobilibus domicellis suis Pallentie ad tegulum, vt interdum facere solent. Depingitur puer, quia in ætate puerili decessit, & manu posita in capite ad ostendendum dolorem illati vulneris, & prope cum filia Regis Portugalliae, quae in vxorem delata est, licet postea diuerterunt. Concurrentia. Concurrerunt cum Enrico, & prope tempora eius in sede Apostolica Innocentius quartus. In solio vero Imperij Romani imperabat idem Ottho quartus. Sedebat autē tempore huius Regis in Burgenfi sede Garfias huius nominis secundus cognomento de Contreras, qui sedit annis sex, & sic tetigit tempus duorum Regum.

Caput. LXXXIII.

Anno. M.
cc. xiiij.

Fernandus huius nominis tertius, nam computamus in nominatione Reges Legionis, fuit filius Regis Legionis Alphonfi, ex Regina Berengaria filia Alphonfi Regis Castellę. Et mortuo Enrico auunculo suo coepit regnare in Castella anno Domini millesimo ducentesimo decimo sexto, Regni Hispaniae septingentesimo nonagesimo tertio, & ab eius reparatione quadringentesimo octogesimo quinto, & regnavit annis triginta quinque. Mortuo enim Enrico deferebatur regnū Castellae ad Berengariam sororē eius. Sed illa, vt nobilissima Domina, cessit regnum Fernando filio suo, qui veniens a Legione vbi cum patre morabatur, in Regem Castellę receptus est viuento Alphonso patre suo, & regnavit in Castella. Postea vero. XVI. anno regni sui decessit Alphonfus Rex Legionis, & successit Fernandus in Legione, & ex tunc fuerunt iterū vnita Regna, quę vnio hodie durat, durabitq; Deo dirigente in perpetuum. Et quia in hac vnione renouata est quodam modo Monarchia, & arma regia mixta sunt ex Castellis, & Leonibus, ideo incipimus ex ea quartā computationem annorū, vt legens sciat, quo tēpore inceperit hæc vnio anno Domini. M. CC. XXXII. Qui fuit annus regni Fernandi in Castella decimus sextus. Hic Fernandus duxit duas vxores, quarū prima vocata Beatrix fuit filia Philippi Ducis Barbarie, qui electus in Imperatorē Romanorum obiit antea quā coronā assumeret. Et post obitum eius fuit Imperator Federicus frater ei⁹, apud quē erat hæc Beatrix Domicella, ex qua Rex Fernandus genuit Alphonsum, qui post regnavit, & Federicū, & Manuelē, & Philippum, & Sancium, & Enricum. Et post obitum huius Beatricis Regine duxit secundam vxorem Ioannam filiā Comitis de Pontis, ex qua genuit Ludouicū, & Eleonorem. Hic gloriosus Rex obtinuit Seuilliam, Cordubā, Gienum, & totam fere Vandaluciam, & etiā regnum Murciae per Alphonsum primogenitū suum. Et post insignissima opera obiit deuotissime apud Seuilliā, quā de manibus infidelium eripuerat, morte cōmuni, præsentibus filijs, & magna copia Prelatorū. Depingitur Fernandus armatus in equo prope ciuitatem Seuilliam, quodam arabe dante illi clauis, quia ciuitas illa per longam, & obstrictam obsidionem ab eo afflictā in deditionem eius deuenit. Depinguntur in latere duæ Regine vxores, & infra eas quinque filij masculi, quos genuit ex prima Regina, videlicet Federicus, Emmanuel, Enricus, Philippus, & Sancius. Alphonfus autē primogenitus infra in recta linea, vt Rex depingitur. Depinguntur etiam duo filij ex secunda vxore, videlicet Ludouicus, & Eleonor. Concurrentia. Concurrerunt cum Fernando, & prope tempora eius in sede Apostolica Honorius tertius natione Romanus annis decem. Et Gregorius Novus natione Campanus annis nouem. Et Celestinus quartus natione Mediolanensis diebus viginti.

In folio vero Imperij Romani Federicus secundus imperauit annis triginta tribus, sederunt autem in sede Burgenſi huius Regis tempore tres Episcopi, videlicet Ioannes huius nominis primus, qui fuit electus, sed munus consecrationis non recepit, vixit anno vno, & Mauritius Famosus Episcopus, quē ferunt Anglicum fuisse, vixit viginti sex annis. Hic insignis Pontifex ædificauit ecclesiam Burgenſem, quæ hodie est. Primo enim, vt aiunt, sedes erat in ecclesia sancti Laurentij, apud quam palatium Pontificale constructum hodie durat. Fuit autē primus lapis positus in Ecclesia Burgenſi vicesima die mensis Iulij anno Domini. M. CC. XXII. Et, vt creditur, fuit totum corpus ecclesiæ ædificatum temporibus huius Mauritij, claustrum tamen, & insignis capella sanctę Chatarinæ fuerunt post eum alijs temporibus ædificata, necnon turres duæ principales, quę sunt in porta, quā vocant Regiam, non fuerunt tunc ex toto finitæ, sed post anno Domini. M. CCCC. XLII. CC. XX. postquam incœpta fuerat ædificari ecclesia. In eadem fere die cœpit continuare ædificium illarum turrium Alphonſus Episcopus huius nominis secundus, qui hodie per diuinam misericordiam sedet, & eum diuino auxilio opus hoc facit continuari. Illo vero tempore, quo Mauritius cœpit ædificare ecclesiam Burgenſem, Rodericus Pontifex Toletanus cœpit ædificium ecclesiæ Toletanæ. Post Mauritium sedit in ecclesia Burgenſi Ioannes huius nominis secundus duodecim annis.

Caput. LXXXIII.

Alphonſus decimus filius Fernandi cœpit regnare anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo secundo, regni Hispaniæ octingentesimo vicesimo octauo, & ab eius reparatione quingentesimo vicesimo, & regnauit annis triginta duobus. Hic duxit vxorē Violantam filiam Iacobi Regis Aragonū, ex qua genuit Fernandū primogenitū, qui ex Blancha vxore sua filia sancti Ludouici Regis Francorum genuit Alphonſum, & Fernandum, qui vocati sunt dela Cerda. Obijt autē Fernandus primogenitus viuente Alphonſo patre suo apud Villam regiā. Genuit autē idem Alphonſus Rex alios filios, videlicet Sanciū, qui post eum regnauit, & Ioannē, & Iacobum, ac Petrū, & Berengariam, & Eleonorē. Et ex concubina genuit Beatricē, quę fuit vxor Alphonſi Regis Portugallię, ex qua genitus est Dionysius, qui fuit Rex Portugallię. Hic Alphonſus fuit electus in Imperatorē Romanorū in discordia electorum, ex eo enim, quod erat de domo Babarię, voluissent aliqui, vt imperaret in Alemaniam. Habuit autē hic Alphonſus vigentē discordiam cū Philippo fratre suo, & cū multis magnatibus, demum cum Sancio filio suo. Et plurimis laboribus fatigatus se retraxit ad Seuillā, vbi obiit morte cōmuni. Hic fecit cōponi Partitas, quarū legibus regnum regitur. Huic attribuuntur illę tabule astrologię, quę vocantur Alphonſianę, & etiā illa copiosissima hystoria, quę Generalis dicit. Depingitur Alphonſus sedens indutus veste longa, vt mos est peritorum, habens librum in manu, quia scientificus fuit, & communiter vocatus Astrologus. Et in latere depingitur Regina vxor eius, & infra eam duo filij, videlicet Sancius secundo genitus cum corona, quia fuit Rex, & Fernandus primogenitus sine corona, quia decedens in vita paterna regnum non habuit. Et infra hos duos depinguntur alij quinque tres filij, & duæ filiæ, videlicet Ioannes, Iacobus Petrus, & Berengaria, & Eleonor. Hic obtinuit Regnum Murciae, necnon Xericum, & alia oppida illius contractæ. Concurrentia. Concurrerunt cum Alphonſo, & prope tempora eius in sede Apostolica Alexander quartus natione Campanus annis septem. Et Vrba

Anno. M.
cc. liij.

REGVM HISPAN.

nus Gallicus quartus annis tribus, & Clemens quartus natione Prouincialis annis tribus, & Gregorius decimus natione Lōbardus annis quatuor, & Innocentius quintus natione Burgundus mensibus quinque, & Adrianus quintus natione Gebenentis mense vno, & Ioannes vicesimus primus natione Hispanus mensibus octo, & Nicolaus tertius natione Romanus annis duobus, & Martinus quartus natione Italicus annis quatuor. In solio vero Imperij Romani obiit Federicus secundus Imperator, & post mortē eius electores se in duo diuidentes, quidam eorum hunc Alphonsum Regem Castellæ, quidam vero Ricardum Comitem Coimbrię fratrem Regis Angliæ ad Imperium elegerunt. quod schisma multo tempore durauit, neque aliquis eorum benedictionem Imperialē obtinuit. Anno decimoquarto huius regni Alphonfi obiit sanctus Ludouicus Rex Francorum, & successit ei Philippus quartus filius eius, qui regnauit in Francia annis viginti quinque. Iste fuit tricesimus Rex Francorum. Sederunt autem tempore huius Alphonfi in ecclesia Burgenli quinque Episcopi, videlicet Aparitius vndecim annis, & Matthæus huius nominis secundus duobus annis, & Martinus cognomento de Contreras annis octo, & Ioannes cognomento de Villahaoz duobus annis, & Post istum vacauit ecclesia Burgenlis septem annis. Quibus expletis Gundisaluuus Conchēsis Episcopus fuit translatus ad ecclesiā Burgensem, & rexit eam sex annis, Demum ab ea translatus est ad ecclesiā Tolletanā.

Caput. LXXXV.

Anno. M.
cc. lxxxv

Sancius quartus filius Alphōsi decimi cœpit regnare anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quarto, regni Hispanię octingentesimo sexagesimo. Et ab eius reparatione quadringentesimo secundo. Et ab vltima vnione regnorum quinquagesimo quinto, & regnauit annis vndecim, duxit vxorem Mariam filiam Alphonfi vocati Infanti de Molina, qui fuit frater Regis Fernandi, qui Seuilliam obtinuit. Et genuit ex ea Fernandū, qui post eum regnauit, & Petrum, & Philippum, & Enricum, qui fuit mutus, & Helisabeth, quę fuit vxor Regis Britanniæ. Hic Sancius obtinuit Tarifam, quę fuit vnum de primis oppidis, quod occupauerunt Arabes tēporibus Roderici Regis. Obiit autem Sancius morte communi. Depingitur in veste longa, & ense nudo in manu, quia licet multa bella non gessit, obtinuit tamen Tarifam. Depinguntur etiam in margine Maria vxor eius, & quatuor filij videlicet Fernandus, qui fuit Rex, & Petrus, & Enricus, qui fuit mutus, & Philippus, & Helisabeth, quę fuit vxor Ducis Britanniæ. Concurrentia. Concurrerunt cum Sancio, & prope tēpora eius in sede Apostolica Honorius quartus natione Romanus annis duobus. Et Nicolaus quartus natione Lōbardus annis quatuor. In solio vero Imperij Romani Radilphus primus imperauit annis decē & octo. Anno secundo huius Regis Sancij obiit Philippus quartus Rex Francorū, & decessit apud Gironam Catalonię, quā tunc obsessam tenebat, & successit ei Philippus quintus filius eius, qui regnauit in Francia viginti nouem annis. Iste fuit tricesimus quartus Rex Francorum. Sedit in sede Burgenli tempore huius Regis Sancij frater Fernandus de Cuevas ruuias vndecim annis.

Caput. LXXXVI.

Anno. M.
cc. xc.

Sancij filius Fernandus quartus cœpit regnare anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo quinto, regni Hispaniæ octingentesimo septuagesimo primo, & ab eius reparatione quadringentesimo sexagesimo tertio. Et ab vltima vnione regnorū sexagesimo secundo, & regnauit annis

quindecim, duxit vxorē Constanciā filiam Dionisij Regis Portugallię, ex qua genuit Alphonsum, qui post eum regnavit, & Eleonorem, quę fuit vxor Alphonfi Regis Aragonum. Hic Fernandus obtinuit Gibraltarum, & prima oppida, ad quę applicauerunt, & occupauerunt Arabes cum Tariso duce eorum, & Comite proditore, & ab illo nomen receperunt. Nam a Tariso dicitur Tarifa, & ab eodem nominatū est Gebeltarif, id est, mons Tarif, Gebel enim Arabice idē est, quod mons, licet post corrupto vocabulo dicatur Gibraltar. Obijt autem Fernandus apud Gienum morte communi. Aliqui dicunt citatum fuisse a duobus militibus, quos tanquam homicidas occidi præcepit per formam iusticię apud Marthos, vt compareret coram Deo redditurus rationem tricesima die. Ille vero ægritudine præcedente obiisse dicitur vltima die termini, quę casus singularitas aliquos putasse fecit, propter hanc causam Deum sic illum vocare voluisse. Sed an hoc euenit a casu, an ex illa causa iudicio diuino relinquendum est. Depingitur in ætate adolescentię, quia adolescens decessit. Depinguntur etiam in margine Costancia Regina vxor eius, & duo filij Alphonsus Rex, & Eleonor Regina Aragonum. Concurrentia. Concurrerunt cum Fernando, & prope tēpora eius in sede Apostolica Celestinus quintus mensibus sex, & Bonifacius octauus natione Campanus annis nouem, & Benedictus vndecimus natione Lombardus mensibus octo, & Clemens quintus natione Burgundus annis octo, & post mortem eius vacauit sedes annis duobus, mensibus tribus, diebus decem & septem. in solio vero imperij Romani Radulfus secundus imperauit annis sex. Sedit autem in sede Burgenfi tempore huius Regis Petrus huius nominis tertius cognomento Quixada, huius autem Petri Episcopi, & sequentium Episcoporum non reperi certum numerum temporis vitę eorum, sed solum nomina, quę collegi ex temporibus Regum, qui eis aliqua priuilegia indulserunt, & in quorum priuilegijs rotatis Episcoporum Burgensium confirmantium nomina, vt moris est, describuntur: sufficit ergo scire nomina eorum, & quorū Regum diebus sedebant, licet nesciamus designare vnicuique Regum numerum temporis, quo sedit, præter illorū tempora, qui in ætate nostra, vel iuxta eam in hac sede sederunt, quę magis ex memoria, quam per scriptum recognoscimus.

Caput. LXXXVII.

Alphonfus vndecimus filius Fernandi cœpit regnare anno Domini millesimo trecentesimo decimo, regni Hispanię octingentesimo octogesimo sexto, & ab eius reparatione quadringentesimo septuagesimo octauo, & ab vltima vnione regnorum septuagesimo septimo, & regnavit annis quadraginta. Duxit vxorem Mariam filiā Regis Alphonfi Portugallię, ex qua genuit Fernandum, qui in pueritiā decessit, & Petrum, qui fuit Rex. Et ex nobili Eleonore de Guzman genuit Enricum, qui post Petrum regnavit, & Federicum, qui fuit magister sancti Iacobi, & Sancium, & Tellum Comites, & Petrum, & Didacum, quos duos pueros existentes occidit Petrus. Hic vicit Reges Benamarim, & Granatę in magno, & famoso prælio apud flumen Salatū, cui interfuit Alphonfus Rex Portugallię focer eius. Hic etiam obtinuit Algeziram diuturna obsidione præcedente, oblederat enim eam viginti & tres menses, obtinuit etiam Alcalam, quam Regalem vocant, & cum teneret obsessam Gibraltarum, quam pater eius obtinuerat, et tempore huius Alphonfi per culpam, vel dolum tenentis, quem Alchaidum vocamus, perdita fuerat, & in castris pestis epidid

Anno. M.
ccc. x.

REGVM HISPAN.

malæ vigeret, & a suis crebris exhortationibus vrgeretur, vt propter pestem ab obli-
dione discederet, ex animositate cordis non acquieuit, & ex glandula pestifera infirma-
tus obiit feria sexta in Parasceue Romano iubilæo currēte. Erat enim annus Domi-
ni millesimus trecētesimus quinquagesimus, & sepultus est apud Cordubam in eccle-
sia cathedrali cum Fernando Rege, patre suo. Depingit̃ Alphonſus in equo armatus,
quia bellicosissimus fuit. Depinguntur in margine Maria Regina vxor eius, & Eleo-
nor de Guzman concubina, & infra Mariam Reginam duo filij eius Fernandus, qui
decessit puer, & Petrus, qui fuit Rex, & infra Eleonorē septem filij eius, videlicet En-
ricus, qui post Petrum regnavit, & Federicus, qui fuit Magister sancti Iacobi, & San-
cius, & Telius Comites, & Petrus, & Didacus, & Fernādus, q̃ in pueritia decesserūt.
Concurrētia. Concurrerunt cū Alphonſo, & prope tempora eius in sede Apostolica
Ioannes vicelimus secundus annis decem & nouem, & Benedictus duodecimus annis

. Et Clemens sextus natione Gallicus annis decē. In folio vero imperij Romani
Albertus primus imperauit annis . . . Et Enricus secundus imperauit annis quinq̃,
anno quarto huius regni Alphonſi obiit Philippus quintus Rex Francorum, & suc-
cessit ei Ludouicus decimus, qui regnavit in Francia anno vno, & iste fuit tricesimus
quintus Rex Francorum. Anno sexto huius regni Alphonſi obiit Ludouicus Rex
Francorum, & successit ei Philippus sextus frater eius, qui regnavit in Francia annis
decem & nouem. Iste fuit tricesimus sextus Rex Francorum. Et anno decimo nono
huius regni Alphonſi obiit Philippus Rex Francorum, & successit ei Philippus sep-
timus, qui regnavit in Francia annis viginti duobus. Iste fuit tricesimus septimus
Rex Francorum. Sederunt in sede Burgenſi tempore huius Regis tres Episcopi, vi-
delicet Gundisaluis secundus cognomēto de Finoiosa, & Garſias tertius cognomen-
to de Torres, & Ioannes quartus.

Anno.M.
cccl.

Caput. LXXXVIII.

Petrus filius Alphōſi cœpit regnare anno Domini millesimo trecen-
tesimo quinquagesimo, regni Hispaniæ nongētesimo vicesimo octa-
uo, & ab eius reparatione sexcentesimo vicesimo, & ab vltima vnio-
ne regnorum cētesimo vicesimo, & regnavit annis decem & nouem,
ex nobili Maria de Padilla, quam primo in concubinam habuerat, &
post obitum Blanchæ filia Ducis Babariæ duxit in vxorē, genuit
Alphonsum, qui obiit in ætate infantili, & Costanzā, quæ nupsit Iohanni Duci Alan-
caustriæ, ex qua genuit Catharinam Reginam Castellæ. Hic Petrus Rex occidit Fe-
dericum Magistrum sancti Iacobi, & Petrum, & Didacum fratres suos, & Iohannem
infantem Aragoniæ, & alios non paucos magnates, & nobiles: voluisset autem occi-
dere Enricum fratrem suum, sed contrario res euenit. Nam Enricus prudens, & ma-
gnanimus primo aufugit ab eo, deinde collecta potenti manu Gallicorum regnum
ingressus est, & re collectis ad eum multis potentibus, & nobilibus de Castella abhor-
rentibus a Petro Rex intitulatus est, & Petrum insecutus apud Montiel obsedit,
cum effugere putasset, auisatus de fuga eius Enricus ad illum accessit, & cum ambo
Reges, & fratres, sed capitalissimi adinuicem inimici in duelli colluctatione pugnarēt,
Petrus ab Enrico occisus est. In cuius obitu cessauit intestinum bellū, quod propter
hanc fraternam discordiam in Castella erat, & omnes vnanimiter receperunt. Huius
autem disturbij tempore Algezira, quæ nostra erat, ab Arabibus occupata, destructa
fuit. Depingitur Petrus cum Enrico pugnans, & in terram cadens ab eo occisus, &

Anno.M.
cccl.

in cacumine montis castellum positum, per quod Montiel figuratur. Depinguntur in margine blanca Regina, & infra eam Maria de Padilla primū concubina, demum Regina vocata, & infra eam Costanza filia eius, & Ioannes Dux Alancaustriæ vir suus, & infra eos Catharina filia eorum, & Enricus vir eius, qui regnauerunt, & infra in arbore descripti sunt. Concurrentia. Concurrerunt cum Petro, & prope tempora eius in se Apostolica Innocentius sextus annis Et Lombardus quintus natione Lombardus annis In folio vero imperij Romani post mortem Enrici Imperatoris electores se in duo diuidentes quendam Federicum Ducem Austriae, & quendam Barbariae ad imperium discorditer elegerunt, cuius diffensionis causa magnum schisma fuit in imperio. Anno primo huius regni Petri obiit Philippus septimus Rex Francorum, & successit ei Iohannes filius eius, qui regnavit in Francia annis quatuordecim. Hic fuit victus, & captus ab Anglicis in prælio de Piteos, & iste fuit tricesimus octauus Rex Francorum. Sederunt in sede Burgenfi tempore huius Petri Regis duo Episcopi Lupus cognomeneo de Fonterha, & Fernandus tertius.

Caput. LXXXIX.

Enricus secundus filius Alphonfi cepit regnare anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo nono, regni Hispaniae nongentesimo quadragesimo septimo, & ab eius reparatione sexcentesimo quadragesimo, & ab vltima vnione regnorum centesimo tricesimo nono, & regnavit annis decem. Nam licet duobus annis regnauerit in discordia cum Petro, honestius tamen videtur, vt illos annos regni ei attribuamus, quibus post obitum Petri regnavit, duos vero præcedentes Petro ascribamus. Hic duxit vxorem Ioannam filiam Ioannis cognomento Emmanuel, & per maternam lineam proneptem infantis Fernadi primogeniti Regis Alphonfi decimi, qui viuente patre decesserat, ex qua genuit Ioannē, qui post eum regnavit, & Eleonorem, quæ fuit Regina Nauarrae. Obiit autem Enricus ex podagrae infirmitate apud sanctum Dominicum dela Calciata. Depingitur Enricus in veste pacifica, quia licet bellicosus fuit, non tamen cum Arabibus pugnavit. Depinguntur in margine Ioanna Regina vxor eius, & infra eam duo filij Ioannes, & Eleonor Regina Nauarrae. Concurrentia. Concurrerunt cum Enrico, & prope tempora eius in sede Apostolica Gregorius vndecimus natione Gallicanus. Post obitum eius Cardinales, qui tunc in curia Romana erant decima die obitus eius elegerunt Bartholomeum Archiepiscopum Barensem, qui sibi vrbanī sexti nomen constituit. Sed non longe ab hoc Cardinales Romani exierunt, & apud Anaganiam se transferentes elegerunt Robertum Cardinalem Gabenensem in Papam, qui vocatus est Clæmens septimus, asserentes primam electionem esse nullam, eo quod violentia fuit facta. Nam Romani tantum incusserunt cardinalibus timorem, quod ad euadendum periculum mortis Bartholomeum in Papam elegerant. Maximū schisma fuit hoc, quod durauit per quadraginta annos, quousq; in concilio Constantiensi, quod fuit celebratū tempore Ioannis Regis secundi, extinctum est. Adhæsit autem Clæmenti Hispania, præter portugalliam, & Galliam. In folio vero imperij Romani Carolus quartus Ioannis Regis Bohemiae filius imperauit annis triginta quatuor, anno quinto huius Regis Enrici obiit Iohannes Rex Francorum, & Incessit ei Carolus quintus, qui regnavit in Francia annis decem & sex. Iste fuit tricesimus nonus Rex Francorum, Sedit in sede Burgenfi tem-

Anno. M^o
ccc. lxxix.

REGVM HISPAN.

pore huius Enrici Dominicus Episcopus. Iste fuit oriundus de Arruielo villagio Onienfis monasterij.

Caput. XC.

Anno, M.
ccclxxix.

Ioannes huius nominis primus filius Enrici cepit regnare anno Domini millesimo trecētesimo septuagesimo nono, regni Hispaniē nonagesimo quinquagesimo septimo, & ab eius reparatione sexcentesimo quadragesimo nono, & ab vltima vnione Regnorum centesimo quadragesimo nono, & regnavit annis vndecim. Hic duxit vxorem Eleonorem filiam Petri Regis Aragonum, ex qua genuit Enricum, qui post eum regnavit, & Fernandum, qui fuit Rex Aragonum, qui Fernandus genuit Alphonsum, qui hodie in Aragonia regnat, & Ioānem, qui regnat in Navarra, & Enricum, qui fuit Magister sancti Iacobi, & Sancium, qui fuit Magister Alcantarę, & Petrum, qui exitu bombardę apud Neapolim obiit, & Mariam Reginā Castellę, ex qua genitus est Enricus quartus Rex, ac dominus noster hodie regnans, & Eleonorem, quę nupsit Eduardo Regi Portugallię, ex qua genitus est Alphonsus, qui in Portugallia regnat. Ioannes Rex hic post obitum Eleonoris vxoris suę duxit secundam vxorem Beatricem filiam Fernandi Regis Portugallię, ex qua nullum filium genuit. Sed propter eam graue bellum inter Castellam, & Portugalliā exortum est. Nam Fernando Portugallię Rege sine liberis deeedente, & regno ad Beatricem filiam suam Reginā Castellę delato, Ioannes huius vxoris prosequens Portugalliam manu potenti ingressus est, ac Vlixbonam obsedit, sed peste grauissima vigente abcessit, Et anno reuoluto regrediens apud Algibam rotam campestre præliū ex animositate excessiua præmature, & non spectatis multis de exercitu suo, quę veniebāt, ac fessis militibus suis, qui in die illa feruente æstu Aleria oppido satis distanti venerunt, sicut minus prudenter tentauit, sic & infortuniter res gesta est. Nam multi ex magnatibus, & nobilibus nostris, licet viriliter decertantes obierunt. Hic Ioannes, cum Enricus pater suus schismate orto nulli contendentium adhæsisset, congregauit prælatos, & proceres regni, & magno tractatu, & deliberatione habitis declarauit pro Clamēte septimo, cui, & Benedicto tertio decimo vocato post eum adhæsit Castella vsq; ad conciliū Constantiense. Hic Ioannes apud Alcalam de Henares cum quadam Dominica die post missarū solemniam ante prædium spaciatum forti equo insidens iret, & caribus, vt fieri solet causa solaciū, eum ad currendum infestasset, equus velociter, & fortiter currens in fine cursus in valle quadam offendens cecidit, & Regem sub se, & sella recipiēs lignis sellę stomacho letaliter vulnerato, tam grauitate oppressit, quod illico Rex animam exhalauit. Depingitur itaq; sub equo cadens, quia sic casualiter vitā finiuit. Depinguntur in margine duę Reginę vxores eius, & Eleonor prima, & Beatrix secunda, & infra Eleonorē duo filij Enricus Castellę, & Fernandus Aragonię Reges, & infra Fernandum sex filij videlicet, Alphonsus Aragonię, & Ioannes Navararę Reges, & Maria Castellę, & Eleonor Portugallię Reginę, ac Enricus, & Petrus infantes, filij autem Enrici Regis Castellę infra depinguntur, & prope eum in loco suo. Concurrentia. Concurrerunt cum Ioanne, & prope tēpora eius in sede Apostolica Clamēns septimus in Auinione, & apud Romam præteritus vrbanus sextus. In solio vero imperij Romani imperabat idem Carolus quartus, anno secundo huius regni Ioannis obiit Carolus quintus Rex Francorum, & successit ei Carolus sextus, qui regnavit in Francia annis Iste fuit quadragesimus Rex Francorum, iste

Carolus ex potione sibi data, vt aliqui putant, vel ex aduersa valetudine amens factus est, cuius amentia ingentia damna Franciæ attulit. Sederunt in sede Burgenſi tempore huius Ioannis Regis Ioannes quintus cognomento Manrique duobus annis, qui Seguntinensis, deinde ad Burgenſem eccleſiam, & poſt ex Burgenſi ad Compoſtellanam translatus eſt, cui ſucceſſit Gundifalvus tertius cognomento de Vargas, qui ſimiliter ex Calagurritana eccleſia ad Burgenſem, in qua ſedit quinq; annis, & Burgenſi ad eccleſiam Hiſpalenſem translatus eſt.

Caput. XCI.

Henricus tertius filius Ioannis cepit regnare anno Domini milleſimo trecentefimo nonageſimo, regni Hiſpaniæ nongentefimo ſexageſimo nono, & ab eius reparatione ſexcentefimo ſexageſimo primo, & ab vltima vnione regnorum centefimo ſexageſimo, & regnauit annis decem & ſex. Duxit vxorem Catharinã filiam Ioannis Ducis Alancauſtriæ, & Coſtançæ filię Petri Regis, ex qua genuit Ioannem, qui poſt eum regnauit, & Mariam Reginam Aragoniæ, quę hodie cum Alphonſo Rege Aragonum viro ſuo in Aragonia regnat, & Catharinam, quę fuit vxor infantis Enrici Magiſtri ſancti Iacobi. Hic Enricus Rex iuſticię magnus zelator fuit, & in pace regna ſua gubernauit. Erat tamen pro maiore temporis parte infirmus corpore. Geſſit bellum aliquandiu contra Regem Portugalliæ, in quo aliqua obſidiones, & particularia prælia nobilium, & gentium adinuicem proceſſerunt, non tamen euenit aliquod prælium campeſtre generale. Tenuit captum in vineulis Federicum Ducem Beneuenti patrum ſuum, filium Enrici Regis auī ſui ex cōcubina Leonore Ponce. Nec non obſedit Alphonſum filium eiufdem Regis ex concubina apud Gijonē oppidum Aſturiarum, obſeſſus autem Comes Alphonſus aufugit, & ſemper in exilio fuit, & occupauit terras eorum donans alijs magnatibus. Illi vero, alter in vinculis, alter in exilio poſt obitum huius Enrici obierunt. Hic Enricus cum bellum contra Arabes indixiſſet, & Andaluz iam procederet, quatenus licet propter infirmitatē corpoream bellicoſos labores ſubire non poſſet, ſaltem in conuicinia regni Granatę moraretur, vt exercitibus ſuis Arabum regnum intransitibus aptius, & velocius fauorem, & auxilium daret. Apud Toletum ægitudine, quę eum continue premebat vehementius inualeſcēte in die natalis Domini albeſcente cœlo diem vitę ſuę clauſit extremum. Depingitur Enricus in apparatu honeſtiſſimo regali ſedens in cathedra, & enſem habens in manu propter grauitatem morum, & iuſticię zelum, quem habuit, ſicuti alter Recharedus, & iuuenis facie, quia in iuuentute deceſſit incipiente viceſimo octauo anno regni ætatis ſuę. Et depinguntur in margine Catharina Regina vxor eius, & infra eam filij eius Ioannes, qui poſt eum regnauit, & Maria, quę in Aragonia regnat, & Catharina infantiffa. Concurrentia. Concurrerunt cum Enrico, & prope tempora eius in ſede Apoſtolica idem Clamēs ſeptimus, & Benedictus tertius decimus natione Hiſpanus, ſed in ſchiſmate apud Romam vero ſederunt prætenſi Bonifacius nonus, & Innocentius ſextus. In ſolio vero imperij Romani ſederūt idem Carolus quartus, & poſt eum Bladiſlaus Rex Boemiæ filius eius. Sed iſte non recepit coronam imperialem, nec habuit pacificum imperium, ſed in diſcordia cum Roberto Duce Barbariæ. In ſede Burgenſi Ioannes huius nominis ſextus cognomento de Villa creces, primo Epicoſopus Calagurritanus, & ſedit vndecim annis, & poſt obitum eius vacauit eccleſia tribus annis.

Anno, M.
ccxc.

Anno. M.
D. vij.

Ioannes secundus filius Enrici tertij ccepit regnare anno Domini millesimo quingentesimo septimo, in die enim natalis Domini, in quo pater obierat, ipse Ioannes Rex acclamatus est, regni vero Hispaniæ anno nongentesimo octogesimo quinto, & ab eius reparatione anno sexcentesimo septuagesimo septimo, & ab vltima vnione regnorum ceterisimo septuagesimo sexto, & regnavit annis quadraginta septem, erat ætatis viginti mēsum cum regnare ccepisset. Et habuit tutores Catharinam Reginam genitricem suam, & infantem Fernandum fratrem patris sui, quos pater in testamento suo nominauerat. Demum infante Fernando Rege iam Aragonum facto abeunte, cum adhuc Ioānes impubes existeret, ad Reginam matrem suam tutela integre deuoluta est. Et paulo post Regina decedēte, Ioānes in quarto decimo anno ætatis constitutus absq; tutoribus māsit, & in principio quinti decimi anni cōgregatis prælati, ac proceribus, & procuratoribus ciuitatū apud Maioritum cum consensu omniū gubernationē accepit. Duxit autem vxorem Mariam filiā Fernandi Regis Aragonum patruī sui, ex qua genuit Enricum, qui post eum regnavit, & regnat, regnabitq; diuturnis tēporibus, vt in clemētia diuina speramus, & Catharinā, & Eleonorem, quæ in Francia obierunt. Et post obitū Mariæ Reginæ duxit secundā vxorem Elisabet filiam Ioannis infantis Portugalliæ, qui fuit filius Ioānis Portugalliæ Regis, ex qua genuit Alphōsum, & Elisabet, quos infantulos, & in tenerrima ætate reliquit, quorū vitam, & statū Deus prosperare dignetur. Huius Regis tēpore, cum adhuc in Francia esset, exercitus sui sub infante Fernādo tutore suo bellū, quod Enricus pater suus Arabibus indixerat, continuantes, Antequeram magna obsidione afflictam occuparunt, & Zaharam, & aliqua alia castalla de Granatæ regno. Deinde illo iam in virili ætate existēte, aliqui ex capitaneis suis obtinuerunt Ximenā, Huescam, Huelmā, & Benamarueldum, & multa alia Arabum fortalicia, ex quibus non nulla per Arabes recuperata fuerūt, ipse vero personaliter ad ciuitatem tendens prælium cāpestre cum Arabibus iniuit. In quo Arabes deuicti multis eorum caesis intra vrberem se reduxerunt. Huius tēpore Federicus Dux Beneuenti in vinculis, & Alphonfus frater suus in exilio obierūt. Hic alium Federicum Ducē Arionge, necnon & alium Federicum Comitem de Luna filiū Regis Siciliæ ex cōcubina in vinculis poni præcepit, qui in custodia decesserunt. Necnon alios Comites, & magnates regni Castellæ, videlicet Fernandum Aluarū de Toledo Comitem de Alba, & Alphonsum Pigmentel Comitem de Beneuento, ac nobiles viros. D. Enricū filium Almiranti, & Petrū Sueri, ac Suerum de Quinones fratrem suum capi fecit, & in custodia retineri. Qui omnes diuersis modis, & tēporibus liberati sunt. Hic etiā captum tenuit infantē Enricum Magistrū sancti Iacobi consanguineū suum per trienniū, & postea liberauit. Deinde increcente discordia tam cum, quam Ioannē Regem Nauarræ fratrem suum, qui in Castella multa oppida, & castra tenebant, a regno expulit, cuius occasione bellum inter Castellam, & Aragoniā, pariter & Nauarrā aliquandiu duraret. Et cum hi duo fratres, non nullisq; ex magnatibus Castellæ concomitātibz regnum manu armata intrarent, & prope Olmetum prælium campestre iniuissent, Rex noster Ioannes, & Enricus primogenitus eius victoriæ gloriā habuerunt. Illi vero victi abscedentes in Aragoniam se reduxerunt. Hic Rex a pueritia sua nobilem virum Aluarum de Luna accepißimum habuit, cuius consilio præ omnibus adhærebat, illumq; nimium exaltauit.

tauit. primo Comitem, deinde Comestabile, demum magistrum sancti Iacobi faciendo, quas dignitates in vnius persona concurrisse, nunquam auditum est. Tantaque affectione ad eum inclinabatur, ut omnia ad voluntatem eius facere crederetur. Et cum huius amoris exuberantia triginta quique annis fere durasset, prope finem tamen iuxta fortunæ morem res aliter successerunt. Nam voluntate ex incredibili amore ad incredibile odium mutata, apud Burgis capi illum fecit, & ad castrum de Portillo ductum in arcta custodia detineri. Et paulo post super criminibus contra eum per procuratorem fiscalem propositis inquisitione facta decollari mandauit. Decollatus autem est apud Vallem oleti in forma iustitiæ clamore præconis præcedente in medio plateæ super altum, & magnum ambonem ex ligno ad hoc aptum ædificauerunt tapetibus ornatum, & caput eius a corpore abscisum fixum est clauo in vno lignorum. Fuit autem sepultus in quadam ecclesia extra muros & post ex illa ad ecclesiam minorum translatus. In quo singularissimo spectaculo satis cognoscere potuerunt, qui viderunt, & etiam non videntes, qui audierunt, quanti valoris mundana prosperitas sit, cum ex summa prosperitate ad summam aduersitatem fortunæ rota frequenter, ac velociter humanos successus reuoluat. Et ut cognoscamus quam periculosissima sit nimia familiaritas Regum, quam nonnulli, ut summum bonum, desiderant, nullo alio exemplo opus est, multa enim alia exempla, quæ nos hoc docent, ante nostra tempora præcesserunt. Sed hoc inter cætera singularissimum, & ad instruendum nos, & etiam alios, qui post nos magnis temporibus subsequuntur, efficacissimum est. Obiit autem Ioannes apud Vallem oleti in quinquagesimo anno ætatis suæ ex febre quartana, quam habuerat alijs exortis accidentibus, & in domo prædicatorum corpus eius repositum fuit, & anno fere reuoluto ad monasterium de Miraflores prope Burgis, quod ipse ædificari mandauerat, & pro sepultura sua elegerat, solenniter translatus est. Etenim Alphonsus Burgensis Episcopus cum honorabili copia obuiam illi vsque ad Pallentiolam exiens, illumque associans vna cum nobilibus Baronibus, Roderico Didaci de Mendoza, & Ioanne de Padilla, qui cum eo a Valle oleti veniebant, multitudine clericorum ex circumuicinis castris, & oppidis ad viam processionaliter exeuntibus, ac ecclesiasticorum, & nobilium ciuium Burgensis multitudine concomitante ad insigne monasterium de Huelgas adductus est.

Ibique officio defunctorum, quod Vigiliæ vocamus, tam per moniales, quam per capitulum cathedralis ecclesiæ eodem Episcopo celebrante solenniter, ac deuote expleto ad monasterium prædicatorum, quod sancti Pauli vocatur, humeris nobilium deportatur. Ibiq; religiosis vigiliis deuote dicentibus, nocte tota quieuit ac sequenti die, quæ sancti Ioannis Baptiste erat, similiter humeris nobilium ad Miraflores adductus est. Ibiq; sub panis, & pulchro ornatu, quia domus illa adhuc ædificata non erat, quæ tantum populū capere possit, capella constituta eodē Episcopo missarū solēnia celebrante, ac sermonē faciente officium finitū fuit, illoq; finito nobilissimū, & regium corpus in sepulchro suo reconditū est, cuius anima in domino requiescit. Depingitur Ioannes Rex armatus in equo, quia diuersis bellis fere toto tempore occupatus fuit, tam super ciuilibus dissensionibus, quā etiā aliquando contra Reges Aragonum, & Nauarræ, interdum contra Arabes, quod quidem Arabicum bellum ipse mente gerebat, licet alijs bellicis actibus impeditus continuare nequibat. Depinguntur etiam in margine ex vno latere Maria Regina vxor eius prima, & infra eam

REGVM HISPAN.

Enricus primogenitus, qui hodie regnat. Cuius vitam, statum & regnum omnipotentia diuina foeliciter dirigere, conseruare, & exaltare dignetur, & duæ filia Catharina, & Eleonor Infantiffæ, quæ in infantia decesserunt. Et ex alio latere Elisabeth vxor eius secūda, & infra eam Alphonfus Infans, & Elisabeth Infantiffa filij eorum in infantia constituti, quos misericors Deus custodire velit. Depingitur etiam magister Vincentius ordinis prædicatorum, qui huius tempore claruit. Cuius vita, & doctrina taliter splenduerunt, vt congrue mereatur canonizari, & cathalogo sanctorum apponi. Concurrentia. Concurrerunt cum Ioanne, & prope tempora eius in sede Apostolica idem Benedictus tertiusdecimus apud nos durante schismate, & apud Romanos sederunt præfensi Innocentius sextus, & Gregorius decimus, & Alexander quintus, & Ioannes vicessimus tertius. Schismate autē per concilium Constantiense sublato sedit Martinus quintus natione Romanus in vnitae obedientia annis tredecim, & Eugenius quartus natione Venetus annis decem & sex, & Nicolaus quintus natione lanuensis de Cerezana annis decem & sex, vsq; ad obitum eiusdem Ioannis. In solio vero Imperij Romani imperauit Sifemundus viginti & tribus annis, & coronam Imperij recepit. Et post eum Albertus Dux Austriae gener eius quatuor annis, sed diadema imperiale non habuit. Ac illo defuncto imperauit Federicus Dux Austriae nepos Alberti, qui hodie imperat, & per Nicolaum Papam coronatus est Romæ. Tempore autem huius Regis Ioannis decessit Carolus sextus Rex Francorū, qui compos mentis non erat. Et successit ei Carolus septimus filius eius, qui hodie regnat. Hoc tempore propter peccata Christianorum, quæ interdum Deus visibilibus flagellis castigare decreuit, capta est Constantinopolis a Turcis occiso Imperatore Græcorum, & alijs plurimis. Sed Romanus Pontifex, & nonnulli Principes ad eius recuperationē cum Dei auxilio operam dare intendunt, speramusq; in diuina misericordia, quod recuperabitur, sicuti alijs temporibus perditæ, & recuperata fuit. In ecclesia autē Burgenfi tempore huius Regis sederunt quatuor Episcopi, videlicet Ioannes septimus cognomen Cabeça de vaca sex annis. Hic fuit primo Episcopus Conchientis. Et Alphonfus de Illecas anno vno & dimidio, hic fuit primo Episcopus Zamorensis, & vacauit ecclesia Burgenfis anno vno, & Paulus annis viginti, hic fuit primo Episcopus Carthaginensis, & ædificauit ecclesiam beati Pauli cum sacristia, & capitulo prope muros Burgenfis, composuitq; additiones ad Postillam Nicolai de Lyra super Biblia, & librum, qui dicitur Scrutinius scripturarū. Et Alphonfus huius nominis secundus cognomento de Cartagena, qui nunc sedet, sedebitq; quandiu diuinæ prouidentia placuerit.

Caput. XCIII.

Anno. M.
eccc liiij.

Enricus huius nominis quartus filius Ioannis secundi cœpit regnare vicesima quarta die mensis Iulij anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, regni Hispania millesimo vicesimo septimo. Et ab eius reparatione septingentesimo vicesimo quarto. Et ab vltima vnione regnorum ducentesimo octauo, etatis vero sue anno tricesimo, & regnat hodie, speramusq; in Dei misericordia, quod regnabit foeliciter diuturnis temporibus. Hic in principio regni sui conuocatis prælatis, ac proceribus regnorum suorum, necnon procuratoribus ciuitatum recepit ab eis omagium fidelitatis iuxta leges peritorum, ac morem ab antiquis temporibus seruatum. Postea vero intra breue tempus patrauit differentiam, quæ cum Ioanne

auunculo suo Rege Nauarræ erat. Quia se prætendebat grauatum in confiscatione bonorum suorum, quæ in Castella habet, facta per Ioannem patrem suum, & assignata ei certa quantitate in redditibus regijs cessit omni iuri, quod prætendebat. Reconciuauitq; & recepit ad gratiam suam Federicum Almirantum, qui extra regnum vagabatur, liberauitq; a custodia Comitem de Alba, qua per sex annos, & ultra detentus fuerat, restituens vtriusq; istorum bona sua, quæ eis ablata fuerant per Ioannem Regem. Pacatisq; suis, & alijs patentibus differentijs, quæ in regno erant, disposuit bellare contra Mauros, & mira celeritate se posuit cum exercitu suo in conspectu ciuitatis Granatæ. Et enim discedens in secunda feria post Dominicam in passione a Segouia ciuitate sibi gratissima, quam præ cæteris ciuitatibus pro habitatione, & recreatione sua solet eligere. in quarta feria intra octauas Pasche apparet cum quinque millibus equitum prope muros Granatæ. Quæ itinerandi velocitas etiam vni equiti expedito, hostium incursum non timenti, sed per tutas vias equitanti, ac tanta distantia viarum satis congrua fuisset. Inspectoq; districtu diligenter per quatuor dies regressus est ad Ecijam, & paucis diebus interpositis, dum segetes crescebant, ingressus est territorium Malacæ, ibiq; moram trahens per quindecim dies vastauit districtum eius. Demum venit Cordubam, vbi celebrauit nuptias cum Ioanna Regina vxore sua filia Eduardi Regis Portugalliae, diuerterat enim iam ex aliquibus causis autoritate Nicolai Papæ quinti a Blanca filia Ioannis Regis Nauarræ, quæ primo habuerat. Expleuit autem benedictionem nuptialem Archiepiscopus Turonensis, qui in regia curia tunc erat, Orator Caroli septimi Regis Francorum. Celebratis vero nuptijs cõfestim intrauit iterum districtum Granatæ maiore cohorte magnatum, & militum associatus. Ibant enim iam cum eo Ioannes de Guzman Dux Metinæ, Federicus Almirantus, Petrus Giron Magister Calatraue, Enecus Lupi de Mèdoza Marchio sanctæ Iuliane, Ioannes Patheco Marchio Villenæ, Aluarus de Astuñiga Comes Placentinus, Alphonus Pigmentel Comes Beneuentanus, Fernandus Aluari de Toledo Comes de Alua, Ioannes Manriq; Comes de Castañeda, Ioannes Ponze de Leon Comes de Arcos, Rodericus Manriq; Comes de Paredes, & Ioannes de Luna Comes de sancto Stephano, & Gabriel Manriq; Comes de Osorno. Et aliqui alij magnates, & multi alij nobiles, dimiserat autem Alphonsum Carrillo Archiepiscopum Toletanum, & Petrum Fernãdi de Velasco Comitem de Haro in gubernatione harum regionum, quæ citra montes sunt, qui apud Vallem oleti existentes terras sibi commissas solerter, ac prudenter in absentia Regis rexerunt. Rex vero cum exercitu suo prope Granatam moram trahens per viginti dies vastauit Vegam, & circum vicinam regionem, quibus vastatis redijt ad Ecijam. Et licenciauit Marchionem sanctæ Iulianæ, & Comites Placentinum, & Beneuentanum, & de Alua, aliosq; magnates, qui versi sunt ad domos suas. Ipse vero Rex manens apud Andaluiziam cum gentibus terre, & alijs magnatibus, & nobilibus citra montaneis, qui cum eo remanserant, aliquos alios ingressus fecit in terris Maurorum, adueniente vero hyeme redijt citra montes ad Abulã, & Segouiam, nunc vero incipiente anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto profectus est ad Andaluiziam ea intentione, vt bellum contra Mauros toto conatu continuet. Deus omnipotens, qui est Dux omnipotens, qui est dux exercituum catholicorum prospere dignetur dirigere gressus eius, & sub manu sua fidei Catholicæ terminos ampliare, proteruiamque hostium sanctæ Crucis potenter humiliare. Depingitur Enricus in equo armatus, quia suscepto sceptro regio cõfestim bellum

Mauris indixit, & ad modum Ginetari, qui hac specie equitandi libentius, & frequen-
tius vtitur. Obijt tempore huius Enrici Nicolaus Papa quintus, & successit
in Apostolica sede Calixtus tertius natione Hispanus de regno Valentiae. In solio ve-
ro imperij Romani idem Federicus quartus, & in regno Franciae idem Carolus re-
gnauit. In sede Burgenſi idem Alphonſus ſecundus.

Caput. XCIII.

HAE C fraternitati vestrae fratres charissimi, vt audistis, descripsi bre-
uitati nimium defferens, vt compendiosae arboris descriptionem de-
cebat, produxiq; vsq; ad vltimū Februarij diē anno millesimo qua-
dringentesimo quinquagesimo sexto, quae autem in futurum eueniet,
futuri scriptores depromant. Nos vero Regeshos, quos descripsi-
mus, praefertim illos, qui fide ac virtutibus lucidius claruerunt, in ora-
tionibus nostris ad memoriā reducamus. Nūquam obliuioni tradi linentes Alphon-
sum sextū, qui hanc honorabilē sedē ab Urbano secundo erigi, ac sedi Apostolicę im-
mediate subijci precibus deuotis obtinuit. Illamq; tam in capite, quam in membris
plurimis dotaui. Necnon & alios insignes Reges ab eius femore descendentes, a qui-
bus diuersa beneficia praedecessores nostri, ac nos temporibus diuersis recepimus. Ro-
manosq; Pontifices, quorum Burgenſes praesules speciales suffraganei sunt Ponti-
ci futurorum bonorum Christo Iesu Domino nostro specialiter commēdemus illos
etiam dignum est, vt orationum nostrarum memoria recipiat, qui hanc ecclesiam re-
gentes in cathedra Burgenſi sederunt, quos suis locis incounerrētie sine nominatos vide-
tis, omnipotentis Dei clāmentia implorantes, vt eorum ex illis, qui iam in patria coele-
sti recepti sunt, deprecationes nos foueant. Illos vero, qui adhuc in purgatorio for-
sam manent, nosq; cum illis, quando ab hac vita euocati a carcere huius corporis disces-
serimus, intra illam coelestem Ierusalem, quae a miserijs huius vite temporalis exuta di-
uina gaudet fruitione, misericorditer dignetur admittere. Qui in trinitate perfecta vi-
uit, & regnat Deus in saecula saeculorum. Amen.

Regum Hispanorum, ac Romanorum Impera-
torum, simul & summorum Pontifi-
cum, ac aliorum anacepha-
laeosis Finis.

EPISCOPI GE
 RVNDENSIS PARALI,
 POMENON HISPA
 NIAE LIBRI DE
 CEM ANTEHAC
 NON EX
 CVSSI.

CVM IMPERIALI PRIVILEGIO.

APVD INCLYTAM GRANATAM.
 ANNO. M. D. XLV.

Mense Octobri.

Ad lectorem Parenensis.

VEM ADMODUM ALIBI TESTA-
ti sumus, nulla alia fuit ratio, quæ nos impelleret lector can-
dide, vt hæc duas Chronicas cum Nebriffensis historia
annecteremus, nisi quia quæ ab illo scripta fuerant, non ita
numerosa erant, vt ad legitimam codicis magnitudinem ex-
crescerent. Ob eam igitur rem adiunximus, præter Roderi-
ci Archiepiscopi Chronicorum libros nouem superius po-
sitos, etiam hos Paralipomenon Hispaniæ libros decem,
tum quia de rebus in Hispania gestis disputabant, tum quod
antehac excussi non fuerant, neque congruentiorem locum sortiri poterant, quam
hunc: vt attexerentur alijs historijs de eadem materia tractantibus. Cæterum ordi-
nem in illis digerendis non obseruauimus, nam si id fecissemus, hæc in primo, Ro-
derici Archiepiscopi Chronica in secundo, Nebriffensis vero historia vltimo lo-
co collocari debuerat. Nam præsens autor de ijs, quæ ante Gothorū in Hispaniã
aduentū a Romanis gesta sunt, scribit. Rodericus autem ab aduentu Gothorū ope-
ris sui exordium auspicatur, his omnibus recentiora sunt, quæ a Nebriffense disse-
runtur. Sed potius in hoc auiditatem lectorum secuti sumus, vt ea priori loco ap-
ponerentur, quibus maxime lectorem capi posse sperabamus. Nemo est enim, qui
non malit, auspiciatissima Ferdinandi & Elisabes Hispaniarum Principum gesta co-
gnoscere, quam ea quæ a prædecessoribus Hispaniæ Regibus patrata fuerant, præ-
terea nullus est, qui non magis in actorum, quæ ab Hispanis Regibus confecta sunt,
quam eorum, quæ a Romanis, lectione moretur. Id propterea prædicti ordinis ve-
stigijs in collocandis historijs inhæsimus. Sed iam finem admonitioni meæ impo-
nam, si illud vnum prius dixero, nos de huius autoris proprio nomine (nam exem-
plar non habebat) plerosque viros doctos frustra consuluisse, illud tamen ex eius
scriptis colligere licuit, Gerundensem fuisse Episcopum, hisque decem libris Para-
lipomenon, hoc est, relictorum Hispaniæ titulum indidisse. Sane eius stylus longe
tertius, quam Roderici oratio, quæ nihil nisi Gothicum sonat, magisque eius dicendi
character, ad hæc nostra sæcula, quibus bonæ literæ mirifice repubuerūt, accedit.

Hominemque fuisse eruditum variisque lectionis autorū caterua, quos citat,

ostēdit. Exemplar tamē, quo vsi sumus, adeo erat pperam scriptū ma-

nu cuiusdā imperitissimi librarij, vt in aliquibus locis in lite-

rarū agnitōe nobis esset repuerascēdū, vt Hercules nō

plus laboris in expugnādis mōstris, quā nos

in expurgādis huius codicis mendis,

sumpsisse videatur. Hęc sunt,

quæ te, lector optime, latere

nolui. Vale ex offi-

cina nostra

litera-

ria.

ANNO. M. D. XL V.

INDEX.

INDEX

EORVM, QUAE IN HIS
decem Hispaniæ Paralipomenon libris cō
tinentur, per .a. priorem folij faciem,
per .b. posteriorē designamus.

A Vtoris proemium, in quo Fernando & Elisabe Ca-
stelle & Aragoniæ Regibus præsens opus conse-
crat. folio. l. a.

De historiographis Hispaniæ. folio. f. b.

Europæ diuisio. folio. ij. b.

Hispaniæ terminatio. folio. ii. b.

Diuisio Hispaniæ. folio. iij. a.

Hispaniæ descriptio, & terminatio per maritima littora,
& Pyrenæum. folio. iij. b.

Descriptio Hispaniæ per Mediterranea. folio. iij. b.

De terra Rusclionis an sit in Hispania. folio. v. b.

Hispania quot nominibus ab antiquorib⁹ appellata sit. folio. vi. a.

Quot nationes & populi vsq; ad nostra tempora Hispaniam
obtinerunt. folio. vi. b.

De primis Hispaniæ incolis. folio. vii. a.

De Iberis & Celtis, vnde Celtiberi. folio. vii. b.

De vrbibus Hispaniæ ante Herculis aduentū folio. viij. a.

De Regib⁹, qui añ Hercule i Hispania regnauerūt. folio. viij. b.

Quæ de Celtiberis & Celtis scripserunt antiqui historici et
poëtæ. folio. ix. a.

De Pyrenæis montibus ac metallis eorum. folio. ix. b.

De prouincis Hispaniæ quæ nomina mutauerunt. folio. x. b.

De citeriori Hispania. folio. xi. b.

De montibus Hispaniæ, qui nomina mutauerunt. folio. xij. a.

De fluminibus, quæ nomina mutauerunt. folio. xij. a.

De vrbibus Hispaniæ, quæ ppria nomina mutauerūt. folio. xiiij. b.

De vrbibus quæ quondam in Hispania florentissimæ sunt de
lete. folio. xvij. b.

LIBER SECVNDVS.

De aduentu Herculis in Hispaniam. folio. xix. a.

De origine Herculis nostri, & eius sceleribus. folio. xx. a.

De pluribus alijs Herculis. folio. xxi. a.

De vrbibus ab Hercule in Hispania conditis. folio. xxi. b.

De reditu Herculis ab Hispania in Græciam. folio. xxi. b.

De aduentu Teucri, & aliorum Græcorum in Hispaniam et
vrbibus ab eis conditis. folio. xxiiij. b.

De Galatis & eorū nomine & unde prodierūt. folio. xxiiij. a.

De aductu Phocæsū in Hispaniā, et vrbe Emporia. folio. xxv. a.

LIBER TERTIVS.

De Tirijs & Sidonijs, vnde Carthaginenses, & Gaditani
originem habuerunt. folio. xxv. b.

Quomodo Carthaginenses Hispaniæ post Græcos dominium
obtinerunt & per longa sæcula tenuerunt. folio. xxvij. a.

De Colonis & vrbibus à Carthaginensibus in Hispania cō-
structis. folio. xxvij. a.

LIBER QVARTVS.

De his, quæ gesta sunt in Hispania durante primo bello Pū-
nico. folio. xxvij. b.

De diuisione Hispaniæ in pacē primi belli Pūnici, & mor-
te Amilcharis. folio. xxix. a.

De violato fœdere pacis, & obsidione Saguntī. folio. xxix. b.

LIBER QVINTVS.

De secundo bello Pūnico & exercitu Romanorum aduersus
Hannibalem. folio. xxx. a.

Gnei Scipiōis aduēt⁹ in Hispaniā, Emporiūq; vrbe. folio. xxx. b.

De Tarrecona vrbe, & alijs vrbibus à Romanis in Hispani-
a conditis. folio. xxxij. a.

De gente Nauarrorum, & vrbe Atanagro quæ hodie Pam-
pilona dicitur. folio. xxxij. b.

Quomodo Publius Scipio Gnei frater Consul & Imperator
in Hispaniam venit, & fratri iungitur. folio. xxxij. b.

Quomodo Scipiones duo, alter terra, alter mari ex concor-
dia bella gesserunt. folio. xxxiiij. a.

Literæ Carthaginensium ad Hasdrubalem vt in Italiam tran-
seat relicta Hispania. folio. xxxiiij. a.

De morte duorum Scipionum in Hispania Publij videlicet
& Gnei. folio. xxxiiij. b.

Cal⁹ Nero à Senatu Impator i Hispaniā mittit. folio. xxxvij. a.

Publius Cornelius Scipio filius alterius Publij annos natus.
xxiiij. creat Cōsul, & in Hispaniā mittitur. folio. xxxvij. a.

Dira & maxima prodigia. folio. xxxvij. a.

Captio nouæ Carthaginis in Hispaniā à Scipiōe. folio. xxxvij. a.

Preliū Publij Cornelij Scipiōis cōtra Hasdrubalē. folio. xxxix. b.

De transitu Hasdrubalis in Italiam ab Hispania. folio. xl. b.

De prælio ac morte Hasdrubalis. folio. xli. a.

Hanno Pœnorum Imperator ex Africa in Hispaniam mit-
titur. folio. xli. b.

Prelium. M. Syllani cum nouo Imperatore Pœnorum Han-
none, & Magone. folio. xli. b.

Obsidio et captio Ortigis vrbs p Luciū Scipiōe. folio. xli. a.

Pugna Scipionis cum Hasdrubale Gisconis filio, & fuga
Hasdrubalis in Occanum & Gades insulam. folio. xliij. b.

Quomodo Carthaginenses vltimo ex Hispania sunt expulsi.
folio. xliij. b.

Quomodo Scipio & Hasdrubal ad Syphacem Masiliiorum
Regem uenerunt pro fœdere. folio. xliij. b.

Scipio patri patruoq; exequias facit, & reddit Dijs vota p
vindicta. folio. xlv. b.

Ascapa vrbs Carthaginensū igne ferroq; vastatur. folio. xlv. a.

Infirmitas Scipionis, & quæ mala pertulit. folio. xlv. b.

Quomodo puniti sunt tantæ seditionis autores. folio. xlv. a.

Fuga & iterū Hanno p fœd⁹ Magonis à Lucio Marcio. folio. xlv. a.

Prelium Scipionis, & Indibilis. ac Mandonij Celtiberorum
Regulorū, qui aduersus Romanos rebellarant. folio. xlv. b.

Mago pœnorum Dux à Gadibus ad minorem Balearium in-
sulam cum classe hibernaturus venit. folio. xlix. a.

Scipio obtenta Hispania Romam reuertitur atq; Consul crea-
tur, eiq; Sicilia & Africa assignatæ sunt. folio. xlix. b.

Mago Amilcharis filius à portu & vrbe Magone mino-
ris insule Balearis exercitum Genuam traiecit, & vrtem
ui cœpit, Indibilisq; defectio & pugna. folio. xlix. b.

LIBER SEXTVS.

De his, quæ gesta sunt in Hispania, & quomodo Pœnis ex-
pulsis vsq; ad tempora ciuiliis belli quicuit Hispania à bel-
lis annis fere decem, in quibus Carthago magna capitur
& Scipione. folio. l. a.

INDEX.

Marcus Portius Cato consul cum exercitu in Hispaniam ve-
nit. folio.l.b.
Rebellio Turditanorum & provincia cis Iberum, propter
quam illis arma adempta sunt. folio.lj.a.
Prælium Heluij cum Celtiberis. folio.lj.a.
Captur Toletum parua vrbs, & Oliba que nunc Olith di-
citur, & oppidum Lycabrum, ac Rex Corbilio. folio.lj.a.
Lucius Emilius Paulus contra Lusitanos tumultuario exerci-
tu pugnat. folio.lj.a.
Publi⁹ Catin⁹ prætor in Hispania moritur ex vulnere. folio.lj.b.
Præli⁹. Q. Fuluij Flacci cū Celtiberis. folio.lj.a.

LIBER SEPTIMVS.

De tertio Punico bello, & primo quo modo Scipio Corneli-
us Acemilianus Carthaginē ac Numantiā evertit. folio.lj.b.
De Viriato Hispanorum Duce. folio.lj.b.
Brutus vniuersam Galliam occupat. folio.liij.a.
De Numantia vrbe, que fuit quondam Hispaniæ decus, &
eius situ. folio.liij.a.
Numantiā vrbs Hispaniæ dec⁹ crematur à ciuib⁹ suis. folio.liij.b.
Mors Scipionis Acemiliani. folio.lv.a.

LIBER OCTAVVS.

De gestis in ciuili bello inter Mariū & Syllam, & primo
de origine Caij Marij, & eius moribus. folio.lv.a.
De origine Syllæ eius conditionibus. folio.lv.b.
De causis disensionis inter Mariū & Syllā. folio.lvj.a.
De Cædibus quas Marius in vrbe fecit. folio.lvj.b.
De malis, que Sylla Romæ operatus est. folio.lvj.b.
De origine Gnel Pompeij magni, & eius successu. folio.lvij.a.
Pompeius quo modo Magnus sit appellatus & in Hispaniam
mittitur. folio.lvij.a.
De Sertorio & Appio Metello. folio.lvij.b.
De morte Sertorij & Perpennæ. folio.lix.a.
De Marij morte. folio.lx.a.
De Syllæ obitu. folio.lx.a.

LIBER NONVS.

De ciuili bello inter Casarem & Pompeium & eorum pro-
gressibus vsq; ad Augustam Casarem, & primo de ori-
gine Caij Iulij Cesaris. folio.lx.b.
Caius Iulius Cesar in vltiorem Hispaniam Questor mis-
sus est. folio.lxi.b.
Caius Iulius Cesar creatur Consul, sibiq; decernitur provin-
cia Galliarum & Illyricum. folio.lxi.a.
Initium ciuilis belli Caij Iulij Cesaris & Pōpetij. folio.lxi.b.
Quomodo Cesar à Rauenna fines populi Romani aggredi-
tur, & in vrbem properat. folio.lxii.b.
Pompetius à Luceria digressus Brundisium Apuliæ petit, eū
Cesar insequitur, & obsidet. folio.lxiii.b.
Cesaris epistolæ tres. folio.lxv.a.
Cesar Romā intrat & inde in Hispaniā properat. folio.lxv.a.
Prælia Cesaris apud Ilerdam vrbem cum Lucio Afranio, &
Marco Petreio. folio.lxvi.a.
Superatis Lucio Afranio & Marco Petreio Cesar Marcū
Varronem insequitur in vltiorem Hispaniam. folio.lxx.a.
Cesar obtenta omni Hispania & Masilia Pompeium in-se-
quitur. folio.lxxi.a.
Præliū Cesaris et Pōpetij in Thessalia. folio.lxxi.a.
De morte Pompeij, & bello Alexandri & Africano à
Cesare gesto. folio.lxxii.a.
Cesar iterum in Hispaniam venit ad persequeudum Pompeij
liberos. folio.lxxii.b.
Bellum ad Cordubam à Cesare secundo gestū. folio.lxxii.b.
De bello Cesaris ad Mundam gesto contra Gueum Pom-
peium. folio.lxxiiij.b.

LIBER DECIMVS.

De gestis in Hispania ab Augusto Cesare & alijs imperato-
ribus vsq; ad Theodosium, & quomodo Octavianus
Augustus Cesar sumpsit Imperium, & est cognominatus
Augustus. folio.lxxvi.a.
De aduentu Augusti Cesaris in Hispaniā. folio.lxxvi.b.
Probatto qd̄ edictū ab Euāgelista Luca nominatū decretū sit
Tarracone, & de differentijs annorum edictū & Christi
natiuitatis. folio.lxxvij.a.

FINIS.

AUTORIS PROEMIVM,
 IN QVO FERNANDO ET ELISABAE
 Castellæ & Aragoniæ Regibus præfens
 opus consecrat.

CVM DESCRIPSISSEM LIBRIS
 decem oblitterata Hispaniæ, quibus illa dignius conse-
 crare potui, quam vobis serenissimis Ferdinando &
 Elisabæ Regi & Reginae Castellæ & Aragonum. Qui
 succedentes paternis & auitis regnis, ipsa coniugali co-
 pula, vtriusq; Hispaniæ citerioris & vltioris vnio-
 nem fecistis. Quæ a Romanorum & Gothorum tem-
 poribus semper diuisa nunq; sub eodem imperio per-
 stiterunt. Accedit ad hoc non modo autoris deuotio
 in eius benemeritos Reges & Dominos, sed & virtu-
 tis laus & omnium preconium de suscepto bello aduersus illum Beticum ac Machometicum
 Regem, qui per multa tempora ipsius Hispaniæ partem occupatam tenuerat, in magnum Re-
 gum Hispaniæ non minus opprobrium q; iacturam. Quonia si ab ipsa pellatur Hispa-
 nia ipsius prouinciæ pene omne imperium apud nos sit necesse est, & Christiani nominis
 religio in tota ipsa colatur Hispania. Ex qua re consecuturi estis eterna vita premium, im-
 mortalēq; gloriam & honorem: vt constituamini supra oēs Christiani nominis Reges & prin-
 cipes seculi nostri decus & gloria. Quum videamus huius ætatis nostræ Principes non
 modo ad dilatandam Catholicam fidem non elaborare, verum etiam vim, quam continue Turcus
 Christiani nominis hostis in Christicolos infert, propulsare recusat, ac negligat. Alij
 seculi paciscentes, alij tributa illi pendentes, alij somno & delicia vacantes. Ex quo fa-
 ctum est, vt etate nostra Turcus ipse transacto Hellesponto Bizantium, primum illiusq;
 imperium, inde vniuersam Græciam, Dalmatiam, Macedoniam, Epirum, aliasq; plures pro-
 uincias, magnam insuper Europe partem a veri Dei religione cultuq; auerterit, & occu-
 pauerit. Adeoq; creuit eius audacia, vt Rhodum vnicum Christiane religionis prop-
 pugnaculum obsidere, & fines Italiæ inuadere ac vastare non dubitarit, nobilemq; Hi-
 dronti urbem in Apulia expugnare, ac diripere incolis trucidatis. Vos autem seren-
 rissimi Reges huic eladi velocissime occurristis munitissima ac opulentissima classe,
 caeterisq; dormitantibus Pontificem maximum, caeterosq; potentatus Italiæ vestris le-
 gationibus sollicitastis ad vindicandum tantam Christianæ religionis offensam. At vbi
 omnium torpentes animos comperistis, animum erexistis ad eliminandam ab Hispa-
 nia Machometicam sectam, omnium antecessorum vestrorum irreligionem ac negligentiam
 emendando. Suscipite igitur serenissimi Reges opus oblitorum Hispaniæ, cuius præ-
 clara antiquitas nulli prouinciarum non modo Europe verum nec totius orbis cedit.
 Cuius exordia siluisse, vsq; ad nostra secula Hispaniæ tamquam in fine mundi iacenti-
 bus obscuritatem tribuit. Arguitq; priscorum aut ignorantiam, aut negligentiam. Eoq;
 potissimum gloriosum visum est huius operis sumplisse laborem, quoniam per illum
 video prouinciæ afferri splendorem. Et illud gloriosius consideratum est, qd ipsa obli-
 terata instaurari contigerint temporibus vite vestre, quorum ætate & imperio non du-
 bito nobilissima primordia præclarissimis vestris operationibus illustrari.

VM INTER RERVM MAXIMAS Hispaniæ vbertates, illius præcipua a scriptoribus gesta accuratissime perscrutarer, tantam huiusce rei ariditas exhibuit admirationē, quod nō leuem attulerit, si quo modo fieri potuit, vt inde tot viri clarissimi procedēs, Hispaniæ tan grandia clarissimaq; gesta scripturis tradere sint obliti. Et quoniam inter omnes, quos memoria hæctenus celebrauit, quatuor recoluntur, quorum tres laudabiles, quartus vero tolerabilis iudicantur. Laudabilis enim Trogus Pompeius Hispanus, quē Iustinus mirabili eloquentia abbreviauit. Paulus Orosius Tarraconensis, & Isidorus Hispanensis: tolerabilis Rodericus Toletanus. Cæteri vero ignorantium caterua plurima, qui diuinationes & somnia cōtexuerunt. Quia tamē superiores tres, singuli sua historia delectati, nobilissima maximaq; Hispaniæ gesta prætermiserūt. Quū Trogus Pompeius, quem Iustinus abbreviauit, licet Hispanus Græcorum ac Asiaticorum gesta, potius quam propriæ prouinciæ, describere delectatus, in eius opere ex quatuor & quadraginta libris vltimum Hispanis concedere est dignatus. Orosius insuper, cū rogatu Augustini Romanorum historiam, seu verius cūctarum gētium clades descripsisset, ex cuius scriptis Augustinus factus instructior librum de ciuitate Dei in medium protulit, quæ maxime ad Hispanos pertinebant, omisit: nisi quatenus ad Romanorum tempora pertinuerunt. Isidorus vero sacram historiam insecutus ab Adam principium sumens tempora cum illorum calendarijs breuissima compressione notauit vsque ad Iustiniani iunioris tempora, in quibus aliqua & non multa de Gothorum successibus inseruit. Cuius opus institutionemq; profecuti Aldephonfus Toletanus & Sulpitius aliqua etiam de Gothorum successibus addiderunt. Quartus vero Rodericus, & si ab aduentu Herculis in Hispaniam historiam exorsus sit, inde tamen tanquam super prunas gradiens, neque in ea historia diutius immoratur, quoniam & aliqua minus vera interserens maiora ac potiora dimisit: & tantum in Gothorum profecutione, & in ijs, quæ recentissimis temporibus occurrerunt, versatus est. Quum vero compererint inter omnes mundi prouincias maximam nobilissimamque Hispaniæ antiquitatem maximis laudibus extollēdam, & exterarum gentium cōmentarijs ac varijs libris atque descriptionibus labore maximo cōprobatam, non potui calamum continere. Quin licet stylo rudi incompositoq; sermone scripturus eandem antiquitati consecrarem, oblitamque atque oblitteratam futuris hominibus instaurarem: memor, quantum ab hominibus rerum scriptoribus debeat, quoniam nihil adeo ad cognitionem veritatis pertinet, quam gestarum rerum habere notitiam. Quod ipse Deus omnipotens comtemplatus, non prius legē Moyfi tradere dignatus est, quam earum rerum, quæ præteritis temporibus occurrerūt, plenam notitiam concessisset spiritu quodam siue prophetico siue euangelico: vt meruerit describere cæli & terre ceterarumque rerum creationem vsque ad sua tempora. Ex qua re factus instructior ad humanam vitam peragendam, legem digne recipere, & populi gubernacula meruit. Quis enim futuram agere vitam excogitat, qui diem suę natiuitatis ignorat: aut quis quo tendat scire potest, qui vnde venit nesciat. His igitur circumspectis librum de Hispanorum gestis (maxime antiquorum) sum exorsus: quem in libros decem illum partitum, Paralipomenon Hispaniæ appellari institui, id est, librū

oblitorum. Quoniã & si que in eis inserui, descripta comperiantur non tamen apud maiores nostros Hispaniæ scriptores, sed illa omnia conquisiui ex ceteris commentarijs tam Græcis quam Latinis. Finemq; operi facturus sum ad Gothorum in Hispania ingressum, qui contigit temporibus Honorij & Archadij Augustorum. Quorum progesum resque in Hispania gestas Orosius, Isidorus, Ildephonsus, ac Rodericus Toletanus sunt profecuti. Nostri autem propositi est oblitterata tantum modo instaurare. Distinxi enim opus nostrum in libros decem. Primus continet veterem Hispanorum exitum, descriptionem, & originem vsque ad Græcorũ aduentum, mutationesque nominum prouinciarum, vrbiũ, montium, fluminum, & syluarum. Secundus liber habet gesta Græcorum ab aduentu Herculis in Hispaniam, discretionemque Herculum, ipsorumque gesta vsque ad Pœnos. Tertius continet gesta Pœnorũ vsque ad primum Punicum bellum. Quartus per Pœnos gesta temporibus prioris belli Punici vsque ad secundum. Quintus habet Pœnorum & Romanorum progressum in secundo bello Punico, captionẽque Sagunti, ac Hannibalis trãsitum in Italiam. Sextus describit gesta in Hispania post Pœnos expulsos vsq; ad tertium Punicum bellum. Septimus bellum aduersus Numantinos, euerisionẽq; Carthaginis, & Numantiaẽ, gesta que in Hispania a Romanis vsque ad tempora ciuilibus belli. Octauus ciuile bellum inter Cæsarem & Pompeium. Decimus gesta Imperatorum in Hispania ab Augusto vsque ad Theodosium Seniore patrem Honorij & Archadij, quorum temporibus Gothi in Hispaniã intrauerunt. Vtarq; præter antiquorum morem testimonio scriptorum maxime circa antiquiora, ne legentes me deliberasse, aut confinxisse vetustiora opinẽtur. Sequarque vt plurimũ autores antiquissimos tam Philosophos quã Geographos, Hipparcum, Eudorum, Heratosthenem, Hyppiam, Schofum, Biontem, Xenophontem, Betonem, Theaumaum, Dionysium, & totius artis splendorem & constantem artificem Claudium Ptolemeum, Plinium, insuper Pomponium Mellam, Polybium, Arthemidorum, Posydonium, ac Strabonem Cretensem, Diodorũ, Titum Liuium, Trogum Pompeium, aliosque plurimos.

INCIPIT LIBER PRIMVS

EVROPAE DIVISIO.

EVROPA PROVINCIA EST, quæ primo a filijs Iaphet & filio eius Thubale dicitur incolatum habuisse, quoniam secundum librum Geneleos insulæ maris Iaphet deputatæ sunt, inter quas insulas Europa dinumerata est. Quoniam terminatur ab Asia Meoti palude siue Getico mari vsq; ad Oceanũ per medias duas Sarmatias diuidente fluuio Tanai. Sunt autem tres orbis partes Asia, Africa, Europa, quæ tres orbis partes tribus Noe filijs assignatæ sunt. Asia enim primogenito Noe Sem sacerdoti, secundo vero Cham terra Chanaam, & Africa. Iaphet vero minori insule maris, inter quas Europa nuncupatur, quia modico sinu insula fieret, & id multi Imperatores efficere cogitarunt. Sed tantum ex eo prohibiti sunt, quia visum est, Oceanum ipsam Europæ insulam ex eius altitudine esse suffocaturum. Diuiditur autem orbis (vt diximus) in partes tres Asiam, Africam & Europam. Quarum trium partium Asia respectu magnitudinis media est, & quæ terminatur ad Orientem mari Arabico, Persico & terra incognita, a Septentrione Oceano & flumine Tanai, quo quidem flumine ab Europa diuiditur. Asia ad partem Austri Arabico mari terminatur ad illud promontorium, vbi ciuitas Heroum sita est, & Mediterraneo mari ad eum locum vbi Palestina Iudæa ab Aegypto seiungitur: & velut quidam referunt, ne diuidatur Nilus, ipse amnis Nilus Asiam ab Africa diuidit. Vt autem Asiam & Africam omittamus, de quibus nobis ad præsens sermo non est, Europa secundum Claudium Ptolemeum orbis accuratissimum descriptorem habet prouincias sedecim, quæ sequuntur. Prima ad Oceanum & Septentrionem Hybernia insula Britannica. Secunda insula Albion Britannica, Hispania Bætica, Hispania Lusitania, Hispania Tarraconensis, Celtogallia Aquitanica, Celtogallia Lugdunensis, Celtogallia Belgica, Celtogallia Narbonensis, Germania magna, & Germania parua, Rhetia & Vindelitia, Noricũ. Pannonia superior, Pannonia inferior, Illyris aut Liburnia, Dalmatia, quæ simul iunctæ sedecim numero sunt. Dicitur autem Europa ab Europa filia Agenoris Libyæ Regis ac sororis Phaniæ, quam Iupiter Saturni filius ac Rex Cretæ rapuit, & prouinciã ab ea cognominauit: ad quam recuperandam Cadmus præfati Agenoris filius & Europæ frater missus est, statuto a patre, vt sine sorore non rediret in regnum. Ipse vero cum non reperisset sororem Apollinis Delphici oraculo Euboiam prouinciã atque Thebanorum urbem in prouincia construxit.

Hispaniæ terminatio.

HISpania autem terminatur ab occidente Oceano mari & insula Gades, ad quam veniẽs Hercules fortissimas turre construxit, quas Gades Herculis appellauit. Terminatur autem ab Austro Mediterraneo mari & freto Herculeo & Balearico pelago, a Septentrione vero & Oriente Pyrenæo monte, qui mons protenditur ab Oceano promontorio Easo iuxta ciuitatẽ Easo (quæ hodie Baiona vulgo appellatur) vsque ad montẽ Canum, qui hodie Canigo mons a modernis nuncupatur: & influit

in Mediterraneum ad eum portum, vbi portus Veneris situs est, vbi erat olim Veneris templū. Vel, vt placet Pomponio Mellæ, ad oppidum Ceruariae, quod modico interuallo distat ab ipso Veneris tēplo. Qui mōtes ab Oceano mari vsq; ad Mediterraneū continent spacia sexcentorū milliariorū, vt placuit Iustino post Trogū Pompeium vltimo libro sui Epitomatis, & Pyrenæo monti medio Galliaē adheret, ceteris vero partibus vndiq; mari Oceano & Mediterraneo cingitur. Et est ipsa prouincia quasi quadrata, cuius anguli sunt ad Orientē ad Veneris tēplum, in Pyrenæo ad Oceanū, vbi est ecclesia de finibus terre sita, quæ quondā Solis ara dicebatur, ad Austrū ad fretū Herculeū & Iunonis promōtorīū seu montē Gibeltarif, ad Septētrionem ad promōtorīū & ciuitatē Easo, quæ nunc Baiona dicitur, ipsa enim terra quasi quadrata est, vt placet Iustino. Continet autē in lōgitudine secundū Appium clarissimum Historiographū a Gadibus vsq; ad Oceanū septētrionalē decē milia stadiorū. Latitudo vero a portu Veneris vsq; in Cōpostellā totidē. Vel verius secūdū Strabonem libro .iij. quod ipsi probauimus cū carta nauigabili, habet in longitudine stadia circiter sex milia, & in latitudine etiā circiter quinq; milia, alicubi tamē arctior est maxime circa Pyrenæū. Est autē stadiū centū viginti quinq; passus, & p cōsequēs octaua pars vnus miliarij, & octo stadia faciūt vnū miliarīū, & vt placet Straboni & Pomponio Mellæ & Plaudīo Ptolemæo, illius figura ad modū corij pecudis est. Collum ipsius pellis est, quātū p̄tēdit mōs Pyrenæus a Mediterraneo mari ad Oceanū Britannicum. Inde dilatatur ad brachia a noua Carthagine vsq; ad Cantabros seu Bardulos. Ipsius corij crura a freto Herculeo vsq; in Cōpostellā & Oceanū Britannicū. Vltimū corij ad modū caudę promontoriū sacrū, quod nos hodie caput sancti Vincentij appellamus, quod p̄eminet, & extēditur in Oceanū Athlanticū longe vltra omnē Hispaniam. Continet autem permagna flumina Iberum, Tagum, Bætīm, Anā, Dorium, Minium, minoraq; plurima intermedia, & quæ superioribus immiscentur.

Diuisio Hispaniaē.

DIVIDITVR AVTEM HISPANIA IN PRO-
 uincias tres secundū descriptiones Claudij Ptolemæi, Pomponij Melle,
 Plinij, & Strabonis, & aliorū pluriū, scilicet, Tarraconensem, Beticā, &
 Lusitaniā. Sciēdū tñ est Hispaniā tēporib; Romanorū Cōsulū in duas
 esse diuisam p̄fecturas & puincias citeriorē & vltiorē. Citerior conti-
 nebat a noua Carthagine p̄ Castulonē vsq; in Cantabriā spatio trecēta septē miliaria,
 & a Pyreneo vsq; ī Carthaginē & Castulonē totidē, de quib; late differuit Plinius
 lib. .iij. natura. histo. Postea vero Augustus superatis Vacegis, Illiturgibus, & Cāta-
 bris illā ī vnā redegit puinciā, vt Iustin⁹ in vlti. lib. sui Epitomatis voluit. Fuerat tñ
 ab initio Hispania diuisa in tres, Tarraconensē, Beticā, ac Lusitaniā, vt placet oibus hi-
 storicis. Betica prouincia cōtinet quicqd amnis Bētis nunc Guadalquiuir vocitatus,
 claudit a montibus altis nouæ Carthaginis vsq; in Hispalim inclusiue per Castulonē
 & Cordubā, vocitaturq; Betica ab ipso amne Bæti, puincia interfecāte Lusitania quod
 quid interiacet inter duo flumina Bætīm & Tagū interfluēte medio Ana flumine. A
 quo Ana puincia denōiata est, tāq; apud eūdē amnē Liber pater ac Lias cū eo Bac-
 chante luserint, p̄pterea cognomē dedisse puinciæ, vt Plinio placet lib. .iij. Ad Tarraco-
 nensem vero puinciā p̄tinebat oīs citerior Hispania, & quicqd vltra Tagū est, indu-
 cens Cōpostellā, Gallatiā & Asturias per medium Toletanū agrū vsq; in Oceanum
 Athlaticū, & vsq; in orā fluminis Dorij. Postea vero ad tēpora Cōstātini Pij diuisa

LIBER PRIMVS.

est ipsa Hispania in puincias quinq; secundū Appiū, Tarraconēsem, Carthaginēsem, Bæticā, Lusitanīā, Gallaciā, & singulis puincijs assignatę sunt Metropoles & Archi epi in consilio Illiberitano. Videlicet citeriori Hispanię, Tarraconensis: Carpetanię, Carthaginēsis: Beticę Hispalēsis: Emeritēsis Lusitanię: & Bracarēsis Gallacię. Postea vero ad tēpora Gothorū addita est sexta puincia Tingitana trās fretū in Libya. Dein de vero modernis tēporibus, videlicet sub Ioāne. xxij. Pontifice summo superscriptis quinq; puincijs semota Tingitana, q̄ a Mauris & Machumetēsibus possidetur, adiū ēte duę alię Metropoles Cesaraugustana, q̄ detracta est ex Tarraconēsi, Vlisbonensis vero ex Hispalēsi Bética. Dicit autē Hispania citerior & vltior. Citerior autē a septētrionali plaga mōteq; Pyrenęo vsq; ad nouā Carthaginē Cantabrięq;. Vltior vero a Celtiberis vsq; ad Oceanum Gadescq; insulam protenditur, tãq; citra & vltra. Sed citra quasi circa terrā, vel vltra, quia vltima, vel quia post hanc non sit alia terra. Hęc Strabo & Plinus.

Hispanię descriptio, & terminatio per maritima littora & Pyrenęū.

Hispania, vt diximus, terminatur Pyrenęis mōtibus, quibus Gallia diuiditur ab Hispania. Hos autē mōtes quidā dixerūt incipere a Fōte Salsule p̄p̄inquo promōtorio Leocatę. Quidā vero a Veneris portu, in quo Veneris Templū locatū fuerat, nō longe a capite Illibero, seu ab oppido Ceruarā, quod ab eodē loco modico distat interuallo. Protēdunī autē idem mōtes ab Iberico & Mediterraneo mari vsq; in Oceanū Britannicū ciuitate Baiona, q̄ quōdam Easo dicebatur, spacio tercentenorū quinquaginta miliariorū, quãq; Trogus Pompeius, & alij plures dixerūt multo plura continere. Nostra autē mensuratio experimēto numerata est ex carta nauigantiū. Curuat ipse mōs paululū ex Mediterraneo in Oceanū, urbēq; Baionam. A Salsule itaq; fonte vsq; in Barchinonā miliaria. cxx. A Veneris vero portu siue tēplo, seu oppido capite Illibero miliaria. c. A Barchinona vero vsq; in Tarraconam urbem miliaria. lx. A Tarracona vsque ad ostia Iberi vsq; in urbem Valentiam miliaria. cx. A Valētia vero vsq; ad p̄mōtoriū Artemesium Demancq; oppidū (quod Martini Caput modernitas vulgi appellat) miliaria. lxx. Erat in eodem promontorio Dianę Ephesinę sacellum, a Dema vero in Alecanthum miliaria. lxx. Ab Alecātho vero in nouā Carthaginem hodie Carthageniā appellatam etiam miliaria. lxx. Ibiq; celeberrimus portus est. A noua vero Carthagine vsq; in Veram, q̄ quondā Abdera dicebatur, etiam miliaria. lxx. Ibiq; principium regni Granatę est & Maurorū, q̄ partem in Hispania possident, & Castalos & Itanos. A Vera vero, q̄ Abdera quondā, ad Alme riam, q̄ quōdā Illiberis dicebatur, miliaria. l. Hęc enim vrbs differt ab altera Illibera, altera vero Elibera, duocq; epi Illiberitani cōperiuntur in concilijs Hispanię. Ad eius distinctionē cū Hieronymus in lib. de viris Illustribus meminisset de quodā Gorgonio epi Illibero, adiecit Bético ad differētiā alterius Tarraconēsis. Ibiq; p̄mōtorium est ab antiqs descriptoib; nō descriptū, & quod moderni Caput Gaetę appellāt. Ab Illiberi vero ad Granatę portū, quā moderni Malacā Secāguam dicūt, miliaria. lxxx. Granata enim vrbs exopposito est, ad quā mercatoria a maris littore & ab ipso portu deducuntur. Hęc autem Strabo Exitanorū urbem appellari dicit antiquitus. Alij autem Menassem, vt Strabo refert, ibiq; promōtorium est ab antiquis omissum Caput Capſa a modernis vocitatū. Ab ipsa vero Malaca ad Gibeltarem seu Calpe montem

iterū miliaria nonaginta. A Calpe autē monte (qui hodierno die Gibeltar appellatur) miliaria sexaginta ad Gades insulā. A Gadibus vero siue Bætis ostio vsq; ad Anā fluiuium, qui hodierno idiomate Gaudiana dicitur, & a quo Lusitania denominationem habet propterea, quia apud illum amnē Liber pater cū Lisia iuserit, vt Plinius voluit lib. iij. naturalis historię, miliaria centū. Ab Ana vero flumine vsq; ad Sacrum Promontorium, quod antiqui Hieron appellabant, quod hodie Caput sancti Vincentij appellamus, miliaria. lxx. A Sacro uero Promontorio vsq; ad amnem Tagum, vbi Vlisbo seu Vlisbona vrbs in Portugallia sita est, miliaria centū quinquaginta. Ibiq; Promōtorium est ab antiquis prætermissum, distans ab ostio Tagi miliarijs. xl. vbi Castellū Castar & Suctres oppida sūt. Ab ostio vero Tagi vsq; ad Mūdā fluuiū, supra quem Colimbria vrbs est sita, quam antiquitus Mundam aliqui dixerunt, alij oppidum esse eiusdem nominis Mundego dictum, miliaria centum. A Munda vero flumine vsq; ad ostium Dorij amnis, qui ad Portum urbē fluit in Portugallia, etiā miliaria centū. Et est sciendū quod prouincia Gallecia a Tago flumine incipit, quanquā Ptolemęus velit incipiat a Dorio, qui influit in Portum. Incipit enim Gallecia Bracharensis a Tago flumine, Brachara enim vrbs inter Tagum & Iberum amnes est ipsaq; Dorius & Portus per fluxum & refluxum Oceani cōmodissimus portus fit ad nauigatiōes rerū omniū Gallecię. Ex q̄ fit, vt portus Gallecię etiā ipsa vrbs appellet, a q̄ nomē recipit Portugallię Rex, Cuius metropolis Bracharū ē, ex qua Gallecia Bracharia dicta est, & ptendit vsq; ad flumē Liminū, post sequit Artabri, et inde Gallecia Lucētia vsq; ad Pyrenæum. A flumine vero Dorio vsq; ad promontoriū, quod antiqui Oneriū appellabant, moderni vero Caput Panisarij seu sancti Martini, vbi nunc Baiona oppidū est, & Ponteuedra magnusq; portus, miliaria. lxx. Ab ipso vero Promōtorio vsq; in Promontoriū, vbi ecclesia de finibus terrę cōstructa est, quę quondam Ara Solis dicebatur, etiā miliaria. lxx. A cuius Promōtorio vsq; in Cōpostellam miliaria sunt. xij. De istis vero Gallecijs refert Strabo de situ orbis lib. iij. quod Deum non haberent, sed Solē & Lunam adorarēt. Videntes autē quod apud eos Sol occumberet, illi eo in loco tanquā in vltima terrę parte aram constituerunt. Huic autem promontorio oppositę sunt insulę Casytecides ad Austrū in pelagus, quāquā Strabo dixerit ad Aqlonē, quod satis charta nauigatiōis ostēdit, et color incolarū, q̄ sunt fusci coloris. A promontorio vero de finibus terrę vsq; ad sequēs promontoriū, q̄d Prioris appellāt, & antiq; Lapacianorū Scutrilētū vt Ptolemeo placet, seu (vt dicit Strabo) Ierna, miliaria. xc. Intraq; hoc promontoriū magnus portus Artabrorū est, vbi Clunia oppidū est. Ab ipso vero promontorio vsq; in oppida sancta Martha et Nineriū, miliaria quinquaginta, ab ipso vero oppido sancta Martha ad sequēs promontoriū, vbi Hyaneo est, et caput dictū Statiōes cētū. xx. miliaria. Hicq; oēs a magno portu, vbi Clunia oppidū est, vsq; huc Gallecię Lucētij sunt, et quāquā ptendatur vsq; in Pyrenæū habēt tm Bastulos seu Bardulios, q̄s Biscaynos appellamus, q̄ maximos in medijs mōtes inhabitāt, illorū pricipiū ab hoc pmōtorio est. Ab isto vero pmōtorio vsq; ad oppidū Pātāder itidē cētū viginti miliaria. Ab ipso vero Sātāder vsq; i Pyrenæū Baionāq; urbē cētū quinquaginta miliaria, videlicet vsq; ad oppidum Bilbao, quod metropolis Biscayę est, miliaria. xx. Ab oppido vero Brenico ad oppidū Mophrygo miliaria. x. A Mophrygo vero vsque ad sanctum Sebastianū, in quo Biscayę finis est, miliaria. xx. A sancto itaque Sebastiano ad Pyrenæū miliaria. xxx. Sicque circuit Hispania per Pyrenæum ab eius principio ex Mediterra

neo mari vsq; in Oceanum Britannicum & per ipsius montis iugā vsq; ad principiū ipsius montis miliaria duomilia quingenta octoginta.

Descriptio Hispaniæ per Mediterranea.

Descriptissimus enim vniuersam Hispaniam per marina littora, nunc autē describenda est per Mediterranea. Habet enim, vt diximus, Hispania figurā ad modū pecudē pellis, habetq; in lōgitudine stadia circiter sex milia, & in latitudine quinq; faciunt ad numerū miliariorū per lōgitudinē septingēta quinquaginta, per latitudinē circiter quingēta quidecim, vt placet Straboni. Et a Promōtorio Pyrenæi, vbi Veneris templum est, in Iberico mari, quod antiqui Aphrodylin appellabant, vt Straboni placuit libro quarto, vsq; ad Oceanum Britannicum, miliaria trecenta & quinquaginta. Partitur autem Hispania in duas partes, citeriorē & vltiorem, citerior terminatur ad nouam Carthaginem, & per Castulonem protenditur per Iberum vsq; ad Cantabros, includens regnum Nauarræ, quæ ab antiquis omnis Hispania citerior Celtiberia dicta est. Suntq; in ea Prouinciæ quicq; Cathalonia a Pyrenæo vsq; ad vltimum Iberum, Valentia & Murtia regna per orā maritimā, inde regna Aragonia & Nauarræ, quæ clauduntur excelsis montibus & Ibero amne vsq; in Calagoram, & Tirasenam. Vltior Hispania in duas diuisa est partes, discreta altissimis montibus, quæ a Pyrenæo procedentes vsq; ad Oceanum Atlanticum dilabuntur, distinguentes Castellæ regnū, vna quæ ad Oceanū Britannicū spectat, altera quæ ad nostrum Ibericū mare. Quæ autem ad Oceanum, frigida, sterilis, inculta est, magnis resulta montibus: quæ vero ad nostrum mare spectat, maximeq; citra columnas feras, irrigua, omnibus abundans bonis, grano, vino, & oleo, fructibus, piscibus non paucis. In ea vero, quæ ad nostrum spectat mare, Granatę regnum esse constat, quod Mauri Machumetes obtinent in Hispania, quod clauditur Bæti flumine (quod hodierno idiomate Guadalquebir arabica lingua vocant) & per maritimam orā a Vera vrbe vsq; ad Malacam. Extra flumen in Mediterraneo Andalusij sunt, ibiq; sunt vrbes & regna Hispalis, Murtia, Gehen, Cordubæ, Gibelterræ, quæ omnia excepto Granatę regno possidet Rex Castellæ. Post Andalusios Toletum est vsq; in Celtiberiam, Citerioremq; Hispaniam per oram fluminis Tagi vsq; ad Doriū. In quibus terminis sunt amplissimæ ciuitates, & omnis hæc regio Lusitania dicitur, fluntq; per mediū eius Tagus & Dorius amplissima flumina (quāquā regio Lusitania ab Ana flumine, qui Godiana dicitur, nomē receperit) ibiq; in maritimis cōfinia regni Portugallię sunt vsq; ad vltra Doriū amnem. Vltra fines Portugalliæ est Zamora vrbs, oppidū Trusillū, Magistratus, & Militia sancti Iacobi de Spata, Calathraua & Alcantara, Ercualū oppidū. In alia vero parte vltra montes Alaua prouincia est, & caput regionis oppidum Victoria, inde Burgēs vrbs, Legio, Biscaya, Asturie, Galleciæ vsq; in Oceanum Britannicum ac Atlanticum. Omni autē citeriori Hispaniæ & Celtiberis, excepto Nauarræ regno, solitus erat imperare Aragonię Rex. Vltiori vero Castellę, Portugallię, et Granatę Reges. Hæc autē nostra ætate cōiuncta sunt hæc duo regna Castellę et Aragonum per copulam matrimonij inter serenissimos Ferdinandum Ioannis Arragonū Regis digniss. Gnatum, qui patri successit in Regnis, & Elisabeth alterius Ioannis Castellæ Regis filiam, & quæ vltimo Henrico Regi fratri & sine filijs mortuo successit in Regnis Castellæ. Hęc est em̄ gñralis Hispanię descriptio, q̄ ad tēporale dominiū prouinciasq; nostri tēporis.

Quo ad spiritualitatem potest & alio describi ordine, habet enim ipsa Hispania quo ad religionē spiritualitēque puincias & metropoles septē, vt supra diximus, quinque antiquas & duo modernas, quibus singuli Archiepiscopi metropolitani assignati sunt, quatuorque & quadraginta ecclesias cathedrales. Quarum metropolium Aragoniæ regnum duas obtinet Tarraconensem & Cæsaraugustanam. Castellæ regnū tres Toletum, Hispalim, & Compostellam. Portugalliæ duo, Bracharum & Vlisbonam. Et est sciendum, quod duo ex his ex priori institutione mutatae sunt, quoniā Toletana & Compostellana recentibus temporibus a cathedralibus erectae sunt in metropolitanas, sicut & modernissimis temporibus, Cæsaraugustana & Vlisbonensis. Quoniam post Nicenam generalem synodum in Bithinia celebratam tercentorū & decem octo Episcoporum, sub Constantino Proimperatore & beatissimo Syluestro Pontifice in primo Hispaniæ concilio, quod in Illiberitana vrbe celebratum est, sancta Helena Cōstātini matre p̄sente, quinque tātū metropolitani Episcopi designati sūt, Tarraconēsis q̄ Celtiberis p̄sset, Carthaginēsis q̄ Carpetanis, Hispalēsis q̄ et Bēticiis, Emeritenis qui Lusitanis, Bracharenis q̄ & Gallecijs. Aucta vero & ampliata Toletana vrbe Gothorū temporibus metropolis Carpetaniæ de Carthagine in Toletum translata est, remanente exempta e Carthaginensi sub nomine metropolitano. Postea vero successu temporum post occupatam Hispaniam per Mauros Machumetenses, ab octingentis circiter annis Emeritenis metropolis trāsata est in Ouetum, & de Oucto successu temporis in Compostellam, remanente etiam exempta ecclesia Ouetensi. Cæsaraugustana vero & Vlisbonensis modernis temporibus scilicet a duccētis annis citra de cathedralibus erectae sunt in metropoles tēporibus Ioānis. xxij. Papae. Quarum Cæsaraugustana detracta est a Tarraconensi, Vlisbonensis ab Hispalensi. Habet autem Hispania vltra hos metropolitanos catholicas sedes cathedrales Episcoporum. xliiij. Quarum Aragoniæ regnum habet. xij. Nauarræ vnam, Portugallię septem, Castellę quatuor & viginti. Cathedrales Aragoniæ Helna siue Helena, Gerundensis, Barchinonensis, Maioricēsis, Dertusensis, Vicēsis, Vrgellēsis, Illerdēsis, Valētina, Segobricēsis, Tirasonēsis, Oscēsis. Vna Nauarræ, Pampilonēsis. Castellæ cathedrales, Carthaginēsis, Cauriēsis, Sagūtina, Viennēsis, Cordubēsis, Zamorēsis, Salamātina, Palētina, Pacēsis, quæ & Badaioz, Conchenis, Oxomēsis, Calagurritana, Burgenis, Legionensis, Abulensis, Segouiensis, Ouetensis, Mindoniensis, Palentina, Ciuitatensis, Tudensis, Lucensis, Astoricensis, Gadicensis. Regni Portugalliæ cathedrales sunt, Colimbriensis, Portugallensis, Eborensis, Syluensis, Egitaniensis, Vicensis, Lamacensis. Bracharum subijciuntur Portugallensis, Colimbriēsis, Egitaniēsis, Vicēsis. Subijciuntur autem iure Metropolitico Tarraconensis, Barchinonensis, Gerundensis, Vicensis, Illerdensis, Vrgellensis, Deturfensis, Valentina. Cæsaraugustanae metropoli subijciuntur Oscensis, Tirasonensis, Pampilonensis, Calagurritana, Segobricensis. Toletanensi subijciuntur Saguntina, Oxomensis, Burgenis, Segobricensis, Conchenis, Cordubensis. Compostellanae subijciuntur Abulensis, Pacensis, Salamanticensis, Chaurgenis, Zamorensis, Ciuitatensis, Placentinensis, Cauriensis, Tudensis, Lucensis, Astoricensis, Mindoniensis. Vlisbonensi subijciuntur Eborensis, Syluensis, Lamacensis. Hispalensi subijciuntur Viennensis, Gadicensis. Ecclesiæ exemptae in Hispania Maioricensis, Carthaginensis, Legionensis, Ouetensis. Et hæc est generalis descriptio Hispaniæ quo ad vtrumque dominium spirituale & temporale.

De terra Ruscilionis an sit in Hispania.

VVM multi ex antiquis scriptoribus terminent Hispaniam Pyreneo monte, ad eum locum ubi fons Salsulæ manat, hoc habebat communis omnium vulgariū opinio. Veterum vero scriptorū assertio habebat, quod terminetur ad Pyrenæum ad Veneris templū oppido Caput Illiberæ. Incōueniēs satis videt̃ prouinciā Ruscilionis silentio præterire. Quippe cui ego debitor sum, tanquam qui ei præfuerim cathedra Episcopali annis octo. Igitur de illa differamus. Est mons in Rusciliōis prouincia altissimus in vertice Pyrenæi a canicie Canus appellatus, quoniam estate & hyeme semper inibi niues inhabitent, a cuius vertice duo montium iuga emanant. Quorum alterum ad Veneris templū mare pertingit. Alterum vero per multa oppida peruenit ad Salsulæ fontem. Inter hos terminos prouincia Ruscilionis est habēs duo flumina, quæ influūt in Mediterraneū, & totidē opulētissimas quondam vrbes, quæ corruerunt, de quibus etiā aliquid dicendū est. Est enim ea in prouincia flumē, quod veteres Ruscifon appellauerunt, quod quidem prouinciæ & metropoli vrbi regiōis nomē indidit secūdū Claudiū Ptolemēū, prout ab antiq̃s fieri solitū est. vt maxime enim a fluminibus nominentur prouinciæ, sic Indi ab Indo flumine, Alamāni ab Alamanno amne, Iberi ab Ibero, a Bæti Bætici, ab Ana Lusitania. Hic itaq̃ annis vrbes habuit prouinciæ metropolim sui nominis, quam Rusciū dixere priores, non longe a Perpiniano oppido, cuius hætenus vestigia patent, & ex quorum fluminis & vrbis vetustate prouinciæ in hodiernum emanat nomen, vt a Ruscifon Ruscilion appellatur. Flumini autem Romani nomē mutauere, nā a fluminis vbertate Tethim appellauerunt. Est em̃ fluuius ad irrigandū aptissimus vbertissimusq̃, quoscunq̃ enim agros irrigat, hos & quā maxime alit atq̃ fœcundat, quod ab alijs prouinciæ præfatæ fluminibus est alienum. Ab ista enim vbertate, tanquam qui materno vbere patriā fœcundaret, Tethis appellatum est, Tethis enim fuit Oceani vxor mater Nympharum, quæ aquarū Deæ a poëtis dictæ sunt. Thetis enim annis totam pene per longum regionem irrigat vbertissimo lacte atq̃ fœcunditate. Erat præterea & aliud flumen Illiris dictum ab eodem monte manans per quandam Illiberam vrbes ad radicem montis, & per Helenam vrbes influens in Mediterraneum, quod a Romanis Tetrū est appellatum, quia per diuersas metallorū venas maximeq̃ ferri scaturiens, nigrum colorē gestat, & propterea ad irrigandū maxime nocet. Quod vulgus vocabulum corrumpeus ethymologię ignarus Techum appellat. Sciendum est enim duas esse Illiberas vrbes, vnam in Bætica, quæ nostra tempestate a Mauris possidetur, & Almaria dicitur. Altera in Ruscilione ad radices Pyrenæi territorio Volusto, in quo Volonum oppidum situm habet, cuius termini intra Hispaniam distribuūtur. In ea em̃ vrbe est celebratū primū Hispaniæ Christianorū cōciliū, prout in libro cōciliorū legitur. Eodē siqdē synodus congregata est post Nicenā generalē synodū tricesima. xvij. Episcoporū tēporibus Constātini Cæsaris, in qua etiam synodo Illiberina interuenit, & præsens affuit Helena Constantini mater cū Cōstante nepote, qui denuo Helenam condidit vrbes. Quoniam fide Christi per orbem terrarum proclamata & in Nicena Synodo explanata erroribusque maxime Arrianis purgata, Constātinus tribus filijs imperiū partitus est Cōstantino priori, Cōstati, & Cōstatio, Cessit aut̃ Gallia et Hispania plurimēq̃ Libyę partes Constati, Decretus

est autem in suam prouinciam Constans sub tutela sanctæ auig Helenæ, quæ cupiens Hispaniã & Galliã sicut cæteras prouincias ad Christi fidẽ ordinare, ordinauit synodum in Illibera vrbe. In qua Hispaniæ metropolitana, atque cathedrales ecclesiæ ordinatæ sunt, & distincte metropoles, dicecesesq; pro more gẽtiliũ secundũ decreta per sanctos viros Clemẽtẽ & Anacletũ successores Petri apostoli, ædita. Eisdẽ tẽporibus Helena ciuitas, quæ a modernis Helna dicitur, cõdita est siue ab ipsa Helena siue a Cõstãte nepote in sancta auig Helenę honorẽ, apud eã etenim Constans decessit, prout de eius obitu meminit Eutropius li. ix. & Paulus Orosius li. vii. Quorũ verba ista sunt. Obijt aut Cõstans Cõstãtini filius vico vocato Helena nõ lõge ab Hispania distãte. Quia necdũ duabus leucis iuxta morẽ regionis distet a Pyrenço. Vocata est aut ipsa Helna ciuitas Helena ab antiquioribus vsq; ad circiter annos centũ, ex quibus recẽtiores Helenã abbreviarũt in Helnã, vt satis liquide cõstare potest ex antiquis libris & codicibus ecclesiæ iã dictæ, cui in episcopali, vt retulimus, cathedra præ fuimus annis octo. Ipsa enim Illibera vrbs Pyrenço ad modum coniuncta erat vltra Tamnem Illyrim siue Tetrum, oppido vero Coquo libro sic enim vulgus propter diuersas mutationes linguarum corrupit. Quod non longe a promontorio Pyrençi & Veneris tẽplo distat, quoniã ab ipsa vrbe Illibera caput Illiberæ dicebat. Perpiniani etiã oppidũ a recẽtissimis etiã tẽporibus dicitur, Stabulũ enim antiquitus vocabãt. Sic nãq; reperitur in Itinerario Antonij Pij, de quo mentionẽ per hæc verba, vbi iter faceret ab Italia in Hispaniã facit: i Biterras Narbone, Salsulis ad Stabulũ, ad Pyrençũ Iuncaria Gerũda &c. Quod autẽ Ruscilionis prouincia sit intra Hispaniæ fines, sequentibus testimonijs comprobatur. Primo ex libro conciliorum, ex quo patet, qd primũ catholicorũ cõcilium in Hispania congregatũ fuit in Illiberitana vrbe, q̄ fuit intra fines Ruscilionis in radice Pyrenæi ad Gallię partẽ, prout de deletis vrbib; in sequẽtibus dicemus, fuitq; congregatũ post Nicenã synodũ tẽporibus Cõstãtini Pij, vt supra dictũ est. Cõstat insuper ex dicto libro, qd ipsi Illiberitani conuenerũt pene oibus Hispanię cõcilijs sub metropoli Tarraconensi. Secũdo probat ex dictis Strabonis lib. iij. de situ orbis, cuius verba iter serã. Quũ em Galliã trãsalpinã describeret et puinciã Narbonẽsem, adiecit. Hoc igiũ littus vsq; ad Pyrençẽ Veneris tẽplũ extẽdit, hic est et huius prouinciæ et Hispaniẽlis terminus. Quia vero hunc tractũ, in q̄ Põpeij trophea sũt, Hispaniæ et Galliæ cõfinia declarãt. Ex q̄ patet trophea Põpeij vltra Veneris tẽplũ posita esse ad eũ Pyrençi locũ, q̄ altera ex Pyrenæi radici b; a mõte Cano, qd est ad Pyrenæũ, pminet ad pmõtorũ Leocatę, ad Salsulisq; fontẽ deflectitur. Quod etiã sequẽs Strabonis miliariorũ cõputatio declarat.

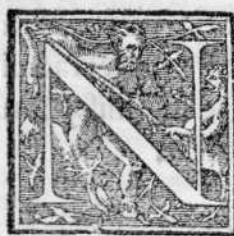
Hispania quot nominibus ab antiquioribus appellata sit:

Hispania Europæ terminos claudit, hanc veteres ab Ibero ante Iberiam, postea ab Hispano Hispaniam cognominauerũt. Ab innitio autẽ Igetæ dicti sunt, vt placet Straboni lib. iij. vbi de Iberia loquens ait: nostri sæculi homines ipsius cõfinia Pyrenæos mõtes ponũt, eandẽq; Iberiã et Hispaniã nominãt, q̄ intra Iberũ cõtineẽ. Vetustiores aut, Hosipos Igetas nominãt, hæc Strabo. Hęc int Aphricã et Galliã posita Oceani freto et Pyrenæis mõtib; claudit, ac sicut minor vtrac; terra, ita vtrac; fertilior, nam neq; vt Africa violẽto sole torret, neq; vt Gallia assiduis vëtis fatigatur:

sed media inter vtrancq; hinc temperato calore, inde foelicibus & tempestiuis im-
 bribus in omni frugum genere foecunda est, adeo vt non ipsis tantum incolis, ve-
 rumetiam Italiae, vrbicq; Romanae cunctarum reru abundantia sufficiat. Huic enim
 non frumenti tantum magna copia est, verum & vini, mellis, oleicq;, nec ferri solu ma-
 teria praecipua, sed & equorum pernices greges, sed nec summa tantum terrae laudan-
 da bona, verumetiam abstrusorum foelices diuitiae. Iam liniei spartiq; uis ingens,
 miniq; quocq; nulla feratior terra. In hac cursus amnium sunt, non torrentes rapidiq;
 vt noceant, sed lenes vt uineis campisq; irrigui. Pleriq; etiam ditantur auro, quod
 in paludes vehunt, auris quocq; Oceani afflata vni tantum Pyrenaei montis dorso
 adharet & Galliae, reliquis partibus nuda in orbem mari cingitur. Forma terrae
 ppe quadrata, nisi q; arctatibus freti littoribus in Pyrenaeu coit. Porro Pyrenaei mo-
 tis spacium trecenta quinquaginta milia passuum amplectitur. Salubritas caeli per
 omnem Hispaniam aequalis, quia aeris species nulla paludum graui nebula inficitur.
 Huc accedunt & marinae aurae circum vndiq; assidui flatus, quibus omnem prouinci-
 am penetrantibus euentilato terrestri spiritu praecipua hominibus sanitas redditur.
 Corpora hominum ad inedia laborumq;, animi ad mortem parati, dura & astricta
 parsimonia, bellum quam ocium malunt. Si extraneus deest, domi hostem querunt.
 Quoru plurimi sepe in tormentis ob silentium rerum creditarum expirauerunt, adeo
 illis potior taciturnitatis cura, quam vita celebratur. Hinc est etiam bello Punico ser-
 ui illius patientia, qui vultus hominum inter tormenta risu profecutus est, serenaq;
 laetitia crudelitatem torquentium vicit. Velocitas est genti pernix & inquietus animus.
 Plurimi ibi militares equi & arma sanguine ipsorum chariora, nullus ibi festus dies,
 nec apparatus epularum. Aqua calida lauari post secundum bellum Punicu a Ro-
 manis didicere. In Lusitanis iuxta fluuium Tagum vento equas concipere multi au-
 tores prodidere, quae fabula ex equarum foecunditate & gregum multitudine nota
 est, qui tanti in Gallecia & Lusitania, ac tam pernices uisuntur, vt non immerito vento
 ipso concepti videantur. Nec minora adiecerunt ad Hispaniae laudes Plinius de natu-
 rali historia & Strabo de situ orbis.

Quot nationes & populi vsq; ad nostra tempora Hispaniam obtinuerunt.

NCESSARIUM quidem existimamus ad nostrorum origi-
 nem indagandum, non ignorare, quot nationes gentiumq; populi
 hanc nostrae Hispaniae prouinciam obtinuerunt vsq; ad nostra tem-
 pora, res quidem admodum difficilis, maxime propter oblitteratam
 maiorum antiquitatem. Quo fit, vt ipsius antiquitatis inuestigatio
 nobis admodum reddatur difficilis, & legentibus, quae scribimus, fa-
 bulae videantur. Ideo contra morem caeterorum scriptorum testimonia illorum,
 ex quibus difficilia detraxero, in medium afferam, ne me oblitterata recensentem exi-
 stiment delirare. Primi omnium fuere Cetubales, vt quidam dixerunt a Tubale Ia-
 phet filio. Quorum ad nos pauca & admodum nulla saltem autentica peruenerunt.
 Secundi omnium fuere Igetae, vt voluit Strabo libro tertio de situ orbis. Tertij Sicani.
 Quarti Iberi, Graeci quinti, Poeni sexti, Romani septimi, Gothi octauj, Mauri no-
 ni. Et quoniam nobis intentio est istorum successus discutere vsque ad Gothos,
 quia Iudorus, Orosius, & Rhodericus Toletanus sunt Gothorum gesta
 plenissime profecuti, non vltra progrediar. Quidam vero, quos scriptores
 fabulosos

res fabulosos existimo scribere, quod post Hispanum, à cuius nomine Hispania dicta est, qui Herculi successerat, gentem, quam Almoniphides appellant, venisse in Hispaniam, ac illam possedisse annis. XL. quam gentem aiunt ex Chaldaeis ortam. Vnde quia neque verissimilia sunt, neque a probatis scribuntur, illa praetereo. Primum Hispaniam priores appellauerunt Hesperiam omittis Cetubalis, & Igletis, de quibus supra diximus. Sunt autem, ut antiqui tradunt, Hesperiae duae, Italia, & Hispania, quarum quaelibet Hesperia dicta est. Est autem Hesperia Italia ab Hespero Rege fratre Athlantis Regis Aethiopiae, qui regnavit in Italia. Vbi autem additur vltima Hesperia de Hispania intelligendum est. Vbi vero magna, Italiam significat, vnde Vergilius in principio septimi libri Aeneidos: Hesperia magna si qua est, ea gloria signat, sed Hispania dicitur vera Hesperia. Dicta est autem Hispania Hesperia ab Hespero stella, quae post solis occasum primum in Hispania apparet, & ortum habere videtur. Vel secundum aliquos dicitur utraque Hesperia Italia, & Hispania, quia ab Oriente in Occidentem Hespero stella navigatur. Sic enim loquebatur magister in historia tripartita, quum Valentinianus Imperator ad oras Hesperias navigaret, utraque Hesperiam per ipsius navigationem intelligens. Secundo Hispania ab Iberis Iberia dicta est ante Herculis adventum secundum Claudium Ptolemaeum, & Plinium de naturali Historia libro, tertio, & Iustinum post Trogum Pompeium vltimo libro sui Epitomatis, & alios plures scriptores. Tertio vero Hispania nominata est ab Hispano Rege successore Herculis, qui in ea diutius summa pietate regnavit secundum Iustinum loco superiori, siue ab Hispalo vrbe, ut placet Appiano historico satis claro.

De primis Hispaniae incolis.

Priores Hispaniae incolae Cetubales appellati sunt, ut plurimis antiquis scriptoribus placuit. Sunt autem dicti Cetubales à Tubale filio Iafet, quorum filij primi dicti sunt Hispaniam incoluisse. Quanquam Iosephus libro primo antiquitatum incolatum filiorum Iafet, sic dixerit. Item filiorum Iafet Medeus, & Ianus fuerunt. Et ex Medeo sunt gentes, quae a Graecis Medii vocantur. De Iano vero omnes Ianij bella, dicitur descendunt, qui & Graeci, rudi, & mare Ionicum appellatur. Condidit autem Iobel Iobelos, qui nostris temporibus Iberis, qui & Hispani, a quibus postea Celtiberi appellati sunt, haec Iosephus. Post hos, quorum vetustas nobis obliuionem relinquit, primi fuere Igletræ, ut voluit Strabo de litu orbis libro, tertio. Deinde Sicanos eam incoluisse autentica multa referunt, quoniam ab illis Italia omnis, vrbsque Roma, & originem, & incrementum habuisse constat. Iam ad eos veniamus: Sicana gens Hispaniae antiquissima fuit, quae Iberum amnem ab initio incolebat, ut refert Diodorus Siculus, qui lingua Graeca suam prae antiquitatis fabricauit historiam, de insula Sicilia agens. Idem etiam describere multi ex Italiae scriptoribus inter quos fuit Solinus de mirabilibus mundi. Idem hoc etiam meminit Aulus Gellius libro primo nocturni Atticorum. Idem etiam Leonardus Aret. nostrae aetatis historiographorum princeps in descriptione Siciliae, in libro quem edidit de primo bello punico. Hoc idem etiam censuit Zozomenus praesbyter Pistorien. dicentes quod insula Siciliae primum Sicania dicta est a Sicanis, quae eam primum incoluerunt. Dicti sunt autem Sicani, quia prodierunt ex Sicore amne Hispaniae. Est autem Sicoris fluuius, per Ilerdam decurrit, & miscet Iberi fluuii. non longe ab ipsa Ilerda, de quo Caesar meminit in Commentariis, cum apud Ilerdam pugnaret. Habebat autem gens Sicana ora ipsius fluuii, Sicoris, ab ipso nomen recipiens, & inde magna Hispanorum

manu congregata nauigauit in insulam Siciliae, quam ex suo nomine Sicaniam appellauit, & hoc ante Troiana bella, vt dicit Solinus: instruxeruntq; in ea vetustissimam urbem Syracusam. ab ipsaq; vrbe Syracusa prodisse Italum illum nemo dubitat, qui quum diu Syraculis regnasset transfretans in Italiam, primus in ea regnauit, nomenq; genti, ac regioni dedit, vt refert Vergilius in septimo Aenidos: Italusq; paterq; Sabinus vitilator curuam seruans sub imagine falcem.

De Iberis & Celtis: Vnde Celtiberi.

HISPANIA primum, vt supra diximus, ante aduentum Herculis Iberia dicebatur, vt scribit Trogus Pompeius vltimo libro, & Claudius Ptolemæus de Hispania agens, & Plinius de Naturali historia, Strabo deniq; & alij multi. & deinde ab Hispano, qui Herculi successit, Hispania est dicta. Est autem Iberia dicta ab Ibero amne Hispaniæ. Huic autem fluuius nomen dedit gens, quæ oram fluminis ante incoluerat. Processerat enim hæc gens a prouincia Iberia, quæ in Asia situm habet, media inter Armeniam, & Colchos secundum Claudium Ptolemæum. De qua etiam & eius situ meminit Paulus Orosius libro sexto per hæc verba: Iberia regio est Asiæ prope Pontum, Armeniæ iuncta. Hanc itaq; gentem vetustissimo tempore refert Putschianus libro sexto, ab eius prouincia prodisse, & peruenisse in Scythiam, & inde in Oceani oram, & ab ipsa ora nauigasse in insulam quam ex suo nomine, atq; aduentu Hiberniam appellarunt quæ insula est in Oceano Britannico. Altera nauigatione peruenisse tradunt in Hispaniam, quæ oram amnis incolens, flumini, & Regioni tradidit nomen, vt Iberus amnis, & Iberia prouincia appellata sit. Iberis vero post multa sæcula admixti sunt Celte, qui vnde prodierunt videamus. Celte Galli sunt, Scribit enim Diodorus Siculus libro quarto: Celtas appellari Gallos, qui habitant a Pyrenæis montibus vsq; ad Alpes ad Mediterraneum. Quumq; diutius cum Iberis contendissent, & decertassent pro agris conterminis, ad vltimum pace composita simul inhabitauere, & mutuis inter se initis cuniugijs Celtiberi dicti. Hoc idem contestatur Titus Liuius libro quinto dicens: Tertiam Galliæ partem Celtas appellari, qui venientes ad Iberum fluuium Hispanorū, ibiq; confidentes, retenta primi nominis parte, & assumpto fluminis nomine, iuxta quod confederant, Celtiberi dicti sunt. Quod Lucanus meminit libro quarto dicens: Profugiq; agente vetusta Gallorum Celte miscentes nomen Iberis. Adiecit etiam Diodorus superiori loco, Gallos, qui ad Oceanum sunt, a Pyrenæis montibus vsq; ad Danubium amnem Gallatas appellari. Inde Claudius Ptolemæus Aegyptius, Galliam omnem in quatuor Celtogallias diuidit. Belgicam, Lugdunensem, Aquitanicam, & Narbonensem. Ex quibus euidenter colligitur, Celtas, qui admixti sunt Iberis, Celtiberos appellari. Admixti vero Gallatis, Celtogallatas vocari. Ex his vero Celtis fuere, qui terra peruagati sine nauigatione in vltiorem peruenerunt Hispaniam. Ibiq; confidentes Celticam regionem apud amnem Tagum effecerunt: idemq; Ptolemæus, Strabo, & Plinius ibi recolunt Celtarum regionem. Galli vero Gallatæ aliam Gallaciam prouinciam in Græcia effecerunt hoc modo. Quoniam aduocati Gallatæ a Rege Bithinia in eius auxilium, quū tulissent, dimidium cum eo regnum partiti sunt, & primū Gallogræci, inde Gallatæ cognominati sunt. Ab his enim etiā prouincia Gallacia Hispanica proce-

fit, prout late dicitur infra in Græcorum progressibus. Dicti sunt autem Galli a Gā late. i. candore, gala enim candidum significat, quia humido educati cælo corpora alba habeant. De quibus Iustinus libr. XV. Herodotus autem Græcorum historicorum maximus de Celtis libro secundo ita meminit: Celtæ autem sunt extra Cypros Herculis, Synclisj finitimi omnium in Europa habitantium vltimi.

De vrbibus Hispaniæ ante Herculis aduentum.

Esert Iustinus post Trogum Pompeium, quoniam superiori loco commemorauimus Abium, qui secundo loco regnavit Hispanis ad oram Oceani, populos in septem vrbes reduxisse, illas tamen non nominat, quas non stare credo ad præsens præter duas, cæteræ autē aut mutauerunt nomina, vel terremotu, vel succedentibus cladibus bellorum deletæ sunt. Verius tamen putandum est eas corruisse, quum omniū vrbium Hispaniæ autoribus circūspectis, præter has duas, nulla ipsius ab his tēporibus scribēda comperiat. Prima siquidē e duabus Scalabius est, quæ hodie Vlyf bona nuncupatur, vrbs siquidē admodum vetustissima. Per cuius simbriā Tagus amnis decurrit in Oceanū, hæc vrbs omniū vetustissima, autorem Abium secundum Regem habuit. Et dicta est Scalabius, quam postmodū moderni breuitatem sequentes dixerunt Scalabum, perstititq; sub eo nomine vsq; ad tēpora Romanorum secundum Claudium Ptolemæū, & dicta est Scalabius, quoniā in eo loco Abius primum ceperit cibum, ac sequens ceruorum greges inibi nutritus sit. Cuius denuo loca, aëris salubritate ei conferēte prospecta, vrbem statuit ex suo nomine appellandā, quāquam reperiam Pomponiū Mellam lib. tertio appellasse hanc vrbem Elisopum. Aliam enim, & tertiam vrbem cōperio, quæ ad Iberos incolas pertinuit, Iberiā nomine, demolitā tēpore Romanorū. Illius enim situs fuerat ad hostia fluminis Iberi Occidentē versus, apud quā Gneus Scipio patruus illius, qui primo cognominatus est Africanus Hasdrubalē Pœnorum Ducē, fratremq; Hannibalē vicit nauali certamine. Hæc quidē ad primarios incolas pertinere, duæ ad tēpora Abij secundi Regis, tertia ad tēpora Iberorū. Sunt & aliæ vrbes, quæ non adeo uetustā habuere originē, fuere tamen ante tēpora Herculis. Et quoniam Isidorus, atq; Toletanus nullā in Hispaniā vrbem nominant, nisi ab Herculis aduentu, per necessariū nobis visum est, antiquitatē recensentes illas, illarūq; autores in mediū producere. Inter has igitur, quæ ad recentiora tēpora ante Herculis aduentum pertinent, primum vrbem nostram Gerundā conumerabo. Hanc etenim vrbem cōdidit Geryon Chrysauro filius Hispaniæ Rex, quæ idem Hercules interfecit, & dicitur Gerunda a Geryone, & Vnda flumine, quod per vrbis mediū fluit. Certū est enim quod urbes siue ab autoribus, siue a fluminibus inundantibus nomina receperūt. Vnde a Belo Babylonia, a Nino Niniue, a Romulo Roma, a Constantino Constantinopolis, & plurimæ orbis vrbes. Et si quæ sunt quæ ab autoribus, siue fluminibus nomē ad præsens nō retinuerint, huius rei causa sunt Græci, ut meminit Iosephus li. primo Antiquitatū, qui præsumperūt nominibus ornare remp. tanquā a se constitutā. Huic testimonio accedit nomen maioris amnis, q licet ad oram ipsius vrbis decurrēs ab ipsa vrbe, & illius cōditore nomē recepit. Ipse enim Geryon triceps vir, siue tria gestans capita describit a poëtis secundū Iustinū lib. vltimo. Vnde Vergil. octa. Aenei. agens de Hercule, & morte Geryonis ait: Ter gemini nece Geryonis, spolijsq; superbus Alcides aderat. Cui fabulæ Trogus Pomp. Hispanus reddidit

rationem. Quod essent tres fratres, adeo vnus animi, & effigiei, quod non facile discernentur. Cui sententiæ tribuit argumentum ipsius vrbs fabrica triangularis, quæ singulis angulis arcem habet, singulis fratribus, vt a pluribus creditur, pertinentem. Huic accedit & Osca ciuitas, cuius initium a Caco Hispano est, quem Hercules ab Hispania rediens apud Tyberim Italiae amnem interemit, de quo Vergilius meminit in octauo libro Aeneidos: Hic spelunca fuit vasto submota recessu Semi hominis Caci, facies quæ dira tegebat, & denuo subdit sequentibus versibus: Huic monstro Vulcanus erat pater, illius atros ore vomens ignes magna se mole ferebat. Hunc itaq; Cacus finxere poëte semiuirū, & appellarunt eum Vulcani filium, pro eo quod ignes fumiferos ore euomeret. Hic enim Cacus iuxta historiā Princeps in Hispania fuerat, Carpentanis regnans. Fuere autem Carpentani Cæsaraugusta, Osca, Calagurris, & Tirassona, vel verius a noua Carthagine vsq; in Toletum, & Tirassonam, & Oscam, hæc est vera Carpentania. Hic Cacus in montibus regnans nomen monti indidit, quem hodie montem Caium vulgus appellat, effectumq; est, vt horribilifacie, ac dira conuersatione, & aspero cultu semiuir appellaretur. Hic autem primus omnium dicitur inuenisse ignem ex diuerso compositum puluere, quo lapides iactabat in altum modo licet ineulto quo nos bombardis vtimur in hodiernum. Hic itaque Cacus Oscam condidit vrbs, quam eius incolæ Oscati semiferi appellauere. Hic vero Cacus fugatus ab Hercule extincto Geryone, in vindictam aspirans more patrio, qui ad vindictas ab omni æuo promptissimi fuerunt, intellecto recessu Herculis ab Hispania illum vsq; Italiam secutus, quum apud Tyberina hostia quatuor ipsius Herculis boues rapuisset, comprehensus ab Hercule in spelunca, in qua latitabat, peremptus est maximo igne euomito. Propter quem finxere poëtae Vulcani filium. Has itaq; vrbes ad tempora ante aduentum Herculis compertas habeo veraci historia. Et siquæ aliæ sunt, quia de illis probata non monstrantur testimonia, omituntur.

De Regibus qui ante Herculem in Hispania regnauerunt.

Rodericus Toletanus antiquitatem Hispaniæ subticens, vel ignorans neminem ante Geryonem, Herculisq; tēpora regnasse referens, ipsa Herculis, & Geryonis gesta sicco pede pertransit, tanquā qui per ignotam prouinciam fugitiuus cupit ad notam sibi regionē pertingere, quadam nimia celeritate, & minus vera relatione discurrens ipsius operis, & gestorum temporibus est orsus. Nos vero omnem antiquitatē amplectentes, vetustiora Hispaniæ gesta, quatenus ex approbatis scriptoribus comprobare potuimus, futuræ posteritati decreuimus annotare. Primum Hispaniæ Regem refert Iustinus ultimo lib. sui epitomatis per multa ante Herculis sæcula fuisse Gorgonium, qui etiam primum visum mellis dicitur inuenisse. Huic cum ex filie stupro nepos, & filius prouenisset, pudore flagicij varijs generibus extingui paruulū voluit. Sed per omnes casus fortuna quadā seruatus ad postremū ad regnū tot periculorū miseratione puenit. Primo enim quum exponi iussisset, & post dies ad corpus expositi requirendum misisset, inuentus est vario ferarū lacte nutritus. Deinde relatum domū in tramite angusto, per quē armenta commearē cōsueuerant, proijci iubet, crudelis prorsus, qui proculcari nepotem, quam simplici morte interfici maluit. Ibi quoq; quum inuiolatus esset, nec alimentis egeret, canibus primo ieiunis, & multorum dierum abstinentia cruciatis, mox etiam

subus obiecit. Itaque cum ei non solum non noceret, verum etiam quarundam ferarum vberibus aleretur, ad vltimum in Oceanum abduci iussit. Tum plane manifesto quodam numine inter furentes aestus, & reciprocantes vndas veluti naue, non fluctu vehitur, leuicq; salo in littore exponitur. Nec multo post cerua adfuit, quae vbera paruulo offert. Inde denique conuersatione nutricis eximia puero pernicitas fuit, inter ceruorum greges diu montes, saltusq; haud inferior velocitate peragravit. Ad postremum laqueo captus Regi donatus est. Tunc & lineamentorum, similitudine, & notis corporis, quae paruulo fuerant, nepos agnitus, admiratione deinde tot casuum, periculorumq; ab eodem successor regni destinatur, nomen illi impositum Abius. Qui, vt regnum accepit, tantae magnitudinis fuit, vt non frustra Deorum maiestate tot periculis ereptus uideretur. Quippe & barbarum populum legibus iunxit, & boues primum aratro domari frumenta q; sulco quaerere docuit, & ex agresti cibo mitioribus vesci odio eorum, quae ipse passus fuerat, homines coegit. Huius casus fabulosi viderentur, ni & Romae conditores lupa nutriti, & Cirus Rex Persarum cane alitus proderetur. Ab hoc enim, & ministeria populo indicta sunt, & plebs in septem vrbes diuisa memoratur. Et insuper alium ante Grisaurum, & Geryonem nomine Argantonium, de quo meminit Herodotus Anachreontem poetam dixisse. Equidem Amalthee cornu nolui, neq; annorum centum quinquaginta Imperium tenuisse Tarfi. De quo etiam & meminit Strabo de situ orbis libro tertio. Mortuo insuper Abide, regnum per multa tempora a successoribus eius retentum est. In alia parte Hispaniae, & quae insulis constat, regnum penes Grisaurum Geryonis patrem, deinde apud eiusdem Grisauri filium Geryonem fuit. In hac tanta pabuli letitia est, vt nisi abstinentia interpellata sagina fuerit, pecora rumpantur. Inde denique armenta Geryonis, quae illis temporibus sole opes habebantur, tantae fame fuerunt, vt Hercule ex Asia praedae magnitudine illexerint. Porro Geryonem ipsum non triplicis naturae, vt fabulis proditur, fuisse fixerunt, sed tres fratres tantae concordiae extitisse, vt anima vna regi videretur, nec Herculi sua sponte bellum intulisse, sed quum armenta sua rapi vidissent, amissa bello repetisse: Hec Iustinus. Post hos igitur decimus Geryon fuit, quem Hercules Graecus vir fortis deuicit, & peremit. Erat enim & ipse Geryon ditissimus Rex pecudibus, & armatis, in quibus pro eo tempore hominum diuitiae consistebant, quum & pecuniarum usus nondum hominum mentes caecasset, nec vsui habebantur. Huius itaque Geryonis diuitijs allectus Hercules, vt eum praedari valeret, suisq; armatis spoliare, post prioris Troiae excidium, ceteraque foeda, quae ibi gesserat, in Hispaniam venit. Hunc enim Geryonem poete tricipitem hominem, id est, tria tenentem capita descriperunt. Inter quos Ouidius lib. nono Metamorph. & Vergilius in septi. Aeneid. Causas insuper quare hunc sic poete descriperunt, declarat Iustinus post Trogum Pompeium vltimo lib. antiquitatum. Regnavit autem hic Geryon, & fratres eius ad alteram partem Hispaniae, quae ad Mediterraneum pertinet, & Iberi oras secundum Iustinum. Quare autem alij Reges, qui fuerunt inter Abidem, & Geryonem non nominentur, ex hoc creditur, quia nihil memorabile fecerunt.

Quae de Celtiberis, & Celtis scripserunt antiqui historici, atq; Poetae.

DIodorus lib. quinto de vniuersis orbis regionibus, quum de Celtis, ac Galatis, ad Celtiberos peruenisset, haec quae sequuntur, inseruit, quae ad nostram primum antiquitatem pertinent. Iberi quondam, Celteq; pro agris bello certantes, pace demum constituta, comunicata inuicem patria, quum mutua

connubia prouenissent, dicuntur hac rerū communione id nomen sortiti. Duæ igitur robuste nationes in patria fertili cōiuncte effecere, ut magnū esset Celtiberorum nomē. A Romanis post modū multo post tempore bello cum eis gesto vix tandem subacti sunt. Non enim solū equites, sed & pedites aptos bello, robore, malorūq; tolerantia ceteris excellentiores habēt. Breuī vtūtur veste, ac nigram lanam habente similē caprarum pilis. Armantur Celtiberorum quidā scutis leuibus, alij rotundis vmbonibus magnitudine clipei. Cruribus ocreas ex pilis factas aduoluunt, galeas ferunt creas cristatas, & palmis gladios ex calybe puro ad palmi mensuram, quibus inconserta vtuntur pugna, ferrū insuper suo more ad conficienda arma præparant. Nam ferreas laminas in terram abscondentes, ibi tamdiu esse sinunt, quoad debiliori parte ferrugine assumpta validior superfit. Ex ea tum enses fortissimos, tum cætera ad belli vsum arma necessaria componunt, hoc pacto fabricata, adeo cædunt omnia, ut neq; scutum, neq; galea, neq; aliud quid eis obstat. Duobus gladijs fulcti, cum equestri certamine superiores euaserint, ex equis desiliunt, pedestremq; adiuuant pugnam, mirabilis apud eos viget consuetudo. Nam cum in victus mundicia elegantes existant, in vna re videntur immundi, spurcitieq; pleni. Vniuersum enim corpus lauant vrina, dentesq; fricant, hanc optimam corporis curam existimantes. Erga nefarios homines, atq; hostes, crudeles sunt, cum aduenis humani, atq; hospitales, aduenientes enim externos benigne inuicē pro illorū honore certant recipere, quos aduenæ secunt, hos laudant, amicos deorū putāt. Nutriuntur affluenter varijs carnibus, potum ex melle cōficiunt, eius copiam præbente affatim patria, vinum emptum bibunt, mercatorum opera aduectū. Ex propinquis gentibus gratior est eis Vacceorum natio, ij enim singulis annis sortitos inter se agros colunt, fructusq; cum cæteris communicant, cuiq; sua portione præbita. Quod si quid agricolæ abstulerint, euestigio morte multantur. Celtiberorū fortissimi habentur, qui appellantur Lusitani, peltas in bello paruas ex nervis confectas, quibus tegatur corpus, habent, ij in bello ea agilitate vtuntur, ut ictus, & sagittas eitent, iaculis ferreis vtuntur, galeam, ensemq; more Celtiberorum ferūt, iaculū longe iaciunt, & summa arte in acie diucius perseverant mobili corpore, leuicq; ut facile fugiant hostem, & insequantur. In profundis periculis superantur a Celtiberis. In pace choreas leui saltu exercēt mirabili crurum, ac totius corporis agilitate. bella ad numerum aggrediuntur, aliquid ex poematibus quum hosti obuiant cantando. Iberi, Lusitanicq; etate integra, præsertim inopia oppressi, qui robore præstāt, atq; audacia, in montibus asperis manu facta diuersis per Iberiam locis latronum more, leui armatura, agilicq; corpore veloces discurrunt, populatisq; agris ad montē, veluti tutam patriā, cum locorum asperitate nullus eo exercitus adire possit, confugiunt. Aduersus hos profecti sæpius cum exercitu Romani eorum audaciam represserunt, latrocinia nequaquam tollere potuerunt. Sequitur, ut de argento, quod plurimū apud Iberos, optimumq; effoditur, quodq; multum vtilitatis incolis afferat, scribamus.

De Pyrenæis montibus, ac metallis eorum.

MEMORIAE proditum est ab antiquis Scriptoribus Iberiæ mōtes, qui Pyrenæi vocantur, & latitudine, & longitudine longe alios excellere. Nam a mari, quod est ad Meridiem, iacent vsque ad Oceanum ferme ad arctos situm, Galleciamque ab Iberia diuidunt. Per Celtiberiam quoque protenduntur stadijs tribus milibus, in quibus cum sint fre-

quentes syluæ, ferunt priscis temporibus igne a pastoribus iniecto montanas omnes regiones fuisse combustas. Qua ex re montes, aiunt, cognominatos Pyrenæos, ardente continuis diebus igne, pluresque ex montium incendijs argenti puri riuuli effluerunt. Quod incolis ignotum Phœnices mercatores vili rerum permutatione emptum in Græciam, asiamq; ac nationes cæteras deferentes, magnas ex eo commercio opes contraxerunt. Adeo autem mercatores quæstus excitauit cupiditas, vt quum onustis nauibus superaret argentum, amoto ab anchoris plumbo argentum subderent eius loco. Hoc lucro Phœnices admodum opulenti facti plures colonos, tum in Sicilia, propinquasq; insulas, tum in Libyam, Sardiniamq; ac Iberiam destinauerunt. Multis postmodum sæculis cognito argento, Iberi metallis quærendis operam dedere, magnaq; argenti copia reperta ingens ex eo vetigal prodijt, quum æs, aurum, argentumq; sint metalla præcipua. Qui reperiendo æri dant operam, quartam eius, quod effodiunt, portionem capiunt. Qui in argento effodiendo occupantur, singulis tribus diebus euboicum cutiunt talentum. Terra enim omnis argento, cæterisque metallis adeo referta est, vt mirabilis sit, & eius soli natura, & operariorum cõtinuus labor. Nam qui primum his metallis reperiendis incumbebant, magna comparabant. In promptu est enim argentum, terra abunde illud præstante. Postea quum Romani Iberiam subægissent: Italici, qui lucri cupiditate id sibi opus assumpserunt, maxime ex eo ditati sunt. Emptam enim feruorum copiam ad effodienda metalla deputant, qui varijs locis metallorum venas scrutati, & alte, lateq; terra effossa, plurimum auri, argentiq; eruunt, varijs multorumq; stadiorum cuniculis sub terram actis. Multoq; foelicior, & quæstuosior est hæc cura, quam metallorum, quæ apud atticos reperiuntur. Ibi enim multas impensas effodiendo subeunt, sæpius opinione frustrati quum aut non inueniunt, quod quærunt, aut inuentum ita parui sit, vt superetur a sumptu. Apud Hispaniam, qui metallis incumbunt reperiendis, ampliori spe percipiunt. Bonitate quippe soli glebas semper auro, argentoq; fertiles inueniunt, vtpote terra metallis penitus plena. Reperiuntur ab eis nonnunquam in visceribus terræ flumina decurrentia, quorum fluxum spe quæstus vi magna recidunt, aut quod mirabilius videt, cochleis, quas dicunt Aegyptiacas ab Archimede, quum in Aegyptum profectus est, adinuentas. Eisdem instrumentis loca diuertunt, vbi metalla effodiuntur, eiecta superius aqua summa arte, diligentiaq; excitat. Mirabitur profecto quis Archimedis ingenium, non solum in his, sed in cæteris quoq; maioribus, quas multis in orbis partibus egregias fabricauit. De quibus scribetur diligentius, quum ad eius tempora veniemus. Serui, qui ad hæc metalla deputati sunt, incredibilem quæstum afferunt dominis. Verum enim die, noctuq; in labore perseverant, quorum multi ex nimio labore moriuntur, quum vix vlla eis ab opere detur requies, aut laboris intermissio, sed verberibus ad continuum opus coacti raro diutius viuunt. Quidam tamen robustiori corpore, ac animi vigore plurimum temporis in ea versantur calamitate, quibus tamen ob miserie magnitudinem mors vita est optabilior. Quum plurima in hoc metallorum munere sint admiratione digna, nequaquam tamen quis admiretur, cur nullus recens horum reperiendorum extiterit autor. Verum argenti studio a Carthaginensibus, quo tempore Iberiam tenuere, ea metalla adinuenta sunt. Hæc fuit causa, vt eorum postmodum excrescerent vires. Precio enim optimis militum conductis plura gesserunt aduersus hostes bella, neq; domestico, neq; sociorum milite vsi Romanos, Siculosque, ac Libycos ad maxima deduxerunt pericula, quum omnes

LIBER,

diuitijs ab auri, argentiq; copia superarent. Perspicaces sane, vt videntur, priscis temporibus extitere Phœnices. Itali nullis alijs cessere. Oritur & stannum in pluribus Iberiæ locis, non casu repertum, vt quidam scriptores vulgarunt, sed effosum, conflatumq;, quemadmodum aurum, argentumq; traditur. Nam supra Lusitaniam plurimum stannum effoditur, in insulis Oceani Iberiæ proximis, quæ a stanno Caliterides denominantur. Plurimum tamen a Britannia insula ad oppositam Galliam affertur: Nisi per loca mediterranea Celtici mercatores equis per Massiliatas, ac Narbonam urbem Romanorum coloniam optimum earum partium tum opportunitate, tum commoditate adeuntium enporium producant. Sed de Gallis, ac Celtiberis hæcenus.

De prouincijs Hispaniæ, quæ nomina mutauerunt.

DIXIMVS Hispaniam omnem in tres distinctam prouincias Tarraconensem, Beticam, & Lusitaniam secundum Claudium Ptolemeum, Strabonem, Plinium, Pomponium Mellam, cæterosq; antiquiores geographos. Quarum Betica cõtinet flumen Bætis dictum Guadalquebir a noua Carthagine, a cuius mõtibus defluit in Oceanum Atlanticum, cuius regionis, & prouinciæ caput est Hispalis, quæ & Metropolis Beticæ a palude, quæ vrbi circumfertur sic dicta, siue vt aliqui voluerunt, quia vrbs eo in loco constructa sit in fixis palis, in quibus vrbs fundata est propter aquarum redundanciam. Lusitania vero dicitur ab Ana flumine, quod hodie Gaudiana appellatur, quod ab eius exortu per totam decurrens prouinciã continet quicquid interiacet inter duo flumina Bætis, & Tagum decurrente per medium amne, a quo prouinciã denominationem habet, propterea quia apud illum Liber pater, & Lissias iuserint, & Phana eius præfectus, vt Plinio placet libro tertio Naturalis historiæ, quamquam idem Plinius eodem loco dixerit, quod flumen Anas interfecet, & diuidat prouinciã Lusitaniam, in quo non recte dixit, quum ipsa Lusitania prouinciã contineat quicquid interiacet inter ipsa duo flumina Bætis, & Tagum, decurrente per medium prouinciæ ipso flumine Ana, vsq; in Citeriorem Hispaniam, Celtiberiamq;. Cætera ad Tarraconensem spectant, scilicet omnis Citerior Hispania a Pyrenæis montibus vsq; ad nouam Cartaginẽ, & Cantabriam, & inde quicquid continet trans flumen Tagi ab illius exortu, Oceanumq; Atlanticũ, & Britannicũ. In his quoq; tribus prouincijs, populis, ac regionibus plurimi sunt, qui sua nomina mutauerunt taliter, quod difficillimã reddant lectiõnem rerum antiquarũ, quũ propter obliterationem antiquorũ nominum ignoratiõnem faciant legentibus tum circa prouincias, tum etiã circa mõtes, & flumina, vrbesq; deletas, quæ quum non extent, neq; quibus in locis fuerint, neq; res apud eas gestæ facile deprehendi possunt. Igitur primũ de populis, prouincijs, & regionibus. Secundo de vrribus. Tertio de fluminibus. Quarto de mõtibus. Quinto & vltimo de deletis vrribus agẽdum est. Habet igitur Hispania tres & quadraginta populos, regiones, & prouincias, quæ sequuntur, incipientes a Gadibus, & freto Herculeo, & inde vsq; ad nouam Carthaginẽ, quantũ continet vltior Hispania, & inde a Gaditano vsq; in Pyrenæũ promontorium, ad Oceanũ Britannicũ ad oram maritimam, & inde mediterranea, ac postremo citeriorem Hispaniam. Oram itaq; maritimam Bætis fluminis inhabitant, & Turduli, inde Bastuli, & Ithani, Contestani, Oretani ad

alteram oram, Celtici, Bracharij, Artabri, Callaici, Lucencij, Celerini, Memerani, Lacerini, Cygures, Hedij, Seburij, Asturici, Amaces, Ceperani, Pelendones, Betones, Celini, Pificori, Tugones, Auftri, Auftrigones, Caristi, Cantabri, Varduli, Vascones, Edetani, Lacertani, Ilargetes, Ilarqueones, Pheni, Letani, Cositani, Ceretani, Authetani, Castellani, Indicites. His itaq; tota continebatur Hispania. Atq; quicumq; perlegerit antiquorum historias, atq; annales, potius populos, quam vrbes, expressos comprobabit. Incipientes igitur a Gaditano, & Herculeo freto, ipsaq; ora maritima, quæ ad Gades pertinet, & hostia fluminis Bætis, quæ Guadalquebir modernitas nominat, Turditaniam appellatur, & protenditur vsq; ad Calpem montem, quem vulgus Gibeltarem appellat. Illi autem, qui ab hostio Bætis incolunt, vsq; ad Anam fluuium Turduli appellatur, quamquam Ptolemæus libro secundo dixerit Turdulos tenere mediterranea a Baria, vsq; in nouam Carthaginem, quasi Turditanos, & Turdulos eisdem dixerit. De quibus Strabo libro tertio de situ orbis sic ait, Turditaniam, incolæ vero ipsi Turdetani, & Turduli appellantur. Sunt, qui eosdem arbitrentur idem esse, sunt tamen diuersi, ex quibus est Polibius, qui Turditanis Turdulos finitimos esse dixit ad Septentrionem. A quibus dicimus fines Turdetanorum, & Turdulorum esse Bætis. Turditani sunt ad austrum, ac montem Calpe, & protenduntur per medium duorum fluuiorum Bætis, & Anam, vsq; in Castulonem quoq; urbem. Turduli vero sunt habitantes oram maritimam Oceani Athalantici, vsq; in Anam flumen, & Sacrum promontorium, quod caput sancti Vincentij appellamus. Post Turdetanos sequuntur Bastuli, a monte Calpi, siue Gibeltarem, vsq; ad nouam Carthaginem, quos simul & Ithanos Ptolemæus appellat. Sed veritas est, quod Bastuli, licet largo modo protendantur vsq; in nouam Carthaginem, Carthaginiam appellatam, tamen strictius non protenditur Bastulia, nisi a monte Calpe, vsq; in Bariam, & a Baria vsq; in nouam Carthaginem Ithani appellantur. Ii vero, qui incolunt mediterranea vsq; ad Obulustulū, quæ Baecia appellatur, sunt Turditani vsq; ad Hispalim, & oram maritimam. Ii vero, qui incolunt mediterranea vsq; ad Vbedam, & Murtiam appellantur Bæsetani, incolæ vero a noua Carthagine vsq; in Sueconem amnem, & Valentia regnum Oretani sunt, cuius regionis caput est Orantia vrbs, quæ & Oriola appellatur. Redeuntes vero ad oram maritimam Oceani post Turdulos, & Sacrum promontorium, sequuntur Celtici, qui a Gallis in eam regionem translati sunt, & protenduntur a Guadiana flumine Ana antiquitus dicto, vsq; ultra Tagum, & flumen Mundam, & protenduntur vsq; in urbem Salamanticam.

De istis autem Celtis refert Strabo, ob quandam seditionem per eos commissam cum Turdulis in eam regionem venisse, apud eos dicit esse flumen Lethes, quod ideo flumen obliuionis esse appellatur, inde sunt Gallaici, Bracharij a Brachada vrbe sic dicti, & protenduntur vsq; in oppidū Baiona, & Ponteuedra includentes Tidures, qui incolæ Tudenfes sunt. Et quoniam in Brachariorum incidimus mentionem, hæc Galleciorum regio, & prouincia magna est, & adeo magna, quod refert Strabo continere in se triginta populos. Et quoniam ipse asserit, multi ex illis adeo humiles sunt, quod rarissimam mencionem de eis antiqui scriptores faciant. Quoniam quum de illis Ptolemæus meminit, plures ex dictis populis singula quæq; oppida, ait, continere, & aliqua duo, aut tria. Propterea non oportet per illa singula discurrere. Ad Galleciam itaq; pertinent Artabri, qui antiquitus Arotebræ vocabantur, vt voluit Strabo libro tertio, a promontorio Onerio, & portu Baiona, & Ponteuedra protenduntur

tur ad aliud promontorium Hauatiacorum, in quo magnus portus est, & oppidum Clunia. Ad istos enim Gallecios pertinent Tudures, qui & Tutenses ab vrbe Tutense, ad istos pertinent Noniciani ab oppido Noia, Celerini, Luanci ab oppido Luanco, Limicci ab amne Limino, Bibali ab oppido Bibalo, nunc Birbao, Lacerni, Silini, Cepori, Lamauori, Tibures, Gigures, Seburi, Amaces, Ceperani, Lugones a Lugo oppido, Oriuaces, Austri, Austrigones, Caristia Caristo oppido, nunc Castro,

Ad ipsos insuper Gallecos pertinent Vaccei, Misburgi, Vectones, siue Vergones, Palendones, Aruaces, Asturici, Pificorij vocati sunt, qui a Gallecijs Lucensibus, & ora maritima mediterranea possident, quæ prouincia nunc Alaua dicitur. Complectunturq; agrum, & urbem Burgeñ, quamquam specialius Burgeneses Misburgi sint ab antiquis scriptoribus appellati. Vaccei enim etiam complectuntur, & continent quicquid est vsq; ad Orontiam urbem, vt Strabo voluit. Hos sequuntur Vectones, qui Legionenses sunt, quos aliqui Vergones appellant, & complectuntur agrum Toletanum, immo vt Strabo vult Toletum, licet re vera in Carpentanis sit, quod satis declarat eius Metropolis, quum illius præsul Metropolitanus Carpentaniae in Tolatanis concilijs descriptus reperiatur. Inde Palendones a Palentia vrbe sic cognominati, postea Pacicori a Pascensi vrbe sic dicti, Asturici ab Asturgo flumine appellati, Aruaces ab Arena flumine, & oppido ipsius nominis sic dicti. Inde sunt Antrigones, quorum caput Calaguris est. Inde sunt Hedetani, qui sunt Sorienses a Soria vrbe, & continent vsq; ad Aragoniæ fines, & vt plaricq; asserunt Tirassonam. Vultq; Ptolemæus, quod complectantur Cæsaraugustam, quamquam alij scribāt eos in Lacetanis, vt placet Straboni. Hæc descriptio generalis vltioris Hispaniæ est mutationis nominum, regionum & prouinciarum.

De citeriori Hispania.

IAM nunc citeriorem Hispaniam aggrediamur. In citeriori Hispania ad partē Oceani Britannici, ad interiora Mediterranei Cantabria est continens regnum Nauarræ, habens populos tres Vardulos, Vascones, atque Betones. Varduli sunt n̄, qui montana tenent, atq; Opuscum. Vascones Pampilonenses, & vsq; ad Pyrenæi iuga. Betones, vbi nunc Taphalla est, quæ antiquitus Trucium metallum dicebatur, & Olitum, quod & antiquitus Olibar, & Tutella dicta hodie antiquitus Titulia. Inde sunt Celtiberi, quoniam licet omnis citerior Hispania nominetur Celtiberia, specialius tamen prouincia Celtiberia dicta est, cuius caput Cæsaraugusta, & protenditur vsq; ad urbem Segobriam, post Celtiberos vero sunt Ilergetes, cōtinentq; Oscan, & Ilerdam vrbes, & quicquid ijs interminis interiacet. Redeuntes igitur ad maritimam oram post Oretanos, & Succonem, siue Succonem amnem Contestani sunt. Complectunturq; Valentiam, & Saguntum, quod hodie Murietus appellatur, & Magistrum Monteliæ vsq; ad Iberum amnem. Hos sequuntur Ilarqueones, qui sunt Dertusenses, & Tarraconenses. Inde Pœni, cuius caput Villa franca est dicta Pœnorum, quoniam eo in loco erat vetus Carthago Hispaniæ. Quam deleuerunt, T. Sempronius, & Publius. C. Scipiones, qui primi secundo bello punico intrauerunt in Hispaniam. Illam quia penitus euerterunt in vindictam euerisionis Sagunti factæ a Pœnis, neq; illam sub illo nomine vltius esse voluerunt. Sed post euerisionem concessa immunitate redeuntibus incolis non priori nomine,

sed Villam francam nominari voluerunt, sub eoque nomine manet in hodiernum. Sed in memoriam antiquae urbis provincia a Pœnis nomen retinuit, ita ut Villa franca Pœnorum, siue Phenicum usque in hodiernum appelletur. De hac veteri Carthagine meminit Ptolemæus libro secundo, & statuit eam in Ilarqueonibus, quum tamē verum non sit, neque Ilarqueones pœnos attingunt, sed solum Tarraconensem agrum complectuntur. Post Pœnos sequuntur Lethani, quorum caput regionis Barchinona urbs est, concluditurque per maritimam oppidum, & flumen Tarmin, nunc Torderia nuncupatum. Abinde ad mediterranea sunt Anthetani, quorum caput est Gerunda ciuitas, & illius ager, complectunturque Besulam, quæ hodie Bisuldunum appellatur. Inde ad montana habitant Castellani, dicti Castellani ab oppido Castellione, quod caput regionis erat, habetque nunc oppidum parui momenti Castrum Castellionis nuncupatum, quod omni regioni Bassi sic dictæ nunc præest. Protendebantur itidem Castellani usque ad Basagodam oppidum, & Ceretanos per montana, hos sequuntur a parte occidua Occetani, quorum caput est Vicus urbs, & omnis Aufonia, suntque dicti huiusmodi Occetani Aufonij a Vico urbe, quæ quondam Aufonia dicebatur ab Italis condita, quum perantea Italia Aufonia diceretur, maxime ad tempora. Hos vero ad septentrionem sequuntur Cositani, qui Vrgelenses dicuntur, complectentes Comitatus Vrgelensem, Cardonæ, & Palariensem usque ad Pyrenæi iuga. Post hos ad ortum solis sunt Ceretani incolentes oram Pyrenæi, & pene intra Pyrenæi montes constituti, qui & nunc dicuntur Sardones, cuius caput Iulium oppidum erat, a Iulio Cæsare conditum, quod nunc modernitas Lyncam appellat, ibique est Sardonium oppidum, quod nunc Podium Ceretanorum appellatur, suntque hi Ceretani ab Italia in Coloniam missi a Cereto oppido, a quo Cereto Ceremonie nuncupantur. Ultimi vero omnium ad maris littora sunt Indicetes, ab oppido Ciuixellensi, usque ad Pyrenæum, & continet Emporium urbem, ac omnem Emporitansensem agrum, ac Rhodam quondam urbem a Rhodijs conditam, necnon mediterraneas vrbes Iuncariam, & Sinianam, Runcas est ultra vrbes Iuncariam, & Sinianam: ultra est Rusclionis provincia, & Trophea Pompei, ut supra satis diffuse disseruimus. Et sic expediuimus mutationes omnium provinciarum Hispaniæ, pro ut apud veteres scriptores nominantur, & quibus ad præsens modernis nominibus vocentur. Iam nunc de urbibus, fluminibus, & montibus videndum est, urbibusque deletis. Sed priusquam ad eas deueniamus, aliqua memoratu digna, quæ ad nonnullas Hispaniæ provincias pertinent, inseram. Primo enim sunt multa, quæ Strabo meminit de Turditanis, qui ad Bætium amnem habitant circa maritima littora. Hi inter Hispaniæ populos sapientia putantur excellere, & in terris studijs vtuntur, & memoranda vetustatis volumina habent, vatum codices, legesque a sex annorum millibus versibus conscriptas. Cæteri autem Hispani usum quidem habent literarum, sed non vnius generis, nec vna lingua est. Addit insuper, & alio loco in præfato tertio libro, quæ sequuntur. Verum ad regionis felicitatem, mansuetudo simul, & urbanitas accedit Turdetanis, & Gallis propter viciniam, cognationemque, ut testis est Polybius, ceterum illis minorem, ut plurimum enim vicatim habitant, & viuunt. Nam Turdetani præsertim, qui circa Bætium loca tenent, in Romanos penitus vsus transformati sunt, nec proprie linguæ memoriã seruant amplius, plurimique Latini facti secum accolas accepere Romanos. Itaque parum abest, quin vniuersi Romani sint, & nunc habitatae vrbes, & in Gallia pax Augusta, & in Celtiberis Cæsaraugusta, & aliæ Coloniae

LIBER,

quædam permutatos dictarum ciuitatum ritus demōstrant. Hispani quoque, qui hoc institutionis seruāt genus stolidi, vel togati dicuntur, in quibus sunt & Celtiberi, qui quondā cæteros immanitate superare credebant. Ad illius autē vbertatis fidē faciendam in tertio libro etiā Strabo addidit, quæ sequuntur. Quanta vero rerum ex Turditanā exportandarū copia sit, maxime declarat nauigiorū magnitudo, & numerus, ingentes enim naues onerariæ istinc Puteolos nauigant, & Hostiā Romanorum nauale permaneant. Insuper multitudo Africanis ferme equiparanda, tantum est incrementum. Quū autem huiusmodi sit mediterranea Turditanæ copia, æqualem maritimam ex pelagi bonis inuenies. Ostrea namque, & conchilia omnia, & multitudo, & amplitudine omnium ex parte exterius mare superat, præcipue cū fluxus, & refluxus hic augeatur, qui causa, vt par est, magnitudinis, & multitudinis propter innudationes existunt. Eundem se habet in modum circa Cetaria genera, Origos, Phalenas, Physeteras, quibus reslantibus nebulosæ cuiusdam cotumne vilio longe cernentibus offertur. Quid Congri, quid Murenæ, quanto nostris maiores capiuntur, Aliaque complura huius generis edulia. In Carteia vero Cerycas, id est, Murices, & purpuras librarū decem, in exterioribus autem locis Murenulā, & Congrum, minarum supra LXXX. Polypum talenti pondo. Duorum autē Sepias cubitorū, & similia, frequēs vero Thymnus euetusto feruore ingenti aruina horsum impellit. Quæna vero quædam glande saginat, quæ ad mare nascitur, humilis admodum, fertilē ingentemque impendio producens fructū, quæ quidem copiosa in ipsa etiā terra generatur Hispania. Ingentes sanè radices, perinde ac integræ quærus habēs, quæ profecto ab humili radice tollitur nimis. Tantum vero fructū affert, vt post maturitatē littora, & extra columnas, & intra glande referta sint, quam æstus aquarū eiectat. Cæterū intra columnas semper minus, ac minus reperit. Vt autem autor est Polybius, vsque Latinā ipsæ glandes emittunt, nisi Sardinia quoque, inquit, & huic vicinia regio ferat. Verum Thymni ipsi quo magis columnis propinquant ab exteriori delati pelago, eo amplius esca deficiente macerant. Hæc in mari belua semper adest, plurimū glande gaudens, cuius cibo eximie pinguescit. Quumque glandium sit copia, thymnorum itidē sit vberitas. Quum vero prædicta regio omnibus bonis exhuberet, effodiendorū sane metallorū ingenium admireris. Tota enim talibus plenissima est Hispania, non tota tamē procreandis fructibus facilis, nec tota ferax, eundem in modum, præsertim quæ metallis abundat. Rarum est enim vtriusque rei commoditate fortunari. Rarum & eandem diuersis paruo in loco abundare metallis. At Turditanā, agerque cōiunctus nullam in hoc felicitatis genere rationem commendare volentibus abesse sinit. Nam aurum, argentū, æs, ferrum nullibi terrarū, neque tantum, neque tam probatum generari hæcenus compertū est. Aurum enim non solū ex metallis effoditur, verum etiam fluit, flumina namque, torrentesque auream deferunt arenā, quæ passim, & per loca aquarum indiga existens cognoscitur. Cæterum, quū illic quidē minus appareat per aquatilia, quidā elucent grumuli. Quod si quibus a natura negatæ sunt aque, illatis rigantes aquis, dehinc splendescentem efficiunt grumulū, puteos quoque effodientes, & aliā per solertiā tractantes artificia, lauandis arenis aurum excipiunt. Pluresque hac ætate sunt, qui aurum eruant, quam qui effodiāt. Vnde & chrysophisa, id est, auri lauacra sunt appellata. Galli quidem digniora esse sua prædicant metalla, quæ in Cimerio monte sunt præsertim, quæ ad Pyrenæum vergunt. Verum enimvero quod his locis deducit magis probatum est, inter auri micas autē quandoque dimidia libra admodum purgationis

purgationis, grummos, quos pilas vocant, repertos fuisse memorie traditum est, qui parue admodum purgationis indigeant. Traditum etiam est scissis lapidibus gubulas quasdam papillis mammarum similes inueniri. Ex auro autem excocto, & ex tenaci quadam creta repurgato purgamentum eiectione rursus excoquitur commixtionem auri, atque argenti habens. Argentum quidem exurit, ceterum aurum ipsum remanet, forma enim est facile fusilis, & lapidosa. Ea propter paleis aurum potius liquefit, quoniam quum flamma mollis existit ad illud sese pariter metitur, quod & facile cedit, facileque difunditur. Carbo autem caloris vehementia liquefaciens, & sublimans magis ac magis absumit. In erythris vero extrahitur, & prope lauatur, & in alueolis, vel puteis mundificatur, limusque huic exhaustus eluitur. Argentarias autem fornaces excelsas efficiunt, ut fumosa illa glebarum euaporatio tollatur in altum, gratis enim est, & perniciofa. Aerariae quoque effodine vocantur, & aureae, ex quibus licet per coniecturam agnoscere aurum, inde prius effodi solitum. Posidonius autem quum effodiendi locos, multitudinemque laudibus extollat, & eorum virtutem, a solita minime sese abstinere eloquentia. Verum diuino quodam afflatus spiritu per ipsos agitur excessus. Haud enim fidem, inquit, abnego fabulae, quod syluis aliquando per incendia absumptis terra ipsa auri atque argenti feracissima noua quaedam in superficie, & superiorem Telluris faciem germina efferbuit. Montes enim omnes, & omnem tumulum materiem esse monetae, quam quaedam felicitatis abundantia cumulauit. Quod si quis regionem inspectet, inquit, effluentis ubique perpetuo naturae thesauris, & imperatoriae cuiusdam maiestatis nequaquam deficiens ararium esse dicat. Non enim diues tantummodo, sed diuitias sufficiens, & suggerens est regio, penesque illorum, ut vere dicam, subterraneum locum, non infernus, sed Pluto ipse opulentiae Deus inhabitat. Talia quidem speciosa quadam figura de hisce locutus est, perinde ac si & ipse de metallis copiosa usus sit oratione. Effodientium vero solertiam commemorans scitum illud Valerij adiungit, qui in argentifodinis agri Attici, sic intente, atque acriter homines effodere asserit, ut in superiora, Plutonem ipsum adducendum esse praestolentur.

De montibus Hispaniae, qui nomina mutauerunt.

Regionum Hispaniae descriptionem absoluimus, quae in hodiernum nomina mutauerunt, ne legentes auertantur a sensu historiae propter ignota nomina regionum. Nunc autem, ut promisimus, iterum faciendum est de montibus, fluminibus, ac urbibus. Igitur a montibus incipiemus. Sunt montes excelsi in Hispania. Primum Pyrenaei, qui Hispaniam a Gallijs seungunt, & incipiunt secundum communem historicorum opinionem a templo Veneris, & Mediterraneo, vltimoque confine agri Gerundensis, & protenduntur usque in Oceanum ad promontorium, & ciuitatem sui nominis Easo, quae hodie Baiona dicitur, seu, ut alijs placet, a vico sancti Ioannis de Lueza, ne scindatur mons, Hi montes usque in hodiernum suam appellationem retinuerunt. De istorum tamen montium nomine diuersi diuersa sentiunt. Quoniam dixerunt quidam Pyrrhenos a Pyrrho Hispani successore vocitari. Diodorus vero libro quarto ait, quod cum mons ipse plenus esset maximis arboribus, plurimisque pastoribus propter greges, qui inibi pascuntur, accidit, ut die quadam appposito igne monti quum ventus validus excreuisset, ignis vrens glebas ipsius montis coegit

LIBER,

aurum, atq; argentum colligendum, reliquã ipsorum montium partem incenderunt, & ab ardenti Pyra, quæ est lignorũ congeries ardens, Pyrenæi montes appellati sunt. Hæc Diodorus. Idem etiam censuit Appianus. Aliqui a crebris fulminũ ictibus illic cadentium Pyrenæos dixere, a Pyr, quod est ignis. Ab his itaq; montibus procedunt & alij montes, qui per Lacham urbem in Castellam, ac vltiorẽ Hispaniam protenduntur, & ad vltimam Oceani oram in Portugallia terminantur ad oppida Cíntres, & Torres vedres, & hi montes Castellæ regnum per mediũ scindunt in partes duas. A primis enim habitatoribus Ebullei montes appellati sunt. Hi radicem habent a Pyrenæo, atq; Cantabris magnam regni Nauarræ partem claudentes. Hi iidem montes, qui in Aragoniã vergunt, mōs Caci, siue Moncaio a Caco Hispano dictus, de quo meminit Vergilius lib. octauo. Vnde protenduntur per vltiorẽ Hispaniam, includentes diuersas vrbes Segouiam, urbemq; Rhoderin, quã Ciuitatensem vocant, & secundum diuersa loca diuersa nomina sortiti sunt. Sunt & alij montes in Bætica, qui ab ora fluminis Bætis alias Gaudalcauir supra Hispalim in fretum Herculeũ protenduntur, & pene illis clauditur Granatæ regnũ. Vnde inexpugnabile sit regnũ montibus altissimis circumseptum. Hi montes quatenus oram freti Herculei contingunt, Calpe montes ab antiquis scriptoribus appellati sunt, ibiq; fixæ sunt alteræ ex columnis Herculis, mediũ habentes inter Malachã, & Gades insulam, vbi alteræ fuere fixæ columnæ. Nunc vero mons iste mutationem nominis fecit ab aduentu Arabum, qui eandem inhabitant regionem, & Gibeltarich appellatur. Gibel itaq; Arabica lingua montem significat, tanquam mons Tarich. Hic itaq; Tarich primus Dux Arabum fuit, qui classe instructa Arabib' de Africa traiecit in Hispaniam. Ipsi vero montes, quum in Hispalim protenduntur, Illipæ montes dicebantur, quum in Cordubam versus, Themarini mōtes siue Orthosdadæ montes dicti sunt. Erat enim per antea ibi vrbs Calpe dicta a monte ipso. Promontorium vero, quod in Oceanum mittit, & Iunonis antiquitus templum habebat, hodie Tarypha oppidum est. Ibiq; non longe est Minister portus, & vrbs Belon, & fluuius eiusdem nominis. In hocque monte incipiunt Herculei freti fragores exaudiri, habetq; ex opposito Libyam, & alium montem Abulam, quanquam Calpe mons excelsior sit, & hi montes, quatenus ex opposito Malachæ sunt, habent Vliscam urbem, & Mineruæ templum, vt voluit Strabo libro tertio de orbis situ. Suntq; montes ipsi referti auro, argento, ære, ac diuersis metallis, vt idem asserit. Illi vero montes, qui Valentiam seiungunt a Murtiæ regno, Vbedæ montes appellati sunt etiam ab antiquis Sturiarum, & Biscaia.

Insuper qui ad Oceanum, alteramq; partem Hispaniæ pertinent Numidicæ montes dicebantur, & a Pyrenæo procedentes per Cantabriam, Nauarræq; regnum prolabantur. Item per Biscaiam, Opuscuamq; Sturias, & Galleciam, vsq; in vltimam oram ad promontorium, vbi ecclesia de finibus terræ sita est, & hi montes secundum vnamquancq; prouinciam, per quas progrediuntur, nomen acceperunt. Et propter ea mons vrbi Barchinonensi adiacens ad oram maritimã mons Iouis, vt placet Pomponio Mellæ libro secundo & tertio, dicitur. Quod quidem nomen vulgus corripit, & Iudaicum montem appellat idiomatum confusio. Sunt præterea Scalæ Anibalæ inter Barchinonem, & Tarracōnem, quæ Costæ de Garaf a modernis dicuntur. Reperiuntur præterea & alij montes in Hispania omissi ab antiquis scriptoribus non omittendi propter illorum singularitatem. Sunt enim in Tarracōnensi Hispania duo montes, Primus in Letanis inter Vrbes Barchinonem, & Gerundam op-

positus oppido Blande dictus Mons signi, siue signorū, tanquā nauigātibus per mari-
timā orā primus totius regionis signa terre præbeat. siue grauiā regionalibus signa plu-
uiarum, & imbriū signa præstet. Est & alius mons in comitatu Cardonæ sale plenus,
præstatq; omnibus regionalibus salis fertilitate, quē montem, quū maxime sale euacua-
tur, tunc latius in altum crescere nemo dubitat. Et hæc de montibus sufficiant.

De fluminibus, quæ nomina mutauerunt.

Primum omnium fluminum Hispaniæ, quæ nomina mutauerunt,
Bætis est, a quo Bætica Hispaniæ prouincia dicta constat. Hic a-
mnis ortum habet a montibus propinquis Carthagini, qui quon-
dam Orthosdæ dicebantur, & decurrens per Castulonem, & Cor-
dubā influit in Oceanū Atlanticum ad urbē Hispalum, clauditq;
suis terminis prouinciā Bæticam, in qua Granatæ regnū situm est.
Corduba insuper ciuitas, quæ in medio pene fluminis cursu est, ab eodem flumine des-
nominationē habet, ut tanquā cor Bætis dicta sit Corduba. Huic autem flumini Ara-
bes nomen immutarunt, quum Gothis expulsis Hispaniam obtinuissent. Quorum
reliquiæ in Granatæ regno permanent. Annem itaq; appellarunt Gaudalchaur,
quod nomen in hodiernum manet. Post hunc oram sequendo Oceani anas fluuius
est, a cuius nomine prouincia Lusitania dicta est. Hic amnis ortum habens a mon-
tibus Orthosdæ, & Vbedæ vicinis Carthagini, & Murtiæ per mediam ulterio-
rem Hispaniam, & Castellæ regnum decurrens ad oppidum Calatrauam influit in
Oceanum ad confinia Portugalliæ, diuidens regna Castellæ, & Portugalliæ loco
vocato Lanis. Huius autem fluminis priori nomini addiderunt Guadi, quod Ara-
bica lingua interpretatur aqua, & sic Ana Guadiana dicta est vsque in hodiernum
diem. Tagus autem, qui a Bebutis montibus nascens per Toletum, & Vlisbonam
urbem decurrit in Oceanum, nomen retinuit ab antiquis impositum. Item apud
hunc annem finxere poëtæ, ut ait Iustinus, equas ex aura concipere propter agri
vbertatem. Ad præfati Oceani oram Compostellam versus sequitur alius amnis de-
currens per Coimbriam in Portugallia, qui ab antiquis Munda appellabatur simul
cum ipsa urbe Coimbria. Hoc etiam flumen a modernis Mundeuo appellatur, estq;
ibi oppidum ad Oceanī littora eiusdem nominis veterem denominationem reti-
nens, apud quod Caius Iulius Cæsar, seu eiusdem Duces Agrippa, & Brutus bella-
runt ultimo contra Pompeij filios Gneū, & Sextum, quorū alter ibi occubuit, alter au-
fugit, quoniam mortuo patre apud Aegyptum postea quā superatus est in Thessalia
apud Pharsaliæ cāpos victis, perēptisq; Scipione, & Catone, Lucio Afranio. M. Pe-
treio, ac Iuba Getulorum Rege Pompeij filij Hispaniam omnem occupauerunt.

Postea ad eam urbem ad prælium coacti fuerunt. De quo prælio, & urbe memi-
nit Lucanus in principio, dicens: Ultima funesta concurrant prælia Munda. Et
hec Lusitania dicta est, quanquam enim Lusitania dicta sit prouincia, hi tamen spe-
cialius, qui incolunt Vlisbonam, & Coimbriam Lusitani dicti sunt vsque ad flu-
men Doricum, ut placet Straboni. Post Mundam Doria est procedens ex mon-
tibus Ebuleis, & decurrens per mediam Castellam influit in ciuitatem Portum,
& hic amnis præscum retinet nomen. Post hunc Liminus fluuius est, quem Iu-
stinus Minium appellat ab ingenti copia Minij, in montibus Asturiarum, & Bi-
scaiæ, qui quondam Vidumi montes dicebantur nascens. Hic amnis influit in O-

ceanum, Portugalliamq; a Gallicijs seiungit loco dicto Toi, quæ vrbs est, & a modernis nomine immutato Vnga vocatur. Post Vngam tria sunt in Gallicijs flumina, quæ nomina mutauerunt. Primum est ad Pontuedrum, quod Vias ab antiquis dicebatur. Alterum, quod decurrit non longe a Compostella, Tamarus. Tertium est post vltimum promontorium de finibus terræ Asturios versus Vir nomine. Post hæc in Sturijs tria alia flumina sunt. Primum versus Gallicos Vieatus. Secundum decurrens non longe ab Oneto Natum. Post hæc in Biscaia vltimisq; finibus Asturiorum Nebealmonus. Item alia tria. Primum ad Asturios Nelus non longe ab oppido Castro. Secundum est Negangelia, quem alio nomine appellat Iustinus Chalybim, & ad oppidum Birbao decurrit in Oceanum. Tertium ad Nauarram pertinet, & Nerua dicebatur. Hæc quidem flumina aptiora sunt omnibus aquis adferri fortitudinem faciendam. Ad partem vero Mediterraneam euntibus a Bética, & noua Carthagine primū flu. decurrens in Mediterraneū ab oppido Oriola, quod antiqui Oritigum dixere, non longe a vico dicto Gardemar Alana dicebatur. Nunc autem a modernis Segura. Alterum vero sequens, quod influit in Mediterraneum, quondam Secabur dicebatur ab antiquis, nunc vero . Tertium vero, quod decurrit per Alzefiram oppidum ab antiquis primo Succon dictum est, deinde Succo, nunc Chucarus. Apud hunc amnem Pompeius pugnauit cum Sertorio, & viciisset Sertorius, nisi superuentu Appij Metelli Pompeius adiutus fuisset. Amnis insuper, qui per Valentiam decurrit in mare, Pallentia dicebatur, nunc vero Gaiadalaycar. Qui vero per Saguntum quondam nunc Murinetus Turris nomen habet. Qui vero prope Barchinonam decurrit a montibus Pyrenæis, ab antiquis Rubricatus dictus est, a nostris vero, R, litera est mutata in, L, & dicitur Lubricatus, postea Betulo annis, vt placet Pomponio Mellæ, non longe a Barchinone, qui nunc Bisoceto dicitur, alias Besotium. Inde Tarnum flumen secus Blandam decurrens, quod Tordera hodie vocitatur. Ticer vero amnis, qui per Gerundam urbem decurrit, & influit in Mediterraneum ad oppidum Turricellam, nomen retinuit. Cluuianus, qui non longe ab Emporio quondam maxima vrbe Gerunden sis agri per Occasum influit in Mediterraneum, solam vnam mutauit literam, c, in, f, & Fluiuanus dicitur, quanquam Plinius de Naturali historia libro tertio flum Flumialbum appellat. Sembroca alter amnis, qui ad Orientem diruptæ vrbis Emporia influit in Mediterraneum, a modernis Sambucha dicitur. Sunt & alia duo flumina, quæ in mare non influunt, sed coniunguntur Ibero, de quibus accurate disseruit Iulius Cæsar in suis Commentarijs, quum aduersus Lucium Afranium, & M. Petreium in Hispania apud Ilerdam pugnasset, quorum alterum Cicoris, alterum Cinga appellatur. Cicoris ad Ilerdam, Cinga ad Fragam fluit. Hæc igitur de fluminibus, quæ in Hispania nomina mutauerunt, dicta sufficiant. Iam ad vrbes veniamus.

De vrbibus Hispaniæ, quæ propria nomina mutauerunt.

Am enumeratis ad plenum prouincijs mōtibus, & fluminibus Hispaniæ, quæ nomina mutauerunt, restat & vrbes discutere. Primū itaq; ab Oceano, Gadibusq; Herculis, ac freto Herculeo incipiētes orā Mediterranei vsq; ad Carthaginē, inde alterā orā Oceani cū residuo interiacēti Mediterraneo, & vltiorē Hispaniā describem⁹. Inde redeūtes itaq; ad ppriā domū, ad citeriorē describēdā deuoluemur. Pri

ma igitur omnium ciuitatum Gades erit, de qua meminit Dyonisius Alexandrinus, quem ætate nostra Antonius Bacharia Veronensis transtulit, quod ante aduentum Herculis Tartessus dicebatur. Postea vero quã Hercules ad eam peruenit, statuitque in eadẽ columnas ad emulationẽ alterius Herculis Aegyptij, qui alias colũnas statuerat ad alteram librẽ oram secundũ Diodorum libro quarto, ab ipsis columnis erectis Gades Herculis insula, & illius vrbs appellata est. hæc Priscianus, quanquam Strabo libro tertio referat, Polybiũ dicere eam regionem, quã circa Bætım est, cognominari Tartessum, Gades vero prius Erytheã vocitatam cum duabus adiacentibus insulis, huic autẽ propinquũ est oppidũ sancti Lucę de Baromeda, in nauigatione per flumen Bætım, quod quondã Mendalia dicebatur illi enim adiacet vrbs Belon ad partẽ freti, quę hodie Tarıpha oppidũ est, & erat ibi templũ Iunonis & Mnestei portus. hanc regionẽ a Calpe monte vsque in Bætım amnẽ, vocitari Tartessum. Alij vero dicunt agrũ Turditanorũ, qui oppositus est insulæ gadi per oram Bætıs fluminis vsque in Sacrũ promontorium, quod caput sancti Vincentij hodiernis tẽporibus vocitamus, appellari Tartessum. De hac enim Tartesso late diximus supra de prouincijs, quã nomina mutauerunt. Sed de hac vrbe Gade prætereundũ non censeo, quod de ea refert Strabo lib. tertio de situ orbis. Quod quũ esset primũ oppidũ, Balbus Gaditanus vir triumphalis aliud illi insuper edificauit, quod Neapolim, id est, nouã urbẽ appellauit. Adde sunt etiam a Balbo ipso insulæ duæ, vna, quam Didimam appellat, & altera illi adiacens, quæ maximum vrbi incolatum præbuerunt. Adiecit etiã Strabo ad illius magnitudinem, quod adeo creuerat, quod post Romanam urbem, cæteras vrbes mundi anterebat. Et quũ illi ager nullus esset, omnes illius vrbis incolæ ad nauigationẽ se contulerant, in asportandis Romam rebus mercatorijs, maximeque eis, quæ ab Hispania exportabantur. Adiecit etiã Strabo ad illius amplificationẽ, quod quũ census semel exigeretur ex ea, reperti sunt in ea militaris ordinis equites aurati viri quingenti, quod nusquam in aliqua ciuitatũ Italię compertũ, quam in Patauiõ vrbe. Post bellonẽ urbem sequitur vrbs Mellaria ante fretum, quæ nunc Alzezira nũcupatur, vt placet Plinio libro tertio. Ptolemus vero libro secundo vul quod Alzezira fuerit Charteia Charteios primo a Græcis dicta sub Calpe monte in Oceano Athlantico locata ante fretũ. Inde sequitur Molena, quæ antea Suelũ dicebat, vt placet Ptolem. lib. II. Ad mediterranea Obebusca est, quã hodie appellamus Bahessam. Inde est Sisapo oppidum quod Xeres appellat, apud quod metalla expoliunt. Hanc itaque per orã Mediterranei maris sequitur vrbs Granata, quæ ab Arabibus occupata est, a qua vrbe regnũ Arabũ nominationẽ capit: Atea enim vocabat magna Illipula secundũ Claudiũ Ptol. Causam vero mutati nominis autenticã non memini me legisse, de ipsa tamen vaticinari libet. Consueuere arborũ fructus appellari a regionibus, vbi ijdem fructus ab initio sunt reperti, vt ait Hieronymus in Epistola ad Eustochium, dicens: Cerasa ex eo sic appellari, quod primum Lucullus a prouincia Cerasa Romam veniens detulisset, sic a Perside persica. Granata mala punica dicta sunt, quia ij fructus apud Pœnos primum reperti sunt. Quum vero Hispania diutius sub Pœnorum fuerit potestate, persicæ facile fuit, vt illius generis arbores de Africa translati sint in Hispaniã, & ea vrbs, a qua forte per Hispaniam translata sunt, ab eorum fructu conuersionem nominis fecerit, vt Granata dicatur, Hispano siquidẽ nomine mala punica Granata appellatur. Almaria vrbs ab antiquis Illibera dicebatur, quæ ad oram Mediterranei est. De hac igitur Illibera vrbe, & eius Episcopo Gregorio meminit Hierony. in lib. de viris

illustribus, quod est Beticus, nec immerito illum non expressit Hispanū sed Beticum, quum Hispania habeat duas vrbes illiberas, vnam in Bætica, alteram in Tarraconen si ad iugum Pyrenæi, quæ confinis quondam fuerat nostræ dicecesi, de qua suo loco dicitur de vrbebus, quæ corruerunt in Hispania. Post oram vltioris Hispaniæ, quæ est in Mediterraneo, sequitur & altera ora ad Oceanum. Post Gades Hispalum est, Hanc vrbe[m] multi ferunt ab Hercule conditam, sicq[ue] vocitatam, siue quia palis suppositis condita sit, siue a palude, quæ maximā vrbe[m] circumdat. Hispalis dicta est a prioribus antiquis. Postea vero a Iulio Cæsare Iulia Romulea appellata, vt Straboni placuit, a cuius nomine vulgata locutio originem traxit, vt Situllia appelletur tanquam a Iulio Cæsare instaurata, & dicatur ciuitas Iulia, referuntq[ue] præfatum Cæsarem eandem vrbe[m] construxisse, quod tamen verum non est, quum apud Titum Liuium, Commentariisq[ue] præfati. C. Iulij Cæsaris, ac Lucium, plurimosq[ue] scriptores antiquiores, fiat eius ciuitatis mētio. Potuit tamē Iulius Cæsar illam instaurasse labentem, auxisse, ac dilataisse, obtinuit tamen moderna literarū locutio, vt pristino nomine ab eis nuncupetur. Post Hispalū sequentes Oceani oram præuenitur ad Guadianam fluiuium, regnumq[ue] Portugalliæ, vbi ciuitates Sylua, & Eura conditæ sunt, & ad extremum Oceani promontoriū, vbi sacrum erat Herculis templū, & sacrum est appellatum promontoriū. De hoc vero Herculis templo, & sacro promōtorio libet aliquid dicere, quū referat Trogus Pompeius Hispanus, quem Iustinus singulari eloquentia abbreviauit, esse in Hispania saltus Tercenorū, apud quos fixerc poētæ Titanas belasse cum Dijs, in quibus primi Hispaniæ Reges Gorgonius & Abius regnauere. Hos autem saltus non declarat, vbi sunt, nec bellum Titanum aduersus Deos elucidat quam vltra fabulam, falsa admodum videantur, quoniam & si fabulæ fallitatis plurimum habent, semper tamen veteres poematibus sunt vsi, quum aliquid ad historiam fictio veritatis habuerit. Vnde Firmian. Lactantius vir eruditissimus, de poëtarum licentia primo lib. sic loquitur: Hic homines decipiuntur maxime, quod hæc omnia ficta esse apoëtis arbitrantur, colunt, quod ignorant, nesciunt enim quis sit poëtice licentiæ modus, quousq[ue] progredi fingendo liceat, quū officium poëtæ in eo sit, vt ea quæ vere gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo cōuersa traducat. Totum autē, quod referas, fingere, id est ineptum, & mendacis potius, quā poëtæ. Vnde, qui hi saltus Tercenorū sint, videndū est, vbi inhabitauere Curetes, & quid fuerit ad historiam prælium Deorum cum Titanis. Saltus enim nemus est Tercenorum. Itaq[ue] vel ciuitas Gades est, vel littus Bætis, vt satis declarauimus. Saltus vero istorum Tercenorum sylua quondam maxima erat vltra Gadianam flumen. Hæc enim sylua protendebatur ab Eura vrbe vsq[ue] ad vltimum promontorium Oceani, quod Sacrum promontorium veteres appellabant. Hic Saltus non longe a Gadibus, siue a Bæti flumine distabat, quæ Saltum Curetes primi incoluere. Ab ipso itaq[ue] Saltu Sylua vrbs Portugalliæ hodierno idiomate nuncupat, quoniā Latino sermone Saltus, & Sylua idē sunt. Quū enim Hercules in Tartessum venisset, finitimi regionis intelligētes aduenā potentissimū hostem aduenisse, finitimāq[ue] occupasse vrbe[m], seu prouinciā Tartessum, apud eandē ad ipsum saltū congregari ceperūt anni propinquum. Inde Hercules quū prouinciales apud eundē Saltum, qui vltra Anā, siue Guadianam flumē est, inualisset, cū eisq[ue] certasset, illos prælio vicit, atq[ue] propterea parta victoria ibi Hercule[m] lusisse ferunt, atq[ue] ludos, quos alter quondā Hercules Cretensis patri Ioui instituerat, ibi renouauit, quem ipse se fore mentiebat. Erat enim gens ea tempestate ru

dis, & ad bella infueta, & propterea quia illos apud eandem syluam vicit, Titanas cum dijs certasse finxere poëte, cui fabulæ causam tribuit, quod Hercules ad excusandum matris Alcumenæ adulterium propter eius robustitatē Iouis summi dei filium falso mentitus est. Quoniam cum Iupiter Cretensis Herculem alterū, qui hunc per multa secula antecessit, habuisset filium, a Græcisq; vt Deus fuisset adoratus, ille se illum afferēs a Ioue summo Deo genitum rudi populo affirmavit. Vnde Ioui patri, ac sibi tanquam Deo templa, & adorationes constituens infania quadam rudem populum circumuenit. Aduersantes propterea sibi prouinciales populos Titaneos, Herculeos vero deos poëta fingens ad illum saltum Tercenorum pugnasse refert. Quomodo vero Titanes cum Ioue Cretensi antiquiori historia pugnauerint, ex quibus diuersimoda poëmeta prodierunt, scribit enim Firmianus Lactantius de falsa religione libro secūdo, quam historiam hic referre, accōmodatum videtur. Quod fuit apud Græcos, insulamq; Cretam quædam Regum genealogia a Saturno incipiens, quam propter nōnulla ab eis facta, prima gentiliū ætas vana superstitione in deos translata esse credidit, de eisq; poëta multa fingentes ad nos multa vana perduxerunt. Saturnus enim huius genealogiæ principium, & Titan eiusdem frater Vrani Regis Cretæ filij fuere. Titan enim primogenitus fuit, & Saturnus secundus. His autem mater erat Vesta, sororesq; Ceres, & Ops. Saturno vero vxor fuit Ops. Quum vero Saturnus fuisset facie hilarior, aspectuq; magis decorus, quoniam Titani facies admodum tristior esset, regnumq; Titani tanquam primogenito pertineret, suatum est a sororibus matre id præstante consilium, vt Saturnus Titani præficiatur in regnum, re itaque peracta ad concordiam ventum est. Quod vbi Saturno aliquis liber masculi sexus nasceretur, necaretur. Eo modo, vt successio regni saltem in Titanis filios deueniret. Firmata itaq; pactione interueniente Vesta matre, quod primo natum est, a parentibus est extinctum. Quū vero denuo Ops Saturno peperisset geminos Iouem siquidem, & Iunonem, Vesta occultauit Iouem, & Iunonem palam edidit. Quumq; Iouem clam educasset, Ops iterū parturiuit Neptunum, quem quum denuo occultasset Vesta, iterum & Ops geminos parit Plutonem, & Glaucam. Pluto item celatur, Glauca vero oblata in medium statim emoritur. Re itaq; cognita Titani, quod nati essent Saturno masculi, quos etiam educasset. Congregatis filijs, alijsq; adhærētibus, quos Titanos antiquitas appellauit, Saturnum, vxoremq; Opem vinxit compedibus, & in custodia posuit. Quum vero Iupiter Saturni filius adoleuisset, intellexissetq; parentes carcere detineri, collecta iuuenum manu ad liberandos parentes properat, & commisso prælio cum Titanis Iupiter Titanos vicit, parentesq; in regnum restituit, atq; in Cretam redijt. Hęc, & longe alia de Ioue, ac Saturno prosequitur Firmianus Lactantius primo libro de falsa religione. Quum vero Hercules primus, prout inferius suo loco de Herculibus dicitur, Iouis filius Regis Cretensis fuerit, ob eiusq; virtutes a Græcis vt deus veneratus sit. Illum Herculem hic noster Alcides se esse falso mentitus est, atq; illius instar, quū etiam ipsi Ioui, vt persuaserat, patri ad orationes tēpla constituerit, poëta fingens Herculem, suosq; deos, Hispanosq; cum eo belligerantes Titanes appellauit, tãquam Ioui summo Deo aduersantes, & hostes, quod quidem præliū apud syluam ad oram amnis Anę commissum est. Quæ sylua non longe a Tercenorum vrbe distat, nunc vero Gades appellata, apud quam Titanos cum alijs certasse finxerunt, siue vt Strabo, & pleriq; alij voluerunt apud oram Bætis, id est, agrum Turdetanorum, qui, vt supra diximus,

Tartessus vocabatur. De hac etiam Tartesso miminit, Solinus de mirabilibus mundi, quum de insula Sardinia ageret. Sed iam nunc aliquatenus peruagati ad nostrum propositum redeamus. Post Tercenorum sylvam, ubi Sylua, & Eura vrbes constitute sunt. Passa in agro Lucetino posita est, quae licet Latini nominis prioritate retineat, vulgari tamen sermone conuersionem fecit, & dicitur Badabos. Hanc sequitur Vlisbona vrbs ad oram fluminis Tagi. haec autem apud veteres Scalabus dicebatur, pro vt supra retulimus in titulo de vrbebus ante Herculis aduentum. Inter saltus vero Tercenorum, & ipsam vrbe Vlisbonam, & Tagum interiacet promontorium dictum Sacrum ab antiquis, quod nunc caput sancti Vincentij appellamus, in quo ad Oceani oram, post obtentam de prouincialibus victoriam. Hercules Ioui, vt assererat patri, libauit, & ipsi patri, & Herculi mendacibus Dijs templum constituit.

Quod vsq; ad tempora Claudij Ptolemæi perstitit, quamquam multi ex antiquis scriptoribus asserant huius templi institutionem non ad nostrum Herculem, sed ad alterum pertinere, qui columnas in parte Lybiae constituit, vt placet Diodoro. Vlisbonam vrbe sequitur Colymbrium quae simul suo flumini iuncta ab antiquis Munda dicebatur. De qua Lucanus in principio, & Caesar in Commentarijs libro ultimo, & superiori titulo de fluminibus: causam vero mutationis nominis Rodericus Toletanus assignat. Apud ipsam itaq; Mundam ultimo pugnans Pompeius, maioris Pompei filius cum Bruto, & Agrippa Caesarianis Ducibus victus, peremptusq; est. Colymbria vrbe sequitur Portus ciuitas, a qua vrbe Portugalliae regnum nomen habet.

Dicebatur enim eadem vrbs ab antiquis Lauara, per ipsam enim decurrens flumen Doria latissimo sinu influit in Oceanum. Comperta itaq; opportunitate, atq; salubritate Portus ciuitatis, quum prouincia ipsa Gallecia dicta sit ab Vlisbona vrbe ad omnem Oceani oram vsq; in finem Pyrenæi montis, & promontorium Easo, vrbeq; Baionam, ideo Portus Galleciae dictus est. Vnde & Portugalliae nomen exortum est, & creuit in hodiernum. post Portum Galleciae sequitur Compostella, quae per antea Ara Solis dicebatur, sed verius dicitur, quod locus Arae Solis sit vltimus locus promontorij, ubi hodie ecclesia beatæ Mariae de finibus terræ sita est. Compostella vero ciuitas a promontorio, & Ara Solis duodecim milliarijs distat. Veteres enim Iberiam vsq; a Chaldeorum finibus progressi, ubi Solem vti deum adorant, illum ab illius ortu, vsq; in occasum prosequi statuerunt. Quumq; inde vltimos terræ fines illum secuti, & ultra non posse progredi, conspexissent, ibi Soli tanquam Deo aram constituerunt. A cuius adoratione, & ritu remota est posteritas, quumq; ad eam partem Hesperum stellam oriri vidissent, ipsamq; tanquam regionibus illis salubrem, Compostem stellam nominarunt. Vnde & Compostella vrbs vicina denominationem trahit. eiq; vicinum oppidum est Clunia. Ad vltimum vero promontorium Pyrenæi sita est Baiona ciuitas, quae quondam Easo dicebatur. Sicq; vltiorem omnem maritimam Oceani, atq; Mediterranei maris expediuimus, quatenus ad vltiorem pertinet Hispaniam. In cuius perigrinatione potuissimus & multa Mediterranea, atq; maritima recensere, vrbes, & oppida, quae maximis commentarijs indigerent. Inter quae ciuitas Complutum est dicta hodie Alchala lingua Arabica vicina Toletum, vt placet Ptolemæo, quum post Complutum subiugat immediate Toletum, sed satis sit principaliores vrbes, & castra expressisse. Iam nunc citeriorem Hispaniam aggrediamur, & primum de insulis disseramus. Sunt itaque in Mediterraneo pelago insulae tres memorabiles, duae siquidem, quas Baleares vocant moderni, quarum maiorem a maiori

tate Maioricam, & minorē a minoritate Minoricam vulgus appellat. Hæ itaq; insulæ ab antiquis Gymnasæ primū ante Græcorum aduentū appellatę sunt secundum Claudium Ptolemęum, & Diodorum. Postea vero Baleares a Græcis, vt Ptolemęus ait, siue a Romanis, vt ait Diodorus a peritissimo fundarum vsu, quas veteres Baleas dixere. Refert enim Diodorus adeo accuratam esse curam ipsis insularibus de fundarum vsu, vt eorum natis statim illarū vsu pro magisterio, atq; continua exercitatione tradāt, nec vnquā quis paruulus apud eorum priscos poterat cibum sumere, nisi matre consentiente vt educaretur, prius panem supra palum impositū funda ipsa deijceret. Quumq; in prælium veniunt tribus fundis vtuntur, prima caput cingūt, secunda ventrem, tertia manu exercentur, adeo vt quum ab eorum manu lapis emititur, a quodā tormento emissus videatur. De ipsis insularibus refert Diodorus nullum habuisse auri, & argenti vsu ad Romanorum, & Carthagenensium tempora, existimantes si auro, & argento carerent, omnia in fortuna se facile euasuros. Meminerāt enim Geryonem Chrysauro filium ob maximas eius diuitias ab Hercule peremptum. Quumq; a Carthagenensibus semel fuissent conducti, nihil pecuniæ, auri deniq; necq; argenti habere curarunt, sed tantummodo mulieres, & vinum pro stipendio acceperunt. Hæc Diodorus. Erat enim maior admodū populosa ad triginta milia hominum, in qua opulentissimæ fuerunt vrbes Palma, & Polentia secundū Claudium Ptolemæum. In minori vero est Iana oppidum, quod Ciucatella hodie ab incolis vocatur, alterum vero oppidum Mago est, a Magone filio Amilcaris Hannibalis fratre conditum, quum a Scipione Africano fuisset Hispania pulsus. De Balearibus vero populis refert Diodorus libro quarto facetam historiam, quod consueuissent ijs, qui vxores ducebāt, primi ex amicis, secundi, & tertij vsq; ad certum numerum mulieris concubitu prætentare rogatu viri, atq; quum placuisset, explicato sponso, atq; consulto ad eam vltimus accedebat, hæc Diodorus. Strabo vero libro tertio de situ orbis addit & aliā de his insulis facetā historiā. Quoniā quum antiquo tempore incolæ dictarum insularum infestarentur a quibusdā animalibus, quæ alij cuniculos, alij lepusculas vocant, tanta enim illorum multitudo creuerat, vt in insulas ipsas inhabitabiles redderent, quoniā & vnguibus terrā effoderent, & radices frugum euellerent, vastitatemq; inferrent. Ii legatos Romam miserunt petentes auxilia aduersus huiusmodi bestias, quoniam eiectati ab ipsis bestijs propter illarum multitudinem resistere non valerent. Itaque præstitis auxilijs, quum ad mediocritatem reducta essent, plures ad eas capiendas repertæ sunt venationes. Ad inuentæ enim castellæ agrestes, quas ab Africa eduxerunt, eas vulgari idiomate furones appellamus, quæ funiculis ligatę intra foramina admittuntur, ea vero, quę capiunt, vnguibus extrahunt, aut in summum telluris effugere cogunt, indeq; eas venatores capiunt. Sunt autem & alię duæ insulę, quarum minor caret incolatu, hæc ante aduentum Herculis Petrusę sunt appellatę secundum Claudium Ptolemęum, atq; Diodorū, Dionisius vero Alexādrinus cosmographus dicit primā illam Lausum appellatā. Post Herculis vero aduentum maior insula nomen mutauit, ita vt Ebusa diceretur, quod nomen vsq; ad omnia Romanorum tempora retinuit. Dicta Ebusa a cādore salis, quod ebori simillimum est. Nunc autem eadem insula Aluiza dicta est ab Auicena Arabe medico, quem ibi regnasse ferunt Arabum tempore. Huic autem insulæ adiecit altera dicta a nostris Sementaria, quę habitatoribus caret. Post insulas Baleares, atq; Petrusas, quę ad citeriorem Hispaniam pertinent, quarum Ebusa Tarraconam, Baleas

res vero Barchinonam ex opposito habent. Nunc ipsa littora citerioris Hispanie describamus. Prima itaque omnium ciuitatum in littore citerioris Hispanie Saguntum est, quae hodie Muriuetus appellatur, quatuor distans a Valentia leucis, quae quondam opulentissima vrbs Hispanie ab Hannibale Pœnorum Duce octo mensium oblidione capta est, indeque deuastata, ac diruta, sola antiqua arcis menia extant. Vnde a successoribus muri veteres dicti sunt, & a modernis Muriuetus oppidum dictum est. Post Saguntum Oriola vrbs fuit, quae ab antiquis Orontia, siue Oryntigum dicebatur, quam Lucius Scipio frater Africani expugnauit, ac cepit cruenta victoria, quoniam ex oppidanis in ipsa expugnatione duo millia perempta sunt, fuitque ipsa expugnatio statim capta ab Africano noua Carthagine. Hinc sequitur Caesarea Augusta ciuitas olim Agrippa dicta, ab eius conditore Agrippa, ut multis scriptoribus placet, inter quos Strabo libro tertio, & Plinius item libro tertio de Naturali historia, quae prius vocabatur Saldyba, conuersionem autem nominis ei dedit Augustus Caesar, quum posteaquam deuicto Antonio Romanam rediens est cognominatus Augustus, qui uictoria arma quum transtulisset in Hispaniam, Ibi quoque Vaccæis, Ilyturgibus, plurimisque Hispanie populis perdomitis demum Agrippam, vel Saldybam urbem venit, eamque ampliauit, atque ex suo nomine Caesar Augustam nominauit. Apud amnem Iberum duae quondam florentissimae fuere vrbes, quae hodie in parua oppida sunt redactae, Aseua prima, quae a modernis Asco oppidum dicitur. Altera Ascapa, quam hodie Cespum vulgus uocinat. Est & praeterea ea oppidum ad Iberum, quod Hitona dicitur, Octogesima ab antiquis appellatum. De quo Caesar meminit in Commentarijs civilis belli libro primo, Vicus ciuitas ab antiquioribus Aufa dicta est a recentioribus vero Aufonia, Aufam multi dixerunt ab ausu hominum, quum ceteris confinimis sint Audaciores. Quidam vero Aufoniam, tanquam ab Aufonijs, qui Itali sunt, condita sit. De quibus Aufonijs meminit Vergilius saepius, Post Aufam, siue Aufoniam, quae tamen Vicus ciuitas nuncupatur, Berga oppidum est, quod veteres Birginium appellauerunt. Post hos iam nostram intremus dicecesem, in qua Byssuldiuo oppidum est quondam vrbs, quae Berula dicebatur. Inde Balneole, oppidum quod Aquis botonis perantea dicebatur, ut itinerario Antonij Pij constat, post nostram dicecesem sequuntur Ceretani, quorum apud antiquos maxima vrbs fuerat Libyca, quam Iulius Caesar Iuliam Libycam appellauit. Nunc vero ad parui momenti arcem, tutissimam tamen, redacta est. Et iam expediti ab urbibus, quae nomina mutauerunt, nunc deletas vrbes aggrediamur.

De urbibus, quae quondam florentissimae in Hispania sunt deletae.

Ignorantia prouinciarum propter mutationes nominum urbium, montium, & fluminum legentibus verum sensum impedit. Itidem quoque existimandum est, quum memorant florentes quondam vrbes, quae diuersis casibus sunt deletae, quae quum non appareant, quibus in locis extiterint, turbationem legentibus inde fieri necesse est, ideo vrbes quondam memorabiles Hispaniae statui recensere, praemittens quod multae fuerunt in Hispania vrbes, & oppida deleta, quae in veteribus historijs nominantur. Nunc autem nec earum vestigia extant, neque euersiones illarum memorant. De quibus recensere libet, quod refert Strabo Polybium dicere in tertio libro. T. Tiberium Gracchum in Celtiberia tercentas vrbes euertisse. Quod idem Strabo, videtur irridere, ut more comico dictum, nisi turres vrbes dixisset. Quamquam Lucius Florus in suo Epitomate

secutus Titum Liuium libro secundo dixerit Tiberium Graccum patrem duorum Graccorum Celtiberos centum quinquaginta vrbiū euerſione multaffe. In Bæticaq; primam omnium vrbiū deletarum Calpe vrbeſſe in radice montis Calpe, quæ poſita erat ad fretum Herculeum, de qua meminit Strabo libro tertio, referēs Thy moſthenem dicere illam ab Hercule conditam, & Heradiam appellatam, oſtendari etiam magnum murum in circuitum, & naualia, eſtq; mons Calpe, & quondam vrbs in Turdetania. Ab eo enim monte in nouam Carthaginem tenditur, & ab ijs temporibus, quibus Titus Liuius eloquentiſſimam hiftoriam texuit, vrbs collapſa refertur. Vnde a Luſitanis erit incipiendum, prima itaq; omniū Luſitaniæ erit vrbs Lemacenorum quondam opulentiſſima, grandi murorum ambitu circumſpecta inter flumina Doriam, & Liminum, quem Liminum vulgus vngium vocat. Collapſa vero refertur Traiani Imperatoris temporibus propter rebellionem. Erat autem ipſa vrbs Dorio flumini fatiſ propinqua, vicina Portugalliæ regno. Erat præterea maior omnibus vrbiſus Hiſpaniæ ſecundum Claudium Ptolemæum, a qua Lemacenorum vrbe, vel ab amne Limino illius agri incolæ Limicæ dicti ſunt. Secunda opulentiſſima quondam vrbs Hiſpaniæ fuerat Norbea, quam Claudius Ptolemæus Cæſaream appellat, propterea quia quum in primo ciuili bello partibus Cæſarianis adhæreret, a Pompeianis, ſiue ſexto Pompeio, vel Petreio, ſeu Afranio Pompeianis Ducibus in odium Cæſareanorum euerteret. Vnde Norbea Cæſarea dicta eſt, hæc enim vrbs ſitum habuit in Luſitania inter duo flumina Tagum, & Anam nunc Godiana appellatū, Tago tamē magis appropinquabat, magna ſiquidē, & opulentiſſima quondam vrbs erat, ad cuius emulationem, vel verius ſatisfactionem Auguſtus Cæſar ſuperata Hiſpania vrbeſſe aliam illi vicinā inſtituit ex diſperſis populis, & veteranis Hiſpaniæ militibus, qui cū Cæſaribus Iulio, ſeu Auguſto militauerāt, quos quoniam emeritos appellabat, ideo Emeritā vrbeſſe vocauit. Ad alterā partem Norbeæ vrbiſus conſtructā, quæ anni Tago magis appropinquat, quæ perſtitit vſq; ad Gothorum tempora, maxima quidem vrbs Luſitaniæ Metropolis temporibus Diocletiani, & Maximiani Cæſarum, in qua multi martyres paſſi ſunt, inter quos fuere Eulalia ab Emerita vrbe oriunda, & Iulia eius ſoror, quarum in Elnenſi eccleſia corpora quieſcunt, a Mauris itaq; euerſa putatur, quoniam Gothorum Archiepiſcopum habuit, qui interfuit pene omnibus Toletanis concilijs. Et inde deleta Emerita Metropolitana ſedes trāſlata eſt in Ouetenſem, & ab Ouetenſi in Compoſtellanam. Tertia vrbs euerſa eſt in Aſturijs Aſturica Auguſta, quæ etiā a Mauris euerſa putatur, ſita enim erat in planicie inter Piſorgiam, atq; Storgiam flumina interq; duas vrbes Legionem, & Burgium. Oppreſſi ſiquidem Chriſtiani a Mauris plana deſeruere, atq; in montana confugientes Ouetum vrbeſſe condiderunt, ſeu ampliārūt, qui Pontificum ſummorum conceſſione Ouetum Metropolim Galliciarum effecerunt, inde per poſteros Reges edificata Compoſtella, ipſam Metropolitanā eccleſiam in Compoſtellam trāſtulerunt. Erat præterea & alia vrbs opulentiſſima, quæ Illiturgiū dicebatur, non longe ab Aragoniæ finibus diſtans, quam Publius Cornelius Scipio iſ, qui Africanus cognominatus eſt, incendit, atq; euerſit in vindictam patris, & patrui, qui illi vrbiſus opere perierūt. Obſenta ſiquidē noua Carthagine ab ipſo Scipione prima aggreſſione Illiturgiū inuaſit, atq; igne vaſtatā deleuit, hanc itaq; non longe a Medina cæli diſtare Titus Liuij designationes oſtendunt. Deinde fuit & altera vrbs Caſtulo quondam opulentiſſim, medium tenens in citeriorem, vltioremq; Hiſpa-

nam, de qua Cecilius Italicus de bellis punicis libro primo. Fulget præcipuis parna-
 sa Castulo signis. Et Plinius de Naturali historia libro tertio. lōgītudo citerioris hispa-
 nię, est ad finē Castulonis a Pyrenæo sexcēta septē millia passuū, & paulo amplius, la-
 titudo a Terracona Diarlonis, ab hac enim vrbe quāquā collapsa, atq; diruta, a multis
 creditum est Castellę Reges traxisse nomen. vnde versus. Castulo barbarica luget
 ditione Granata. a qua Rex habet denominationem Castulonensis, Fuit enim hæc
 ciuitas ab eodem Africano in patris, & patruī vidiētam euerſa, quæ non longe ab Ili-
 turgo, eadem supputatione distabat. Hæ sunt vrbes vltioris Hispaniæ, quæ de-
 letæ maxime memorantur. Iam nunc ad citeriorem Hispaniam veniamus. Prima
 igitur omnium vrbium citerioris Hispaniæ est Numantia, ceteris Hispaniæ vrbibus
 vulgatioꝝ propter virtutem, ac res ipsius mirifice gestas: quę vrbs in citeriore Hispa-
 niā sita erat inter medios fines Cantabrum, Vacceorum, & Gallicię, qui hodie termi-
 mini sunt Nauarræ, Castellę, & Aragoniæ regnorum fines, vt placet Claudio Pto-
 lemęo in eius cosmographiā, necnon & Tito Liuiō, & Lucio Floro in suo epitoma-
 te. Estq; illius situs ad oram Iberi supra flumen: secus oppidum Grunium Cātabri-
 cę prouinciæ, modico in colle subleuata, maxima vndiq; planicie circumſtāte, vrbi per
 montis radicem decurrente Ibero. Eratq; vt placuit Lucio Floro, nec muro circun-
 data, nec turribus munita, quia ex ipsa naturalis situs natura munitissima erat, difficil-
 limū hostibus aditum præbens propter eius circūundiq; altitudinem, vidimusque
 ipsi oculis situm præmissis autoribus concordantem. Proptereaq; in hac describen-
 da errauit Pomponius Mella, qui illam hodie Cęsar Augustam dixit appellari, quia
 nec situs, nec locus possunt illi conuenire. Quod Strabo declarauit libro tertio, vbi
 dicit Numanciam distare a Cęsaraugusta stadijs octingentis, quæ sunt milliaria cen-
 tum. Quo itinere Cęsaraugusta recte distat ab oppido Clunia, vt est dictum. Ad-
 dit etiam idem Strabo, quod Numantia supra Iberum sita fuerat. Erat enim vrbs Car-
 thagini, Capuę, Corinthique opibus aliquantulum impar, virtute tamen omnibus
 præstantior. De cuius ruina dicitur inferius latius in gestis Romanorū in tertio pu-
 nico bello. Solū sufficiat de eius ruina, ac situ nunc mentionē fecisse. Post Numantiā
 cōmemorabo Saguntum maximam olim in Hispaniā vrbē, quæ hodie Muriuetus
 appellatur, non longe a Valentia distans, de cuius situ dicitur infra libro quarto in e-
 ius vastatione, post Saguntum, quæ vicina Ibero fuerat, Iberia est, quondam nobilis-
 sima vrbs ab Iberis condita, De ea etenim sæpius signāter meminit Titus Liuius, quū
 describit ingressum Cornelij Scipionis in Hispaniam classe instructa. Refert enim se-
 cunda Decade nauali certamine pugnasse cum Hasdrubale fratre Hānibalis, ac Im-
 peratore Pœnorum apud eandem vrbem Iberiā, cuius situm late ibi declarat. Erat
 enim eadem vrbs ad alterā partem fluminis Iberi Occidentem versus, cuius ruine hæ-
 ctenus ibi visuntur. Post hanc fuit vrbs Bilbilis in Vrgelenſi agro posita secundum
 Claudium Ptolemęum, a qua vir maximus Valerius Marcialis poëta clarissimus
 traxit originem. Post Bilbilim fuit quondā maxima, nobilissimaq; vrbs dicta Car-
 thago vetus Hispanię situm habens secundum Claudium Ptolemęum libro secundo
 eo in loco, seu prouinciā, vbi nunc Villa franca Pœnorum est constructa inter popu-
 los Ilarqueones, a cuius Carthaginis deuastatione, ac gentis nomen hæcenus est pro-
 uincię Pœnorum. Hęc quidem vrbs colonia Carthaginensium facta post obten-
 tum Hispanię dominium ad effodiendum aurum, argentumque a montibus Pyre-
 nęis, ac vrbi propinquis se totā contulit, a qua effossione Carthago maxima, ac omni
 genere

genere diuitiarum affluentissima facta, omnibus formidabilis apparuit vsq; ad tem-
 pora Cornelij & Publij Scipionum patris, & patris illius, qui primo Africanus est
 cognominatus, qui, vt superius diximus, eam expugnauit, ac deleuit. Noua vero Car-
 thago seu ab Hannibale secundū Plinium de Naturali historia libro tertio, seu ab alijs
 Pœnis, vt multi voluerunt, condita, non ab alia magna Carthagine noua Carthago
 sed ab ipsa veteri Carthagine Hispaniæ dicta est, vt iam dicto loco condita, & statu-
 ta. Post veterem Carthaginem ciuitas Rubricata erat ad oram fluminis Rubrica-
 ti ad Occidentalem partem a flumine dicta. Vrbi autem & flumini nomen dedit eius-
 dem nominis gens, sicuti de Iberis superius diximus. Fuit enim ea gens ex Africa in
 Hispaniam translata Carthaginensium temporibus. Habet enim Africa quali ex obie-
 cto fluminis Rubricati alium amnem eiusdem nominis, cuius finitimi Rubricati ap-
 pellantur, de quo Africano amne Rubricato meminit Cæsar libro secundo ciuili bel-
 li, & Claudius Ptolemæus libro quarto. Ex huius enim ora incolæ translati in Hi-
 spaniam oram ipsius fluminis per longum incolentes, nomen flumini ac prouinciæ de-
 derunt, urbemq; in ea condiderunt a nomine patrio Rubricatam appellantes. Ex cuius
 ruina Barchinona ciuitas aucta de tenui oppido in urbem magnam creuit. Ru-
 bricatam insuper urbē sequebantur tres nobilissimæ ciuitates in nostra dicecesi. Pri-
 ma omnium erat Emporium a Græcis forensibus quondā condita, a qua Emporitana
 prouincia hæc nostra dicecesis appellata est, vrbs quidem & nobilissima, & maxima
 quondam, de qua sæpius meminit Titus Liuius in vita Marci Porcij Catonis illius,
 qui Censorius dictus est, qui quum iam deleta Carthagine Consul in Hispaniam mis-
 sus aduersus multas Hispaniæ prouincias apud eandem urbem sæpius pugnasset, &
 quidē prospere, vt refert Flavius historicus, q̄ ea tēpestare annalia describebat, in agro
 Gerundensi, atq; Emporitano, vbi pugna conferta fuit victore Catone, xl. millia Cel-
 tiberorum occubuisse. Cato vero suam historiam scribens refert detractor laudum
 suarum multa millia hominum interuenisse, sed numerum non expressit. In eadem
 etiam vrbe referunt scriptores moderni Iulium Cæsarem instituisse coloniā Roma-
 norum ciuili bello, itemq; peracta dicta colonia mansisse urbē sub triplici custodia,
 murorumq; distinctione diuersis spatijs, ac idiomatibus seiuncta. Vna liquidē, quæ
 ad littora maris ad Orientem spectabat, Græcorum erat. Altera vero, quæ ad Occi-
 dentem, Romanorū, Tertia vero, quæ ad Septētrionem vergebat, prouincialium, seu
 Celtiberorum erat. Hæc enim vrbs in tres diuisa, singulę vallo, menibusq; seiunctę,
 alia aduersus aliam se tutabatur. Ad eam itaq; ab Italia veniens in Hispaniam Cæsar
 applicuit pugnaturus aduersus Pompeianos, qui Hispaniam obtinebant. L. videlicet
 Afranij, M. Petriciū, ac, M. Varronem. Habuit autē hæc vrbs eandē originē cum
 Masiliensibus ex Phocēsis Græciæ populis, in qua, vt refert Strabo lib. tertio, cum
 ipsis Masiliensibus Dianā Ephesiam maxima vereneratione colebāt. Hæc gens quū pri-
 mum littori opplicuisset, apud paruā admodum insulā, quam Palcampolim prius vo-
 citabant ex opposito vrbis, nunc vero Medā appellant, habitauerunt: inde postero tēpo-
 re ad continentē translati simul cū paucis ibi stantibus incolis habitauerunt, seiunctis ta-
 men mœnibus, sed ex cōmuni cōcordia remp. administrarūt. Deinde Iulius Cæsar ad-
 ductis ibi Romanis populis tertiā urbem cōstituit, quā Coloniā Romanorū effecit.
 Appellata est autē Emporiū Iuncaria, Sicuti noua Carthago Spartaria ab amne nauig-
 gabili, qui in eo agro ab oppido Iuncaria emanat, per urbemq; delabitur, & ab eo vsq;
 in Italiam nauigatur, hæc Strabo, Satis itaq; sit de Emporio hæc perstrinxisse. Ferunt

autē quidā hanc urbem Traiani tēporibus euerſam propter rebellionem, quod tamen non exiſtimo verum, quum legatur Maximiani, & Diocletiani temporibus conſtitifſe, diuerſaſq; inibi per prętores exercuiſſe paſſiones martyrum. fueruntq; a patribus inibi ſtatuti epiſcopi. vt cunq; igitur euerſa ſit, illam non extare nunc certum eſt, qua liſq; & quanta fuerit, oſtendunt ruine, ac veſtigia collapſę urbis. Erat præterea & altera vrbs in præfata noſtra diceceſi, de qua meminit Titus Liuius, & Valerius Antias ad oram maritimam ſub iugo Pyrenęi poſita, quę quondam Rhoda dicebatur, a Rhodis condita. Ad quam veniens Marcus Portius Cato is, qui Cenſorius eſt appellatus, ad domandos nonnullos Hiſpanię rebellantes populos, ad eam primum applicuit ex portu Lunę, prout in vita præfati Catonis legitur. Ipla vero vrbs collapſa manet omnino carens incolatu, cuiuſq; pauca admodum veſtigia manent, præter inſigne quoddam monaſterium ſub beati Petri nomine conſtructum, cui cognomen de Rhodis inditum eſt a vicina vrbe, quę in radice montis locata fuerat. Monasterium enim collem vrbi ſuperiorem occupat. Hęcq; vrbs vſq; ad Gothorum perſtitit tēpora, & Epiſcopos habuiſſe legitur, qui diuerſis concilijs interfuere. Fuit & alia vrbs luncaria dicta in noſtra diceceſi ſub iugo Pyrenęi, quę etiam collapſa manet redacta ad parui momenti oppidum, quod tantum viatoribus ſolitus eſt præſtare receptaculum, de qua meminit Ptolemaus libro ſecundo. Et ſic finem faciemus narrationi dirupturarum urbium.

INCIPIT LIBER SECVN- DVS DE ADVENTV HERCVLIS IN Hiſpaniam.

VASTATA igitur Troia ſub Laomedonte Rege inſceliciſſimo, traditaq; ab Hercule Eliona præfati Laomedontis filia Thelamoni Salaminorū Regi in concubinam. Is vtiq; omni ſcleratiſſimo ſcleracior quum nihil in Aſia prædandum conſpexiſſet, audita Geryonis Hiſpaniarum Regis fama, quod ditiffimus eſſet, vt refert Iuſtinus libro vltimo, ad illum prædandum animum flexit. Erat enim Geryon ea tempeſtate armenis ditiffimus, in quibus ſolis tunc hominum diuitiæ conſitebant. Magna itaq; manu pugnatorum hinc inde collecta ex diuerſis Aſie, Libyę, Europeq; populis inſtructa claſſe in Hiſpaniã pergit. Peragrato ſiquidem Phœnicum regno, in quo clariffime tunc Tirus, & Sidonis vrbes erant. Achaięq; ac Illyridis diſcuſſione facta per Italiã nauigans alto pelago in Hiſpaniam properat. Ab Auſonijs itaq; ac Latio vbi nunc Roma eſt, & quę quondam Auſonia, & Latium dicebatur, per oram maritimã ad montem Tuſcię Tyberi propinquum perueniſſe ſerunt. Ex cuius aduentu nomen portui inditum eſt, vt portus Hercules diceretur, quod vſq; in hodiernum durat. Inde per pelagus mediterraneum in Sardiniam peruenit, ibiq; cum inter inſulas Sardiniam, Corſicamq; quę quondam Cyrnus dicebatur, apud paruulam inſulam intermediam libamina proſpera nauigatione dijs obtuliſſet, eam ex ſuo nomine Herculis inſulam appellauit ſecundum Claudium Ptole. Sardis autem filium Sardum Regem dedit.

qui ex suo nomine insulam Sardiniam nominauit. Fuit enim Sardus filius Herculis secundum antiquorum scripta. Altera vero navigatione ab insula Sardinia, Cirnoque in Baleares insulas peruenit, quae ante praefati Herculis aduentum Gymnasiae dicebantur secundum eundem Ptolemaeum, quanquam Diodorus referat a Romanis Baleares esse dictas, in quo potius Ptolemaeo credendum esse puto. Quum enim insulares inauditam, ferocemque Graecorum gentem fundis, quae Graeca lingua Baleae appellantur, propellerent, ac propularent, Hercules Baleares insulas censuit appellari. Habebant enim per eadem tempora idem insulares peritissimum fundarum usum, ut supra de urbibus, quae nomina mutauerunt, late differuimus. Quumque primo in minore insulam peruenisset, templum Iano dicauit, cui rerum initia consecrare solebat antiquitas, intrans enim in Hispaniam eam expugnaturus Ianum deum sibi propitiatorum statuit, apud oppidum, quod nostris temporibus Ciuitatella dicitur, & templum Iano statuit, & urbem, quam a Iani templo Ianam appellauit, portusque ab urbe nomen retinuit usque ad Ptolemaei tempora. Ab insulis itaque Balearibus & altera navigatione in alteras insulas minores Tarraconae oppositas peruentum est, quae ante eius aduentum Pethrusae dicebantur, quae ab eodem postea mutato nomine Ebusae sunt dictae, prout superius dictum est in capite de Urbibus, quae nomina mutauerunt. Et a Pethrusis insulis in Oceanum properans, quidam dixerunt iam primum Hispaniae oram attigisse apud Dianae promontorium, quoniam Dianae templum ibidem erat, quod Herculi ad ea littora in Hispaniam intranti ascribitur, quoniam ducatus itinerum, ac sylvarum Dianae tribuebatur. Indeque per altum pelagus ad Herculeum fretum peruenit. Vbi primum resedit, & columnas fixit ad emulationem alterius Herculis, qui alias fixerat ad alteram Libyae oram, ab eodem siquidem Hercule fretum Herculeum ibi dicitur, Iunonisque eo in loco construxit templum, quod usque ad Claudij Ptolemaei perstitit tempora. Cui terrarum spatia, ac planities Gentilium obseruantia consecrabantur. Indeque in Gaditanam insulam nauigans, in ea aliquandiu resedisse ferunt, quae quondam Thartessus dicebatur. Deinde accinctus ad praelium ad oram Ana fluminis cum provincialibus decertauit. Ex cuius pugna finxere poetae, Titanes pugnasse cum dijs apud Saltus Tercenorum. Victisque provincialibus quum ibi lusisset gaudens de obtenta victoria ab Ana flumine, & luso facto Lusitaniam provinciam dixit, ut supra diximus, quanquam Plinius libro tertio de naturali historia sic propterea ea dicat appellatam, quia apud illam Liber pater, ac Lysias luserunt cum Phana eiusdem Liberi praefecto. Inde Hercules victor ingressus Hispaniam ab vltiori Hispania inciteriorem peruenit, in qua regnabat Geryon, eumque cum praelio vicisset, interemit, omnemque Hispaniam in suam subegit ditionem. Thartessum autem urbem in Gades mutato nomine ex Tirijs, & Sidonis ampliauit. Post enim Herculis aduentum ex Tirijs, & Sidonis fuit eiusdem urbis incolatus, & ampliatio secundum Iustinum vltimo libro suarum antiquitatum.

De origine Herculis nostri, & eius sceleribus.

Em maxime difficilem aggredior, dicturus de Hercule nostro, in quo omnes fere scriptores, tum varij, tum ignari Herculeum errore quodam ducti sunt. Scribentes enim de Hercule, quidam, quod tantum vnus fuerit Hercules, putauerunt, gesta que omnium huic nostrae

LIBER,

Herculi, qui venit in Hispaniam, tribuunt. In quo numero fuit Toletanus noster, necnon & Firmanns Lactantius lib. primo de falsa religione, plurimiq; alij. Nonnulli vero plures Hercules confitentur, nec tamen inter eos facta parciuntur, sed illa inter se conculcantes, qualis quisq; fuerit, non discernunt. Ex quibus est Iustinus post Trogum Pompeium penultimo lib. Papias insuper quum duos fuisse Hercules asserat inter eos non discernit. Dicit enim duos Hercules, vnum Argiuū, alterum Etham. Ioannes insuper Boc. in lib. quos de genealogia Deor. inscriplit, quū diuersos admodum Hercules confiteatur, de illorū singulis gestis non differit. Eodē etiā modo August. noster in. xvij. libro de Ciuitate Dei, quum secretiori historia plures Hercules esse confiteatur, inter eos facta non diuidit. Sic & Macrobius libro Saturnalium: non existimes, inquit, Alcumenæ apud Thebas natum solum, vel primo Herculem nuncupatum, immo post multos, atq; postremos ille hac appellatione dignatus est, quod multa fortitudine nomen Dei promeruit. Ego vero plurimis hinc inde digestis codicibus, quæ de Herculis inuenire potui, proferam in medium. Et primo de nostro differamus. Hercules enim nomen Græcum esse monstratur, & Græce Herculeos dicitur, nomen compositum ab her, quod Græce significat hominem, & culeos fortem, siue strenuum, agonesq; superantem. Hic autem, de quo dicturi sumus, natus est in ea Italiæ ora, quæ magna olim Græcia dicebatur ciuitate Tarento, ipsius enim pater ignoratur. Erat in ea vir priuatus nomine Amphytrio, cui erat vxor nomine Alcumena. Quæ hunc Herculem absente viro peperit ex adulterio, & Alcidem appellauit. Sic enim eum appellat Vergilius in septimo Aneidos, dicens: Ter gemini nece, spolijsq; superbus Alcides aderat. Postea vero Alcides Thebas Euboiæ mittitur educandus, qui admodum puer, quum semel duo ei serpentes occurrissent ambos pariter interemit. Quumq; coetaneos suos iam animo, & virtute superaret, Hercules cepit cognominari. Per antea enim præcesserant alij eius nominis, qui hoc Herculis nomine insigniti immortalitatem famæ iam fuerant consecuti. Hic autem quum adoleuisset, magnaq; de eo roboris, ac virium corporis fama percurreret. Peleus dolo concepto, quū Iasoni nepoti parasset classem virosq; strenuos ad vellus aureum conquirendum, ei hunc Alciden socium dedit, qui expleta nauigatione in Colchos, deletaq; Troia cum Laomedonte Rege, ac suaso ad fraudes Iasone ob raptum Medæ, quum iam sibi nihil prædæ in Asia, Græciæq; esset, audita fama Geryonis Hispaniæ Regis, quod ditissimus esset pecudibus, & armentis, quæ tunc solæ hominum diuitiæ habebantur, cogitauit in Hispaniam venire sola prædæ cupiditate allectus, vt placet Trogo Pompeio. Non ergo quisquam putet hunc Herculem nostrum illum esse, qui illa. xxi. pericula superauit, neq; illum, qui Anthem in Oetha monte peremit, neq; illum alium, quem Græci Deum putauerunt. Hic enim noster sceleratissimorum sceleratissimus, & omnium sui nominis deterrimus fuit. Hic enim quum ex adulterio Alcumenæ procreatus esset, poetæ ad excusandum adulterium matris, sibiq; adulari cupientes, finxerunt Iouem cum Alcumena concubuisse, ex Ioueq; hunc Herculem peperisse infantē, qui quum tandem coepisset bella facere, nec quicquam, quod ad vitium, sceditatem, atq; immanitatem pertineret, omisisset. deductus ad Troianam urbem ad perdendum eam dedit operam, & illa duo scæda, ac immania facinora, ab omniq; posteritate vituperanda commisit, Regem scilicet Laumedonta deuictum armis proprijs perimendo, truncan-

doq; manibus, & eiusdem Regis filiam virginem Thelamoni Aiaci tradendo in concubinam, vt superius diximus. Qui item, quum in colchos peruenisset, quã deprauata consilia Iasoni dederit, docent historiae velleris aurei. Operatis liquidem fraudibus, rapta Medea, orbatoq; patre, qui aduenas summa pietate colebat, cogitauit in Hispaniam transfretari. Collectaq; magna manu Tyriorum, ac Sodomorum, Italicorumq; classe instructa in Hispaniam venit. Vbi quum alterum Hispaniæ Regem, seu tres fratres Geryones etiam armis victos peremisset, falso mentitus est se Deum, Iouisq; filium, nouamq; in Hispania, ac falsam introduxit religionem, atq; omnia, quæ ad priscos sui nominis Hercules pertinebant, laudandaq; occupauit. Sic itaq; noua per eum introducta religione ad multorum prædam conquirendam omnium decimas sibi mēdaci præstari diuina autoritate decreuit, vt refert Diodorus libro quarto, & quinto, & Iustinus libro penultimo. De isto enim Hercule, quanquam aliorum virtutes huic referat Rodericus Toletanus, tanquam qui præter vnicum Herculem aliorum notitiam non habuerit, subdit in istius detestationem. Quod satis fuit Hispano successori dirupta, & prædata ab Hercule emendare gr̃ate sua, tanquã qui nihil laudis, & virtutis dignum Hispanis reliquerit, illius vitia prosequitur Firmianus Lactantius de falsa religione libro primo. Inde post quam Hispaniam iam multis annis, prædis, & incursionibus sc̃dasset, euocatus a Thelamone Salaminorum Rege, ceterisq; Græcis pro vindicando Helenæ raptu, cuius causa extiterat ob raptum Esyonæ, venissetq; in Italiam regnumq; Fauni, recepto ab eodem Fauno humaniter curauit eius filiam stupro puluere nomine Carmentem Nicostratam. Ex cuius concubitu creditum est Latinum Regem genuisse. Traditisq; nonnullis Deitatis, ac religionis ceremonijs Latinis, & maxime Pontificiæ domui, vt refert Iustinus libro penultimo, & Valerius libro primo, in decennali obsidione Troiana post annum firmata obsidione obiit correptus febre. Cuius vim, ac impetum quum ferre non posset in ardentem ignis pyram se iactare instituit, atq; ministrata sibi camisia a Deianira eiusdem concubina ea indutus in ignem se proiecit, cuius mortē poëtæ fictionibus ornantes dixerunt Deianiram cum ipsa camisia sibi ministrasse venenū, qua autore se in ignem præcipitauit, sed tamen veraci historia ex eo fuit, quia ardorem febris ferre non poterat. Hæc de Hercule nostro a veridicis scriptoribus relata comperta sunt. Iam nunc nobis ad alios transeundum est.

De pluribus alijs Herculis.

Vgustinus in. xvij. libro de Ciuitate Dei multos Hercules, ac liberos patres secretiori historia fuisse affirmat. Quã secretam historiam cū multi ignorauerint, nos Deo ductore eam aggrediemur. Primoq; dicemus vnum fuisse Hercule natiōe Syrum ex Phœnicia, ad quẽ illa. xij. pericula referuntur, quem Sampsonem, vt opinor, dixit antiquitas. Hunc, affirmat Diodorus libro tertio & quarto, præcessisse Troianum bellum annis fere mille, quibus temporibus nondum arma erant ad bella apta, sed tantū homines fustibus utebatur pro armis, & pellibus pro indumentis. Augul. vero eodẽ loco, quem multi sequuntur, refert illum fuisse tempore Moyfi alias exactis annis anno ab orbe cōdito millesimo tertio, ac sexcētesimo quinquagesimo secūdo tribus millibus sexcētis quinquaginta duobus. Istūq; Hercule aiunt Syrū, Delphy niāq; appellari apud Phœnices. Vnde de eo hæc tē Macedonib; remāsit nomē,

Hic locus
est corruptus,
vt
existimo.

ut Dethanans appellatur. Secundus fuit Grecus, filiusque Iouis Cretenſis Regis, ac ne-
 pos Saturni. Ferunt enim veteres ſcriptores Iouem habuiſſe duos filios Herculem, &
 Dionyſium, qui Liber pater dictus eſt. Hercules enim in Creta inſula, & Græcia re-
 gnauit, Dionyſius vero intrauit in Indiam ibi regnaturus, duxitque ſecum mulieres quas
 Bacchas appellauit. De iſtis enim duobus refert Juſtinus, quod fuerunt Reges Ori-
 entis, lib. xliij. quoniam aliter in India, aliter in Græcia regnauerunt. Fuerunt autem Her-
 cules, & Dionyſius Iouis filij per annos circiter trecentos ante Troianum bellum, ut de
 eis meminit Firmianus Lactantius in fine primi libri, hicque Hercules computationem
 Olympiadum conſtituit, ac Olympiacum ludum, multaque laudanda Græcis reliquit,
 propter quæ ab indocta multitudine Deus putatus eſt. De iſto etiam Hercule me-
 minit Auguſtinus dicto, xvij. lib. hunc Hercule falſo ſe fuiſſe finxit Hercules noſter
 Hiſpanus, de quo ſuperiori loco diximus. Tertius Hercules fuit Aegyptius, ſiue Afer,
 de quo late diſeruit Diodorus li. primo, & quarto antiquitatum. Et hic Aegyptius
 ſiue Afer Anthem paleſtre inuentorem in Oetha monte peremit. Mons enim Oe-
 tha in Libya eſt, hic Anthem Tangin urbem in Mauritania Libyæ conſtruxit, apud
 quam urbem ſepultus comperitur. De cuius corporis magnitudine refert Plutarchus
 in Sertorij vita, quod quum cepiſſet ipſam urbem Tangin, ibique multa dicerentur de ma-
 gnitudine corporis ipſius Anthemi, quum ibi eſſet ſepultum corpus ipſius, ipſe Sertorius
 iuſſit aperiri ſepulchrum, in quo quum nihil inueniretur, illud effodere iuſſit, ubi comperit
 oſſa illius longitudinis cubitorum lxx. Hic enim Hercules Aegyptius ſiue Afer totam
 peragrauit Libyam, & quum perueniſſet in Oceanum, ibi columnas fixit ad Libyæ
 partem. Ad cuius emulationem noſter Hercules, quum in Hiſpaniam veniſſet, fixit alias
 ad partem Europæ in Gaditano, ut meminit Diodorus libro quarto. Hic autem Her-
 cules Aegyptius, ſiue Afer per annos ultra centum Troianum bellum anteaſſit, & hic
 a multis Nili filius dictus eſt, tanquam apud illum natus, & educatus fuerit, ut re-
 fert Ioannes Boccatus libro quarto, & ſeptimo de genealogia Deorum. Fuit Her-
 cules noſter Hiſpanus ex Græcia ex Alcumena, & incerto patre ob adulterium na-
 tus, de quo etiam ſuperiori capite late diſſeruiſſimus. Tantum itaque horum Herculum
 fama claruit, ut quicumque ſtrenui, ac fortis nomen eſſent adepti, non omnes Herculis
 nomine conſcriberentur. Vnde Varro quum nominaiſſet tres & quadraginta Her-
 cules, adiecit poſtea, quod omnes, qui fortiter aliquid feciſſent, Hercules appella-
 tione nominis dicti fuerunt. Sed huic, qui Iouis ex Alcumena filius dictus eſt, cuncta
 poetæ abſque aliorum differentia tribuunt. Hoc itaque Herculis nomen ob virtutem,
 reſque geſtas, vel gerendas etiam Euander habuit, & Archadiæ Hercules appellatus
 eſt, ut de eo meminit Ioannes Boccatus li. xij. de genealogia deorum. Item Alexan-
 dri Macedonis filius ex Berſyna natus Hercules appellatus eſt, tanquam qui Ale-
 xandro patri ſucceſſurus alterum Herculem ſe exhibere conueniebat. De iſto Her-
 cule meminit Juſtinus poſt Trogum Pompeium, xij. lib. Maximianus quoque Impe-
 rator propter virtutem Hercules fuit cognominatus, & ab eo Conſtans gener eius-
 dem Maximiani, & Pij Conſtantini pater creatus Imperator Occidentis Hercules
 & ipſe dictus eſt. Et ſic concludendo ſeptem Hercules connumerati ſunt veraci hiſto-
 ria, & climatibus, & operibus diſtincti, quanquam Boccatus in libro de genealogia
 Deorum longe plures aſſerat, geſta tamen eorum, & origines ita conculcat, ut non fa-
 cile deprehendi poſſint.

De urbibus ab Hercule in Hiſpania conditis.

Ingula quæq; per Herculem in Hispania gesta non possunt descri-
 bi veraci historia, quum quasi vetustate consumpta maiorū nostros
 rum taciturnitate oblitterata probentur. Extant tamen nonnulla ex
 gratis scriptoribus fragmenta, quæ ad nos transmissa certiores red-
 diderunt de quibusdam in Hispania ab hoc Hercule gestis, quæ ta-
 men de eo incidenter, non vt historia Herculis texeretur, cōspersa læ-
 guntur. Herculem igitur antiqui ferunt Hispalim construxisse, pro vt superiori lo-
 co dictum, vel a palis infixis, vel vt alij volunt a palude, quæ urbem circumdat appel-
 latam, deinde Iulius Cæsar illam Iuliam Romuleam cognominauit, & Romanorum
 coloniam effecit. Vnde adhuc remanet vrbi vulgare nomen, vt a ciuibus Iulianis Ci-
 uilia, id est, ciuitas Iulia appelletur. Post Hispalum ad Hercule pertinet Calpe vrbs
 dicta prius Heraclia de qua diximus in urbibus deletis. Ad ipsum etiã Herculem per-
 tinet Cartheia vrbs, quæ nunc Algezira dicitur ad fretum Herculeum, quæ prius
 Cartheios a Græcis dicta est, vt placet Ptolemæo, & Straboni. Ad ipsos item Græ-
 eos pertinent, quæ de Vlissea vrbe Strabo meminit, dicens, quum de Malacha vrbe
 differuisset, superiora regionis montana loca Vlisseam ostentant, in qua erat Miner-
 uæ templum, vt auctor est Posidonius, ad Græcos quoq; vrbs Saguntum spectat a
 Zacynthijs condita, vt Strabo voluit, qui cum Hercule in Hispaniam nauigarunt.
 Segouiam insuper urbem ad Herculem pertinere multi asserunt. Postea vero quam
 citeriorem omnem Hispaniã conquiliasset fugato Caco, Geryoneq; ac fratribus eius
 deuictis, & interemptis, ij qui eum ab Oriente, Græciaq; secuti sunt sedes proprias
 exposcentes, partemque a Græcis ob acquisitam victoriam eo annuente sibi vendi-
 carunt. Vnde Tirij, & Aufonij Tirassonam concessit, Tirij siquidẽ Asiani sunt,
 & Aufonij Itali, qui eum ab initio secuti fuerunt. Urbem itidem construxerunt Illi-
 ridi, qui Achei sunt, & apud nos hodierno idiomate Sclauones dicuntur, quæ apud
 amnem Sicorum sita, instar eorum propriæ regionis agrum valde fertilem sortita est,
 Hanc a propriæ gentis cognomine nominauerunt Illerdam. Illirici enim Dalmaciæ
 contigui sunt secundum Claudium Ptolemæum, & oram Adriatici sinus obtinent,
 qui hodie Sclauones appellantur, licet enim vniuersa Græcia, maximeq; ea, quæ ad
 Pontum, & Propontidem expectat, Illiricus appelletur, Illirici tamen specialius ap-
 pellantur ij, qui oram Adriatici sinus inhabitant secundum Claudium Ptolemæum,
 Aufonij insuper, qui Itali sunt, Aufoniam concessit, quam terram ex suæ gentis no-
 mine appellarunt. Italia si quidẽ ante Italum Syracusanorum Regem, Aufonia dice-
 batur, & Aufonium regnum. Vnde Vergilius de Aufonij meminit sepius in libro
 AEncidos. Parta itaq; victoria vsq; in Pyrenæū, vltimosq; fines Hispaniæ, etiam
 Barchinonam condidit, quam Ioui Deo sacrauit, statuit enim templum Ioui in mon-
 te vrbi contiguo, quem montem ipsi Ioui dicauit, & ab eodem nomen retinuit vsq; in
 hodiernum, vt placet Pomponio Melle, quãquam vulgus idioma corrupit, vt apud
 nostros mons Iudaicus appelletur, quum tamen Iouis mons ab antiquis fuerit appel-
 latus secundū Claudium Ptolemæum, & Mellam. De vrbis autem nomine multi au-
 ctiores dissentiunt, quoniam qui urbem Barchinonam appellant, tanquã terminetur
 in, a, & sit primæ declinationis, alij autem vti Claudius Ptolemæus, Strabo, & Mel-
 la, multiq; alij antiquiores Barchinonam appellant, & tertie declinationis instituunt.
 Ex quorum differentijs diuersas vrbi etymologias constituunt. Ii enim, qui eam in, a,
 terminant, & primæ declinationis constituunt, affirmant ex noua Herculis barcha sic

vocitari. Aiunt enim quod Hercule citeriorem Hispaniã nouiter subactã peragran-
te, nouem a Græcia rates aduenisse noua legatione a Thelamone, Aiace, ceterisque Græ-
cis aduocatus, vt in Græciam rediret, petiturus cum regionalibus Græcis secundam
Troiaẽ vindictam, quoniam pręsumpsisset Paris dictus Alexander Priami filius, ac
Laomedõtis nepos, in vindictam Elyonæ ab Hercule raptæ, & Thelamoni Sa-
laminorum Regi traditæ in concubinam Helenam Menalai Micenarum Regis vx-
xorem rapere, & violenter in Phrygiam transferre. Atque quum ad littora His-
paniẽ rates applicuissent, vna apud urbem Barchinonam contracta traditur cæter-
is in Oceanum decursis, vbi Herculem moram trahere intellexerat. Interea captis ho-
minibus nonę ratis a prouincialibus, & ad Herculem deductis audita legatione Her-
cules in Græciam redire parat, quod & fecit, urbemq; pro noua barcha in eo loco con-
stituit, quam Barchinonam appellauit. Hoc tamen fabulosum existimo doctissimo-
rum auctoritati assenciens, qui vrbis nomẽ tertiã declinationis constituunt, vt Bar-
chinon dicatur, quod nomen veraci historia Græcum est, & significat domũculas ex
virgultis contextas, quæ ad maris littora ad piscandum sunt, in quibus se piscatores
recipiunt, quarum quum ibi magnus esset numerus, loci, ac aëris salubritate prospe-
cta Barchinon urbem eodem in loco constituit, sicq; eam ab eisdem domunculis appel-
lauit. Plinius vero libro tertio de Naturali historia etiã Græco nomine Barchinon
appellans Fauentiam quoq; dixit cognominari a Romanis, quorum colonia effecta
est. Ipsietiam Herculi pertinet Calpe vrbs dicta primum Heraclia, de qua satis in
deletis vrbibus dictum est.

De reditu Herculis ab Hispania in Græciam.

Vstinus post Trogum Pompeium penultimo libro sui Epitomatis
Herculis reditum de Hispania in Græciam refert, posteaquam Fauni
regnum descripsisset, qui tertio loco post Saturnum regnavit in Ita-
lia, adiecit hæc verba. Fauno vxor fuit fatua, quæ assidue diuino spi-
ritu impleta veluti per furorem futura præmonebat, Ex filia huius
Fauni, & Hercule, qui eodem tempore extincto Geryone armenta
victoriæ præmia per Italiam ducebat, stupro conceptus Latinus procrearetur. Dio-
dorus vero postquam veritatem Herculem ex veteribus historijs cõscripsisset, quũ
poëtarum antiquorum fabulas de Heroibus, ac Semideis retulisset, facta q; multorũ
Herculũ ex vario scriptorũ assensu, reditũ Herculis ab Hispania per Celtogalliã de-
scribit per hæc verba. Peragrata maioris Libyæ parte Hercules ad Oceanum, qui est
ad Gades peruenit, ibiq; in Iberiam cum exercitu transijt, vbi columnis positis Chry-
sauri filios tribus magnis exercitibus fidentes singulari prouocatione sustulit.
Capta Iberia greges bouum secum ducens, iterque per Iberiam faciens, quum qui-
dam eius gentis Rex, vir iustus præ cæteris, ac probus eum magno honore exce-
pisset, partem bouum Regi dono dedit, quos ille Herculi dicans singulis annis ex
his pulchriorem taurum illi sacrificauit. Hos sacros in Iberia boues vsque ad nostra
tempora constat permanisse. Et postquam columnarum Herculis meminimus,
videtur de his paulo amplius dicendum, montes ab vtroque latere continentis ma-
ri Oceano imminet, in quibus statuit columnas, cupiens autem sempiternum
sui nominis monumentum esse, aiunt vtrumque montem, vt Oceani maris adi-
tum antea arctissimum amplioem, longioremque redderet, excidisse, vt magnis

nauibus ab Oceano in nostrum mare aditus præbere t, vt vsq; ad posteros perpetuâ
 huius operis gloria maneret. Tradunt alij maxime poëta, coniunctis prius monti-
 bus ab eo effossi sab Oceano ad nostrum mare aditum præbuisse. Verum hæc, quâ
 singulis liceat pro libito credere, existimationi hominum reliquenda sunt. Post hæc
 Iberorum regno optimis eius regionis viris tradito cum exercitu in Celticam Galliã
 profectus est. Nunquam peragrataprouincia, quum ingens ex omnibus gentibus
 exercitus eum sequeretur urbem condidit amplam, quam appellauit Alesiam pluri-
 mis ex propinquis incolis sponte in ciuitatem confluentibus, qui quum reliquam
 multitudinẽ superarent, euestigio ciuitas ad Barbaros mores defluxit. Hanc urbem
 Celtæ etiam nunc in honore habent, tanquam omnis Celticæ prouinciæ Metro-
 lim, permansit hæc vrbs a sua constructione semper libera, ac sui iuris vsq; ad tempo-
 ra Caij Cæsaris, qui propter res gestas Deus dictus est, a quo vi capta Romanorum
 imperio cum alijs Celtis cessit. Ab his Hercules in Italiam tendẽs, iterq; per Alpes
 faciens ita difficilem aditũ, asperamq; viam strauit, vt postea exercitibus cum iumen-
 tis, impedimentisq; facile iter esset, Barbarosq; montanos transeuntibus infestos, ac la-
 trocinijs assuetos occisis eorum Ducibus deleuit, posteris reddita itineris securitate,
 transcendensq; Alpes ad eam oram, quæ nunc Gallia appellatur, per Ligustos, qui
 hodie Genuenses dicuntur, transijt patriam asperam, & omnino duram, multoque
 etiam incolarum labore, ac studio paucos omnino fructus ferentem. Qua ex re ro-
 busti sunt homines, validiq; & agiles, ac in bello præcipue fortes ob inopiam, & labo-
 rem, quibus eorum corpora durantur. Hi enim quum vltra ceteros agrorum exer-
 citio fatigentur, sceminas quoq; rustico assuefecerunt operi, quorum partem Hercu-
 les mercede conduxit ad ferendum Græcis auxilium in oppugnatione Troiæ, trire-
 mibusq; in portu Ligustico relictis ad Tiberim fluuium, vbi nunc Roma est mul-
 tis postea sæculis a Romulo Martis filio condita, peruenit. Tenebant tunc Aborigi-
 nes locum, vbi nunc palatinum est, urbem penitus paruulam incolentes. Inter hos
 præstantiores Poticius, & Piramus erant, qui Herculem, vt hospitem, magno hono-
 re, donisq; susceperunt. Horum virorum monumenta vsq; ad hanc ætatẽ Romę per-
 manent. Nam inter nobiliores habentur Piramorum descendentes, tanquam ve-
 rustissimum genus, Poticiorum in palatio Cocleę descensus est lapideę, ab illo Potina
 dicta propinqua domui, quę tunc Pocij fuit. Hercules ob honorem sibi a Palati-
 nis impensum, dixisse fertur, eos, qui sibi, postquam ad eos trãs latus esset, decimam bo-
 norum dicarent, vitam scelicem victuros, quod & euenisse vsq; ad hoc tẽpus cõstat.
 Multi enim Romanorum non solum mediocri censu, sed qui ditissimi sunt habiti, de-
 cimas Herculi vouerunt, posteaq; fortunaciores facti bona sua ad quatuor talento-
 rum millia Herculi sacrarunt. Iuculus Romanorum ferme ditissimus æstimatis bo-
 nis decimam partem Herculi dedit, epulas præbens continue, ac profundens multa.
 Templum insuper iuxta Tiberim egregium condidit, qui ex decimis sacra Deo of-
 ferebant. Deinde a Tiberi profectus Hercules per littus Italię ad mare, quum de-
 scendisset ad eum locum, vbi Rhegium vrbs condita est in loco valde angusto, vtpo-
 te tredecim stadjs distante a continente Trinacria, ipse cornu bouis innixus gregibus
 præmissis mare traiecit, in Siciliamq; quę & Trinacria a tribus promontorijs dici-
 tur, ingressus est, quam cupiens circũire ad Ericem Regem perductus est, cui Nym-
 phe ad lauandum aquas calidas exhibuerunt. Inde quum in Syracusam peruenisset,
 cum Sicanis, qui regionem incolebant, in prælium venit, quos superauit. Inde in Ita-

LIBER,

Iam rediens, quum Cacus Hispanus, quem Diodorus Latinum dicit, quattuor illi boves, quos ab Hispania duxerat, rapuisset, Cacus ab eodē Hercule peremptus est, quāquam Vergilius ad oram Tyberis hoc fuisse ferat. Et quoniam in Caci memoriam incidimus, quem Hispanū fuisse, tam Toletanus, quam alij plures cōmemorant, quodq; Carpentanijs princeps esset, a quo mons Caci dictus sit, & vrbs Osca, tanquam os Caci, aliquid de eo dicendum est. Hic enim victus, & fugatus ab Hercule in Hispania extincto Geryone Rege secutus Herculem vindictæ causa cupiebat ei siue publice, siue latenter mortem inferre. Quumq; opportunitas non daretur, quum diutius in quadam spelunca latuisset, quattuor Herculi boues rapuit, quos quum mugientes Hercules percussisset in spelunca, illos interempto fure extraxit. Hic autem Cacus Vulcani filius appellatus est, propterea quia ignes fumigantes euomere dicitur in spelunca, quod ex eo fuisse fertur, quia primus puluerem ex diuersis compositum speciebus adiaciendos lapides adiuuenit, qui an in Calabria, an apud Tyberim interemptus sit, incertum est. Refert etiam Diodorus præfato libro quinto, post mortem Caci Herculem colonis prædixisse futuram ibi vrberem, quam demum fundatores illius oraculo Herculis a Caco Catronam appellasse hæc Diodorus. Inde iter inceptum agens, cū Adriaticum sinum circuisset per Calabriam, Apuliam, Brucium, ac Pycennum agrum in Epirum peruenit. Inde in Macedoniam, Thraciamq; vbi, quarto anno postquam Troiana obsidio firmata esset, obiit correptus febre, cuius vim, quū ferre non posset, pyram ardentem ordinari iussit, in qua se iactaret, quumq; petisset camisiam, a Deianyra concubina sua, ministrata est ei, de qua multi poetæ dixerunt, Deianyram sibi ministrasse venenum cum ipsa camisiam, quæ ipsum Herculem præcipitaret ad mortem. Hæc autem dixisse libuit ad memorandum, quæ de reditu ab Hispania retulere priores, vt sciremus, an terra, an mari redierit. Referunt tamen plures Herculem nauigatione traiectum in Italiam redisse, regnūq; Fauni, vbi nunc Roma cōdita est, de cuius aduētū meminit Iustinus libro quadragesimo tertio, extincto Geryone armenta victoriæ per Italiam ducebat, stupro conceptus Latinus procreatur. Vocabatur autem filia Fauni, Latini mater Carmentis, Nicostrata autem secundum Eutropiū libro primo, quæ prima dicitur Latinas litteras inuenisse, quas denuo Latinus eius filius quum correxisset, & emendasset ex suo nomine denominauit Latinas. De morte vero Caci dissentiunt Vergilius, & Ouidius a Diodoro, quoniam Diodorus in Calabria apud Catronam vrberem dicit interemptum. Cæteri vero apud Tyberim amnem. Referunt etiam ij, qui dixerunt Herculem nauibus ab Hispania redisse in Græciam, quod decedens ab Hispaniæ finibus, iugoq; Pyrenæi ad Mediterraneū littus dicauit templum Veneri, a quo etiam hæc tempestate Portus Veneris nomen habet. Sciens autem se ad vindicandum Heleræ raptum in Græciam redire, vouit Veneri illius vindictam, & templum Deæ dicauit, quod vsq; ad hæc tempora permansit ad iugum Pyrenæi in finibus Hispaniæ. Et hæc de Hercule dicta sufficiant, iam de alijs Græcis, qui venerunt in Hispaniam videamus.

De aduentu Theucris, & aliorum Græcorum, & vrbibus ab eis conditis.

Refert Iustinus post Trogum Pompeium vltimo libro sui Epitomatis, quem sequitur Isydorus libro nono, quod Thelamon Salaminorum Rex dicitur Ajax, quum duos habuisset filios Aiaccem, & Theucrum, Theucrum exosum habuit, Aiaccem vero regni successorē instituit ex

cluso Teucro, post finem itaque Troiani belli Teucer intellecta morte Aiadis fratris venit in regnum Salaminorum, atque quum ibi non reciperetur instructa classe in Cipro properat, ibique Salaminam urbem condidit ex nomine suae gentis. Postea vero audita fama Hispaniae per rumorem eorum, quae de ea Hercules se fecisse iactabat, in ipsam Hispaniam veniens appulit ad littora Hispaniae ad eum locum, ubi nunc noua Carthago situm habet. Qui expositis sedibus urbem construxit, quam a Salamans, & Acticis Salamanticam appellauit. Actica enim prouincia Graeciae est ab Athena, Athique illius primo Rege sic dicta, Salamin a Salamane ciuitate. Ex his igitur duobus populis, quos secum duxerat, Salamanticam ciuitatem instituit. Teucer itaque a Salamantica in Galliciam venit, eamque regionem incoluit. Unde ab aduentu suo Gallacia dicta est tanquam a Galatis inhabitata. Vnius autem regionis Galliciae partem occupauit Amphiloia gens secundum Iustinum. Sunt enim Amphiloici populi in Graecia inter Epyrum, & Achaiam prouincias, habentque duo flumina Arathum, & Acheloum, & in Mediterraneum fluunt. Habent insuper ex opposito insulam Cephaloniam secundum descriptionem Claudij Ptolemaei. Ipsius etiam prouinciae Gallaciae partem occupauere, & proprias sedes ibi construxere Migdonij, qui ex nomine suae gentis urbem Migdoniam dixerunt. Est enim Migdonum regio Mediterranea in Graecia, seu Graecis propinqua inter duo flumina Aium, & Erygon, quae simul iuncta fluunt in Egeum mare. Haec itaque, & aliae sedes sunt, quas in Gallicia Galatae construxerunt, de quibus Iustinus breuissime meminit. Ad hos etiam Graecos pertinet portus ciuitas, quae quondam Lauara urbs dicebatur. Dicitur autem Portus Gallatiae, quoniam amnis Dorus per eam decurrens quodam latissimo sinu commeatus omnes ab Oceano recipiat in Gallacia, a qua Portugalliae regnum nomen habet. Portugallia enim omnis ad Gallaciam spectat, vel saltem quicquid ultra Tagum, ac Doriā amnem est. Apud istam itaque prouinciā Gallatiae Hispaniae mons ille Sacer est auro refertus, de quo Iustinus ultimo libro meminit in haec uerba. In huius gentis finibus Sacer mons est, quem ferro violari, ut nefas habetur. Sed si quando terra fulgure profcissa est, quod in his locis assidua res est, deiectum aurum, veluti Dei munus, colligere permittitur, haec Iustinus.

De Galatis, & eorum nomine, & unde prodierunt.

LX superioribus scriptis ostensum est Gallaciam Graecam habuisse originem a Teucro Telamonis filio. Unde Hieronimus in proemio epistolae ad Galatas ait. Galatae Graeci sunt, quomodo autem Graeci sunt appellati Galatae, quum per antea alio nomine vocarentur, de quibus suo loco dicetur. Dicendum est Galatas omnes ex Graecia prodisse. Unde Diodorus libro sexto de Galatis agens ait, Galliam duas habuisse vetustissimas gentes Galatas, & Celtas. Ea enim Galliae ora maritima, quae ad Mediterraneum spectat, Celtae fuere, & incipiunt ab Alpibus, quae diuidunt Galliam a Liguribus, & protenduntur per Massiliam usque in Pyrenaeum, ceteri vero qui incolunt Oceanum a flumine Rheno usque in Pyrenaeum cum cetero interiacenti Mediterraneo Galatae sunt. Unde Celtae per tempora commixti Galatis, & Iberis finitimis populis, qui Iberis admixti sunt, Celtiberi sunt dicti, ab Iberis, & Celtis. Ceteri vero, qui Galatis admixti sunt, Celtogallatae sunt appellati a Celtis, & Galatis. Unde Gallia omnis his duobus iuncta populis in quatuor Celto-

LIBER.

gallacias diuisa est. Celtogallaciam Lugdunensem, Belgicam, Narbonensem, & Aquitanicam secundum Claudium Ptolemeum, & Strabonem. Hæc autem admixtio Celtarum cum Galatis recens est, perantea enim omnis Gallorum regio, quæ ad Oceanum spectabat, dicta est Gallacia a candore populorum sic appellata, quia homines illius regionis humido caelo educati corpora ceteris habent candidiora. Unde Galatæ qui & Galli dicti sunt, quum intra proprias sedes non reciperentur præ illorum multitudine, coadunatis trecentis millibus Alpes transiuerunt, ac trecentesimo & quadragesimo quinto anno post urbem conditam Romam præter Capitolium incenderunt. Inde in Traciam, Græciamque declinantes quibusdam intra Pannoniam relictis, diuersa in Oriente, ac Macedonia bella gessere Ducibus Belgio, & Bremio, de quibus Iustinus meminit vigesimo tertio libro sui Epitomatis cum sequentibus. Et deinde quum a Rege Bithiniæ, qui ab hostibus præmebatur, essent in subsidium aduocati, quum uicisset Rex, cum Galatis dimidium regni partitus est. Unde simul inhabitantes Gallogræci primùm dicti sunt a Gallis, & Græcis, deinde Galatæ. Cæterum Bithinia Græciæ prouincia est, cuius prouinciæ Metropolis Nicena urbs est. Inde Galatæ ex dicta causa, & suæ gentis nomine prouinciæ Gallaciæ inditum nomen est. Huius autem Galatarum nominis originem describit Diodorus præfato libro sexto de eis latius agens per hæc verba. Celtis olim imperauit, ut aiunt, uir egregius, ex quo filia corporis magnitudine ultra naturæ modum, decoremque cæteras excellens orta est. Hæc enim tum uiribus, tum specie elata omnes, qui eam uxorem expectabant, contempsit, existimans neminem suo matrimonio dignum. Interim quum Hercules bello aduersus Geryonem motu uenisset in hanc prouinciam, ibique ciuitatem Aleliam condidisset, admirata tum uirtutem Herculis, tum corporis præstantiam permissu parentum eius concubitu appetiuit, iuncta illi filium genuit nomine Galatem, qui coeuos suos tum uirtute animi, tum uiribus corporis excessit, uir factus quum paternum regnum suscepisset, plures oras sibi subdidit propinquas præclaris rebus bello gestis. Quumque eius gloria celebraretur, subditos omnes suo nomine appellauit Galatas, ex quo omnis ea regio Gallacia dicta est. Huius gens sola erga Romanos antiquam, & quæ ad hanc usque ætatem durauit amicitiam cõseruat. Natio ut plurimum ad Arctum sita, regio utique frigida, ac hyemis tempore pro aqua niuium opulentia abundans, glacies quoque immensa adeo regionem illam occupat, ut cõgelata flumina non solum paucis hominibus, sed exercitibus quoque cum curribus, ac impedimentis transitum præbeant. Suntque in Gallacia plures magnique flumines, alij ex profundis stagnis, alij ex montibus emanantes, alijque in Oceanum, alij in nostrum mare decurrentes. Eorum, qui in nostrum mare labuntur, maximus tenetur Rhodanus, qui in montibus fontes habens quinque ostijs descendit in mare. Ibi quoque Diodorus multa miranda de Galatis prosequitur, sed tamen omittendum non est, quod, quamquam Gallia omnis a flumine Rheno usque in Pyrenæum dicatur Gallacia, Diodorus tamen a dicto loco extendere eam uidetur usque in Danubium, atque Scythiam, omnemque Oceani maritimam oram, subiiciens post multa, quæ de Galatis differuit, hæc, quæ sequuntur. Nunc, quod a multis ignoratur, scribetur. Ultra Massilias, qui Mediterraneas regiones, quique iuxta Alpes, & montes Pyrenæos incolunt Celtae appellantur, ultra hos, qui ad Nothum Oceanum uersus pertinentes oras, & Hercinium montem, quique deinceps & in Scythiam usque habitant, dicuntur Galathæ, quas omnes gentes communi nomine Romani Galatas appellant, hæc Diodorus. De Galatis uero Hispaniæ refert Strabo libro tertio de orbis situ, quod Galleci Hispaniæ olim nullum habebant Deum, quod Biscayæ usque ad hæc tempora perdurat,

perdurat, quæ regio intra Galleciæ fines sita est, & licet eiusdem incolæ Christianæ religionis cultores appellentur, ab illis tamen nullum venerari, coliq; Deum certum est, solumq; Christianam religionem labijs profitentur. Apud illos presbyter nullus recipitur non habens concubinam, arbitrantur enim neminem posse a carnalibus continere. Quod quum non possent, dicunt necesse esse presbyteros ad parochianorum vxores conuerti. Ad Biscaia regionem nullus ex institutione Episcopus adire potest, quinimmo horrendam rem narrabo, quam ipse vidi. Quum enim sub Cælyguritano Episcopo sint, ad illos tamen idem, nec alius Episcopus, etiam pro sacramentalibus, adire potest, immo quum anno. M. CCCC. LXXVII. Ferdinandus Castellæ Rex inclytus in Biscaiam intrasset, adducens secū Pampilonensem Episcopum, occurrentes prouinciales dixerunt hoc esse contrarium suis legibus. Itaq; ne tumultus fieret, Episcopus ab Rege remissus est. Tantaque ex aduentu Episcopi se affectos molestia ostenderunt, quod vbiq; Episcopus eorum solum calcasset, prosequentes illius vestigia, ac ærafa terra puluerem colligentes maximo coadunatum puluerem igne cremarunt, illiusq; cineres in quandam superstitionem, ac diuini honoris ignominiam in mare proiecerunt,

De aduentu Phocensium in Hispaniam, & vrbe Emporia.

Esripto aduentu Herculis in Hispaniam, & inibi per eum gestis. Viso item de Galatis, ac Theucris aduentu. Iam cætera, quæ ad Græcos spectant, nobis videnda, ac describenda sunt. Nunc igitur de Emporia vrbe, quæ a Græcis Phocensibus originem habet, videamus.

Eadem enim vrbi Emporio origo est, quæ & Massiliensibus. De quibus vtrisque meminit Strabo libro tertio, nosq; de eis satis supra retulimus in capite de deletis vrbibus. Alij vero secuti Valerium Anciam, Flautum, Titum Liuium, ac Plinium libr. tertio de Naturali historia, aliosq; autores referunt in hæc verba. Marcus Porcius Cato Consul, postquã abrogata est lex Appia, ex templo. xxv. nauibus longis, quarum quinque sociorum erant ad Lunæ portum alijs omnis generis contractis, cum ingenti classe a Luna soluens edixit, vt ad portum Pyrenæi omnes sequerentur. Quo sceleriter acto inde Rhodam venerunt, & presidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiecerunt. Ab Rhodaq; secundo vento Emporias peruenerunt, vbi copiarum omnes, præter socios naualis classis custodes, in terra expositæ sunt. Iam nunc Emporiæ duo erant oppida muro diuisa, vnum Græci habebant a Phocensibus, vnde & Massilienses oriundi, alterum Hispani, sed Græcum oppidum in mare expositum muri ambitum minus quadringentis passibus patentem habebat, Hispanum vero retractius amari erat, cuius murus ad tria millia passuum in circuitu complectebatur. Tertium etiã genus ex Romanis colonis a diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiectum est. Nunc vero in corpus vnum cõfusi omnes habitant, prius Græcis, postremo & Romanis in ciuitatē adscitis, Mirandū prorsus erat, quæ res Græcos tutaretur, ab altera parte aperto mari, ab altera Hispanis tã feræ, & bellicosæ genti obiectos. Sed disciplina certe custos erat infirmitatis, quã inter validiores optime timor cõseruat. Hispani siquidē oppidi murum agros verius egregie munitū habebant, vna tantūmodo in eam regionē porta imposita, cuius assiduus custos aliquis ex magistratibus erat. Noctē vero pars tertia ciuiū in muris excubabat non minori certe vigilantia, quã si hostis ad portas esset, & custodientes, & continue circumeuntes ciuitatem

citra Hispaniam, neminem in urbem recipiebant, nec ipsi quidem temere vrbe excedebant. Ad mare patebat omnibus exitus, portis alterutrius oppidi e regione factis. Ex eis nunquam nisi frequentes, aut pars tertia fere, cuius proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Causa exeundi hæc erat, commercio eorum Hispani non adhuc experti mare gaudebant, mercarique ipsi ea, quæ externa nauibus adueherentur, volebant. Huius mutui vsus desiderium, vt Hispana vrbs Græcis pateret, faciebat. Erant enim eo tutiores, quod sub vmbra Romane amicitiae lætabantur, quã sicut minoribus viribus, quam Massilienses, pari colebant fide. De huius autem vrbis iniurijs satis diximus supra in capite de deletis vrbus. Tunc quoque consulem, exercitumque Romanum comiter, ac benigne susceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret vbi, & quantæ hostium copiae essent, modicumque id tempus in re frumentaria milites exercendo consumpsisset, id enim erat tempus anni, quo frumentum in horrea portatur, ab Emporijs profectus agros hostium vssit, vastauitque omnia fuga, & terrore concutiens.

LIBER TERTIVS DE TIRIIS, ET SIDONIIS. VNDE CARTHAGINENSES, & Gaditani originem habuerunt.

Quoniam diximus, Iustinum post Trogum Pompeium scripsisse vltimo lib. sui Epitomatis, Gaditanos ex Tirijs duxisse originem, qui quum a finitimis Hispaniæ impeterentur ab eorum consanguineis Carthaginensibus auxilia petiuere, quorum auxilio, ac felici expeditione, & Gaditanos ab iniuria vindicauerunt, & maiorem partem prouinciæ suo Imperio adiecerunt: quapropter, a quibus Carthaginenses originem habuerunt, nobis videndum est. Carthaginenses itaque Assyrij suere ex Sidonijs, & Tirijs. Vnde Vergilius referens aduentum Aeneæ in Carthaginem, quam Dido construxerat, Sidoniorum, & Tiriorum ostendit originem in quarto Aeneidos, vbi ait. Nunc media Aeneam secum per mœnia ducit, Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam. Pauloque post ostendens non solum Sidonios, sed etiam Tirios, atque amorem Didonis in Aeneam, sic ait. Dotalesque tuæ Tirios permittere dextræ. & paulo post subiungit. Sed satis incerta feror, si Iuppiter vnam esse velit Tirijs urbem, Troiaque profectis, Misericordie probet populos aut fœdera iungi. Iustinus vero post Trog. P. li. xvij. illorum originem profectus sic ait. Et quoniã ad Carthaginensium mentionem ventum est, de origine eorum pauca dicenda sunt, repetitis Tiriorum paulo altius rebus quatuor casus etiam dolendi fuerunt. Tiriorum res condita a Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati relicto patrio solo Assyrium stagnum primo, mox mari proximum littus incoluerunt condita ibi vrbe, quam a piscium vbertate Sidona appellauerunt, nam piscem Phœnices Sidon vocant. Post multos deinde annos a Rege Ascaloniorum expugnati, nauibus appulsi Tiron urbem ante annum Troianæ cladis condiderunt. Ibi Persarum bellis diu, varieque fatigati victores quidem fuere, sed attritis viribus a seruis suis multitudinẽ abundantibus indigna supplicia perpeffi sunt,

qui conspiratione facta omnem liberum populum cum dominis interficiunt, atque ita potiti vrbe lares dominorum occupant, rempublicam inuadunt, coniuges ducunt, & quod ipsi non erant, liberos procreant. Vnus ex tot milibus seruorum fuit, qui miti ingenio senis domini, paruulicq; filij eius fortuna moueretur, dominosq; non truci feritate, sed pia misericordiae humanitate respiceret. Itaq; cum velut occisos occultasset, seruisq; de statu reipublicae deliberantibus placuisset, Regem ex corpore suo creari, eumq; potissimum, quasi acceptissimum Dñs qui solem Orientem primus vidisset, rem ad Stratonem, hoc enim illi nomen erat, dominum occulte latētem detulit.

Ab eo informatus, quum medio noctis omnes in vnum campum processissent, caeteris Orientem spectantibus solus Occidentis regionē intuebatur. Id primum alijs videri furor, in Occidenti solis ortum quærere. Vbi vero dies aduentare cepit, editissimisque culminibus vrbis Oriens splendere, expectantibus alijs, vt ipsum solem aspicerent, is primus omnium fulgorem solis in summo fastigio ciuitatis ostendit, non seruilis ingenij ratio est visa, requirentibusq; autorem de domino confitetur. Tunc intellectum est quanto dominorum ingenia præstarent, malitiaq; seruos, non sapientia vincere. Igitur venia seni, filioq; data est, & velut numine quodā reseruos arbitantes, Regem Stratonem creauerunt. Post eius mortem regnum ad filium, ac deinde ad nepotes transijt. Celebre hoc seruorum facinus, metuendūq; exemplum toto orbe terrarum fuit. Itaq; Alexander Magnus, quū interiecto tempore in Oriente bellum gereret, veluti victor publicę securitatis expugnata eorum vrbe omnes, qui prælio superfuerant, ob memoriã veteris cædis crucibus affixit, genus tantū Stratonis inuolatum seruauit, regnūq; stirpi eius restituit. Ingenuis, & innoxijs incolis insule attributis, vt stirpato seruili germine genus vrbis ex integro conderet. Hic igitur modo Tirij Alexandri auspicijs conditi parsimonia, & labore quærendi cito conualuere. Ante cladē dominorū, cū & opibus, & multitudine abūdarent, immissaq; in Africā iuuentute Vticam cōdidere. Quū interim Rex Multo Tiro decessit filio Pigmaliōne, & Elisa filia insignis formæ virginis hæredibus institutis, sed populus Pigmaliōni puero regnum tradit. Elisa quoq; Aceruæ auunculo suo sacerdoti Herculis, qui honos secundus a Rege era nubit. Huic magne, sed dissimulatę, opes erant, aurūq; metu Regis non tectis, sed terræ crediderat, quā rem, & si homines ignorarent, fama tamen loquebatur, qua incensus Pigmaliō oblitus iuris humani auunculū suum, eundēq; generum sine respectu pietatis occidit. Elisa diu fratrem propter scelus auerfata, ad postremum dissimulato odio, mitigatoq; interim vultu fugā tacitam molitur assumptis quibusdā Principibus in societate, quibus par odiū in Regē esse, eandēq; fugiendi cupiditatem arbitrat. Tunc fratrem dolo aggreditur, fingit se ad eum migrare velle, ne amplius ei mariti domus cupidæ obliuionis grauem lutum renouet, neve vltra amara admonitio oculis eius occurrat. Non inuit? Pigmaliō verba sororis audiuit, existimās cum ea aurū Aceruæ ad se venturū. Sed Elisa ministros migrationis a Rege missos nauibus cū omnibus opibus suis prima vesperti imponit, prouectosq; in altū cōpellit eos onera arenę pro pecunia inuolucris inuoluta in mare deicere. Tunc deflēs ipsa, lugbricę voce Aceruā sciet, orat, vt libēs opes suas recipiat, quas reliq;rat, habeatq; inferias, quas habuerat causam mortis. Tunc ipsos ministros aggredit, sibi quidē ait optatam olim mortem, sed illis amarus cruciatus, & dira supplicia imminere, qui Aceruæ opes, quarum spe parricidium Rex fecerat, auaritiæ tyranni subtraxerint. Hoc metu omnibus iniecto comites fugę accepit, iunguntur & Senatorum in ea nocte preparata

agmina, atq; ita sacris Herculis, cuius Aceruas sacerdos fuerat, repetitis, exilio sedes
 quarunt. Primum illis appulsus terræ Cyprus insula fuit. Ibi sacerdos Iouis cum con-
 iuge, & liberis Dei monitu comitem se Elisæ, sociumq; præbuit, pactus sibi, poste-
 riusq; perpetuum honorem sacerdotij. Conditio pro manifesto omine accepta. Mos
 erat Cyprijs virgines ante nuptias statutis diebus dotalem pecuniam quaesituras in
 quæstum ad litus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas.
 Harum igitur ex numero octoginta admodum virgines raptas nauibus imponi Eli-
 sa iubet, vt & iuuenes matrimonia, & vrbs sobolem habere posset. Dum hæc agun-
 tur, Pigmalion cognita sororis fuga cum impio bello fugientem persequi pararet, egre
 precibus matris, deorumq; minis victus quieuit. Cui quum inspirati vates canerent
 non impugne laturū, si incrementa vrbs toto orbe auspiciatissimæ interpellasset, hoc
 modo spatium respirandi fugientibus datum est. Itaq; Elisa delata in Africæ sinum
 incolæ loci eius, aduentu peregrinorum, mutuarumq; rerum commercio gaudentes
 in amicitiam sollicitat. Deinde empto loco, qui corio bouis tegi posset, in quo fessos
 longa nauigatione socios, quoad proficisceretur, reficere posset, corium in tenuissimas
 partes secari iubet, atque ita maius loci spatium, quam petierat, occupat. Vnde post-
 ea ei loco Byrse nomen fuit. Confluentibus deinde vicinis locorum, qui spe lucri mul-
 ta hospitibus venalia inferebant, sedesq; ibi statuentibus, ex frequentia hominum velut
 instar ciuitatis effectum est. Vtricūq; quoq; legati donauit cōsanguineis attulerūt, hor-
 tatiq; sunt, vt urbem ibi conderent, vbi sedes sortiti essent. Sed & Afros detinendi
 aduenas amor cepit. Ita & consentientibus omnibus Carthago conditur, statuto an-
 nuo vectigali pro solo vrbs. In primis fundamentis caput bubulum inuentum est,
 quod auspiciū fructuosæ quidem, sed laboriosæ, perpetuæq; seruæ vrbs fuit, ro-
 pter quod in alium locum vrbs translata, ibi quoq; equi caput repertum, bellicosum
 potentemq; populum futurum significans. Vrbi occurrentibus gentibus breui &
 populus, & ciuitas magna facta. Quum successu rerum florentes Carthaginis opes
 essent, Rex Mauritanorum Hiarbas decem Pœnorum Principibus ad se accerclis
 Elisæ nuptias sub belli denunciatione petit, quod legati Reginae referre metuentes, pu-
 nico cum ea ingenio egerunt, nunciantes Regem aliquem polcere, qui culciores vi-
 ctus eum, Afrosq; perdoceat, sed quoniam inueniri non posset qui ad barbaros, & fe-
 rarum more viucentes transire a cōsanguineis vellet: tunc a Regina castigati, si pro
 salute patriæ asperiores vitam recusarent, cui etiam ipsa vita, si res exigat, debeatur.
 Tunc Regis mandata aperuere, dicētes, quæ præcipiebat alijs ipsi facienda esse, si velit ei
 uitati consultum esse. Hoc dolo capta diu Aceruæ viri nomine cum multis lachry-
 mis, ac lamentatione flebili inuocato ad postremum ituram sese, quo sua, & suæ vrbs
 fata vocarent, respondit: in hoc trium mensium sumpto spatio. Interim Pyra in alta
 parte vrbs, velut placatura viri manes, inferiasq; ante nuptias missura multas hostias
 cedit. Sumpto gladio pyram conscendit, atq; ita ad populū respiciens ituram se ad
 virum sic præceperat, dixit, vitamq; gladio finiuit. Quandiu Carthago inuicta fuit,
 pro Dea culta est. Condita est hæc vrbs. lxxij. annis ante quā Alba. Cuius, vt vir-
 tus bello clara fuit, ita domi status varijs discordiarum calibus agitatus est, quum in-
 ter cætera mala etiam laborarent cruenta sacrorum religione, & scelere pro remedio
 vti sint. Quippe homines, vt victimas, immolabant, & impuberes quæ ætas etiam
 hostium misericordiam prouocat, aris admouebant, pacem Deorum sanguine eorum
 exposcentes, pro quorum vita dij rogari maxime solent.

Quomodo Carthaginenses Hispaniæ post Græcos dominium
obtinuerunt, & per longa sæcula tenuerunt.

Ista Carthaginensium origine, introitum eorum in Hispaniam, & gesta memoratu digna videamus. Quum enim Græci per multa sæcula Hispaniæ dominium tenuissent, tandem a Pœnis ab ipsa Hispania expulsi sunt: Vnde Iustinus post Trogum Pomp. in suo Epitome lib. vltimo de aduentu Carthaginensium meminit per hæc verba: Post regna deinde Hispaniæ primi Carthaginenses Imperium occupauere. Nam cum Gaditani a Tiro, vnde & Carthaginensibus origo est, sacra Herculis per quietem iussi in Hispaniam transtulissent, urbemq; ibi condidissent, inuidentibus incrementis nouæ vrbs finitimis Hispaniæ populis, ac propterea Gaditanos bello laceffentibus, auxilium consanguineis Carthaginenses misere. Ibi scelici expeditione, & Gaditanos ab iniuria vindicauerunt, & maiorem partem prouinciæ suo Imperio adiecerunt. hæc Iustinus. Diodorus vero lib. sexto, & Hispaniæ Carthaginensium Imperium narrat, & quomodo ex Hispaniæ auro, argentoq; que in eadem prouincia effodiuntur, Carthaginenses ditiores, & opulentiores facti multa bella gesserunt, & diuersas colonias in ipsa Hispania, Libya, Sicilia, & Sardinia construxerunt.

De colonijs, & urbibus a Carthaginensibus in Hispania constructis.

Rimam omnium urbem memorare libet veterem Carthaginem Hispaniæ, quam ex suo nomine denominauerunt, lingua enim Pœnorum Carthago noua ciuitas interpretatur, quæ primo Birsæ, deinde Tirios, tum Carthago a Cartha oppido, vnde fuit Dido, vel a Cartha, id est, corio bouis in tenuissimas partes secto, quo locum vrbs cinxit. Hæc in citeriori Hispania situm habuit inter Elarqueones secundum Claudium Ptolemæum libro secundo, quæ Lethanis, Barchinoni, & Rubricatæ propinqua erat. Nunc quoq; ager Pœnetensis, ac prouincia dicitur, ab vrbe Pœnorum demolita nomen retinens. Itaq; ibi urbem condiderunt, quam Carthaginem dixerunt, & a succedentibus vetus Carthago Hispaniæ dicta est. De hac meminit Claudius Ptolemæus libro secundo describens Tarraconensem Hispaniam. Alia enim noua Carthago Spartaria secundum Strabonem appellata, non est dicta noua respectu magnæ Carthaginis, sed respectu veteris, de qua diximus, quæ condita est a Carthaginensibus secundo punico bello, post euerfam hanc veterem Carthaginem. Euerfa est autem vetus Hispaniæ Carthago a duobus Scipionibus Cornelio, & publico fratribus post captam Saguntum a Pœnis, & in illius vindictâ dirupta, vt supra diximus. Secunda noua Carthago est condita ab Hasdrubale genero Amilcharis Barchæ, qui primus eidem Amilchari successit, vt refert Strabo libro tertio. Constat tamen, quod ante illorum imperium habuit incolatū, cum referat Trogus Pompeius libro vltimo, Theocrum Thelamonis Aiæcis filium ad eundem locum venisse, ibiq; resedisse. Hoc etiam placet Pomponio Mellæ in sua Cosmographia. Sed potuit illius ampliatio, ac dilatatio ad Hasdrubalem pertinere. Plinij quoque verba de Carthagine noua sunt hæc: Tarraco Scipionum opus, sicut & Carthago Pœnorum. Causa autem huius ædificandæ ac construendæ vrbs fuit duplex. Vna euerfio veteris Carthaginis Pœnorum coloniæ, ac Metropolis citerioris Hispaniæ. Secunda causa fuit institutio, seu ampliatio Tarraconæ per Scipiones post deletam veterem Carthaginem

in Metropolitim citerioris Hispaniæ erectæ. Sicut enim Romani voluerunt obfirmare partes citerioris Hispaniæ cis Iberum, ita & Carthaginenses illas ultra Iberum, quarum dominium apud Pœnos erat. Comperto itaque salubri loco, portuq; nouam Carthaginem Tarraconæ oppositam Pœnorum Coloniam erexerunt. Inde est Malacha, quam etiam in hodiernum Mauri possident in Hispania, de qua Strabo libro tertio sic meminit: Malacha vero Phœnicie ciuitatis propinquioris tenet formã, Idem & de Abdera, quæ nunc Bera dicitur, de qua idem Strabo eodem loco meminit dicens: Abdera Phœnicum etiam ipsa edificium. Brachara etiam vrbs Gallicie, nunc in Portugalliæ regno sita, ad Pœnos pertinet. Bracharij enim gens Libyca sunt, quæ incolit ripam fluminis Bracadæ, quod est propinquum Carthagini ad solis ortum, & ibidem influit in Mediterraneũ. Incolæ enim riparum dicti fluminis ad partẽ vtranque Bracharij appellantur secundũ Claudium Ptolemæum lib. ij. Fluit autẽ amnis Bracada ab vltimis Aethiopiæ montibus, latissimocq; sinu influit in Mediterraneum. Quum enim Carthaginenses, vt supra diximus, a Gaditanis aduocati essent, collecta magna Libycorum manu, in qua expeditione viciniore Carthagini fuerunt, tandem liberata vrbe, quam Gaditani intra Hispaniam erexerant, passim Carthaginenses occupauere prouinciã cum sacro Herculis promontorio, quod est ultra amnẽ Anam ad Oceanum, principiumq; regni Portugalliæ, quod Hyron appellabant. Vnde & Bracharij milites vrbem ex sua gente constituerunt, ac nominarunt. Ea; prouincia a duobus populis Galatis, ac Bracharijs, Gallatia Bracharia dicta est, sicuti Celtiberie quoq; ac Celtogalliæ accidisse diximus, ab Iberorum, ac Galatarum gente Celtis commixta. Numantia quoq; a Carthaginensibus condita est, seu a Numidis, qui vicini sunt Carthagini, quibus imperauit Masinissa Rex Numidarum, qui pro Carthaginensibus bellauit in Hispania, de qua Africæ prouincia late mentionẽ facit Crispus Salustius in historia Iugurtina. Vnde Numancia a Numidia Libyæ dicta est, quæ semper fuit infesta Romanis, de cuius situ, & euerfione suo loco dicetur. Legio autem ciuitas, licet multi asserant eam ad Romanos pertinere, veraci tamen historia ad Pœnos pertinet. Fuit autẽ eadem ciuitas a primis institutoribus cognominata Eleona, dicta a prouincia Eleona Libyæ propinqua, Cyriæ, & Aethiopiæ, in qua maxima leonum copia inuenitur adeo, vt præ multitudine pecudum greges videantur. A quibus, vt caueant homines regionis, leones sibi domesticos nutriunt ad tutelam. Est enim leo domabile animal, & aptum suum benefactorem tutari. De cuius regionis situ, leonumq; multitudine, ac ferocitate differit Diodorus libro tertio. Hæc autem gens ab Eleona Libyca Legionẽ vrbem, quam a sua gente Eleonam vocauit, construxit magna domesticorum leonum multitudine pro suæ regionis moræ adducta. Quæ ex re leonis illi vrbi, ac regno figura pro armis, & insignibus est vsq; in hodiernum. Quomodo autẽ Legio dicta sit, cũ in signia nomini non conueniant, a multis refertur, inter quos est Isidorus iunior. Ait enim, quod Traiani Imperatoris temporibus, qui Hispanus fuit, diuersæ vrbes in vltiori Hispania rebellarunt, & ab Imperio defecerunt, ad quas recuperandas quum Traianus quatuor in Hispaniam militum legiones misisset, vna legio, quæ Gerionarum fuit, in Eleona vrbe diu confedit, vnde ab hac legione vrbs nomen mutauit, & Legio dicta est. Sic enim eam nominat Claudius Ptolemæus, qui paulo post Traiani tempora orbem descripsit temporibus diui Antonini. Hinc etiam est controuersia, quod arma Leonis nomini vrbis, ac regno non quadrent, quoniam veri, ac vetustioris nominis insi-

gnia sunt. Rubricata autem vrbs apud Rubricatum amnem sita ad oram Mediterræ-
 neam non longe a Barchinone Lybicum habet originem. Habet enim vrbs & amnis
 aliud flumen eiusdem nominis Rubricatū ex opposito in Africa, pro vt videri potest
 ex descriptione Claudij Ptolemæi libro secundo, cuius regionis incolæ translati Car-
 thaginensium tēpore flumini, & vrbi dederunt nomen, vt de Iberis supra diximus.
 Asturica insuper vrbs, & prouincia Libyicam habet originē. Asturi enim secun-
 dum Claudij Ptolemæum Libyci sunt, incoluntq; eam Libyæ partem, quæ a Car-
 thagine respicit Orientē, Aegyptumq; ad oram magni fluminis, qui Symphus dicitur,
 quod ab altissimis Arabiæ mōtib; per ipsos Astures, aliasq; Libycas gētes de-
 fluit in Mediterraneū secundū Claudium Ptolemæū. Hæc gens cum Carthaginēsi-
 bus in Hispaniā peregrinata urbē condidit, eamq; cum prouincia a suo nomine deno-
 minauit, diciturq; Asturica vrbs, & Asturica prouincia, quas mundat duo flumina
 Asturga, & Pisurga, quæ fluunt in amnem Doriā, & suis terminis claudunt prouin-
 ciam, quam, vt diximus, Pœni primo incoluerunt, deinde Asturi, postquā primo, &
 secundo bello punico eis adhæserunt. Pœnis vero ab Hispania fugatis Romani urbē
 Romanis impleuerunt, eamq; augētes, ac dilatātes Romanorum coloniame fecerunt,
 quam postea Augustus Cæsar Augustam cognominauit. Abinde enim secundum
 Claudium Ptolemæum Asturica Augusta dicta est. Hęc enim vrbs ad Galatas, Gal-
 laciāq; pertinet, quæ perstitit vsq; ad Gothorum tempora, quibus exactis ab Ara-
 bibus vrbs deleta est. Postea vero conualescentibus Christianis, & præfatā regionem
 occupantibus post Pelagium, & Petrū Cantabriæ Ducem primū Asturicarum Re-
 ges appellati sunt, in eaq; regione Ouetū urbem prouinciæ Metropolitim erexerūt, vr-
 bemq; regiā efficientes, in ea Reges diutius morati sunt, & ab Emerita vrbe in Oueten-
 sem ecclesiā cathedralem sedē transtulerūt, postea vero de Oueto trāslata est in Cōpo-
 stellā. Biscaia quoq; partim Libycam, partim Græcam habet originē, & licet antiquo-
 rum eorum origo Græca sit, habens Ephyloicos, ac Migdones, qui Græci sunt, ipsi
 tamē admixti sunt Bastuli, a quib; Biscaie prouinciæ nomē est inditū a Maurorum
 tēporibus, Bastuli enim sunt ij, qui quondā prouinciā Beticā incolebāt, q̄ hodie Gra-
 natae regnū continet, & a Mauris, & Arabibus possidet, & a prouincia bætica Bastu-
 li dicti sunt secundū Claudium Ptolemæum, qui ex vicinitate regionis Libycam ha-
 bent originē, quū alterā Europæ oram Mediterraneo Africae, & Libyæ obiectam
 obtinerēt, ex qua vicinitate iam secūdo Libycis in Hispaniam aditum praebuerunt.
 Primo enim quū Carthaginēses Hispaniā occupauerūt, secūdo quū & Mauris præ-
 buerūt aditū aduersus Gothicā gētē. Hoc enim secūdo trāsitu Afrorū Bastulorū gētē
 pulsa a Mauris finibus suis passim propulsi in montes Gallaciæ confugerunt, ibiq;
 domicilia statuentes nomen gentis retinuerunt, vt Bastulia ab eo tempore dicta sit,
 atq; etiam appellata, qui admixti sunt Galatis, Græcis, Asturij, Britannisq;, quo-
 rum vicinam Oceano oram incoluerunt. Hi propriū idioma Barbaricum a Latino
 non admodū distans effecerūt, quod vsq; ad nostra tēpora retinet. His in montibus
 in Hispaniā passim grassante Maurorū vastatione Christi nomen seruatū est, quoad
 vsq; Dominus suscitauit Pelagium in populo suo Hispano belli fulmen, alterūq; Ge-
 deonē, qui primus prostratis Christianis spem victoriæ aduersus Mahumetēses exhibuit,
 Ita vt eo præstante victoriā Christi nomen per Hispanias ampliatum sit vsq;
 in fines dictæ regionis Bæticiæ, quam vsq; ad nostra tēpora ijdem Mauri obtinent.

LIBER QVARTVS

DE IIS QVAE GESTA SVNT IN

Hispania durante primo bello punico,

LXPEDITI iam a Carthagenensibus, gestisque per eos in Hispania. Nunc gesta Romanorum describamus, qui Pœnis superatis Hispaniæ imperium diu tenuerunt. Consulatum agente Appio Claudio, qui primus contra Carthagenenses arma sumpsit, anno ab urbe cõdita quadringentesimo septuagesimo septimo secundum Eutropium, & septuagesimo octavo secundum Titum Liuium in principio quartæ Decadis agebat de bello cõtra Carthagenenses ineundo, mortuo iam Alexandro Macedone, qui obierat per annos ante sexaginta duos, anno ab urbe cõdita quadringentesimo sexto decimo. Causas autem huius belli pernecessarium est exquirere. Occupauerunt Romani antea actum tempus ad subiiciendam Tusciam agrum Picenum, Campanam, cæterasque Italiæ partes, quæ ad Orientem Septentrionemque respiciunt, nec usque ad ea tempora extra Italiam arma assumpserunt. Interea Carthagenenses iam potentes facti Africam, omnemque Hispaniam possidebant. Ceperantque Messanam potentissimam, vetustissimamque Siciliæ urbem infestare, obsidereque Messanenses, qui & Mamertini appellantur, maximam Carthagenensium potentiam formidantes auxilia a Romanis petere decreuerunt. Legatos igitur Romam mittunt, decernentes potius parere Romanis, quam Pœnorum imperium sustinere. Facta Mamertinorum expositione legationis in Senatu res anxie tractabatur, periculum captæ Messanæ Romano Senatui obijciabatur, ex aduerso metuebant Carthagenensium potentiam, eis enim parebat omnis Africa, plurimæque insulæ, Hispania insuper, quæ Romanis admodum formidabilis videbatur, timebatur nauale prælium, quod a Romanis eatenus incognitum fuerat.

Sic equa lance negotium in Senatu gerebatur. Interim Mamertini causam ad plebem deferunt, exponunt periculum urbis. A plebe causa suscipitur, & instante plebe bellum aduersus Carthagenenses decernitur. Et Appius Claudius Consul creatur, & constituitur Imperator, qui confecta classe apud Neapolitana littora exercitum traiecit in Siciliam. Interim Hiero Siracusanorum Rex audiens Romanos bellum aduersus Pœnos suscepisse, inito foedere cum Carthagenensibus Hiero terrestri robore Messanam, Carthagenenses vero nauali classe obsidere acrius decreuerunt.

Igitur quum Appius exercitum in Siciliam traiecisset, cum Hierone prælium cõmuniter cõcepit, ubi tamen cum aliquandiu dubie pugnatum esset, tandem Hiero ab Appio deuictus est. Ccepit interim Appius agros usque Siracusanos deuastare, Messanamque rediit. Erat Pœnorum naualis Dux Hasdrubal, qui commisso prælio cum Appio, cessit Hasdrubal. Quumque diutius terra, marique tam in Sicilia, quam in Africa, Hispaniaque pugnatum esset Appio Claudio, Quinto Flauio, Marco Actilio Regulo, Catuloque consulibus per annos viginti quatuor, quum Carthagenenses incommodo graui, ac inopia laborarent, pacem a Catulo poposcerunt, qui nec pacem repulit, sed pluribus adiectis conditionibus pacem ad Senatum remisit, qui quidem Senatus missis in Siciliam decem legatis adiectis nonnullis, etiam

alij legibus pacem Carthagenensibus concesserunt, quæ per annos triginta septem perstitit. Durauit autem primum punicum bellum, & pax sequuta vsque ad secundum punicum bellum per annos quadraginta duo, quatuor scilicet, ac viginti sub bello, reliquos vero sub pace. Et quoniam in Marci Aetuli Reguli incidimus mentionem, cuius extat maxima laus de fide seruata, ipsius obitum interfereamus. Marcus igitur Regulus, quum in ipso primo punico bello Consul, & Imperator factus obseta Carthagine rupto exercitu captus esset a Carthagenensibus, Romanam remissus est, pro commutandis captiuis iuramento præstito, vt cōfecto, vel infecto negotio rediret Carthaginem. Quumq; idem Regulus Romanam venisset, consedissetq; in Senatu, legationemq; de commutandis captiuis exposuisset, ac a Senatu tibi remissum esset, in quam ipse sententiam declinaret, censuit captiuos non commutandos. Quum a cognatis maxime vrgeretur, ne rediret in Carthaginem, post positum mortis periculum iusiurandum anteposuit omni morti. Qui quum applicuisset Carthaginem, innotuissetq; eius sententia Carthagenensium Senatui diuersis cruciatibus exulceratus est, atq; extinctus.

De diuisione Hispaniæ in pace primi punicæ belli, & morte Amilcharis.

INterea composita pace in Sicilia Pœni exercitum curarunt in Carthaginem traducere, qui quum datis pluribus interuallis copias traduxissent, quia militibus grandis pecunia debebatur propter exhaustum Carthaginis grarium, Carthagenensium exercitus ad oppidum Tunes deductus est, quod miliaribus distat vndecim a Carthagine. Milites urbem Carthaginem infestare cœperunt, & diu Carthagenenses cum proprio exercitu de vita, & sanguine certauerunt. Romani vero retractis copijs a Sicilia, neq; eas otiosas voluerunt, cœperunt enim Macedonicum, & Gallicum bellum agere. Interim turbatis rebus in Africa, bellum adhuc in Hispanijs agebatur per Amilcharem Hannibalis patrem aduersus Romanos. Post inchoatum igitur in Sicilia bellum, plurimæ Hispaniæ vrbes, & populi, qui Carthagenensibus obtemperabant, defecerunt ad Romanos, missis itaq; a Romanis auxilijs ad eos iuandos contra Amilcharē, qui eos bello impetebat, interim moritur Amilchar, quo mortuo Hasdrubal ipsius Amilcharis gener Carthagenensium ducatum administrabat.

Nec prætereundum est, quod refert Titus Liuius libro vigesimo primo tertiæ Decadis, quod Hannibal, quum esset annorū nouem, patre Amilchare sacrificante apud Carthaginem, quum copias in Hispaniam traducturus esset, ad aras iurauit se Romanorum inimicum, atque quandiu ætas perstaret, arma contra Romanos sumere. Amilchare mortuo, qui dum fortunam sequeretur, incautus in insidias deductus occisus est, pax in Hispania firmata est, anno ab vrbe condita quingentesimo decimo septimo, quo tempore Onyas sacerdotiū Hierosolymis administrauit, de quo in secundo Machabeorum libro habetur historia. Cuius pacis cōditiones fuere, vt ea pars, que citra Iberum fluuium est, & Pyrenæum respicit, Romanis cederet. Alia vero pars, que vltra est, & in Herculeum fretum contendit Carthagenensibus deberetur. Saguntum vero nobilissima Hispaniæ vrbs, que hodie Muriuetus appellatur, quum vltra Iberum esset, & ad Pœnorum partem consisteret, post longa certamina libertate donata est, quum facile diuidi non posset, nec propter eius magnitudinem, splendoreq; in portionem distribui. Hac itaq; conditione, adiectioneq; pax inter Romanos, Car-

thaginensescq; iterum in Hispania confirmata est, vt refert Titus Liuius, agentibus pro Romanis Luctacio Consule, & pro Carthaginensibus Hasdrubale Amilcharis genero, anno ab vrbe condita quingentesimo decimo septimo. Hoc itaq; pactum paci adiectum esse dicitur, vt media inter partes libera maneret ciuitas, vt placet Tito Liuió, & Lucio Floro. Mortem autem Amilcharis Iustinus libro vltimo agens de rebus in Hispania gestis describit per hæc verba. Postea quoq; hortantibus primæ expeditionis auspicijs Amilcharem Imperatorem cum maiore manu ad occupandã prouinciam misere, qui magnis rebus gestis dum fortunam inconsultus sequitur in insidias deductus occiditur, in cuius locum gener ipsius Hasdrubal mittitur, qui & ipse a seruo cuiusdam Hispani vlciscente domini iniustam necem interfectus est. Post obitum autem Amilcharis remansit in Hispania Pcenorum Imperator Hasdrubal, qui primus omnium nouam instruxit Carthaginem in Hispania.

De violato fœdere pacis, & obsidione Sagunti.

Pace itaq; firmata post annos quindecim, quib' prima pax inter Romanos, Carthaginensescq; in Sicilia composita est auctoribus Luctatio Consule, ac Imperatore Romano, & Carthaginensiu Duce Hasdrubale Amilcharis genero, durauitq; per annos tres & viginti, vel vt placet Tito Liuió, & Lucio Floro per annos decē & octo, postquam in Hispania confecta, firmataq; est. Interim magnæ hinc inde struuntur vrbes. Agebantur interea pace composita in magnæ Carthaginis vrbe ciuiles contentiones in Senatu. Senatus hinc inde diuisus videbatur, quidam Amilchari, cui cognomen Barcha erat, eiusq; genti, ac soboli, qui magni in vrbe Principes habebantur, fauebant; & ex cuius nomine Barchina factio appellata est, quidam vero Hannoni alteri vrbis Principi. Interim ciuilibus altercationibus sic se agentibus adoleuit Hannibal. Quumq; inuirum euasisset, agitur in Senatu, vt Hannibal Amilcharis filius concessis copijs in Hispaniam militaturus accedat, partes Hannonis contradicere conantur, tamen obtinet Hannibal, vt sub Hasdrubale cognato militet. Quumq; concessis copijs in Hispaniam transfretasset, triennio sub Hasdrubale cognato Imperatore militauit. Interim moritur Hasdrubal, & Hannibal Amilcharis filius Imperator creatur. Quumq; ætati, adolescentisq; ardori successisset imperium, Hannibal in Romanos insultare parat, Vacceosque aggreditur, quæ ea gens est, quæ ad Asturicas, Burgiumq; contendit, in quibus Romani vrbes ex pacis conditione tenebãt. Inde Carpentanos pariter insultauit. Carpentana enim ea gens, vt diximus, & prouincia est, quæ Cæsaraugustam, Oscham, Tirassonam, Caucham, Calagurimq; continet. His igitur prouincijs debellatis, quũ cætera omnia, quæ ultra Iberũ erant, Carthaginensium imperio subegisset, Saguntum obsidere cepit. Quo intellecto Saguntini legatos mittunt in vrbem petentes auxilia dari, amicitiam, & fœdus Romani populi allegantes, res huiusmodi diu dubie agitur, in Senatu quidam auxilia dari dicebant, illis obstabat otium, ciuitas inconsulta, res diuersa, hinc inde prælia, Macedonicum videlicet, & Gallicum agitata. Vicerunt, qui dixerunt legatos destinandos ad Hannibalem, Carthaginemq; requirendosq; fore, vt pacem, & fœdera obseruarent, Saguntum in pace dimitterent, ac illata damna reparent. Mittuntur ad hoc legati Publius Valerius Flaccus, & Quiutus Fabius Pamphilius. Hannibal vero acriter Saguntum diuersis ingenijs expugnabat. Centum & quinquaginta hominũ mil-

lia Hannibali parebant in ea obsidione. Quumq; supradicti Romanorū legati iam Sagunti littora nauibus, seu triremibus attigissent, ab Hannibale recepti non sunt, a quo responsum habuerunt, non opus esse verbis, legationibusq; homini in tanta rerū turbatione agēti. His itaq; auditis legati Romani Carthaginē contendunt. Exponitur legatio Romanorum in Senatu Carthaginensium. Hanno, & ij, qui partibus Hannibalis aduersabantur, Romanorum partes suscipiunt, Hanno quū in deliberationem Senatus res veniret, orationem habet ad Senatum, dicens se hæc omnia vrbs incommoda prædixisse, quum de Hannibale cum copijs in Hispaniam transmittendis disceptaretur. Hannibal vero suæ factionis viros per litteras sollicitat, ne legati Romanorum aliquid a Senatu obtineant. Interea octauo mense, quo Sagunti ciuitas ab Hannibale obsessa est, capitur: fit magna in vrbe cædes, & hominum interitus, vrbisq; magna vastatio. De situ autem huius vrbs alij ignorantia rerum antiquarum dixerunt esse Segontiam, alij Medinam cæli, quos vtrosq; plurimum a veritate distare certū est, quoniā Claudius Ptolemæus libro secundo suę cosmographię eam propinquam Valentiaë dicit. Titus vero Lilius secunda Decade in principio refert illam vno, vel duobus milliaribus a mari distare, quod nemini ex ipsis vrbibus pertinere posset, concordat etiam eorum assertio cum Romanis annalibus, quoniam in pace primi punici belli fines Romanorum, Carthaginensiumq; Iber amnis erat, atq; quum Sagunti vrbs vicina esset Ibero, & propter illius opulentiam in maximā concertationem venissent, nec de ea valerent faciliter cōcordari, libertati relicta est. Ex quo satis patet fuisse vicinā Ibero, quod neq; Segontiaë, neq; Medinaë cæli patet aliquatenus conuenire. De situ vero Sagunti Strabo libro tertio meminit per hæc verba. Hispaniaë adiacent insulae, duæ quidem Pythuisæ, duæ vero Gymnasiaë, quæ Baleares appellantur, quibus inter Tarraconis, & Sutronis, maritimam esse situs contingit, super has conditum est Saguntum.

INCIPIT LIBER Q VINT TVS DE SECVNDO BELLO PVNICO,

& exercitu Romanorum aduersus Hannibalem.

A P T A igitur Sagunto vrbe, legati Romani Romam redeunt, exponētes omnia hostilia fore. Magnus & terror, & ira fit vrbi. Populus Sagūto compatitur, quod perierit vrbs amica populi Romani, nec iuuare potuerunt, dolet populus non præstitisse auxilia. Interim metus fit vndiq; populo formidatur callidi adolescentis Hannibalis ferocitas, animusq; exercitatus animus Macedonum, Gallorumq; quibus bellum intulerant, & non quidem bellum, sed turbationem, quum bellum cum solis Pœnis gessissent. Inter hæc decernitur bellum aduersus Carthaginem. Creantur Consules ad id bellum gerendum, Imperatoresq; cōstituunt Publius Cornelius Scipio, & T. Sempronius: ex ærario pecunia ministrat ad parandum exercitū, componitur classis, viri equestris, & pedestris generis conducuntur, qui apti ad bellum comperi potuerunt. Interea Hannibal con-

syderans, quod ipse causa huius belli fuerat, non decretum Carthaginensium Senatus, quum milites in nouam Carthaginem reduxisset partitis spolijs, militibusq; ex victoria iucundatis, munitis Hispaniæ urbibus in Italiam venire parat, Hispaniæ igitur præfecit Hasdrubalem fratrem suum. Igitur Hannibal occupata reliqua Hispania Pyreneum transire satagit. De cuius vero itinere auctores dissentiunt, quoniam dixerunt aliqui Hannibalem superatis Ilergetibus, qui Nauarrenses hodie dicunt, suntq; coniuncti Pyrenæo, per Rucissum vallem trāsisse in Vasconiam, Titus vero Lilius, cui magis stādum est, refert Hannibalem per Emporitani agrum transiisse Pyrenæum, dicit enim in secunda Decade, transacto Pyrenæo Hannibalem ad oppidum Illiberū secus Ruciffonē concessisse, & quinto mense a capta Sagunto Italiam aggressus est. Interim audito aduentu Hannibalis Romani ad Gallos legatos mittunt ad reconciliandos eorum animos, utq; Hannibali transitum prohiberent. Aspernuntur a Gallis legati Romanorum asserentibus, Romanos de Gallis non bene meritos esse, neq; Carthaginenses male meritos, ut transitum prohiberent. Hannibal ergo superato Pyrenæo Vasconiam, Auxiumq; quæ ad dorsum Pyrenæi situm habent, occupat, inde ad Alpes per medias Gallias peruenit, quæ Alpes Galliam ab Italia seiungunt. Quumq; igne, acetoq; rupiū aspera itinere obstantia fregisset, in Italiam traiecit exercitum. Titus vero Sempronius in Siciliam properat cum exercitu nauali, & Publius Scipio alter Consul obuiam Hannibali cum exercitu terrestri mittitur. Qui cum audisset Hannibalem iam Alpes superasse, is apud Ticinum amnem Italiæ confedit, qui cum furore valido amnem Ticinum pertransisset, occurrit ei Publius Scipio Consul ex insperato, grauis pugna committitur, & satis æqua lance pugnatum est. Publius vero Consul multa dubitans intra Padum apud Placentiam se recepit.

Hannibal vero mox sequutus Consulem Emporium oppidum vicinum Placentiæ inexpugnatum deleuit, cuius habitatores, & qui euadere potuerunt, ad Maritimam Liguriæ fugientes ab altero Consule, qui in Hispaniam cum exercitu mittebatur, recepti sunt: interim Gneus Scipio Publij Scipionis frater in Hispaniam mittitur nauali exercitu præparato, qui primū in Emporiam urbem nostræ diocesis exercitū duxit.

Gnei Scipionis aduentus in Hispaniam, Emporiumq; urbem.

Igitur quum Gneus Scipio Emporium venisset, fama ingēs per Hispaniam volat, Consulem Scipionem aduenisse. Erat enim ea ciuitas non longe a Pyrenæo monte. Dimisso itaque exercitu apud Emporium discurret partim pro renouando, partim pro instruendo exercitu. Magnus clæmentiae Scipionis rumor non solum per maritimam, sed etiā per plana, & montana aspergitur, fit inter eos non solum pax, sed foederatio, multi ex prouincia in Romanorum auxilia ascribuntur.

Erant apud eam regionem Duces duo Carthaginensium Hanno scilicet, & Hasdrubal, quos magna militum manu Hannibal ab Hispania recedens in prouinciæ præsidium reliquerat. Hanno itaq; alter ex Ducibus apud Tarraconam agens, de Consulibus aduentu factus certior, castra mouit aduersus Romanorum Consulem. Gneus vero Consul animaduertens necessario cum Hannone, & etiam Hasdrubalem properare, ut trans Iberum cum Consule certamen iniret, potius cum altero certandum decreuit. Quumq; Hanno prope Romanum exercitum castra mouisset, inde instrata acie in prælium venit. Grauis hinc inde prælium committitur. Contigit autem hoc certamen

hoc certamen, vt ex veterum scripturis colligitur apud urbem, quæ quondam vetus Carthago dicebatur, vbi nunc Pœnetensium prouincia dicitur, ad eum locum, vbi nunc Villa franca Pœnetensium sita est, vbi secundum Claudium Ptolemæum vetus erat Hispaniæ Carthago, sicuti supra differuimus. Igitur commissio prælio inter vtriusque copias, vicit Consul, & captus est Hanno Dux exercitus, sex milia Carthaginensium cæsa sunt, duo millia capta cum castrorum præsidio. Deinde expugnatur urbs, quæ facile victa cæso, & capto præsidio in vindictam Sagunti, & iniuriam nominis Carthaginiensis demolita est, cuius incolæ per prouinciã dispersi, promissa immunitate volentibus eam inhabitare, Villam francã ipsidem in moenibus construxerunt, vt superius diximus, & sic postea semper vsque adhæc tempora nominata est cognomine adiecto Pœnetensium, quia primo Pœni, id est, Carthaginenses in ea habitassent. Igitur capto Pœnorum duce, superataque urbe Romani milites multa supellectile ditati sunt, quoniam omnis Pœnorum supellex, eorumque præcipue, qui cum Hannibale ex Hispania recesserunt, ne honusti incederent, in ea urbe dimissa a Romanis militibus intercepta est. Hasdrubal vero nouorum hostium aduentum præsentiens cum mille equitibus, ac octo millibus peditum transacto flumine Ibero in occursum consulis properat, sed audito castrorum suæ gentis anfractu, non ultra ire ausus est. Sed Tarraconam versus, vbi Scipio classem habebat, quum Romanorum milites per agros baccharentur, multos ex Romano exercitu interfecit, & reliquam partem exercitus ad naues fugere compulit. His sic actis consul Scipio præsidio Tarraconæ dimisso, classem Emporiũ redire iussit. Hasdrubal vero consulẽ timens in vltiorẽ Iberi partẽ ad mare se recepit.

De Tarracona urbe, & alijs urbibus a Romanis in Hispania conditis.

T quoniam in Tarraconæ incidimus mentionem, à quibus Tarracon originem habuerit videndum est. Strabo enim declarans in tertio libro conditores urbium Hispaniæ adiecit, Tarraconam Scipiones construxerunt, ideo caput est Tarraconensis prouinciæ. Idem pene dicit Plinius de Naturali historia libro tertio, dicens. Tarracon Scipionum opus, sicut Carthago Pœnorum. quod tamẽ non existimo verum, quoad illius foundationẽ, sed quoad illius instaurationem, vel ampliationem, vt sæpius ex antiquis scriptoribus factitatum constat. Refert enim Varro Cecropes construxisse Athenas, sed veraci historia Athis Rex primis illam construxit, a quo Athenæ nomen urbi est, & atticæ prouinciæ, vt meminit Iustinus in suo Epitoma te. Et ideo puto eiusdem urbis primam constructionem ad Græcos, & Herculem pertinere, sequentibus rationibus. Prima est, quoniã nequaquam verissimile est, vt Scipiones, si illã ab initio fundassent, Græcum illi nomen imponderent, quum essent Latini, quod euidenter ostendit Isidorus existimans illã ad ipsos Scipiones pertinere: propterea Tarraconã nominat, facitque eam primæ declinationis in. xv. etymologiarũ lib. Sed antiqui omnes non quasi Latinã habens originẽ Tarraconã dicunt, sed Tarraconem, quasi plane Græcũ sit, tertie declinationis faciunt, inter quos est Claudius Ptolemæus Aegyptius libro secundo suæ Cosmographiæ. Et Plinius de Naturali historia libro tertio, & pene omnes antiquiores. Secunda ratio est, quoniam constat ex Romanis annalibus Gneum Scipionem, qui primus cum Romano exercitu ex omnibus Scipionibus intrauit Hispaniam, in primo suo aduentu comperisse Han-

nonem Pœnorum Ducem considerare apud Tarraconam, ipsoq; Hannone deuictio statim paruit Scipioni, ex quo clare constat antiquiorem illi esse originem a Græcis profectam, & quanquam autentice non legerim, tamen vaticinari licet eius exordium ad Herculem, Græcosq; pertinere, quod sequenti ratione firmatur, quoniam quum idem Hercules diuersis populis, quos ex Tirijs, & Phœnicibus, cæterisq; regionibus secum adduxerat, concesserit sedes, vrbesq; construxerit, atq; ex nomine gentis eas appellauerit, non videtur a vero distare, quod Aconitis, quos secum adduxerat, Tarraconenses agros concesserit, & terram Acon appellauerit. Acon enim vrbs est in Phœnicia non longe distans a Tiro, & Sidone. Cuius Tiri, & Sidonis incolæ cum Hercule militantes Gades instruxerunt, vt refert Iustinus. Sic enim ab ipsis Aconitis terra Acon appellata dici potest. Eam tamen præfati Scipiones Gneus, & Publius Cornelius fratres auxerunt, ac dilatarunt, validissimæq; muro cinxerunt, & Metropolim totius citerioris Hispaniæ effecerunt. Ex quo non est dubium, quod potuit dici Scipionum opus, sicut Carthago Pœnorum. Ad Romanos igitur pertinet Corduba Batia, quæ a Marco Marcello condita est, vt placet Straboni libro tertio. Item & Emerita a Iulio Cæsare condita ex veteranis militibus, quos emeritos appellabat, & ab ipsis Emeritis, emeritam appellauit. Itidem & Hispalum quoniam licet illius prima constructio ad Herculem pertineat, illius tamen instauratio, & amplificatio ad Caium Iulium Cæsarem pertinet, ipseq; Iuliam Romuleam appellauit, illiusq; denominationem vulgari idiomate vsq; in hodiernum retinet, vt ab ipso Iulio Cæsare Ciuitas Iulia appelletur. Inde etiam Pampilona, quæ a Pompeio condita est, dum non longe ab ea pugnasset cum Sertorio, & dicta fuit Pompeiopolis, scilicet, ciuitas Pompeij, vt voluit Strabo libro tertio de situ orbis. Brutus insuper cognominatus est Gallecus, qui quum obtenta Gallecia diutius cum Lusitanis pugnasset, illosq; vicisset, Toletum vrbem ex natura loci munitissimam in præsidium Lusitanorum construxit. Quæ quum ab initio parua fuisset vrbs, Gothorum tempore tanta effecta est, vt in Metropolim creata sit suppressa Metropoli Cartaginensi, sub qua erat, vt ex libro Conciliorum constat. Ad Romanos etiam pertinet Cæsaraugusta Salduba per antea dicta, vt Plinio placet, ab Augusto Cæsare condita. Pertinet insuper ad Romanos Villa Franca Pœnorum, Sardoniumq; oppidum, & Iulium in Ceretanis, quæ omnia non a Romanis prius fundata, sed vel ampliata, vel instaurata fuisse constat.

De gente Nauarrorum, & vrbe Atanagro, quæ hodie
Pampilona dicitur.

Cipio vero capta Tarracona, ibiq; dimisso præsidio, classe Emporium remissa Illygetem gentem opprimere decreuit. Interim profectus Atanagrum vrbem, quam hodie Pampilonam dicunt, obsidet, quæ caput illius gentis habebatur, dicta est autem Pampilona a Pompeio, vt supra diximus, positæq; obsidione, & infesto exercitu post dies paucos obsidibus imperatis Illygetes etiam pecunia multatos in ius, deditionemq; recepit. Inde in Austranos procedens Tutelam vrbem ad oras Iberi perueniens obsedit. Quumq; Lacerani, qui & Cæsaraugustani, vicinique ferrent auxilia, nocte non longe ab vrbe, quum intrare velent, exceptis insidijs eorum cæsa sunt duodecim millia, reliquos vero pene o-

pene omnes exutos, per agros diffugere compulerunt. Vrbi tunc maximo adiutorio erat nix iniqua, infestaque oppugnantibus, quae, quum hyems esset, per. xxx. dies, quibus durauit obsidio, pedes alta quatuor extitit. Deinde quum Annisitus Princeps eorum ad Hasdrubalem confugisset oblatis de vrbe, xx. talentis argenti, obsides Tarraconam deducuntur. Hac in hyeme gesta sunt anno ab vrbe condita quingentesimo vicesimo octauo. Sequenti vero aestate dum Hannibal duro bello Romanos in Italia quateret, in Hispania terra, marique pugnatum est. Hasdrubal. xxx. habebat naues, siue triremes sibi ab Hannibale dimissas. His autem. xxx. decem adiunxit, quas. xl. Amilchoni commisit, atque cum illis Carthaginem profectus exercitum ad maris littora ducebat, paratus pugnare terra, marique ad quancunque partem hostis occurrisset. Gneus Scipio primum terra hostem aggredi statuerat, sed tamen intellecto cum nouis hostibus consultius esse, mari pugnandum statuit, parataque classe quinque & tringinta triremium hostem sequi parat, qui delectis militibus ex omnibus copijs suis triremem conscendit. Primaque statione deno milliario ab hostio Iberi fluminis classem duxit, auditoque classem hostium ad Iberi ostia stare, duae Massiliensium speculatoriae triremes a Consule missae sunt, quae retulerunt Carthaginensium classem ad fluminis Iberi ostia esse, castraque in ripa posita. Vnde visum est, ut incautos, improuidosque magno clamore, simul & terrore aggredere, atque sublatis anchoris ad hostem vadit. Multas ea Hispaniae pars altas turres habet, quibus & speculas, & propugnacula aduersus latrones, maximeque pyratas, habent. Ex quibus primunt conspectis Romanorum nauibus signum dederunt Hasdrubali, ortusque tumultus maximus est, prius in terra, quam in mari nondum villo pulsu Romanorum, aut alio nautico strepitu audito, quum nihil minus eo die quam praelium expectarent. Conscenderunt igitur quam raptissime naues, atque arma capere iussit Hasdrubal, castrorum milites potius fugae locum dabant, quam in praelium properabant, Carthaginensium adeo omnia prepropere gerebantur, & perturbatione nautica prohibebantur, ut tentata sit potius, quam inita pugna. Iam satis in lato pelago Carthaginenses terram contingere conati in littus triremes ire coegerunt, sicque alij vago, alij licco littore excepti, partim armati, & partim inermes ad instructam per littus aciem suorum confugere conabantur. Duae tamen fuere naues Carthaginensium, quae primo congressu captae sunt, & submersae quatuor. Romani vero quanquam terra hostium erat, armatamque aciem paratam in littore cernebant, insecuti trepidam classem hostium praeter eas triremes, quae proris in terram collisis, aut carinas vadis fixerant, puppes in altum extraxere, atque ex. xxxv. xx. ceperunt, indeque parta victoria Consul Romanus Carthaginem profectus est, atque omnem agrum circunquaque depopulati caetera vrbi, muroque coniuncta incenderunt. Inde grandis, ac maxima praeda ditati, Consul cum classe Uticam peruenit, quae vrbs non multum a Carthagine distat in littore, quod ad fretum Herculeum pertinet. Ibi que sublatis ijs, quae Hasdrubal ad nautica officia parauerat, caeteris vero incensis, deinde Ebusum insulam, quae hodie Iuiza dicitur, nauigauit, ibique oppugnata vrbe, quae caput est insulae, quum eam expugnare non valuissent, biduo ibi commorati cum summo labore, speque frustrati se in agri depopulationem verterunt, direptisque, ac incensis pluribus vicis, multaque parta praeda quam in naues se recepissent, ex Balearibus insulis, quae hodie Maiorica, & Minorica nuncupantur, legati ad Scipionem perueniunt pacem petentes. Interim flexa retro classe multorum populorum, tam ceterioris, quam vltioris Hispaniae ad Scipionem legationes missae sunt, qui vere dominio im-

perioq; Romanorum sese dederunt obsidibus datis. Fuerunt autem populi Hispanie, qui ea statione ad Romanum venerunt Imperium, amplius quam centum & viginti millia. Consul vero Romano exercitu satis fidens exercitum vsq; ad Castulonem, seu illius saltus perduxit. Fuit enim Castulo vrbs amica satis populi Romani, quæ in principio vltioris Hispanie, seu Castellæ sita erat in capite Bætis fluminis, a qua Castellæ Rex, vt diximus, nomen & arma habet. Interea Hasdrubal exercitum in Lusitaniam duxit, ac propius Oceanum confedere fecit, sperans reliquum æstatis ibi tranquille transigere. Interim, sicut Hispanis mos est noua expetere, Mandonius quidam nobilis ex Iltergetarū gente, quæ, vt diximus, hodie Nauarrensis dicitur, quum intellexisset Romanum Consulem a saltu Castulonis ad maritimam oram duxisse partem Romanorum sociorum, quæ pacata erat, & pacifica, eos inuasit. Cōtra quem, quum a Scipione missi fuissent tria millia Romani exercitus cum expeditis auxilijs leui certamine deuictus est Mandonius, ipsoq; ac omnibus suis oculis tumultus sedatus est. Huius autem tumultus causa fuit, vt Hasdrubal, qui ad Oceanum sedebat, in socios Romanorum castra punica ad Hibernica littora retraheret. Cuius aduentus alio vertit bellum, quoniam Celtiberorum Princeps, qui Romanis datis obsidibus se dederat, accepto nuncio a Scipione arma capit, qui nouæ Carthaginis provinciam valido exercitu inuadit, tria oppida expugnat, & cum ipso Hasdrubale bis pugnantes, & quidem egregie, tria millia hominum occiderunt, quatuor millia etiam vi ceperunt cum multis militaribus signis.

Quomodo Publius Scipio Gnei frater Consul, & Imperator in Hispaniam venit, & fratri coniungitur.

SVPRA scriptis rebus sic se agentibus Publius Scipio iam Consul, Imperator constituitur, prorogatoq; consulatu in Hispaniam venit missus a Senatu triginta secum adductis nauibus, & octo millibus militum, magnoq; comœatu rerum. Ea enim classis procul visa a socijs in Hispania militantibus magna cum lætitia ciuium, sociorumq; recepta est in portu Tarraconæ, ibiq; in terram expositis militibus profectus Publius Scipio fratri coniungitur, quorum ab inde communi consilio bellum gereretur. Occupatis igitur Carthaginensibus Celtiberico bello, transacto Ibero, ac nullo penitus viso hoste Saguntum pergunt, eoq; ibi traditos ab Hannibale omnes Hispaniæ obsides fama erat, modicoq; in arce præsidio custodiri. Erat autem apud Saguntum Bostar Carthaginensium Dux, qui quum intellexisset Scipiones aduersus Saguntum castra mouere, ipse secus Saguntum castra posuit, medius inter Saguntum, quod, vt diximus, Muriuetus hodie appellatur, & littora maris, ne classis Romanorum veniens posset urbem inuadere.

Erat & insuper Dux quidam Carthaginensium alias Pœnis fidus natione Hispanus Abelox nomine, qui calido potius, quam fidei consilio Bostarem aggredietur, dicens se durum arbitrari, statuiq; Carthaginensium, nec modicum periculum, si vltius apud eum sit violenta obsidum detentio, consultiusque putare se Pœnis, si obsides gratia Carthaginensium patribus remitterentur, qui, cum viri maiores urbium forent, fortius benevolentia aduersus Romanos dimicarent. Quumq; hoc satis Bostare placuisset, eum huiusmodi genere ministrum fecit. Præsciuerat enim

Abelox, Scipiones Saguntum versus venisse, quibus per quendam transfugam innotuit, se ad maxima quæcque, acceptissimaque Romanis paratum esse. Qui quum obsides a custodibus accepisset mandato a Bostare dato, ut eos genitoribus, atque propinquis redderet, ipse data notitia Romanis in eorum manus se finxit incidisse. Unde, quod facere Bostar, Carthagenensesque de Hispanis obsidibus statuerant, fecere Romani, qui magnam inde populorum Hispaniæ captauerunt benevolentiam. Redditis enim filiis patribus, atque propinquis Romanorum nomen, quod perantea ferum, crudeleque credebatur, clæmens, ac liberale habitum est. Communis itaque omnium ciuitatum defectio secuta a Carthagenensibus fuisset, nisi hyems superuenisset, quæ Romanos, Carthagenensesque, ne in castra prodirent, detinuisset. Dum hæc igitur a Scipionibus in Hispania agerentur, Hannibal primo a Q. Fabio magistro militum victus est. Deinde Hannibal apud Cannas Apuliæ vicum Romanos usque ad finalem interitum vicit, adeo, ut si victoriam secutus fuisset, non dubium est quin Romanos penitus deleuisset, per ea tempora Pholonicus Philopater sextus Aegyptiorum Rex, qui annis decem & septem regnavit, annis ab orbe condito quatuor milibus nongentis octoginta decessit.

Quomodo duo Scipiones, alter terra, alter mari prælia ex concordia gesserunt.

INterea dum hæc sic in Italia agerentur, acriter bellum in Hispania gerebatur. Sed ad eam usque diem magis prospere pro Romanis, Publius Scipio, & Gneus frater communi concordia decernerunt, ut exercitibus partitis Gneus terra, Publius mari bella gererent. Hasdrubal Pœnorum Imperator neutri parti terra, marique satis fidens procul ab hostibus ducebat exercitum. Et quum sapius, ac sapius Carthagenensibus auxilia postulasset, tandem quatuor sibi a Carthagine missa sunt equitum millia, & pedites quantum sufficerent. Tunc Hasdrubal resecta spe propius castra mouit, classemque & ipse instrui, pararique iubet ad insulam, maritimamque oram tutandam. Nunquam enim ex illa ora Hasdrubal nautis, nauiumque prefectis fidem habuerat, qua ad Iberi oram turpiter pugnarunt, vel potius classem deseruerunt: illis tamen plurimum increpatis classem de integro instaurat, & motis aduersus hostem Romanum castris Calbul nobilem Tricenorum Ducem, qui se in castris valido exercitu detinebat, aggredi statuit. Præmissa igitur leui suorum comitiua, ut illum posset ad prælium concitare, partem etiam ad vehementius excitandum ad agrorum deuastationem laxauit. Tumultus interim oritur, & per agros fuga simul, & cædes fit. Quum interea Tricenorum Dux ad castra se recepisset magna trepidatione, hostem Pœnum aggredi statuit, nedum se, ab eo tueri. Quumque Hasdrubal eorum animos deprehendisset, copias in altum locum retrahere curauit, qui clausus flumine satis fortis erat, nec se etiam tutum confidens castra vallo muniuit. Iterum quum Hispani sapius Pœnos ad prælium incitassent, pari fortuna, ac pauore utrinque pugnatum est. Quum vero Hispanus vidisset Pœnos non posse ad bellum elicere: Aschuam urbem aggressus est, quam vi cepit, agrosque hostium deuastauit. Ea enim ciuitas Aschua apud fluuium Iberum sita hodie Alcho dicitur,

Literæ Carthagenensium ad Hasdrubalem, ut in Italiam transeat relicta Hispania.

Is igitur sic se habentibus a Carthagine ad Hasdrubalem littere dela-
 tae sunt, ut primo veris tempore exercitū in Italiam traduceret, quae
 res vulgata per Hispaniam omnium Hispanorum animos ad Ro-
 manos conuertit. Ita Hasdrubal statim literas Carthaginem mit-
 tit, dicens, & indicans quanto damno profectiois suae fama fuisset.
 His addebat, si a prouincia discederet, Romanorum Hispaniam fo-
 re, seque non habere praesidium, minusque Ducem, quem praeficere prouinciae posset,
 atque duos esse Romanorum Imperatores Scipiones Publium, & Gneum, quibus vix
 aequis viribus resistere posset. Itaque, si ullam Hispaniae curam haberet, orabat, ut succes-
 sorē sibi cum valido exercitu mitteret, cui omnia prospere eueniret, non tamen opus esse
 eum otiosum morari in prouincia. Hae littere quanquam primo aspectu Carthaginen-
 sium Senatus animos mouissent, tamē quia eis de Italia propior cura erat, nihil de Has-
 drubale, & copiis eius mutatum est. Amilcho successor Hasdrubali, & Imperator mis-
 sus est in Hispaniam valido cum exercitu, classeque instructa ad retinendam terram, mari-
 timamque oram tutandam, qui cum exercitum, classemque in Hispaniam traiecisset castris
 communitis, & vallo circumdatis, nauibusque subductis ipse cum quibusdam delectis mi-
 litibus festinanter, & quantum accelerare potuit, per dubios, infestisque populos ad Has-
 drubalem peruenit. Quumque decreta Senatus exposuisset, edoctus ab Hasdrubale,
 quemadmodum bellum in Hispania gerendum esset, retro in sua castra rediit, arbitratus
 nihil adeo quam celeritate opus esse, ne hostes eius reditum praesentirent. Hasdrubal igitur
 prius quam castra moueret, pecuniam omnibus Hispaniae populis imperat, non
 ignorans quemadmodum Hannibal ipsius frater transitum pecunia mercatorum comparaf-
 set, nec auxilia Gallica aliter quam conducta habuisse, inopemque tantum iter ingressum,
 vix ad alpes penetraturum esse. Pecuniis igitur raptim exactis ad Iberum flumen
 descendit. Vbi vero decreta Senatus, & Hasdrubalis iter Romanis innotuit, omni-
 bus omissis rebus ambo Duces iunctis copiis ire obuiam Hasdrubali coeperunt, ut
 ei obsisterent, rati, si Hannibali Hasdrubal in Italia iungeretur cum Hispano exercitu,
 finem Romano Imperio fore. His anxij curis exercitus ad Iberum ducunt, & trans-
 cto flumine quum diu consultassent, an delibarent castra castris coniungere, tan-
 dem urbem propinquam flumini, quae Hibera dicebatur, quam ex illius situ qui-
 dam Detursam arbitrantur, obsidere coeperunt. Quod ubi Hasdrubal intellexit, o-
 pem ferre urbi parat, quae paulo ante in amicitiam Pcenorum venerat, ita coepta ob-
 lidio a Romanis omissa est, & in ipsum Hasdrubalem verterunt bellum. Quumque
 quinque milliarium interuallo castra posuissent utrinque singulis diebus commissis hinc
 inde praелиis, tandem vno, eodemque die velut ex composito utrinque signum pugnae
 propositum est. Triplex eo die fuit Romana acies, peditum pars ante inter signa lo-
 cata, pars post signa, equites cornua cinxere, Hasdrubal vero mediam aciem Hispani-
 nis firmat, in cornibus, dextero Pcenos locat, leuo Afros, non longe utraque acies vi-
 ribus distabat, tum equitum, tum peditum numero, sed vincendi dispar Pcenis ani-
 mus. Romani quidem persuadebantur pro patria, pro re publica, pro reditu in Ita-
 liam pugnare, pro aduersa Pcenorum parte non ita pertinaces animi erant, quasi mallent
 in Hispania vinci, quam in Italia vincere. Primo igitur concursu cum solum pila coniecta es-
 sent, retulit pedem media acies inferentibus sese magno impetu Romanis, media Hispano-
 rum acies, quae cum Hasdrubale erat, terga vertit, & tantum in cornibus praelium
 committitur, hinc Pcenus, hinc aler urgent, & ancipiti praelio pugnant, iamque duo

prælia esse videbantur, quoniã submotis medijs ad alterutram partium pugnabatur. Iam Romana acies media Hasdrubalis acie submota satis virium habebat ad dimouenda Pœnorum cornua, quũ & numero, & viribus potiores hostibus forent. Hasdrubal vero ad vltimum euentum pugne monitus ex media cede solum cum paucis aufugit. Romani victo Hasdrubale Pœnorum castra cepere atq; diripuerunt. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Romanis adiunxit, Hasdrubaliq; non solum in Italiam traducendi exercitum, sed ne manendi quidem satis tuto loco in Hispania spem reliquerat. Quæ posteaquam litteris duorum Scipionum Romę nunciata sunt, non tam victoria, quam prohibito in Italiam Hasdrubali transitu lætabantur. Post priores igitur literas Publij, & Gnei Scipionum, aliæ sunt delatę literę eorundem ad Senatam, nunciantes quales, quantasq; res gessissent in Hispania prospere, sed primum stipendia, vestimentaq; & frumentum exercitui, & naualibus socijs deesse. Deinde postquam de publico ærario, & priuata pecunia a populo Romano prouisum fuit, conducta omnia magno animo fuerunt. Factum est hoc anno ab orbe cõdito quarto milleno nongentesimo octogesimo primo, & ab vrbe condita quingentesimo tricesimo secundo. Postea vreo anno secundo, quum duobus sequentibus annis penè nihil memoria dignũ egisset Hasdrubal, cum Magone fratre & Amilcharis filio urbem Ilyturgum obsidere ceperunt, quam urbem Medinam celi hodie vocitari arbitror. Hanc enim obsidionẽ Hasdrubal, Mago, & Amilcho fecerunt propter defectiõnem, quam a Carthagenensibus fecerant ad Romanos. Quum vero ea vrbs frumento maxime indigeret, duo Scipiones inter tria hostium castra maxima cum angustia com meatum frumenti afferentes ad urbem peruenerunt, cohortatiq; sunt ciues, vt eo animo, quo prius se defenderent, etiam moenia tutarentur. In eo autem transitu com meatus magnam suorum stragem, cedem ac ruinam passi sunt Romani. Quum vero Carthagenenses maxima eruptione in duos Scipiones irruissent, grauis pugna commissa est. Fuerunt enim eo die in Carthagenensium exercitu vltra sexaginta milia hominum. Romanorum vero sexdecim milia tantum. Eoq; die ex Carthagenensibus plures occisi sunt, quam essent Romani numero. Ceperunt & insuper eo die ex Carthagenensibus circiter tria milia equorum, & sexaginta signa militaria, quinque etiam elephantum mortui, atq; omnibus Carthagenensium castris in direptionem adductis Ilyturgum ab obsidione liberatum est. Hanc Ilyturgi obsidionem fecerunt Carthagenenses in odium vrbs, quę Castulo dicitur propinqua Ilyturgo, quę, quũ olim affectissima Pœnis esset, ab eis tamen defecerat ad Romanos, quoru præsidium a Scipionibus positum in Ilyturgo erat, longe maiora hoc anno in Hispania gesta sunt, quam in Italia. Inde Carthagenenses reparatis statim exercitibus, nouis deniq; auxilijs ab Africa traductis Burgiam urbem, quę Romanis sociata fuerat, Carthagenenses oppugnare ceperunt. Quam obsidionem veniens Gneus Scipio soluit, ad Mundam exinde urbem castra punica mota sunt. Est autem Munda vrbs, quam hodie Colymbriã appellamus, in qua denuo Sextus Pompeius cum Agrippa Cæsaris Duce pugnavit. Quum vero Romani intellexissent, ad Mundam urbem castra mouisse, statim se eo contulerunt, ibiq; collatis signis ad bellum ventum est, & per quatuor oras fere pugnatum est. Vincentibus Romanis signum in exercitu datum est, quod Publius Scipio tragula in femore vulneratus esset, pavor ceperat milites, ne vulnus mortiferum esset, nisi casus vulneris Scipionis occurrisset, castra punica eo die capta fuissent, in hocq; prælio dicuntur occisa ex Carthagenensibus duodecim milia, & capta

tria millia. Interim Pœni ad Aurigem urbem recesserunt, quos, vt terribos, non deseruit sequi Scipio, quoniã lecticula aduectus iterum cū Pœnis prælium cœpit, atq; in hac secunda pugna circiter sex hominum millia fuere cœsa, & mille quingenti capti.

His igitur peractis Hasdrubal Magonem fratrem pro reparandis exercitibus ad conquisitionem militum misit, qui quidẽ breui exercitum repleuit militibus, animosq; ad instaurandũ denuo certamen excitauit. Deniq; cõserto prælio eodẽ euentu, fortunaq; pugnarũt. In eo enim plusquam octo millia Carthaginensũ cœsa sunt, elephanti octo capti, tres occisi sunt. Rebus igitur Romanorum sic se prospere in Hispania habentibus, verecundia cepit Romanos Saguntum urbem, quæ causa belli fuerat, non obsidere, quæ per multos iam annos in hostium potestate fuerat, itaque ad illud exercitus duxerunt, quod modica vi expulso præsidio obtinuerunt, indeq; Turditanos, qui Saguntinis parauerant bellũ, vendiderũt, illorumq; urbem precio inde recepto. Turditani ea gens Hispaniæ est secundum Claudium Ptolæmeum, quæ a flumine Bæti est, & vrbe Hispalĩ vsq; ad flumen Anam, quod hodie vulgo dicitur Godiana, ibi enim vrbs erat a nomine prouinciæ dicta, quæ ob istam ipsius vrbs hominũ venditionem deleta dicitur, & prouinciã manet. Apud eãdem enim urbem, & prouinciã Hannibal quum primo a Carthaginensibus Dux exercitus creatus est, dicitur exercitum instruxisse, vt Saguntũ urbem populi Romani amicissimam oppugnaret. Hæc enim gesta sunt, anno ab orbe condito quarto milleno nongentesimo octogesimo quarto, & ab vrbe condita quingentesimo tricesimo sexto.

De morte duorum Scipionum in Hispania Publĩ videlicet, & Gnei.

Equentibus igitur duobus post annis, videlicet anno ab orbe condito quarto milleno nongentesimo octogesimo sexto, & ab vrbe condita quingentesimo tricesimo octauo, quum in ætatem tenderent transactis hyemalibus turbinib⁹ ambo Romani Imperatores Publius, & Gneus Scipiones duos exercitus cõiunxerunt cõsulte, & decreto cõsilio, vt Hasdrubalẽ, quem censebant in Italiam transiturum, totis viribus impedirent. Ad hoc credebãt satis virium, quũ ad eorum exercitum, & potentias accessissent viginti millia Celtiberorũ, qui transacta hyeme ad arma fuerant cõcitati. Tres enim fuerunt Carthaginensũ exercitus, Duces vero duo Hasdrubales, quorũ alter maximus erat Pœnorũ Dux in Hispania Amilcharis filius, & frater Hannibalis, alter vero Hasdrubal Gisconis filius, & Mago etiã Amilcharis filius. Hi etiam omnes tres exercitus iungere statuerunt. Hasdrubal Gisconis filius ambos exercitus iam simul iunctos habebat, distabantq; dierum quinque itinere ab Romanis, propior ipsis Romanis erat Hasdrubal Amilcharis filius magnus Hispaniæ Imperator, qui exercitũ ad urbẽ Astorgum habebat. Eam igitur urbẽ Imperatores Romani maxime obtinere cupiebãt, & Hasdrubalis Amilcharis filij exercitum delere, rati, si illum frangere possent, facile alterum Hasdrubalem, & Magonem per deuia, & saltus fugere compulsuros. Itaq; decreuerant copias in duos exercitus diuidere, vt scilicet Publius Scipio duas Romani exercitus partes assumeret dimicaturus cū Magone, & Hasdrubale Gisconis filio. Gneus vero Scipio cū reliqua tertia parte adiunctis Celtiberis bellum aduersus Hasdrubalẽ Amilcharis filiũ assumeret. Sic igitur rebus cõpositis Gneus cū fratre Publio adiunctis Celtiberis pariter omnes cum duobus exercitibus aduersus

hostes itinere arrepto ad Astorgium urbem castra posuerunt ex opposito Hasdrubalis eos diuidente vrbe, quibus castris firmatis Publius ad decretos hostes progressus est cum duabus exercitus partibus Gneo ibi cum Celtiberis remanente. Hasdrubal vero quum conspexisset imminutum exercitum Romanorum ex discessu Publij, solumque vim exercitus Gnei Scipionis consistere in Celtiberis, quorum Duces ex diuturno bello, atque consuetudine linguae cognitos habebat, quum totum exercitum plenum Hispanis haberet. Per multiplicata igitur, & occulta colloquia tractare coepit, ut Celtiberi, illorumque principes ad patriam decederent, atque copias inde abducerent magna mercede eis promissa: illis vero tum illectis premio, tum ob dubium euentum futuri belli, spe etiam remeandi ad propria, suosque visendi, non atrox iniuria videbatur, quod non vertendi belli opus videbatur, sed abstinendi ad tempus. Haec res Celtiberis haud dubia facta est propter Romanorum metum, quum adeo pauci Romani essent in exercitu, ut Celtiberis resistere non valerent. Ex qua re hactenus Romanis restat pro uerbiu[m], ut nunquam adeo debeant in exteris fidere, quin in suis fiant etiam potiores. Signa itaque mouentibus Celtiberis, mirantibusque, instantibus, rogantibus, ac contradicentibus Romanis, ut remanerent, nullam aliam causam allegarunt, nisi se domestico bello reuocari. Quum vero Gneus Scipio vidisset, nec hortatu, nec vi posse Celtiberos compellere, ut remanerent, cum anxietate cogitans quid inde acturus esset, quum nec ibi tutus esse posset, nec etiam fratri ob distantiam se coniungere, nullum aliud consultius in promptu visum est remedium, quam retro paululum exercitum ducere. Nec minor anxietas, terrorque fratrem premebat, periculumque maius ex nouo hoste. Quoniam interea Masinissa Rex Numidarum eo tempore socius Carthaginensium factus est, quem postea Romana amicitia fecit clarum. Is quum venisset valido Numidarum exercitu, Publius Scipio aduenienti occurrit, qui deinde diebus, ac noctibus Romanis adeo infestus erat, ut non sineret eos longius lignatum, pabuiatumque ire, quoniam sepe inuentus inter medias Romanorum stationes omnia ingentium tumultu miscebat. Noctibus quoque eorum incursum repentino in portis, & vallo Romano trepidatum est, nec vel locus, vel tempus vllum vacuum a metu, ac sollicitudine erat, Romanis compulsis intra vallum adempto omnium rerum usu consistere.

Quum igitur prope esset obsidio, eamque a ratione conciperet, Dux cautus, ac prouidus Scipio victus necessitatibus temerarium capit consilium, ut nocte hosti obuiam iret, & quocumque loco occurrisset, praelium caperet, relicto igitur modico praesidio in castris Tito Fronteio legato, media nocte profectus cum hostibus obujs manus conseruit, agmina magis, quam acies pugnabant, nec tempus noctis, nec hostium impetus ordinari acies permittebat. Superiores vero ex tumultuaria turba Romani erant, sed quum venissent a lateribus equites Numidarum, quos repentino incursum sefellisse Scipio arbitrabatur, in magnum terrorem Romanis intulerunt. Contracto insuper nouo certamine aduersus irruentes equites Numidas, superuenerunt etiam noui hostes duo Duces Poenorum a tergo pugnantes, anceps, & dirum committitur praelium.

Quumque tam diutius praelium ad vtranque partem dubie perdurasset, prouidus, & strenuus Imperator hinc inde prouidebat, vbi maxime videret occurrendum esse, interim dum strenue ad alteram commissi certaminis partem praelium ageret, latus eius dextrum lancea transfigit. Quumque hostes, qui in Imperatorem Romanum dimicabant, eundem ex quo labentem prospexissent, alacres, ac magno gaudio exultantes cum clamore per totam aciem nunciauerunt Imperatorem Romanum

cecidisse. Quæ vox vulgata passim, Carthaginienses victores, Romanos victos efficit. Fugam igitur Romani amisso imperatore statim arripere coeperunt, multoque plures ex Romanis in fuga, quam in prælio cæsi sunt, quoniam velocitate equorum Barbarorum statim fugientes comprehensi fuerunt. Nullusque eo die Romanorum euasisset, nisi nox occurrisset. Quum vero Pœnorum Duces victoriam ex hostibus cõspexissent, eam ociosam esse noluerunt. Statim enim citato gradu exercitum Hasdrubali Amilcharis filio coniungere decreuerunt, pro indubitato tenentes, si illi coniungerentur, alterum Romanum Imperatorẽ Gneum Scipionem deleturos esse. Nec eos spes fefellit, læti enim ex priore victoria in alterum Imperatorem Romanum vnitum exercitum ducere parant. Gneus vero quamprimum fratrem occisum intellexit, auctuque exercitum hostium, suumque imminutum, & socios territos ex amisso fratre, nihil consultius esse dæxit, quam paululum retrocedere, vt interim ad aliquem tutiorem locum se reciperet, quo deliberare valeret, quid ei agendum esset. Vnde vna nocte ignorantibus hostibus exercitum illinc eduxit. Capto igitur aliquantulo itineris antequam recessus Imperatoris Romani ad hostes peruenisset, Hispani statim cognita fuga præmissis Numidis, quantum poterant citatis agminibus, sequi coeperunt, quos ante noctem affecutos Numidæ nunc a tergo, nunc a lateribus incurstantes Romanos consistere coegerunt, Gneus vero Scipio Imperator prouide suum tutabatur exercitum, nunc agendo, nunc consistendo expectatis pedestribus, vt simul omnes iuncti confligerent. Quum vero aliquandiu non multum procederetur, & iam instaret nox, Scipio suose prælio reuocat, & in vnum tumulũ collegit, qui locus non satis tutus erat timore concussio exercitu, sed tamen tutior, quam aliquis ex circumstantibus. Ibi igitur impedimētis in medium receptis, & peditibus circumstantibus vix exercitum ab impetu incurstantium Numidarum tutabantur. Postquam igitur omnes tres Imperatores Pœnorum aduenerunt cum eorum exercitibus, Imperatori Romano visum est in loco sine præsidio, & vallo non posse tuto consistere, & quum locum accuratius circumspexisset, minime aptum iudicauit, vt vallo circũdari posset. Nam adeo nudus erat, ac asperi soli, vt nec in eo virgulta essent, nec terra effodi, nec vlla opera aptari posset, vt hostibus difficilẽ aditũ præberet. Cui nullũ præsentius remediũ fuit, quam locum sarcinulis exercitus circũdare, vt ipsis obiectis hostes non tam facile valerent inuadere. Quum id factum esset, Imperatoresque Pœnorum clausum vidissent Romanum exercitum, vociferantes, acclamantesque, quasi capti intra sarcinulas Romani tenerentur, inuadere Romanos curant. Et quum magno impetu irruentes hostes, nec illa clausura, nec defensione possent ab aditu prohibere, multi ex Romanis militibus in syluas, quidam in castra Publij Scipionis mortui, quibus præerat, T. Frontei legatus confugerunt. Ferunt aliqui ipsum Gneum Scipionem Imperatorem in primo congressu, ac impetu mortuum fuisse, quidam vero, eum in propinquam turrim cum paucis effugisse, quam circũdatam, quum nulla vi possent superare, igne foribus succenso cum ipso Imperatore, omnibusque, qui intus erant, crematam dicunt.

Sicque Gneus Scipio Imperator Romanus tricesimo die post Publij fratris obitum interfectus est. Luctus ex morte eorum non tantum Romæ, sed & per totam Hispaniam fuit, lugebant Romani amissos Duces, dissipatum exercitum, & alienatam prouinciam. Hispani vero ipsos lugebant, desiderabantque Duces, Gneum tamen magis, qui diutius prouinciæ præfuerat, maioremque ex diuitiori mora fauorem populorum fuerat consecutus, experimentumque iustitiæ, ac temperatiæ Romanæ primus Hispani

nis fuerat. His itaq; peractis quū delet⁹ esset Romanus exercitus, amissaq; Hispanie viderentur, vir vnus Lucius Marcius Septimi filius, qui erat Romanus impiger Iuuenis, animiq; & ingenij aliquanto maioris, quam pro fortuna in qua erat natus, huic ad summam indolem accesserat Gnei Scipionis disciplina, sub quo tot annos militiae artem edoctus fuerat: qui ex fuga collectis militibus, & quibusdam ex praesidijs vrbum adductis non contemnendum exercitum fecerat, cōiunxeratq; cum Tito Fronteio Publij Scipionis legato, tantumq; ei omnes Romani equites tribuerunt, vt ad eum summam imperij detulerint. Commutatis igitur, & cōmunitis castris circa Iberum amnem modico temporis interuallo omni re necessaria, victualibusq; & com meatibus referta sunt, adeo omnia per nouum Imperatorem Lucium Marcum tum impigre, tam praestanti animo exequabantur. Ceterum postquam Romani milites intellexerunt Hasdrubalem Gisconis filiū ad delendas reliquias belli venisse, Iberūq; transisse, appropinquasse, signum pugnae datum esse, recordati quos prius Imperatores habuissent, quibusque Ducibus, & copijs freti prodire in campum ad pugnam soliti essent, flere omnes repente, offensareq; capita coeperunt, & alij manus in celum tendentes, & Deos incusantes, alij strati humo suum quisq; Ducem inuocātes erant, nec celari poterat lamentatio, excitantibus tamen centurionibus, & increpāte Martio porrectis manibus, quod in muliebres, & inutiles se proiecissent fletus potius quā ad tutandos semetipsos, ac rem publicā hortarent, vt secum accuerent animos, & ne inuitos Imperatores suos sinerent iacere. His verbis aliquantulum excitati, quum repente clamor, tubarumq; sonitus audirentur, iam enim hostes prope vallū erant, omnes a luctu ad arma discurrunt, & in hostem negligenter, & incompolite venientem occurrunt. Quae res improuisa primo aspectu terrorem intulit Pœnis, admirātes, vnde tot hostes deleto paulo ante exercitu tunc occurrissent. Vnde q; tanta audacia, vt duobus victis Imperatoribus in bellum ire praesumerent, percunctantibusq; quis castris praeset, exercitumq; duceret, quis pugnae signum dedisset, omnia admirationi erant, Deinde facta in eos valida impressione retro fugam capere Pœni coeperūt, & magna eo die fuisset caedes fugientium, nisi Marcius incurstantes suos repressisset, con citatamq; aciem ad prima signa se opponens caedis, ac sanguinis auidam ad castra retraxisset. Carthaginenses, vt diximus, primo aspectu trepidantes vallo se munierūt.

Quumq; vidissent Romanos substituisse metu id fecisse arbitrati, lento gradu in castra redeunt, contemptuq; Romanos habentes, grandis illis negligentia in custodiendis castris erat, quoniam & si vicinos hostes sciebant, occurrebat tamen illis esse reliquias duorum exercituum ante paucos dies delectorum. Quum ergo omnia apud Pœnos neglecta essent, exploratis his Lucius Marcius ad consilium magis temerarium, quam audax animum adiecit, vt scilicet castra hostium inuaderet, consultius arbitratus vnus Hasdrubalis aggredi castra, quā si se omnes tres exercitus, ac Duces iunxissent, in sua illorum expectare oppugnatione. Ne tamen subita res militum animos turbaret, alloquendos milites statuit, & adiuuata concione declarat, quid faciendum sit, hortans, vt constanti animo pugnent, necq; etiam, si difficillimum videatur, paueant, quum rem facillimam commoditate captata aggrediantur. Statuit enim eis tertiam vigiliam noctis, in qua exploratum habere dicebat, nullum vigiliarum ordinem in castris hostium esse, stationes deniq; ac custodias non visas fuisse. Quum igitur ora aduenisset, primo impetu castra hostium cepit. Tum in omnes passim grassatur mucro, qui semisomnes, trepidiq; ob inopinatum tumultum, & inermes trucidabant.

tuar. Erant ultra eos proxima Pœnorum castra distantia interuallo sex milliariū.

Itaq; Lucius Marcius silenti agmine proximos hostes aggreditur, quum nullæ in castris portæ, neq; in vallo custodiae forent, in qua, velut in sua castra, nullo vsquam obfistente penetravit, inde tubæ canunt, signa prodeunt, rumor tollitur, & clamor.

Pars Romanorum semisomnos hostes cędunt, pars portas occupat, pars ignem succendit, pars obruit tecta, vt fugam aggressis intercludant, ignis, clamor, cędes velut alienatos sensibus hostes reddebant, incidunt inermes inter cateruas armatorum, alij ruunt ad portas, alij interceptis itineribus supersaliunt vallum, &, vt quisq; euadere poterat, ad alia sociorum castra fugiebat, inter quæ Romani cohortem in medijs syluis statuerant, quæ fugientib; præcludere viam posset. Quū igitur aliqui a trucidatis castris euadere crederent, ad alia castra fugientes interceptiebantur a cohorte mediâ Romanorum, a qua cæsi ad vnum omnes sunt, si qui tamen euaserūt in ipsa proxima castra, non prius ab eis renuntiarî potuit sociorum cędes, quam priori exercitu cęso Romani milites adessent, qui feroces ex nocturna victoria facti, quum eis in castrorum portis obfistere non valerent, graue, atroxq; intra portas ineunt præliū. Quūq; Pœni cladē alterius exercitus intellexissent, terrore versi sunt in fugā, itaq; die, ac nocte Pœnorum castra expugnata sunt ductu Lucij Marcij, ex quibus septē & triginta millia hominū cęsa sunt secundū Claudium, qui annales Acciales de Græco in Latinum vertit. Capti vero mille octingenti ac triginta præda ingenti parta, in qua non abfuit clipeus argenteus Hasdrubalis librarū centum ac triginta, in quo desuper imago Barchini ferebat, ob quā causam Hasdrubal Barchini ab autorib; appellatus est.

Magnum deinde Lucij Marcij nomē fuit, eius insuper victoriæ quidā addūt ex eius capite flammam igneā emicuisse, qua hostes debebat. Tantū Romę de eius victorijs exultatū est, vt in tēplo Iouis eius statua locata fuerit cū imagine Hasdrubalis, tātuscq; ignis pro lætia accensus est, vt pene capitoliū cōflagratū sit. Post hæc vero res aliquāto tēpore pacifice in Hispania fuerūt. Dum hæc tamen in Hispania gerunt, omnis belli cura a Romanis versa est in obsidionē Capuę in Italia, quę iam ante diutius ab Hannibale tenebatur, quam, quum Romani fortiter oppugnarent, Hannibal ad eam obsidione liberandam occurrit, quam tamen quum non posset liberare, urbem Romanam obsidere decreuit. Ad eam igitur veniens castra firmavit ad tertium milliare apud amnem Amenem. Fuluius Flaccus Imperator Romanus inter Collinam, & Exquilinam portam extra urbem castra posuit, Caium Calphurnium prætorium capitolio Consules præfecerunt, & arci Senatū frequenter in foro contineri ordinarunt, vt si in tam dubijs rebus aliquid occurrisset, prouideretur. Altero vero die postquam Hannibal ad eum locum castra firmasset, cum duobus militibus equitū a porta Collina vsq; ad Herculis templum discurret propius, quæ potuit mœnia explorando.

Quod Fuluius Flaccus, vbi vidit adeo licenter Hannibalem hoc facere, indignum existimans, iussit equitatum submoueri, & in castra hostium exerceri. Ad pugnam igitur venientes illo, & altero die pluuiā immixta grandine vtrumque exercitum semel, & secundo diremit, ita, vt alteruter in propria castra compulsus sit remeare.

Quam rem Hannibal ad miraculum capiens credidit Romam ex eo aduentu sibi nullatenus deberi, vt ab ipso vinceretur. Sic post paucos dies abire statuit, spoliatoq; templo Feronię, quod multis ditatū donis, auro, argētoq; erat, discessit, per Reatemq; in Samnium profectus est. Interim Capua capitur a Romanis,

Caius vero

Caius Nero a Senatu Imperator in Hispaniam mittitur.

Rdinatis igitur, quæ ad vr̄bis Capuæ tuitionem pertinebant, Ro-
mani patres cum Senatu Caium Neronem, qui ad Capuam urbem
militauerat, cum duabus peditum legionibus, quas Capuæ habue-
rat, & equitibus, adiunctis sibi totidem peditibus, ac equitibus octim-
gentis, quos ipse legisset Latini nominis, Puteolos miserunt, vt inde
in Hispaniam nauibus transiret. Qui, vt Puteolos exercitum ad-
duxit, naues exercitum conscendere iubet, indeq; traiecit in Hispaniam, ad Iberumq;
fluuium venit, atq; exinde cum Lucio Martio, ac Tito Frontonio coniunctus est, sta-
timq; properauit ad hostes ire. Hasdrubal Amilcharis filius interea ad Lapidem Atros
castra habebat in Ausitanis. Is enim locus est inter oppida Ilyturgum, quod Medi-
na cæli ex illius situ hodie appellari arbitror. Emensus alios montes iam huius sal-
tus Nero fauces occupauerat. Quam rem quum prospectasset Hasdrubal, lega-
tum mittit ad Neronem, dicens: si secum colloqui vellet, omnem suum exercitum ex
Hispania educturum. Quam rem cū late suscepisset Claudius Nero, colloquium
ad posterum diem cum Hasdrubale petiuit, vt Romæ leges componerentur de traden-
dis arcibus, vr̄bibusq; dieq; statuenda, ad quam præsidia deducerentur, omniaq; sua
Pœni sine fraude asportarent. Hoc enim Hasdrubal egisse probat, dubitans, ne restrin-
geretur in arcto, excogitans si quomodo hostem fallere posset, vt inde exercitum edu-
ceret. Quod colloquium quum a Nerone non minus libenter, quam auide expecta-
retur, Hasdrubal interim exercitum nocte parat educere. Primumq; quod in exerci-
tu grauissimum erat, prima noctis hora iubet e castris educi, dataq; opera est, vt pau-
ci simul, vt hostē silentio aptius fallerent, egrederent. Nam euadendū per arctas, ac dif-
ficiles vias erat. Quum vero iam maior pedestrium pars ex saltu euasisset, iamq; fi-
de decrescente, non sine maximo metu stari posset, prima luce omnem aciem simul
cum elephantibus educit. Ea hora nebula densa omnem agrum, montesque texerat,
quod videns Hasdrubal, nuncium mittit ad Neronem orans vt in alterū diem differat
colloquium, asserensq; illum diem religiosum Carthaginensibus, ac feriatum esse.

Exacta deinde hora diei quarta nebula abeunte, & claritate diei facta, fraus dete-
cta est. Tunc enim Hasdrubal instructa acie, omnibusq; elephantis tutus extra sal-
tus angustias per campos apparuit. Quum vero Nero clarescente die Punicam
fraudem agnouisset, proficiscentem hostem insequitur, acieq; instructa ad pugnam co-
gebat. Sed Hasdrubal detrectabat pugnam, leuia tamen conferebantur prælia per
Romanos, & extremam Punicam aciem. Inter hæc Hispaniæ populi, qui post cla-
dem Scipionum a Romanis defecerat, nec redibant ad Romanos, nec vlli deficiebant.

Publius Cornelius Scipio filius alterius Publij annos natus, XXIII.
creatur Consul, & in Hispaniam mittitur.

Apta igitur Capua in Italia a Romanis anno ab orbe cōdito, MM
MM. DCCC. LXXXVII. ab vr̄be vero condita, D. XXX.
VIII. iam misso in Hispaniā Nerone, eodē anno Senat⁹ Romanus
decreuit, vt exercitus auerent, Imperatorq; item alius in Hispaniam
mitteretur. Non tamen, quē mitterent, idoneum aliquē censebant, ani-
mo volentes, q; duo adeo insignes Imperatores intra dies, XXX. cecid-
erunt.

derant, quorum loco deligendus Imperator substitueretur. Quumq; alij alios nominarent postremo decursum est, vt populus super Imperatore creando, qui in Hispaniam iret, comitium haberet. Dicitur autem comitiū congregatio, in qua omnes magistratus, & Romanus populus descendebant in campum Martiū Romæ pro creando Imperatoribus, & reliquis magistratibus. Statutoq; die ad comitiū interim consultant, quē dignum Imperio tanto arbitrarentur. Quumq; destituta expectatio videretur, neminem idoneum inueniendo, redintegratus est luctus acceptę cladis, desiderium que amissorum Imperatorum. Qua ex re mœsta ciuitas erat, inopsq; consilij videbatur. Die tamen statuta omnes in campum conueniunt. Tum magistratus versi circumspectant ora Primatum, ac ipsius populi, illiq; illos intuentes dolent, fremuntq;, adeo perditas res videri, desperatumq; de republica esse, vt nemo, vel non inueniatur, vel non audeat imperium in Hispanos capere. Tunc statim Publius Cornelius Scipio alterius Publii Scipionis, qui in Hispania occubuerat, filius adolescens quatuor & viginti annos natus, in alto eminentiq; loco, vt videri, prospiciq; ab omnibus posset, consistens, Imperium aduersus Hispanos petijt. In quem omnium ora, vultusq; conuersi, cum maximo assensu, totiusq; comicij fauore proclamatur dignus eo Imperio, vt in Hispaniam mitteretur. Cæterum post rem actam dum ardor, animorumq; imperus quieuisset, silentiū statim, & tacita cogitatio suborta est, considerantes quidnam fecissent, pœnitebatque eos, quod plus valuisset fauor, quam ratio ætatis.

Quim etiam fortunam domus horrebant, ac Scipionum nomen. Scipio vero ad rem tantam delectus ita de ætate sua, Imperioq; mandato, quomodoq; bellum gerendum esset magno elatoq; animo disseruit, vt ardentissimum omnium in se animum excitaret, certosq; redderet omnes considerantes de futura victoria. Fuit autem Scipio non tantum veris suis virtutibus mirabilis, sed arte quoq; quadam adiutus, & in ostentationem earum compositus, ita vt multitudinis quadã superstitione de ipso capta mentes occupasset. Postquam enim togam virilem susceperat nullo vnquam die vllam rem aut publicam, aut priuatam egit, quin in Capitoliū iret, ingressusq; penitiorum templi locum quasi cum Dijs consultaturus, solus diutiuscule manebat, ita, vt stirpis diuinæ eum fuisse fama retulerit. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia simulata admirationis humanæ in eo iuvene excefferant modū. Ad has itaq; copias, quas Claudius Nero a Puteolis traiecerat, decem millia peditū, & equites plurimi adduntur, & Marcus Iunius Sillanus prætor adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX. nauium id est, quinqueringium classe a Tyberis ostio soluens per mare Tuscum, sinumq; Gallicum Emporias peruenit, ibiq; descendens nauibus iussis sequi terrestri itinere Tarraconam urbem petijt. Audita igitur fama sui aduentus legati ad eum ex omni prouincia concurrerunt. Naues in Tarraconæ portu consistere iussit, remissis quatuor triremibus Massiliensium, quę causa officij Scipionē secute fuerant. Tum responsa legationibus dare coepit, suspensa tamē suspensis prouisionibus varietate tot casuum, ita elato animo ab ingenti virtutum suarū fiducia, vt tamen nullū ferox verbū excideret, ingensq; omnibus, quę diceret, cū maiestas inesset, tū fides. Profectus a Tarracone ad Iberi ostia exercitū duxit, vbi Nero, & Titus Frontonius exercitū habebāt, ibiq; collaudauit milites, q; a duab; tantis cladibus perpeffis deinde prouinciā obtinuisset, necq; passi essent hostes fructus habere secundarū rerū, atq; ipsos hostes coercuissent ab omni agro cis Iberū, sociosq; Romanorū cū fide tutati essent. Lucium vero Martiū secum cū tanto honore habebat, vt facile appareret nihil magis

vereri, quā ne quis obstaret gloriæ illius. Successit inde Sillanus Neroni. Deducto itaq; nouo exercitu ad Iberum amnem, vt alteri exercitui iungeretur, compositis ordinatiscq; rebus Scipio Tarraconam redijt, qui ob quandam futuri diuinationem non minori fama apud hostes fuit, quam apud ciues, sociosq; suos, cuius diuinationis ratio reddi nullatenus poterat. Erat per idem tempus iam hyemis principiū, antequam obtineretur Capua, & Scipio in Hispaniam mitteret, in hac hyeme Romanus exercitus eis Iberū hibernauit, Scipio vero Tarraconæ, Hasdrubal Amulcharis filius apud Saguntum, orasq; Iberi vltra amnem, alter Hasdrubal Gisconis filius ad Oceanum, & Gades, Mago vero apud Mediterranea, circa Saltus Castulonis cum suis exercitibus hibernauerunt.

Dira, & maxima prodigia.

Odem anno multa prodigia visa, nunciataq; sunt Romæ. Nam in vrbe Roma Idolum Victorię in culmine tēpli Concordię locatum fulmine percussum corruit, omniaq; victorię signa, quę ante Idolum pendebant, a fulmine succensa sunt. Idemq; fulmen Ananiam percutiens muros, ac portas vrbis arsit, in foro insuper Subertano sanguinis riuulos per diē fluxisse ferunt, & lapides immixtos grādinis pluuisse in Reate vrbe, mulamq; peperisse. Quæ prodigia Romani plurimum metuentes hostijs placare Deos statuerunt, & multiplicatis sacrificijs per nouem dies hostias immolarunt.

Captio nouæ Carthaginis in Hispania a Scipione.

Equenti igit̄ vere videlicet ab orbe condito. MMM. DCCCC. LXXXVIII. & ab vrbe condita quingentesimo. XXXVIII. Quū iam ver esset, præfectos militū, qui in classe apud Tarraconā hyemabant, accersit, illiscq; edixit, vt cum omni classe oneratisq; nauibus ad amnem Iberum trañcerent. Ipse vero terrestri itinere cum quinque millibus sociorum in exercitū profectus est ad Iberū amnem. Vbi quum iunxisset omnes exercitus, ac Romanas legiones, conuocata contione milites alloqui statuit, præcipueq; eos, qui tantis superfuerant cladibus. Quos omnes ad oppugnandam nouā Carthaginam excitat, bonoq; animo, ac magna spe esse iubet. Quumq; omnes vna voce id faciendū conclamarent, eos Carthaginē duxit. Quo viso Mago dux Pœnorum, qui ad præsidium vrbis erat, statuit cum Scipione inire certamen, si vrbem aggredi auderet, quā militibus ordinans, duo millia oppidanorum ex aduerso, vbi castra Romana erant, opposuit, vt eis ad eam vrbis partē resisti valeret. Quingentos insuper milites in arce constituit, alios itē quingentos disposuit ad quendam tumulum, qui ad partem Orientis in ea vrbe loco eminenti fortissimus erat, reliquā vero multitudinem instruit, vt vndiq; occurrat, hostiq; resistat. Patefactaq; porta vrbis eos, quos ordinauerat in via ad Romanorū castra mittit. Romani Duce suo precipiente parumper cessere, vt propiores subsidijs in certamine submittēdis essent. Tum Imperator Romanus dato signo copias immittit, quæ facto impetu in oppidanos eos vsq; in vrbe propulerūt, adeo, vt nisi ipse Imperator eis cōsistendi signū dedisset, commixtę oppidanis in vrbem confugiētibus irrupissent. Magna trepidatio tum Carthaginensibus militibus, tum etiam toti vrbi fit, multaq; stationes a militibus ~~definitur~~. Scipio vero circumspēcto, quod erat in vrbe locus, cui ob fortitudinē nul-

lum aderat præfidiū occupatis omnibus ad ferendam opem militibus ad ciuitatis por-
 tam confligentibus, cui loco stagnum suberat. Ad eam igitur partem scalis admotis
 paucos quosdam milites conscendere iubet, quibus conscensis sine vlllo certamine, ob-
 staculoq; quanto potuerant cursu ad eam portā concesserunt, circa quā omne contra-
 ctum certamen erat, adeo fuerunt omnium non solum oculi, sed etiam animi intenti ad
 præliū, vt non prius intelligerent a tergo captā urbem, quā porta interius, exteriusq;
 infringeretur, ad quā Romani impetū facientes ea dirupta in urbē irruunt, in forumq;
 acie instructa prodeūtes magnam hominū cædem faciebant. Deinde quū hostes alij
 in tumultum se reciperent, alij in arcem confugerent, in qua ipse Mago erat cum omni-
 bus armatis, qui e muris expulsi fuerant, ipse Scipio partem militum ad oppugnan-
 dum tumultū, partem ad oppugnandū arcem mittit. Tumulus primo congressu ca-
 ptus est. Mago vero, qui arcē conabatur defendere, quū vidisset omnia hostib; plena,
 nec in arcis præsidio satis fideret, se, arcem, & præsidium dedit. Quum vero arx
 data est, cædem maximam per totam urbem facta est, nulli etiam puberum, qui ob-
 uiam repertus sit, parcitum est, tum signo dato, vt a cædibus abstinerent, ad prædam
 victores versi sunt, quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus
 decem millia capta sunt. Inde qui ciues erant nouæ Cartaginis dimisit, urbemq; re-
 liquam, quæ illis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant, eos
 populi Ramani fore cum propinqua spe libertatis fecit, si enixe ad ministeria belli
 darent operant. Cæteram multitudinem incolarum iuuenum, ac validorum seruo-
 rum in classem ad supplementum remigum mittit. Ex his captiuis auxerat octo
 quinquere mis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant,
 quorum perinde cura suscepta est, ac si liberi, vel socij essent. Captus est & ibi appa-
 ratus belli maximus, Machinæ ferme. CC. XX, minores. CC. XCI, balistæ ma-
 iores XXIII, minores. LIII, Scorpiones minorumq; armorum, ac telorum infi-
 nitus numerus. Signa militaria, LXXIII, auri, & argenti relata ad Imperatorem
 magna vis. Patinæ aureæ, CC. LXXVI, singulæ ponderis fere vnus libræ, ar-
 genteæ vero decē & octo millia, & CCC. Valorū argenteorū infinitus numerus.
 Hæc omnia Caio Flaminio quæstori assignata, numerataq; fuerūt tritici modia qua-
 draginta millia, Hordei, C. LXX, millia, & naues onerariæ, LXIII, in portu ex-
 pugnatæ, captæq; cum suis oneribus frumento, armis, ære, ferro, lintheis, & sparto,
 aliaq; nauali materia ad classem ædificandam. Eo die Scipio, C. Lelio cum socijs
 naualibus urbem custodire iussit, ipseq; in castra milites, ac legiones adduxit. Poste-
 ro vero die cōmilitonibus, naualibusq; socijs conuocatis primum Dñs immortalibus
 laudes, & gratias egit, qui se non urbis solū opulentissimæ omnium in Hispania vno die
 compositē fecissēt, sed quod ante ipsum cōgessissent omnes Africæ, & Hispaniæ opes, ne
 hostibus aliquid relinqueretur, ac sibi, & suis omnia superessent. Militū deinde virtu-
 tem collaudauit, quod eos non eruptus hostiū, non altitudo mœniū, non explorata sta-
 gni vada, non castellū in alto tumulo sitū, non munitissima arx deterruisset, quo mi-
 nus transcenderēt omnia prorūperentq;. Itaq; omnes laudans, omnibus se debere di-
 cebat, præterea muralis coronæ decus eius esse, qui primus murū ascendisset. Deinde
 Scipio pronunciauit se satis compertum habere Quintum Tyberilium, & Sexdigi-
 tium pariter in murum ascendisse, seque eos virtutis causa coronis muralibus donare,
 tum reliquos, prout cuiusq; meritum virtutis erat, donauit. Postremo Scipio voca-
 tis obsidibus Hispaniarum, vniuersos bono animo esse iussit, dicēs ipsos venisse in po-

puli romani potestatem, qui beneficio potius, quã metu obligare homines malit, exterarumque gentes fide, ac societate vincetas habere, quã tristi seruitio subiectas, deinde acceptis nominibus ciuitatum recensuit captiuos, nunciosque ad easdem ciuitates misit, vt ad suos vnusquisque recipiendos veniret. Si quarum forte ciuitatum legati presentes erant, suos cuique restituit. Curam vero aliorum benigne tuendorum. C. Flaminio quaestori dedit. Inter hanc mediam turbam obsidum mulier magni generis, quae Mandonij vxor erat fratris Ilergetae Principis, flens ad pedes Imperatoris procedit, supplicare, ac obtestari coepit, vt curam cultumque foeminarum impensius custodibus commendaret. Cum vero Scipio nihil defuturum praefecto diceret, tunc rursus mulier inquit, quid enim huic, cui nos commisit, non satis est fortuna, aetate enim, & forma florens est, & extra periculum mulierum aetas eum stimulat. Ipsi autem omnes obsides nobilitate clari eam vti parentem colebant, venerabanturque. Tum Scipio, meae, populique Romani disciplinae causa facerem, inquit, ne quid, quod sanctum vsquam esset, apud vos violaretur. Nunc, vt curem id impensius, vestra quoque virtus, dignitasque facit, quae nec in malis quidem oblite decoris matronalis estis: spectatae deinde integritatis viro tradidit eas, tuerique non secus verecunde, ac modeste iussit, quam hospitum coniuges, aut matres. Captiua deinde a militibus ducitur ad eum adulta virgo adeo eximia forma, vt quacumque parte se verteret, omnium ad eam conuerteret oculos. Scipio percunctatus patriam, parentisque inter cetera accepit desponsatam eam Principi Celtiberorum adolescenti, cui Lucio nomen erat. Haec a Scipione honestissime, pudicissimeque seruata est. Interim vocato sponso, parentibusque per dies, cum interim audiret sponsum deperire sponse amore, vbi primum venit, accuratior eum sermone priusquam parentes alloquitur: Iuuenis, inquit, cum sim, appello Iunior, sic inter nos huius sermonis verecundia. Ego cum sponsa a militibus nostris ad me deducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem, voluissem pro etate mea secum iulisse laeto, legitimoque amore, nisi cura reip. meum animum occupasset. Nunc autem eam tibi sponso amanti impensius conseruauim. Fuit enim sponsa tua apud me eadem, quam apud soceros tuos, parentisque suos verecundia, atque seruata est tibi, vt inuiolatum, & dignum me teque, dari tibi donum posset, hanc mercedem vnam pro eo munere paciscor, vt amicus populi Romani sis. Et si me virum bonum credis quales patrem, patruumque meum, scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse, nec vllum in terris populum hodie dici posse, qui tibi, tuisque minus hostis esse velit, aut amicus malit. Adolescens vero simul pudore, gaudioque percussus dexteram Scipionis tenens Deos omnes inuocare coepit ad gratiam illi pro se referendam, ad quam iam sibi neque satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se esset. Parentes inde cognatique virginis appellati, quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnam attulissent auri pondus, orare Scipionem coeperunt, vt id a se donum acciperet, neque ob id minorem a se susceptam gratiam arbitraretur. Scipio, quoniam tantopere peterent, accepturum se pollicitus, auri pondus poni ante pedes iussit. Vocatoque Lucio super dotem, inquit, quam accepturus a soceris, haec tibi a me dotalia dona accedant, aurumque inde tollere, ac sibi habere iussit. His laetus donis, honoribusque dimissus domum impleuit laudibus popularibus Scipionis. Et congregato, delectoque maximo comitatu, ne ingratus Scipioni tanti beneficii fieret, cum mille & quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem venit. Interim Scipio Lelium, postquam captiuos, obsidesque, ac praedam ex consilio eius disposuerat, omnibus satis compositis ei data quinquere me cum captiuis, Magone, quindecimque Senatoribus Carthaginensibus nuncium victoriae Romam mittit,

Ipse paucos dies, quibus morari in noua Carthagine statuerat exercendis naualibus, pedestribusq; copijs absumpsit, ne otiose uacarent. Primo enim die legiones spatium quatuor millium decurrerunt, ne otiosis, dum in armis essent, anhelitus deficeret.

Secundo vero die arma curare, & tergere ante tentoria iussit. Tertio die rudibus inter se in modum rusticae pugnae concurrerunt, conglobaticq; iaculati sunt. Quarto die quies data est. Quinto insuper die iterum in armis decursum est, hunc ordinem laboris, quietisq; quandiu apud Carthaginē morati sunt, seruauerunt. Remigium etiam classis, ac ciues in altum euecti agilitatē nauium simulacris naualibus pugna experiebantur. Hæc extra urbem terra, maricq; corpora simul, animosq; ad bellum acuebant. Res ipsa publica strepebat apparatu belli fabris omnium generum in publica officina inclusis. Data cuncta pari cura subibat, nunc operibus aspiciēdis tempus dabat, quæ in officijs, quæ in armamentario, quæ in naualibus sociorum fabrorum multitudo plurima in singulos dies certatim faciebant, considerans. Urbis itaq; inchoatis, relectisq; muris, dispositisq; prælijs Tarraconam profectus est. Cui multæ etiã in via legationes occurrerunt, quas partim ex itinere dato responso remisit partim distulit in Tarraconã urbem, ad quam omnibus suis veteribus socijs edixerat conuentum, cunctiq; qui cis Iberum erant, multiq; ex vltiori Hispania ad eum conueniunt. Iterim de industria Carthaginensiu Duces famam captæ noue Carthaginis conpresserunt. Tandemq; quum vulgari cepisset, aiebant, nec tanti momenti etiã ipsis captam urbem vnã in Hispania ab adolescente in experto vna die furtiue, & non vi oppugnatam ipsi vero tacite considerabant, quanti esset nouam Carthaginem in Hispania amisisse. Facto igitur conuentu Hispanorũ Tarraconæ a Scipione tota illa æstas consumpta est ad reconciliandos Hispanorum animos, partim donis, partim remissione obliuim, captiuorumq; solutione. Clarus inter Hispanorũ Duces ad Scipionem venit Idibilis, Mandoniusque, erat enim coniux, liberiq; eius apud Romanos, sed præter eam causam etiam fuit fortunata inclinatio animorũ, quæ Hispaniam omnem a punico Imperio auertens ad Romanos trahebat. Vnde quasi omnes Hispanorum Principes cum omni populari manu ad Romanos confugere videbantur. Sicq; Scipio tota hyeme Tarraconæ hibernauit.

Prælium Publij Cornelij Scipionis contra Hasdrubalem.

Quum vero iam altera æstas aduenisset sequentis anni, & Hasdrubal cerneret res Romanas tot augeri incrementis, suasq; imminui, & quod niti forte aliquid audendo tentaret, frui forte ex toto possent. Dimicare igitur cum Scipione quam primum statuit. Scipio autem certaminis audior erat, considerans quod sibi res prospere succederent, consultiusq; existimabat cū Hasdrubale Barchini præliari, quã si omnes simul Pœnorũ exercitus, Ducesq; iungerentur. Igitur irritatis ad certamē animis Romani castra posuerunt nocte. Hasdrubal in quodã plano castra habebat, qui quũ appropinquasse Romanos intellexit, copias in quendã tumulũ in plani summitate constituit, habēs a posteriori parte flumē, & hinc, & inde ripam, quæ tumulũ omni ex parte cingebat. Cū vero Romani ad iactũ lapidis tumulo appropinquassēt, omnis generis telorũ copia iactata est, Pœni vero econtra, saxa etiam, quibus tumulus omnis respectus erat, iactabatur non solum a militibus, sed etiam a multitudine magna colorum eis immixta. Verum licet ascensus difficilis esset, licet pene telis, saxisq; Romanorũ

ni obruerentur, tamen quadam audacia, & consuetudine subcendendi muros, primo aliqui ripam cōscenderunt quadā pertinaciā animi, qui simul cœperūt aliquid in eo loco quo firmo gradu perstiterūt. Quūq; modico interuallo ibi aliquandiu perstitissent, Pœni impetu factō eos inde expulerunt. Scipio vero quum in mediam hostiū aciem irumpere cuperet, assumpto Lelio, qui ad dexteram tumuli partem decertaret, ipse vero ad leuam, inde vterq; altitudine loci explorata, qua ascensus facilis in tumulum fieret, Scipio apto satis ascensu in altum prodijt. Dumq; instructas acies, ordinesq; in Scipionem Pœni voluere volunt, ex alia parte Lelius subijt. Dum vero ipsi retro ordines auertere curant, ne a tergo vulnerentur, dilatatur prima acies, locusq; datus medius ad peruadendum aciem. Quumq; inter medias copias præliarētur, quia locus eis ad prælium difficilis erat, partitis hinc inde stationibus, elephantiscq; in medio constitutis, & ante signa locatis magna Romanorū cedes fiebat, neq; inde euadere potuissent, nisi Scipio, qui a leuo cornu in dextrū incurrerat, acriter in vnda hostiū latera opugnasset. Et iam adeo a Romanis fortiter retro, leuoq; cornu pugnabat, quod fugæ non dabatur locus. Præcluserant enim vias, & portas castrorum, clauserant & elephantibus inter mediam aciem, & Romanorum impetu plurimum trepidabant.

In eo igitur prælio caesa sunt ad octo millia hominum ex Hasdrubalis exercitu. Hasdrubal vero quum exercitum exterminatū conspexisset rapta pecuniā, elephantiscq; præmissis quos potuit ex cede fuga liberauit, atq; transacto flumine Tago Pyrenatum versus in Ilorgetes contendit, vbi nunc Nauarræ regnum esse constat. Scipio vero recensitis captiuis Pœnorum reperti sunt ad decem millia peditum, equitum vero ad duo millia, qui retentis Iberis hominibus cæteros cum omni præda, spoliiscq; castrorum, quibus omnibus potitus est, militibus diuisit, Hispanos vero captiuos sine pretio omnes domum remisit, Afros vero quæstori vendi iussit. Quumq; Hispani magnam Scipionis liberalitatem considerarent, & ij, qui Romanis prius adhaeserant, & ij, qui libertati fuerant, circumfusi Regem Scipionem appellare cœperunt. Quum vero regium nomen alibi magnum & videretur, & esset, Romæ tamen tolerabile non erat, ex qua re multitudinem allocutus dixit. Si enim animi magnitudine Regem iudicarent, a voce tamen abstinere animo, stupebant Hispani, Barbarique omnes magnitudinem animi eius, celsituscq; hominem proditum, ad magnæ fastigia euectum prædicabant. Iussit etiam Scipio dona dari principibus Hispanorum, atq; Indibilem sibi diligere trecentos ex omnibus captiuis, qui sibi dono darentur. Quū autem quæstor Afros iussu Imperatoris venderet, inuentus est inter eos puer adules forma insignis. Audiens autem Scipio eum regni generis esse, iussit afferri ad se quem quum percunctaretur Scipio, quis, & cuius esset, & cur tali ætate in castris esset, lachrymans Numidam se esse ait, Massiumq; appellari, orbūq; patre apud Gallā maternum auum Regem educatum cum auunculo Masinissa, qui nuper cum equitatu in subsidium Carthaginiensium venisset, in Hispaniam traiecisse, atq; cum fuisset prohibitus a Masinissa nunquam ante prælium adisse, eo die, quo pugnatum cum Romanis esset, in scio auunculo clam arma sumptisse, equoq; in præceptis delapso captum a Romanis esse, Scipio reseruati Numidam iussit, quæ tunc agenda erant, pro imperij rebus peregit. Inde quum se in prætorium recepisset, accitum eum interrogat, an vellet ad Masinissam reuerti, quū effulsis gaudio lachrymis cupere se diceret, tum puero annulum aureum donat, tunicam in super admodum ornatam cum Hispano sagulo, figulaq; ac aurca zona, equo quoq; ornato iussit, quo vellet, progredi.

De transitu Hasdrubalis in Italiam ab Hispania.

Anno itaq; ab orbe condito quarto milieno nongentesimo nonagesimo primo, & ab vrbe condita quingentesimo quadragesimo secundo, Scipio post hanc victoriã consiliũ de bello habuit. Et dum quidam consulerent, vt fugatũ Hasdrubalem insequeret, diu super consultatione huiusmodi anceps fuit, dubitãs ne alter Hasdrubal Gisconis filius, ac Mago eidẽ Hasdrubali Amilcharis filio iungerent. Tandem cõsultius remanere ratus, quasdam exercitus copias misit, vt Pyrenęus intercideret, ne ad illum possit Amilchar descẽdere. Interim Scipio Tarraconã venit, vbi reliquũ estatis in recipiendis in fidẽ Hispaniã populis consumpsit. Interea paucis post praelium diebus Hasdrubal Gisconis filius, & Mago Imperatores Carthagenensium, & Masinissa Numidarum Rex ad Hasdrubalem Amilcharis filium cum magno exercitu venerunt, tardum post rem male gestam auxilium, consiliumq; ad cætera belli opportuna. Consultantibus itaq; de progressu belli, qualesq; Hispanorum animi erga se essent in quacuncq; prouincia, vnus Hasdrubal Gisconis filius ignorabat eam vltioris Hispaniã partem, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, Romanorũ esse, quam ipse satis fidam Carthagenensibus credebat. Constabat tamen alteri Hasdrubali, & Magoni eandẽ Scipionis beneficijs occupatã esse, & ne Hispani milites, quorum defectionem timebant, ad Romanos transferrentur, nihil eis consultius visum est, quam vt omnes ab Hispania Hispani milites amouerentur, atque in Italiam, vbi caput belli erat, transferrentur, etiam si Senatus Carthagenensium decreta obstarent. Itaque Hasdrubal Amilcharis filius cum omnibus Hispanis militibus in Italiam transferẽt, vbi Hispanos milites a Scipionis nomine alienos nõ aliter quã strenue bellicum opus acturos credebant. Interim Mago decretus est, vt tradito exercitu Hasdrubali Gisconis filio cum magna pecunia in Baleares insulas ad congreganda auxilia mitteretur. Masinissaq; ex omnibus decretus est, vt lectis ex vniuerso exercitu tribus millib; equitum expeditus prouinciam peragraret auxilia socijs præstiturus, ac hostiũ agros depopulaturus. Hasdrubal vero Gisconis filius cum omni exercitu ad tutandã prouinciam ordinatus est. Deinde Hasdrubal Amilcharis filius magna pecuniã vi cõgregata trãsivit Pyrenęũ, mercede Gallorũ auxilia cõducturus in suo trãsitu. Ita quibusq; in opus suũ digressis in hyemem ventũ est. Quũ indies cura de trãsitu Hasdrubalis in Italiã creuisset, mittuntur legati Masiliensium Romanis, nunciãtes Hasdrubalem in Galliam transisse, attractosque ad se plurimorum Gallorum animos esse, quia magnum auri pondus attulisse diceretur ad conducenda Gallorum auxilia. Missã deinde ab Roma legati sunt Sextus Antistius, & Marcus Retius ad rem inspiciendam, qui in vrbe rescripserunt misisse se cum Masiliensibus Ducibus, qui per principes Gallorum, & hospites Carthagenensium omnia explorata referrent, qui redeuntes dixerunt, Hasdrubalem ingenti coacto exercitu proximo vere Alpes transiturum, nec eum tunc quicquam morari, nisi quod clausæ niuib; Alpes essent.

Romæ igitur creantur Consules Claudius Nero, & Marcus Liuius. Magnã vrbi trepidatio fit pro aduentu Hasdrubalis in Italiam, creatis Consulibus magna Romę sacrificia præter solitũ fiunt, per nouem enim dies ducebantur ab eade Apollinis boves binę albę, quas sequebantur duo signa cõpressa. Deinde virgines viginti septẽ longa indutæ veste carmẽ Iunoni Reginę cantabãt. Virginũ ordines sequebant omnes

prætextati, omnis Senatus, & a porta per Vigarium vicum in forum venire. In foro vero omnis pompa consistens, per manus recte datas virgines sonū vocis pulsu pedū modulantes intercesserunt. Inde vico Tusco in ædē Iunonis peruentū est, & his duabus hostijs Deos Romani placatos crediderunt. Decreuerant enim his peractis Consules eundem obuiam Hasdrubali esse ab Alpibus descensuro, ne eius aduentus Cisalpinam Galliam, & Tusciam rerum nouarum auidam turbaret. Dicitur autem Gallia Cisalpina ea pars, quæ hodie Longobardia dicitur, ab ipsis Alpibus vsq; in Padum Rauennamq; inclusis vrbibus Mediolano, Pergamo, Brixia, Verona, Vincentia. Datum insuper consulibus fuit, vt ex omnibus prouincijs, exercitibusq; eligerent eam exercitus partem, quæ tantæ rei necessaria foret, ne Hannibal, qui Tarentum obsidebat, suo domestico prælio occupatus, fratri Hasdrubali in occursum venire posset. Magna ex omnibus prouincijs Romæ missa sunt auxilia, ex Hispania vero cum Publio Sulpicio, ac M. Liuius ad octo millia peditum, equitumq; duo millia cum multis sagittarijs, ac fundibulatoribus mari Romam transmissa sunt. Similiter & ex alijs omnibus prouincijs. Interim vere superuento, annis ab orbe condito quatuor millibus nongentis nonagesimo primo, & ab vrbe condita quingentis quadraginta duobus exactis tumultus Romæ factus est, ex literis Lucij Porcij, quæ nunciarent Hasdrubalem ex Hibernis castra mouisse, Alpesq; transectum, Ligurū nouem millia conduxisse, qui secum ducerentur, nisi eos prius prælio occuparet, Liguria enim Genuam urbem continet, eamq; partem, quæ a Pado flumine in maritimam, & Apenninum vergit. Consules vero accelerantes eorum digressum ire obuiam parant. Interim Hasdrubal urbem Placentiam obsidere cepit, credebat enim Campestrem urbem facilius obtinere. Est enim Placentia vrbs hodie Longobardorum, Romanorum colonia, ex cuius expugnatione sperabat magnam suo exercitui gloriā, commoditatemq; fieri, spemq; Hannibali fratri futuram, ex ea quoq; rumorem sui transitus ad Hannibalem perducere. Qui licet diu firmatam obsidionem tenuisset, ab ea tamen amoueri compulsus est.

De prælio, ac morte Hasdrubalis.

Interim, quum Hasdrubal ab obsidione Placentiæ discessisset, quatuor Gallos equites, & duos Numidas ad fratrem Hannibalem mittit cū literis, qui in itinere ab exploratorib⁹ militibus capti, ad Quintum Claudium prætorem deducuntur, qui, quum interrogati varia respondissent, factō metu tormentorum veritatem dicere compulsi sunt, atq; cum ipsis signatis litteris traditi sunt Lucio Virginito tribuno militum, adducendi ad Claudium Consulem peruenerunt, literæ per interpretem lectæ sunt, & ex captiuis percunctatio facta. Quibus intellectis non opus mora ordinatis iam rebus censuit, sed aliquid ex inopinato in hostem tentare. Scribebat enim Hasdrubal occursum se fratri Hannibali in Umbriam. Consul igitur Romam mittit, dicens, vt lecto milite ex urbano exercitu in arma ad se mittant, atq; idem Claudius ex omni suo exercitu sex millia peditum, & decem millia equitum legit, occursum Hasdrubali. Dimisso itaq; omni reliquo illic exercitu Quinto Quatio pronunciat se proximam in Lucanis urbem cum præsidio capturum, & arrepto itinere quam maxime properat, vt collegæ Marco Liuius iungat exercitum. Terror vrbis non minor fuit, ac trepidatio, quam ante biennium, dum castra punica vrbis obiecta

LIBER

erant. Festinato igitur gradu Claudius Nero Consul per Picenum in occursum Hasdrubalis properat, maximeque, ut iungatur alteri Consuli Marco Livio. Missis itaque literis, nunciisque ad alterum Consulem de suo aduentu Livius ordinat, ut Tribunus Tribunum, Centurio Centurionem, miles militem, pedes peditem hospitaretur, quoniam Claudius per literas indicasset nihil cum exercitu ferre se præter arma. Interim, quum per agros, vrbesque pertransiret, occurrebant viduæ, ac matronæ, quæ Deos precabantur pro victoria, simulque cantantes virgines, cæterisque necessaria ministrabant. Claudius vero Consul monebat, ut nihil nisi ad victum necessaria susciperent, & ita citato gradu iter accelerabat. Quum igitur Claudius prope Livii castra venisset, nocte clam hospitaliter ab exercitu Livii recepti sunt omnes, & quotcumque erant, alter alterum ad prælium invitabant, qui omnes validissimo corpore, ac robustissimo ad coenam conscripti sunt. Postero die concilium habitum est, cui Lucius Porcius Prætor affuit, multi in eam sententiam declinabant, ut dum Claudius reficeret fatigatos milites, ad cognoscendum hostem paucos sibi sumeret dies. Erant autem Pœnorum castra ad quingentos passus. Claudius vero necdum huic sententiæ acquieverat, sed consilium tutissimum in celeritate putavit, in morando temerarium arbitratus est, signumque dari pugne iubet, concilio dimisso signum pugnae proponitur. Hasdrubal, quum signa belli audiuit, suspicatus, ne novis auxilijs Romanorum castra aucta essent, & ipse suas acies instrui iussit. Quumque iam ante signa fuisset Hasdrubal, quaedam scuta vetera hostium notavit, quæ ante non viderat, strictiores acies, ac multitudo maior solito visa est. Sciscitatus quid hoc esset, acies stare iussit, ac cecinit, misitque milites exploratores ad flumen, ubi aquabantur, ubi & accipi possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris ut ex recenti via essent, simulque se circumuehi procul ad eorum castra iubet, specularique, nun aliqua ex parte auctum sit vallum. Atque attenderent utrum semel an bis signum caneret in castris. Ea omnia, quum per ordinem relata essent, castraque aucta non fuisse, errorem enim faciebant, quod antea castra duo erant, vna Livii, altera prætoris Porcii, in neutra enim aliquid de nouo adiectum est, sed omnes, qui cum Claudio Nerone altero Consule venerant, apud alios Livii Consulis, & Prætoris fuerant hospitati. Illud autem dubium maxime referebant, quod in castris Prætoris signum datum semel, in Consulis vero castris bis referebant cecinisse. Cura quam maxime Hasdrubalem angebat, quid nam Hannibal ageret, cum quo castra collocata haberet ignorans, serumque ei suum auxilium dubitabat, timens ne Romanis eadem in Italia, quæ in Hispania, fortuna belli foret, vel suas ad eum literas non peruenisse credebatur, interceptisque litteris Consulem accelerasse ad eum opprimendum. His anxius curis extinctis ignibus prima noctis vigilia dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa afferri iussit. Ita in trepidatione, ac nocturno tumultu Duces parum intenti, inconsiderati in recessu, quidam in destinatam animo iam latebras concesserunt, quidam per vada ultra Metaurum fluuium transnatarunt, ita desertum agmen, primo vagi per agros, ac palantes eunt, fessique aliqui somno & vigilia sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Hasdrubal vero dum viam ostenderet, in ipsa fluminis ripa signa ferri iubet, & prætortuosi amnis sinus, flexusque cum errore voluens, quum non multum processisset, impeditus altioribus fluminis ripis, vadisque altioribus ne transiret, spacium dedit Consulibus ad eum insequendum. Claudius Nero primum cum omni equitatu aduenit insequens Hasdrubalem. Porcius deinde secutus cum leui armatura, qui quum fessum exercitum Hasdrubalis attigissent, ab omni parte incur-

fantur, omisso itinere, quod fugæ simile erat, Pœni in montem qui, ripæ fluminis pro-
 pinquus erat, castra metati sunt. Tum aduenit secundus Consul Marcus Liuius
 cum omnibus pedestribus copijs ad conferendum prælium instructis, armatisq;. Sed
 vbi omnes copias coniunxerunt directæ est acies. Caius Claudius Nero dextro cor-
 nu, Liuius a sinistro pugnam instruxerunt, media acies prætori Lucio Porcio tuen-
 da data est. Hasdrubal vero omiſſa caſtrorum munitione, postquam necessario pu-
 gnandum videt, suas acies instruxit. In prima acie autē signa collocat & elephantos,
 circa vero læuum cornu aduersus Claudium Neronē Gallos opponit, neq; tantum
 in illis fidebat, quantum putabat illos a Romanis timeri, dextrū cornu aduersus Mar-
 cum Liuium sibi, atq; Hispanis reſeruauit, & ibi maxime in veteribus suis militibus
 ſpem habebat, in medio post elephantas ſumpſit Ligures. Interim ea frons, quā His-
 pani tenebant concurrat cum sinistro Romanorum cornu, in quo Liuius præſide-
 bat, inter Hasdrubalem & Liuium ingens prælium certamenq; contractum est, a-
 troxq; cædes vtrinq; fiebat, ibi Duces ambo, ibi pars maior peditum, equitumq; Ro-
 manæ pugnae, & Ligures asperriſſimum hominum genus in armis in eum locum ver-
 ſi, elephantis inſuper, qui primo impetu ante ſigna turbauerant Romanos, etiam ſigna
 a ſuo loco mouerunt. Deinde crescente certamine & clamore, iam regi milites inter
 duas acies non poterant, pugnantq; velut incerti, quarum eſſent, non aliter quam
 nauibus ſine gubernatore vagis contingit. Claudius ergo clamabat militibus, quid
 ergo milites tam celeri curſu, tam longū iter meſi ſumus inaniter? Quum in aduer-
 ſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, videns eam in partem penetrare non
 poſſe ad hoſtē, cohortibus aliquot ſubductis e dextero cornu, vbi cruentū magis præ-
 lium iudicabat, a tergo hoſtium ſuis etiam inopinantibus in ſiniſtrum hoſtium la-
 tus incurrit, tantaq; celeritas fuit, vt quum aſcendiſſet a latere, mox in terga iam pugna-
 ret. Ita ex omnibus partibus a fronte, a latere, & a tergo trucidantur Hispani, Ligu-
 reſq;, & ad Galloſiam cædes penetrabat, ibi enim minimum certaminis fuerat, ipſe
 autem Hasdrubal pugnātes nunc hortando, nunc adeūdo pericula ſuſtinuit ille feſſos,
 abeunteſq; tedio, & labore, nunc precando, nunc caſtigando accendit, ille fugiētes re-
 uocauit, amiſſamq; pugnam aliquot locis reſtituit. Poſtremo, quū iam victoria Ro-
 manorum notiſſima eſſet, ne fracto tanto exercitu tantī nominis Dux ſuper-eſſet, con-
 citato equo in cohortem Romanorum irruit, ibiq; vt patre Amilchare, & Hanni-
 bale fratre dignum erat, pugnans cecidit, & interfectus eſt. Nunquam vna acie tan-
 tum Pœnorum interfectum eſt, quantum eo bello, reddita eſt pugne Cannenſi equa
 cædes & vindicta, ſex enim & quinquaginta millia hominum, & quadringenti ceci-
 derunt. Præda inſuper magna, tum auri, argentiq;, tum alia omnis generis: capti inſu-
 per ſunt Romani, qui ſerui apud eoſdem tenebantur, ſupra triginta millia capitum, il-
 licq; pro ſolatio amiſſorum in prælio militum recepti ſunt. Nam ipſa victoria nec ſi-
 ne ſanguine fuit, octo enim millia Romanorū occiſa ſunt. Die vero poſtero, quū nun-
 ciatū eſſet Liuiō Cōſuli, Galloſ Cīſalpinos, Ligureſq;, qui aut prælio nō interfuiſſent,
 aut inter cedē effugiſſent, vno agmine abire ſine certo Duce, ſine ſignis, ſine ordine vl-
 lo aut imperio, atq; poſſe omnes deleri, ſi vna militū ala mitteret, ſine, ait, vt ſuperſint a-
 liqui nunciū & hoſtiū cladis, & noſtræ virtutis. Claudius vero Nero Cōſul ſecurida
 nocte poſt pugnā citatori itinere, quo inde venerat, die ſexto ad caſtra ſua, quæ obiecta
 Hannibali dimiſerat, peruenit. Hic igitur dicenda reſtant, quæ per Claudium cum
 Hannibale geſta ſunt iuxta Titi Liuij narrationem. Sed quoniā ad reſ Italicæ perti-

ment, subsisto. Obitum enim Hasdrubalis, licet in Italia contigerit, inferere volui, quia de eo res maxime in Hispania praedicantur.

Hanno Pœnorum Imperator ex Africa in Hispaniam mittitur.

quoniam paululum digressi sumus ab Italia, iam ad propria, id est, ad Hispaniam reuertamur. Post transitum Hasdrubalis in Italiam, quantum in Italia eius transitus turbauerat, tantum alleuare in Hispania Romanorum statum visum est. Nihilominus statim bellum in ea par priori exortum est. In eius enim transitu, ut dictum est, duo in Hispania Pœnorum Duces remanserant Mago Hamilcharis filius, fraterque Hannibalis, & mortui Hasdrubalis, & Hasdrubal Gisconis filius. Hi enim duo Duces post Hasdrubalis transitum, ad Oceanum, Gadesque concesserunt: Mediterranei vero maris nostri oram, & quicquid Orientem versus pertinet, Scipio, Romanique tenebant. Interim nouus Imperator ex Africa in Hispaniam mittitur Hanno nomine, qui traiecto ex Africa in Hispaniam exercitu in Celtiberia Magoni coniungitur. Dicitur autem Celtiberia ea omnis regio, quae ad Iberum fluvium inter utrumque mare est usque in nouam Carthaginem. Hanno igitur coniunctus Magoni in Celtiberia breui tempore magnum gentium numerum armavit aduersum Romanos Duces. Scipio Marcum Syllanum cum decem millibus equitum, peditumque misit, qui quam festinationem poterat iussu properabat, ut Pœnorum castris occurreret. Sed plurimum impediendum saltibus, tum asperitate viarum, angustisque, quibus ea omnis regio inclusa est, ex quo factum est, ut non solum fama, sed nunquam aduentus Syllani ad Pœnos peruenerunt. Unde factum est, ut ex ipsis Pœnis transfuge venirent ad Syllanum, qui nunciarent, decem millia a Pœnis abesse, atque bina esse castra eorum, ad leuam itineris, quo irent, castra esse noui exercitus Pœnorum, nouem millia hominum habere, dextera vero punica castra esse tuta ac firma militari custodia, altera vero noui exercitus soluta neglectaque esse, utpote Barbarorum, ac Tyronum. Ea prius Syllanus aggredienda censuit, & ligna ad leuam afferi iussit, ne a stationibus Punicis conspicerentur. ipse vero Syllanus praemissis speculatoribus tacito agmine ad hostem pergebat, ad tria iam prope erant miliaria, quae vna leuca more Gallico dicitur, & nemo Pœnorum Syllanum senserat, quoniam confragosa loca, & obsita virgultis tenebant, ibique in caua valle, ac propterea occulta confedere, cibumque cepere, interea speculatores transfugae dicta affirmantes venerunt. Tunc itaque sarcinis in medium coniectis Romani arma sumplerunt, instructaque acie in pugnam vadunt.

Prælium. M. Syllani cum nouo Imperatore Pœnorum Hannone, Magoneque.

Am quum instructa acie in bellum Romani properarent, quum ad mille passus hosti appropinquarent, ab ipsis hostibus conspecti sunt, & Mago ex castris citato equo ad primum clamorem deuehitur. Erant autem in Celtibero exercitu quadraginta scutati, & equites ducenti, hanc igitur legionem, & quicquid roboris erat, in prima acie locat, leuem vero armaturam in insidijs posuit. Quum vero ita instructos ex castris adduceret, vix dum vallum egressus, in eos Romani pila iniecta coniecerunt, subdideruntque Hispani Celtiberos aduersus immissa tela a Romanis, mille ad immittenda ipsi consurgunt, quae quum Romani densatis excepissent scutis, tunc

tis, tunc pes cum pede collatus est, & gladijs res geri coepta est. Asperitas vero locorum Celtiberis propter eorū velocitatem spem faciebat euadendi, sed angustie, & interinata virgulta ordines dirimebant, & singuli, bini velut cum paribus conferere pugnam cogebantur, quod ad fugam impedimento Carthaginensibus erat, idque eos iunctos ad eandem ducebat, parabatque, & iam pene omnibus scutatis Celtiberorū interfectis, leuis armatura, & Carthaginenses, qui ex alijs castris subsidio venerant, percussi cedebantur. Denique duo amplius millia peditū, & equitatus omnis, & ex veteribus peditibus cesserunt fugientes, qui decimo die in Gaditanā prouinciam ad Hasdrubalē Gisconis filium reliquū Imperatorem peruenerunt. Noui vero milites Celtiberorum in proximis syluis dilapsi, inde in domos diffugerunt proprias. Scipio igitur collaudato benigne Syllano cum animaduertisset, si proptus fuisset, & reliquū Pœnorum exercitum facile deleturum in ultimam Oceani, Gadisque Hispaniā aduersus Hasdrubalem Gisconis filiū pergit. Hasdrubal vero, perantea cum uisitaſſet vrbes sociorū in Bætica, ut contineret illos, quos in fide habebat, sublatis signis in modū fugę, potius quam itineris ad Oceanū, Gadesque confugit. Verū tamen antequā fretū Gadis tranſeret exercitum omnē passim in ciuitates amicorū misit, diuisitque, ut muris seipſos, & ipsi armis muros tutarent. Scipio vero cum uidisset dissipatū exercitū, ac singulas vrbes debellare diuturni magis, quā magni operis retro uertit iter, & ne hostibus eam reliqueret regionem, Lucium Scipionem fratrem suum cum decem millibus equitū, peditumque ad oppugnandum opulentissimā in locis urbē, quā Ortigem Hispani appellabant, dimisit.

Obsidio, & captio Ortigis urbis per Lucium Scipionem.

Rat enim eo tempore in regionibus urbs opulentissima, quę Ortigis dicebatur, agro fertilis, quam Oriolam moderni appellant, in eaque fodiebatur argentū. Hanc igitur Lucius Scipio obsidere decreuit. In ea arce erat Hasdrubali ad faciendas circa Mediterraneos populos incursiones. Scipio castris prope urbem positus, priusquam vallaret urbem, nuntios misit ad portas, qui ex propinquo colloquio tentarent animos, suaderentque, ut amicitiam Romanorum potius, quam armā experirentur. Vbi vero nihil pacati respondere, fossa duplici, valloque circumdata urbe in tres partes exercitum diuisit, ut una pars semper quiesceret, & duabus urbē oppugnaret. Prima igitur pars adorta est urbem oppugnare, scalisque muro admotis, quidam, qui ascenderunt, vel a muris deieci fuerunt, vel suspensi videbantur. Magna itaque telorum, ac faxorum vi a muris ruente anceps bellū ducebatur. Tunc animaduertens Scipio nimia suorum paucitate inaequale certamen esse, e duabus simul partibus urbē est aggressus, quę res tantū pauorem ingressit animis iam fessis, ut oppidani nimia trepidatione moenia repentina fuga delerent, & punicū presidium, metu ne urbs prodita esset, relictis stationibus in unū se colligeret. Timor inde oppidanos inuasit, ne si Romani urbem intrassent, siue Pœnus, siue Hispanus forent, obuī passim cederentur, atque patefacta repente porta frequentes se ex oppido eiecerunt scuta post se tenentes, ne tela procul post se proijcerentur, dexteraque suas nudas ostentantes, ut appareret gladios abieciſſe. Id vero cū dubitaretur an dolus esset, impetu hostili in transfugas facto, non secus quā si aduersa foret acies cęsa est, eademque porta signa infesta in urbē illata sunt, & alijs partibus securibus, dolabrisque cedebantur porte, & ut quisque intrauerat eques, ad forū occupandū curabat citato equo, sic enim preceptū fuerat. Carthaginenses oēs in custodiā dati sunt, ex oppidanis ſ, qui clausis portis euaserunt, libertate donati sunt, & sua omnia reddita sunt. In ea oppugnatione

tam ex oppidanis, quã ex Carthaginensibus ceciderunt circiter duo millia, ex Romanis vero octoginta. Laeta igitur fuit res, qui rem ipsam gessere, eiusdẽ urbis expugnatione, & Imperatori Publio Scipioni, ceteroq; exercitui spatiosus, ac iocundus aduentus: collaudatq; fratrem, F. Lucium cum quãto potuit verborum honore, & Carthagini a se capte Orontiam equat. Ceterum quia instabat hyems, nec Gades tẽtari poterat, nec dispersum exercitum Hasdrubalis per totam prouinciã consecrari expediebat, in citeriorem Hispaniam ad Iberum fluiuium omnes suas copias, exercitumq; reduxit. Ipse vero Imperator Scipio cum Lucio fratre, & Hannone Pœnorum Imperatore, & alijs nobilibus captiuis Tarraconam venit.

Pugna Scipionis cum Hasdrubale Gisconis filio, & fuga Hasdrubalis in Oceanum, & Gades insulam.

Anno ab orbe condito quarto milleno, DCCCC. XCII. & ab urbe condita, CCCC. XLIII. quum in Italia prospera omnia essent, de reuincenda Hispania solliciti erant Romani, quę tamẽ eandẽ quasi fortunã habebat exercitus Romani gestis feliciter cedentibus. Nam Pœni amisso Hannone Duce exercitus vsq; ad ultimã Oceani oram, Gadesq; perfugerant, qui tamen tum situ locorum, tum hominum ingenio ad bellum reparandum idonei videbantur. Itaq; cum Hasdrubal Gisconis filius, tertius post Barchinos Hannibalẽ scilicet, ac Hasdrubalẽ fratres, pœnorum Dux maximus eo bello haberet, regressus a Gadibus rebellandi spem Hispanis dedit. Aduuanteq; Magone Hamilcharis filio directis per vltiorẽ Hispaniam literis, nũcũsq; ad quinquaginta millia peditum, quingentosq; ac quadraginta milites armauit. Deinde fama vulgata, quod ad lxx. millia peditum cõparasset, ad Alpiã urbem cõcessit, in cuius agro Pœni positis castris eo animo erant, vt nullo pacto detrectaret certamẽ. At Scipio cum ad eum fama tantĩ cõparati exercitus perlata esset premissis Syllano, qui milites a locis quibus per hyemẽ degabant, acciperet, ipse protinus a socijs contrahendo auxilia Castulonẽ peruenit, ad quẽ adducta sunt a Syllano auxilia peditum, equitumq; tria millia. Inde ad Betulã urbem cum omni exercitu progressi sunt, in quo erant equitum quinque millia, & peditum quadraginta millia, quibus castra ponentibus, eos Mago, & Masinissa cum omni equitatu aggressi sunt, turbassentq; muniẽtes castra Pœni incurssantes in Romanos, nisi a Scipione intumulum propinquum loco adducti fuissent. Interim graue committit praelium ad eam partem, vbi signa locata erant. Interim cum omnis multitudo ex Romanorum castris efflueret, Pœni ordinibus iam confusis in fugam versi sunt, profugientes hac, & illac vbi propior vnicuiq; salus videret. Inde cum iam ex ea pugna Romani potiorẽ partem obtinuissent, aliquibus tamen postea diebus licet tentati essent, abstinerunt ab incursionibus. Deinde quum tentata Romanis Pœni essent, Hasdrubal primo e castris copias in aciem eduxit, & Romani inde sequuti sunt. Quumq; vtriusq; acies vallo aspero intermedio astitisset instructa, a neutrisq; pugna caperetur, iam die ad occasum vergente, a Pœnis prius, deinde a Romanis in castra copias adductæ sunt. Hoc etiam postea per dies aliquot factum est, quoniam Pœnus primo e castris copias educebat, & prior fessis instando signum receptui dabat, quum a neutra parte procursum esset, telumve immissum, aut vox exorta. Hoc sic per dies aliquot perperã acto, cum iam Hasdrubal tyrones Hispanorum, & Balearum matutino tumultu a militibus Romanis mandato Scipionis oppressi pugna deficerent, Pœnorum Duces, priusquam corpora cibum reciperent, raptim in aciem copias extraxerunt, Scipio hæc contemplatus detardare, & in vesperum differre praelium statuit. Nam hora septima primo cornua cepit in-

struere, & longe tardius ad medias acies peruenit. Aestus a meridiano sole, labores armorum, ac insuper fames, & sitis, prius quā manus ad praeliū consererent, corpora non mediocriter affecerūt. Ita utraq; acies innixis scutis, signisque diutius perstiterūt. Cum vero dies declinaret, pugnaq; e cornibus, & quidē valde tumultuosa inciperet, cum elephātū aliquātulū a leui armatura Romanorū in mediā aciem se intulissent, Pœni fessis corporibus, animisque retulere pedē castra versus, ordinē tamen seruātes, non secus, quā si hoc Ducis arbitrio fieri cōtigisset: & sic aliquātisper seruatę sunt integrę acies, quum tamen Romani eas in fugā inclinatas viderent, impetusq; ab illis non posset facile sustineri, quanquā Hasdrubal quantū poterat retineret, resisteretq; cedētibus: qui vidēs collem esse a tergo, vbi tutū esset receptaculū, si modico suos interuallo retraxisset, clamitabat, vt in eū se collē reciperent. Interim cū verecundia vicisset metū, Hasdrubale paulisper in vna montis radice, exercitum continente, atq; in ordinē suos milites reuocante, citato Romani gradu signa in collē, quē prius Hasdrubal occupare cogitauerat, erexerunt, cumq; hoc Pœni vidissent, integra fuga in castra profugerunt, ne interciperetur a Romanis iter. Superuenit interea post vehementē solem tanta vis aquę, vt vix Pœni in castra se reciperent, nec dum introirent, procul a vallo Romani erant, qui proculdubio castra cepissent, nisi vi aquę fuissent prohibiti. Ex eo itaq; die Carthaginenses vltius aliquid tētare non sunt auli, ipsi enim, licet labore fessī, ac vulneribus essent, noxq;, & imber ad pernecessariā quietē eos traheret, tamen quia metus, & periculū cessandi tēpus non dabant, prima statim luce castra saxi vndiq; ex propinquis vallibus aduectis augent vallo, quoniā in armis parū fidebant. Castra itaq; Punica oppugnaturi Romani quāprimū erant, sed impediti sunt ob defectionē Hispanorum ad Romanos. Nam Athenas Regulus turditanorū cum magna populorum manu transfugit, duo insuper munitissima castra cum eorū præsidijs sese Romanis dedere. Turditania ea gente, & prouincia cōtinentur, quæ a Bæti flumine, quod hodie Guadalcauir appellatur, per orā Oceani vergit ad orā fluminis Ang, quod hodie Guadiana dicitur, vsq; ad sacrū Herculis promontoriū in Portugallia secundū descriptionem Claudij Ptol. Interim Hasdrubal Gisconis filius cū intelligeret animos suorū ad defectionē inclinatos, ne alij ex suis transfugerēt, silentio noctis facto castra inde mouet. Quū vero dies aduenisset, & ab ijs, qui instationibus erant, relata esset Hasdrubalis cum toto exercitu profectio, Romani premissis equitatu signa moueri, ac ferri iubent, adeoq; citato agmine ducebātur, vt si recta via issent, proculdubio eū fuissent affecuti, sed Ducibus creditum est, qui dixerūt breuius esse iter aliud ad Bætina fluuiū, qui, vt diximus, Guadalcauir dicit, vt transeūtes aggredierentur. Hasdrubal vero cū intellexit clausum esse transitū fluminis, ac interceptū a Romanis, flectit ad Oceanū exercitum, qui fugientium more dispersi abibāt. Tandē assequunt eos equites Romani, & ij, qui leuiter armati erant, qui Pœnos nūc a tergo nunc a lateribus incurfabāt, fatigabāt, & morabātur, adeo vt legiones Ro. ac signa iā appropinquaret. Cū enim ad crebros tumultus signa cōsisterent, & nūc equestres, nunc pedites praeliū consererēt, superueniunt legiones, ac signa Romanorū, iam nō pugna, sed trucidatus velut pecorū fieri cœpit, donec ipse dux, & fugę autor in proximos colles cū sex millibus fere inermiū profugit, atq; euasit, ceteri vero caesi, captiq; sunt. Interim Pœni in ipso colle castra tumultuaria cōmunierunt. Romani vero, cū in collē subire tētaffent, iniquo ascēsu impediti nequiuērunt. Præterea considerātes, quod obsidio in loco inopī, atq; nudo vix ad paucos dies tolerabilis esset, obsidionē firmauerūt. Interea multi ex Pœnis ad Ro-

manos confugiebant. Postremo Hasdrubal ipse Dux acceptis nauibus, quum nocte clam fugisset, Gades traiecit, erat enim locus ipse non longe a mari. Scipio vero fuga Hasdrubalis audita decem millia peditum, & mille equites Syllano ad obsidionem castrorum reliquit. Ipse enim cæteris copijs causa recognoscendorum Regulorum, populorumq; vt præmia pro meritis posset largiri, Tarraconam redijt. Post profectiõem vero eius Masinissa Rex Numidarum clam nocte ad colloquia venit cum Syllano, in quibus se gentemq; suam amicam Romani populi sponndit, in qua amicitia vsq; ad finem, vltimamq; senectutem permanit, indeq; concilio factõ in Africam reuersus est.

Quomodo Carthaginenses vltimo ex Hispania sunt expulsi.

Postea vero quam Hasdrubal in Gades profugerat, naues Magoni remisit, quæ eundem in Gades asportarent. Mago igitur dimissis ijs, qui ex exercitu superfuerant, in Gades transit, quorum pars ad Romanos confugit, pars a Ducibus deserta per vicinas vrbes, & oppida dispergitur nullo robore munita. Postea vero quam Syllanus vidit omnes Carthaginenses ab Hispania pulsos, & dissipatum exercitum, Duceq; sagatos, Tarraconam ad Scipionem properat. Qui cum venisset, Lucius Scipio Magni Publij Scipionis frater Romam a fratre nuncius missus est cum multis Hispaniæ nobilibus captiuis, quos in victoriæ signum secum attulit, qui res mirifice in Hispania gestas, atq; victorias Senatui nunciaret.

Quomodo Scipio, & Hasdrubal ad Syphacem Massiliorum Regem venerunt pro fœdere.

Quum fama Scipionis ingenti gloria celebraretur, vulgoq; Hispaniarum victor proclamaretur. Vir Magnanimus, inexplabiliq; laudis amore captus iam Africam, magnamq; Carthaginem petere statuit, vt maiorem suo nomini honorem, gloriamq; compararet. Et vt voti compos facilius euaderet, reconciliandos animos Regũ, ac gentium partiũ illarum tẽtare decreuit. Primũq; aggredi Syphacem Massiliensium Regẽ curat, quæ gẽs est ad finẽ Maurorũ noue Carthagini obiecta diuidẽte sinu Mediterranei maris. Erat enim cũ Carthaginẽsibus ipsi Regi, ac gẽti fœdus, ipsiq; præ ceteris barbaris de obseruatione fœderis præclarior nomen erat: cũ ipsi barbaris, vt multi dixerunt, fides ex fortuna esse consueuerit. Ad eundẽ itaq; Regẽ Caium Lelium oratorẽ mittit cũ donis, qui iocũde receptus est ab eo, quia res tam prospere Romanis successissent, maximeq; Scipioni. Cũq; etiã in Italia Paris aduersæ res essent, in Hispania nullę, amicitia Romanorũ Syphax Lelio annuit firmandã. Eam tñ nec dare, nec recipere posse, nisi corã ipso Romanorũ Duce Scipione. Itaq; Lelius accepta fide a Rege ad Scipionẽ reuertitur. Erat enim Syphax Rex opulẽtissim⁹, bello aptus, Carthaginẽq; magne vicinus, illiq; suis finibus cõiungebãtur, modico maris freto ab ipsa Hispania distans. Scipio igitur audito Lelio ratus rem dignam non posse sine maximo periculo agi, Tarraconę Lucio Martio, noue vero Carthagini Syllano ad præsidium Hispaniæ relicto, ipse terrestri itinere a Tarracona nouam Carthaginem venit, & a noua Carthagine cum duabus triremibus tranquillo mari in Africam traiecit. Casuq; accidit, vt eadem hora Hasdrubal ab Hispania pulsus septem cum triremibus ad Syphacem veniens iactis anchoris in terrã descenderet. Ita prior in terram

Hasdrubal, mox Scipio, & Lelius ad terram egressi pergunt ad Regem. Ut Siphaci visum est duorum opulentissimorum populorum Duces ea tempestate, eadēq; die suam pacem, amicitiaq; petentes venisse ad eum, utrunq; ad hospitium inuitat. Et quoniam eos sub vno eodemq; recto fors perduxit, conatus est eos ad colloquiū deducere causa dirimendarū inter se factionū. Scipio hoc renuit, dicens nullū cum Pœnis priuatum odium esse, quod colloquendo finiret, neq; de rep. se cum hoste agere quicquā nisi iussu Senatus posse, in illudq; magnopere Rex tendebat, ne alter hospitū exclusus mensa videretur, ideoq; Scipionē ad eandē mensam cum Hasdrubale inuitat, quod Scipio non abnuuit, & quia id maxime Regi placebat, Scipio & Hasdrubal simul cœnati eodem etiā lecto simul dormierunt. Tantum autē erat comptus Scipio, eiq; ad omnia naturalis ingenij claritas, atq; facundia erat, vt non modo Syphacem barbarū, insuetumq; Romanis moribus, sed etiam hostem quencunq; infestissimum alloquendo sibi conciliaret, mirabilioremq; aspectum, ac maiestatem præ se fecerat, quam gestarum rerum gloriam. Nec dubium est Regem, regnūq; sola Scipionis allocutione in Romanorum esse potestate, tantam artem ad conciliandos animos eidem natura tribuerat. Itaq; non tantum quomodo Hispaniæ amissæ essent, sed quomodo Africa retineretur, Carthaginensibus necessarium fuit cogitare. Inijt igitur Scipio fœdus cum Syphace Rege, nec postea diutius immorans statim prouinciam a se derelictam cum duobus exercitibus repetijt. Non enim peregrinandi causa, neq; solatij Africam perierat, sed desiderio ea potiendi, hocq; cum iā diutius in animo reuoluisset, tandē palam efficere voluit, vt quemadmodū Hannibal in Italia bellū gereret, sic Scipio in Africa: qui a recessu suo duobus plerūq; & contrarijs vētis in altum iactatus quarto die noue Carthaginis portū tenuit. Hispani vero licet a punico bello quieti essent, in quibusdā tamē ciuitatibus nō bonus animus erat, quæ metu tranquillæ manebāt, cōscientia enim illos premebat cōmissorum delictorū, inter quas maxime insignes erant magnitudine simul & culpa Ilyturgū, & Castulo opulētissimæ vrbes. Cum enim prosperis rebus Romanorū fochi fuissent, post cæsos tñ Scipiones cū exercitib⁹ defecerūt ad Pœnos, Ilyturgitani vero defectioni hoc addiderunt, quoniā Romanos, qui ex illa clade ad eos profugerāt, hostibus prodiderūt interficiēdos. In eos itaq; populos, cum dubiè adhuc Hispaniæ foret, seuitū fuisset, nisi vtiliter potius quā merite factū distulisset. Cum vero res tranquillæ visæ sunt, tempus expectandæ vindictæ non amplius dissimulauit. Aduocatūq; Lucium Marcium a Tarracona cū tertia parte copiarū ad expugnandum Castulonē mittit. Ipse vero Scipio cū reliquo exercitu quinq; castrorū stationibus ad Ilyturgū peruenit, cuius portas oclusas reperit. Tum omnibus instructis ad oppugnationē faciendā, ipse Scipio milites adhortari cœpit, vt multo infestioribus animis cum suis, quam cū Carthaginensibus bellum gerendū esset, quippe cum illis de imperio, & gloria sine ira certabant, cum istis vero, vt perfidiæ, crudelitatis, ac sceleris pœnas luant, quo & nefandam commilitonum necem vlciscerentur, vt in omne tempus documentum, ac prouerbium fierent, ne quis unquam Romanū militem, ciuemq; in qualibet fortuna constitutum iniuria premeret. Ab hac exhortatione Ducis incitati milites electis viris, qui per manipulos scalas erigerent, partito exercitu, vt alteri Lelius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non enim Dux vnus, aut Princeps oppidanos ad defensionem inuitabat, sed sola conscientia, & culpæ metus, ex quibus non gloriam, nec imperium, sed supplicium querebant Romani, Quapropter seipfos oppidani animabant ad pugnam, di-

centes melius esse in acie mori, ubi Mars omnibus cōmunis esset, qui sæpius victum erigere, ac victorem affligere solitus esset, quam postmodum cremata, diruptaq; vrbe ante ora captarum coniugum, liberorumq; inter verbera, & vincula omnia scæda, atq; que indigna passos expirare. Igitur non militaris tantū ætas, & viri, sed scemine quoq; ac pueri supra animi corporisq; vires adsunt, pugnantibusq; arma, telaq; ministrant, saxa quoq; ad murorum munitionem adducunt. Aecēdebantur ita animi certamine, labore, ac periculo, atq; ipso inter se conspectu, adeo q; magno ardore certamē initum est, vt a iuuentute oppidanorum exercitus Scipionis a muris repulsus sit. Quod factum vt Scipio vidit, veritus ne vanis conatibus hostium animus cresceret, & remissiores sui fierent, sibimet conandum esse censuit, partemq; periculi capessens ferri scalas iubet, & seipsum ascensurum, si cæteri recusarent, comminatur. Tum a multis partibus ceptæ sunt scalæ erigi, ex aliaq; parte vrbis Lelius vehementi conatu instabat. Tunc victa est vis oppidanorum, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. Arx insuper ab ea parte, que inexpugnabilis videbatur, capta est. Viderant enim eminentissimam eius partem, quæ alta rupe tegebatur, neq; vlllo opere munitam, & a defensoribus vacuam. Hanc partē leuium corporū homines, & multa exercitatione dispositi, clauos ferreos secum portantes per inequaliter prominētia rupis scandebant. Vbi per modica interualla distantes figebant clauos, quibus, velut quosdam gradus facientes, ita in summum perueniunt. Capta igitur vrbe Romani iram in eos, odiumque euomunt. Nemo enim viuos capiebat, nemoq; prædæ memor erat. Trucidantur passim inermes simul cum armatis, infantulicq; cum mulieribus, ignemq; insuper tectis iniiciunt, diruunt, que ignis absumere nequiuit, ita enim memoriā vrbis penitus extinguere voluerunt. Castulonem deinde Scipio exercitum duxit, quam non modo oppidani defendebant, sed etiam reliquæ exercitus Pœnorum, qui ex dissipata fuga passim in eam confugerant. Sed cum Scipio aduenisset, fama cladis Iliturgitanorum eis pariter terrorem ad desperationem intulit. Et quum in diuersas sententias quisq; prout sibi videbatur, consuleret, discordia inter Pœnos, ac Hispanos orta est. Oppidanorum, atq; Hispanorum caput erat Cerdubulus autor deditiois, qui proposuerat urbem Romanis tradere, Pœnis vero præerat Amilcho. Cerdubulus vero fide accepta a ciuibus Hispanisq; urbem clam Romanis prodit, quæ, quoniam non tantum deliquerat, partemq; indignationis Romanis abstulerat cruenta Iliturgi vastatio, & voluntaria ipsorum deditio, humaniter tractata est.

Scipio patri, patruoq; exequias facit, & reddit Dīs vota pro vindicta.

Scipio igitur nouam Carthaginem redijt redditurus Dīs vota, ac daturus munera gladiatoribus, hastilisoribusq; pro vindicta patris, patruicq;. Statuit igitur diem ad munera gladiatorum, conueniuntq; ad statutum diem non solū obscuro generis, sed etiam Reguli, illustresq;, & clariores viri, quorum aliqui per se pugnaverunt, alij qui per alios, alij professi sunt se pugnaturos ob gratiam Ducis, alios æmulatio traxit, vt certamen prouocarent, prouocaticq; non abnuerent. Quidam controuersias, quas inter se terminare non potuerant, pacto inter se inito, vt victorem res sequeretur, ferro terminare decreuerunt, spectaculoq; Iudi funebres additi sunt. Interim Martius inultas ciuitates in deditioem accepit sine vlllo certamine.

Ascapa vrbs Carthaginensium igne, ferroq; vastatur.

Ascapa erat vrbs, quæ hodie Ascho dicitur, quæ semper Carthaginensium fuerat, quæ singulare quoddam odium semper habuit in Romanos, & tamen vrbem nec situ, nec munimēto tutam habebat, quæ ferotiores illis animos fecerat, sed ingenia incolarum atrocitatis dedita, qui ob excursions, quas infinitum agrum sociorum populū Romanū faciebant, ad Romanorum odium prouocati sunt. Ii etiam vagos Romanorum milites, ac mercatores diuim intercipientes, & magnum quendam Romanorum comitatum per eorum fines transgredientem, iniquo loco circumuentum interfecerant. Ad hanc igitur vrbe expugnandā, quum ad motus exercitus esset, Oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos hostes videbatur, nec spes in mœnibus, aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se, ac suos ferum ac terribiliter excogitant. Locum enim in foro ordinant, in quo pretiosissima rerum suarum congererent, super eum tumulū coniuges, ac liberos cōsidere quum iussissent, ligna, fascisq; virgultorum circa eum extruunt: vt donec incertus euentus pugnæ esset, præsidium in eo loco fortunarū suarum, corporumq; quæ chariora omnibus fortunis erant, seruarent, si vero rem inclinātam viderent, atq; in eo esse, vt iam ciuitas caperetur, scirentque omnes quotquot in prælium issent obituros, eos per superos, inferosq; Deos orauere, vt memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut misera seruitute finiēda esset, nihil relinquerent, in quo seuire hostis posset: ferrum, ignemq; in manibus esse, manusq; amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura erunt, absumant, quam hostes superbo ludibrio insultarent. His adhortationibus excitati, ne quem a proposito spes, mollitiæ animi flecteret, die adiecta concitato agmine, patētibus portis, ingenti tumultu erumpunt, nec enim erat aliqua opposita statio firma, quia nihil minus timeri poterat, quam, vt ex vrbe oppidani egrederentur. Per pauca igitur turmæ equitum, leuisq; armaturæ repente e castris ad ipsum occurrunt, acrior impetu, atq; animis, quam compositior pugna fit, quoniā sine ordine vllō ab vrbe plebs egressa est. Itaq; pulsi sunt equites, qui prius se oppidanis obtulerant, cæterisq; terrorem non leuem intulerunt, trepidatumq; parumper est circa signa, quum robur legionum præ angusto tempore dato ad instruendum, non potuerit tempestiue occurrere, quoniam ipsi oppidani in vulnera, hostes, ac ferrum vehementi vecordia ruebant. Occurrerunt tamen interea probati, ac electi milites, qui temerarios impetus eade primo rum suppresserunt. Patefacta itaq; acie quo ad fieri poterat, multitudo armatorū abstinebat a cædibus, nec tamen poterat propter obstinatos oppidanorum animos, qui sic passim in eos insultabant, vt in vrbem pugnando intrantes coacti sint omnes vsque ad vnum occidere. Hoc itaque bellico more decertando actum est in prælio, sed foedior in vrbe trucidatio fuit, quoniam proprii ciues omnem fecinarū turmam, puerorumq; imbecillem, inermemq; multitudinem occiderunt, & incenso rogo semiuiva adhuc cor pora in ignem iecerunt. Præterea ipsi etiam suorum cæde miserandi cum armis in mediū se iecerunt incendium. Ceterum iam cæde perpetrata superuenerunt Romani, ac primo conspectu tam atrocis rei mirābundi parumper obstupuerunt. Deinde, quum aurum, argētumq; flamma liquefaciente tumulo rerum aliarum interfluerēt, auiditate ducti milites, dum capere vellent, alij correpti flamma sunt, alij combusti a flamma, quum primi vrgente turba retrocedere nequirent. Ita Ascapa sine militum præda igne, ferroq; assumpta est, Marcius vero cæteris eius re-

LIBER,

gionis partibus in deditiōem acceptis victorem exercitum reduxit.

Infirmitas Scipionis, & quæ mala pertulit.

SCIPIO interea graui morbo impeditus est, grauiorem tamen aegritudinem reddebat, quum plerique adijcerent, ei corruptionem humorum ex nimia castitate accidisse. Vnde factum est, vt prouincia omnis, & maxime longinqua turbaretur. Ex quo deprehendi potuit, quid subsequutū fuisset, si vera fuisset mors, quū vanus rumor tantas excitasset procellas, non enim socij, ac foederati in fide manserunt, non exercitus in officio. Mandonius enim, & Indibilis Celtiberorū princeps, qui Aragonenses hodie dicuntur, quum Scipioni expulsis Carthaginensibus adhæsisset, nihilque ex eo prosperi obtinuissent, congregata magna Celtiberorum iuuenum manu agrum Socetanum, in quo ciuitas Soria sita est, & agrum Suecitanum, in quo & Sanguessa oppidum est in Nauarræ prouincia, sociorum populi Romani multipliciter infestant, atque hostiliter pene depopulati sunt. Deinde alius, & quidem maximus ciuilis rumor in castris ortus est. Erant enim ad præsidium octo millia militum in castris ijs gentibus, quæ cis Iberum morabantur, ab Imperatore impositum, motæ sunt autem eorum mentes, quum primum de vita Imperatoris dubij facti sunt: sed per antea cœperunt ex diuturno, vt fit, ocio, quum arctiores in pace res essent, occulte diffeminare, quid esset, si debellata confectaque prouincia esset, quid item inter pacatos facerent, quidve, si bellum in prouincia esset, quomodoque in Italiam remearent. Petitumque est stipendium sæpius procatius ac auidius solito ex more ac modestia militari, & a custodibus in circuneutes vigilias, tribunosque opprobria iactabantur, & nocte multi in agrum pacatum prædatum ibant, deinde iam crescente licentia si mandato a signis abibant, omnia libidine, ac licentia militum infestabantur, nihilque institutum aut disciplina militari, aut imperio eorum, qui præerant, gerebatur. Fortuna autem Romanorum castra seruabantur, eo quod Tribuni a principio iura reddere commiserat ex cōtagione furoris, non ex parte seditionis, defectionisque. Postquam vero Tribuni reprehendere, atque improbare ea, quæ fierent, cœperunt, & propalā dicere se furoris eorum non futuros socios, statim erupit seditio. Fugatis itaque principibus, ac deinde Tribunis e castris expulsis ad duos principes seditionis Caium Albiū, & Caium Atrium delatū est imperiū omnium consensu, qui nequaquam Tribunicij cōtenti ornamenti insignia etiam summi imperij fasces, securesque attrectare ausi sunt, neque in mentem veniebat suis tergis ceruicibusque virgas illas, ac secures imminere, quas ad metū aliorū præferrent. Mors enim Scipionis falso credita erigebat eorum animos, ob cuius vulgatā famam mox non dubitabant totam Hispaniam arsurā bello. In eo enim tumultu nec socij pecunias Imperatori afferre, nec adire propinquas vrbes poterāt propter turbatas res, quū omnia omnes auderēt. Expectabant enim singulis horis non tam nuncios mortis, quam funeris, neque superuenire aliquid posse arbitrantur, quod eorum posset propositum euacuare. Verum, quum viuere primum, mox etiam valere Scipionem, certi nuncij afferrent, Tribuni militum septem ab ipso Scipione sunt missi, ad quorum aduentum primo omnis factionis viri exasperati sunt animo. Percunctati igitur, quæ causa iræ, consternationisque subite esset, dissimulando stipendium ad diem non datum iactabant.

Et quum eodem tempore zelus Ilyturgitanorum extitisset post duorum Imperatorum

torum, duorumque exercituum stragem, suaque virtute defensum nomen Romanorum, ac retenta prouincia esset. Ilyturgitanos poenam noxę meritam habere, suis vero non esse qui gratiã exoluat recte factis: talia querētibz responderūt Tribuni vere se oraturos, ac ad Imperatorē delaturos. Lætari insuper se fingebāt seditionis autores, quod nihil tristius insanabilisq; euenisset, & quod superesset Scipio, qui Deū benignitate reipublicę gratiam reddere posset. Scipioni itaq; in principio leuiter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendię spem propinquam dedit. Edictumque subinde positum est, vt ad stipendium petendum cōuenirent in nouam Carthaginem, spemque maximam suę factionis, seditionisq; abstulit Mandonio, & Indibili, qui audito quod viueret, & valeret Scipio, omisso incepto in suos fines redierunt, neque videbant quenquam, non principem, non priuatum, apud quem recipi possent. Omnia enim circumspectantes, nihil reliqui habebant, præter non tutissimum a multis consilium receptum, dubijque erant, an Imperatoris iussu pro stipendijs irent, vel de eius clāmentia desperarent, quum scirent eum etiam hostibus ignouisse, cum quibus dimicasset, suamque seditionem sine sanguine, sine vulnere esse, ac propterea non atrocem, aut atroci poena dignam: vt humana ingenia sunt, ad suam quisque leuandam culpam declinabat. Maior tamen inter eos illa erat dubitatio, an eorum Tribuni & Centuriones, an vero omnes pro recipiendo stipendio irent, & valuit sententiã, vt omnes irent, quia tutius esse censebant.

Quomodo puniti sunt tantę seditionis autores.

Quomodo puniti sunt tantę seditionis autores. Vnum vero per eosdem dies hæc illi inter se consultarent, consilium de his nouę Carthagini agebatur, certabaturque sententijs. Vtrum in autores tantę seditionis, an vero omnium supplicio culpa vindicanda esset. Erant enim autores paulo plures quinque ac triginta, vicit tandē poena leuior, vt vnde culpa esset, ibi poena consisteret, ad multitudinem vero satis esse castigationem verbalem. Concilio itaque dimisso parari expeditio cepit aduersus Mandonium, Indibilemque, cibariaque exercitui, qui Carthagini erat, parari iubentur. Et cum eis Tribuni septem, qui perantea Succonem missi fuerant ad leniendam seditionem, obuiam exercitui irent, quibus singulis data sunt nomina principum seditionis, vt eos per idoneos homines benigno vultu, & sermone prius lenitos Carthaginem adducerent. Qui quum venissent, ad concionem vocati in forum ad Imperatoris tribunal ducuntur. Imperator vero sedit paulisper tacitus, tum silentio per præconem facto, pluribus verbis de eorum seditione habitis, atque errore confutato, tum ex preparato omnium rerum terror oculis auribusque omnium est effusus.

Inter hæc exercitus, qui corona concionē circundederat, gladijs & scutis cōcepuit.

Tum præconis audita vox est citantis nomina damnatorum, qui statim in concilio nudi in medium protrahuntur, & simul omnis apparatus supplicij exprimebatur.

Deligati igitur ad palum, virgisque caesi, & securi percussi sunt: adeo concussis metu, qui aderant, vt circumstantium gemitus exauditi sint. Tracti inde de medio omnes sunt, purgatoque loco, citati milites nominatim apud Tribunos militum intrauerunt, stipendiumque ad nomen singulis persolutum est. Hunc finem seditio militum habuit.

Fugatur iterum Hanno præfectus Magonis a Lucio Marcio.

Pr idem tempus Hanno præfectus Magonis missus à Gadibus cū
 parua manu Afrorum, data mercede Hispanos sollicitando ad quæ
 tuor millia iuuenū armavit. Castra deinde parans ab Lucio Mar-
 cio dissipatis castris, multis captis, cæteris in fugam datis, ipse Hanno
 cum paucis effugit, reliquos per devia vagos, pallantesq; perse-
 cutus est. Dum hæc agerentur ad Bætum fluuium, qui hodie Gua-
 dalcauir dicitur Arabica lingua, Lelius cum classe in Oceanum nauigauit ad urbem,
 quæ Carthe dicitur. Erat enim ea vrbs in Oceani ora ad eam Hispaniæ partem,
 qua ex angustis faucibus panditur mare ad Gades. Causa autem aduentus Lelii erat,
 quia Gaditani, missis ad Romanos nuncijs in castra, obtulerant urbem sine certami-
 ne tradere. Romanis interim vulgata proditio est, quoniam Mago, qui in ea vrbe
 erat, comprehensos eos omnes Adherbali Prætori Carthaginem deuehendes tradidit.
 Adherbal vero cōiuratis in quinque remibus impositis, præmissisq; ipsis quinque re-
 mibus, quæ tardiores quam triremes erant, ipse cum octo triremibus modico interual-
 lo secutus est. Iamq; fretum intrabat quinque remis Carthaginensium, & ecce Lelius
 cum classe affuit, qui, quum quinque remem Carthaginensium capere conatus esset, se-
 quentibus septem triremibus ad Adherbalem euectus est. Quinque remis vero pœ-
 na videns se deprehensam, & obliſtente estu freti in aduersum reciprocare non posse,
 in re subita parumper timuit, an videlicet suæ triremes sequerentur, an vero hostis ro-
 stra conuerteret, ipsa enim dubitatio moram fecit detractandæ pugnæ. Iam enim sub
 ictu veli erāt, & vndiq; stabāt hostes, estus quoq; morandi naues admebat arbitriū,
 necq; enim erat simile nauali pugne, quum nihil voluntariū haberet, nihilq; artis, vel
 cōiūſi esset, quoniā & natura freti estusq; suis, alienisq; nauib; pariter inuehebat, vt
 remigi vllus locus non esset, si in contrarium estus tetēdisset, fit igitur coacta pugna.
 Quū igit quinque remis Pœnorū coacta, infestaq; in Romanā rostro decurrisset,
 inuasissetq; obliſta Romana i. s. tū alterius rostri recipiebat, interim anceps præliū com-
 missum est. Quinque remis vero Romana, seu pondere tenacior, seu quia pluribus
 remorum ordinibus reſerta facilius regetur, duas triremes suppressit, & vnus ex a-
 lijs remos detorsit oppressa, ceterasq; quas adepta esset, multasset, nisi Adherbal cū
 quinque remibus extensis velis in Africam transfretasset. Lelius vero victor ceterarū
 reuersus auditis, quæ acta Gadibus essent, ob patefactam proditorem, coniuratosq;
 Carthaginem missos, spe ad irritum redacta, nuncios ad Lucium Marcium misit, de
 cunctis certiore faciens, & quia frustra ibi tempus tererent, assentiente Marcio re-
 dire ad Imperatorem decreuerunt, postq; paucos dies ambo nouam Carthaginem re-
 dierunt. Ad quorum discessum nec ociosus Mago fuit, quæ poterat terra, marisq;
 ordinans, vt in Hispaniam rediret. Audita enim Ilergetum rebellionem, quæ Nauarro-
 rum gens est, vt supra diximus, spem recuperandæ Hispaniæ dedit. Missis igitur nun-
 cijs ad Senatum Carthaginensium, qui simul seditiorem ciuilem in castris Romanis,
 defectionēq; sociorū in maius verbis augerēt, imperiū Hispaniæ posse repeti persuasit.

Prælium Scipionis, & Indibilis, ac Mandonij Celtiberorum Regulo-
 rum, qui aduersus Romanos rebellant.

Mandonius itaque & Indibilis audita Scipionis sanitate, quia in fines
 suos regressi fuerant, visuri paulisper quid seditio incepta statueret, quo-
 niam si conspiratis ciuib; in castris indulgeretur, sibi quoq; ignosci nō
 dubitabant. Postquam vero vulgata est atrocitas supplicij, suam quoq;

noxam pari poenâ vindicandam arbitrati, vocatis rursus ad armâ popularibus, cōtra
 etisq; quæ ante habuerant, auxilijs in Sucetanum agrum, vbi defectio primum exor-
 dium habuerat, cum viginti millibus peditū, & duobus millibus, & quingentis equis
 tum transcenderunt. Scipio vero quum omnibus noxijs, innoxijsq; stipendium des-
 disset vultu, & sermone in omnes placato, facilerē cōciliatis militum animis prius quā
 castra a nouâ Carthaginē moueret, concione aduocata multis verbis in perfidiam Re-
 gulorum verba faciens asseruit, non se eo animo ire ad vindicandū hoc scelus, quo ciui-
 lem errorem nuper sanauerat, quoniam id fecit non secus, quam sua viscera se cās cum
 gemitu, ac lachrymis triginta hominum capitibus liberasse octo millium siue impru-
 dentiam, siue noxam, nunc vero leto, & erecto animo in cēdem Ilorgetū ire. Dein-
 de se ad iter præparare in diem alterum iubet, profectusq; decimis castris peruenit ad
 Iberum flumen, deinde quarto die castra in conspectu hostiū posuit. Campus enim
 erat ab interiori parte montibus circumseptus, in eam vallem Scipio, quū pecora mul-
 ta ex hostium agris rapi iussisset, ad irritandos Barbarorum animos velites, qui pro-
 priè Hispano nomine Ginecarij appellātur, immisit. Vbi vero per excursionem com-
 missa fuit pugna, Lelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet, mons enim
 præeminens equitum insidias texit, nec vlla mora ad pugnam facta est. Hispani cer-
 nentes eorum pecora tolli, in velites Hispanos præda occupatos incurrere cœpe-
 runt. Vnde quum cœpisset iam pugna, & gladijs nudatis, collatoq; pede certamen
 fieret, superuenere equites, & maiores inde cēdes fiunt, quā per excursionses, ac leuia
 certamina fieri soleant, & magnæ inde cædes fiunt, ita magis accēduntur ira Hispani
 ad vindictam, qui ve pulsi viderentur, postero die prima diei luce in aciem processere,
 neq; capiebat omnes copias angusta vallis: duæ namq; peditū partes, & omnes de-
 niq; equitatus in aciem descenderunt, reliqua vero peditum pars in vnum ex obliquo
 collē constitit. Scipio cōsiderans loci angustiam pro se esse, quia in arcto pugna aptior
 Romanis, quam Hispanis futura videbatur, quodq; in eum locum retracta eorum
 multitudo esset, qui omnes minime capere posset, nouo consilio animum adiecit, vt
 scilicet tam angusto spatio circumdaret cornibus hostium aciem, quo peracto Hispani
 inutiles forent pedestres copiae. Itaq; imperauit Lelio, vt per colles occultissimo
 itinere circumducat equites, segregetq; quantum possit equestrē a pedestri pugna, ipse
 quoq; Scipio statim omnia peditū signa in hostes vertit, quatuorq; cohortes in fron-
 te statuit, quia latius non poterant aciem pandere, neq; moram pugnandi vllam fe-
 cit, vt cum certamine auerteret conspectum equitum transeuntium per collem, neq;
 ante conspicerent circumductos esse, quam a tergo inuasos se esse sentirent, ita duo præ-
 lia, duæ peditum acies, & duo equitatus per lōgitudinem campi, nam misceri non po-
 terant, quia vallis angustia hoc non patiebatur, pugnabantq; adeo, vt neq; pedites e-
 quitibus, neq; equites peditibus auxilio esse possent, quoniam quum pedites, qui in
 fronte erant, pugnarent, putantes equites a tergo eis auxilio esse, trucidantur, quoniam
 equites ipsi a Lelio, & Romanis ab ipso tergo inuasi etiam debebantur. Quumq;
 ipsi equites aliquandiu Lelij impetum sustinuisent, finaliter tamen ad vnum omnes
 cēsi sunt, nec quisquam equitum, peditumve superfuit, eorum scilicet, qui in valle pu-
 gnauerunt. Tertia vera pars, quæ super collem secesserat, potius ad spectaculū, quā
 ad pugnam steterat, & locum, & tempus ad fugiendum habuit. Inter eos enim Man-
 donius, & Indibilis Reguli fratres ipsi fugerunt, prius quam a tergo tota circūuenire
 tur acies, elapsi inter tumultum. Castra itaq; Hispanorum eo die præter aliam præ-

dam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Ex Romanis vero eo die, ac proelio circiter mille ac ducenti ceciderunt, vulneratque sunt amplius quam tria millia hominum. Neque enim adeo cruenta fuisset victoria, si patetiore campo decertassent, & ad fugam capessendam facilitas fuisset. Indibilis itaque abiectus bello, & fugatus consilium cepit, & afflictis, prostratisque rebus nihil tutius esse duxit, quam ut in Scipionis clementia speraret. Experta itaque eius fide Mandonium fratrem ad Scipionem mittit, qui aduolentibus genibus eius fatalem rabiem temporis accusat, quum velut contagione quadam pestifera, non Hergetes modo, & Lacetani, sed castra quoque Romana insanierint, suam itaque, & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse, ut, si velit, reddant spiritum Scipioni, vel si seruari malit, tanquam ab eo acceptum, illum pro eius voluntate deuouerent, tanquam ab eo seruatum. In causa enim fuerat eatenus, ipsam clementiam non petiisse, quum de ea, eius inspecta magnanimitate, non haberetur fiducia, nunc autem e contra, quoniam quum victor euaserit, non est dubium in eius maxima clementia sperare. Ille enim semper Romanis mos fuit, parcere prostratis, & debellare superbos. Scipio igitur, licet vetus mos Romanorum fuisset, ut eis, quos non foedere, sed armis superassent, non prius daretur amicitia tanquam in pacatum populum, quam omnia diuina, & humana dedissent, obsides insuper acciperentur, adimerentur arma, praesidiaque urbibus composita forent: multis igitur verbis detestatus Mandonium praesentem, Indibilemque absentem eorum suo ipsorum maleficio asseruit, victuros populi Romani beneficio. Itaque eisdem Regulis, & illam pugnam, & rebellionem liberam esse voluit, eisque velle praeter Romanum morem, & arma relinquere, nec obsides petere, ne si iterum deficerent in obsides innoxios, sed in se ipsos seueret, atque eorum esse, an pacatos, an iratos Romanos velint. Ita dimissus est Mandonius, pecunia tantum imperata, qua militibus subsidium parari posset, qui, Lucio Marcio in vltiorem Hispaniam praemisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Hergete numerarent, cum expeditis Lucium Marcium iam Oceano appropinquante assequitur, incohata enim res erat de Massinissa, ut ad colloquium cum Scipione veniret, vulgatum est in castris Scipionis Massinissam cum Scipione velle congre-di, ad hocque dexteris sibi inuicem dedisse. Massinissa vero quum Gadibus esset certior factus a Marcio, Scipionem aduentare, causando dixit corrumpi equos in insula, penuriamque rerum omnium pati, & ideo se velle transire ad depopulandos Mediterraneos agros, utque Imperator Mago hoc pateretur, marcescere se dixit equitum delidia. Transgressus itaque tres Principes Numidarum praemittit ad tempus, locumque pro colloquio statuendum, duos pro obsidibus retineri a Scipione iubet, remisso tertio, qui quum iussus esset, adduceret Massinissam, cum paucis itaque ad colloquium venerunt. Ceperat enim Numidam Scipionis fama, gestarumque rerum admiratio, qui animos ad speciem corporis eius amplam, atque magnificam erexerat, caeterum maiorem venerationem praesentia fecit, & praeterquam quod a natura multa in eo erat magestas, adiuuabat tamen praemissa caesaries, habitusque corporis, non cultus ex exquisitis mundicijs, sed virilis, ac vere militaris, quod plenius, nitidiusque ex morbo apparebat, velut renouatus flos iuuentute prope attonitus ipso primo congressu Numida est. Agit igitur Massinissa primum Scipioni gratias de fratris filio remisso, ex eoque tempore eam se quaesivisse occasionem, quam tamen oblatam Deorum immortalium beneficio non omiserit, cupereque se illi, populoque Romano operam nauare, ita, ut nemo vnus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam, sedque diu hoc facturum parauerat in

Hispania ignota, alienaque sibi patria, cum autem hoc fieri non valuerit, se id in Africa, ac propria patria facturum, quoniam si Romani eundem Scipionem in Africam mittant, non est dubium, sperare posse, se breui illam adepturos. Lætus enim vidit cum Scipio audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masinissam sciret, qui & iuuenis erat, & decorem præ se ferebat. Fide igitur data, receptaque Scipio regressus est Tarraconam. Masinissa vero permissu Scipionis, ne sine causa traiecisse videretur, depopulans vicinos agros Gades rediit.

Mago Pœnorum Dux a Gadibus ad minorem Balearium insulam cum classe hibernaturus venit.

Mago igitur desperatis in Hispania rebus, quoniam cum spes fefellerat, quâ primum in militari seditione concipiens in defectione Indibilis, ac Iltergetum posuerat, quæ duo eius animû diu sustinuerat. Dum pararet classem in Africâ transire, nunciû a Carthagine accepit, iubere Senatam, vt classem, quâ Gadibus haberet, in Italiâ transiret, conducta ibi quanta possit Gallorû, ac Ligurû iuuentute, coniungeretque Hannibali, ne sineret senescere bellû maximo impetu, ac fortuna cceptû. Ad eam rem maxima pecunia a Carthagine magna adducta est, & ipse quantum potuit a Gaditanis exegit, non modo publice ab eorû erarijs, sed etiâ templis spoliatis, priuatim ab omnibus eos cogendo, vt aurum, argentumque in publicum conferrent. Qui cum a Gadibus cum classe discessisset, ac præterueheretur ad Hispaniæ oram, non procul a noua Carthagine expositis in terrâ militibus proximos depopulatur agros, inde ad urbem classem apulit, ibique cum die milites in nauibus tenuisset, nocte in littus exposuit ad eam muripartem, qua capta a Romanis noua Carthago fuerat, pro constanti habens, eam urbis partem nullo saltim valido presidio teneri, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res moturos. Interim nuncij ex agris trepidi simul depopulationem, agrestiumque fugam, & hostium aduentum retulerunt. Tum visa est classis, nec sine causa electa ante urbem statione apparuit, armati igitur oppidani, instructique ad portam mare versus, ac stagnum concurrerunt, ubi circumfusi hostes ad muros tumultu maiore, quam vi subierat, patefactaque repente porta Romani cum clamore erumpunt, turbatosque hostes ad primum incursum, coniectumque telorum usque ad littus cum multa cede persequuntur, & nisi naues littori appulsæ trepidos recepissent, non superfuisset fuga, aut pugne quies. In ipsis quoque nauibus trepidatum est, ne hostes cum suis simul in naues irruerent. Retrahunt igitur scalas, anchorasque, ne moram nimiam facerent, præcidunt, quorum multi in littore derelicti, vt naues natando assequerentur, incerti præ tenebris quid peterent, aut vitarent, fluctibus obruti sunt. Postero vero die cum classis retro in Oceanum, vnde venerat, fugeret circiter duo millia, ac octingenti homines cæsi inter muros, litusque reperti sunt. Mago autem in Gades cum classe reuersus excluditur, inde ad Cymbros non longe a Gadibus classe appulsa claudunt illi portam. Inde ad Petrusam centum pene miliaria amplectens, quam Pœni adhuc obtinebant, incelebantque. In ea classis bona cum pace suscepta est, nec modo comatus ab ea benigne prebiti sunt, sed etiâ in supplementum classis iuuentus, armaque data sunt, quorum fiducia Mago in Baleares insulas quinquaginta abinde miliaribus distantes transfretauit. Duæ enim sunt Balearium insule, vna maior, quam Maioricam a maiori parte insule, vt supra diximus, altera Minor, quâ a minoritate respectu maioris Minoricam dicunt. armis, hominibusque copiosior, ac portum habens pulcherrimum, in quo se hibernaturus

LIBER.

rum sperabat, ad extremum enim autumnus erat. Quum itaque ad maiorem insulam cum ipsa classe transfretasset, cum fundis insulani omnes hostiliter occurrerunt, quo solo armorum genere, sicuti in aduentu Herculis supra narratum est, utebantur, & inde etiam Baleares dicte sunt, tantaque vi lapidum appropinquantem classem obruebant, ut introitum portus eis omnino vetuerint. Inde igitur recedentes ad minorem Balearium insulam traiecerunt. In cuius portum locum munientes sine certamine, vrbe, agroque, & quidem fertili, potiti sunt, in qua tota hyeme residens Mago duo millia auxiliarium ex eis conscripsit, urbemque ipsam ampliavit, & portui, & vrbi nomen dedit, Magoque usque in hodiernum appellantur. Gaditani vero post eius ab Oceano discessum Romanis se dederunt.

Scipio obtenta Hispania Romam reuertitur, atque Consul creatur,
eique Sicilia, & Africa assignatae sunt.

HIS itaque peractis anno ab orbe condito quarto milleno & ab vrbe condita, D. ac. XLIII. Scipio obtenta Hispania Romam rediit & iterum Consul creatur, & multis in Senatu contradicentibus illi provincia decreta est, & insuper Africa Romanis armis aggredienda. Magnus itaque Romae apparatus fit ad bellum in Africa transferendum, Scipioque transire exercitum in Siciliam, & inde in Africam parat. Sed, quoniam haec ad Hispaniam pertinere non videntur, illa praetermitto, de quibus satis, abundeque Romani scriptores meminerunt. Nos autem de nostris videamus.

Mago Amilcharis filius a portu, & vrbe Magone minoris insulae Balearis exercitum Genuam traiecit, & urbem vi cepit, Indibilisque desertio, ac pugna.

MAGO igitur cum hibernasset, ut diximus, in minori insula Balearum sequenti vere anno ab orbe condito quarto milleno. DCCCC. XIII. & ab vrbe condita, D. XLIII. ex ipsa minore insula Balearium iuuentute lecta, & in classem imposita in Italiam triginta rostratis nauibus, & multis onerarijs duodecim millia peditum, duoque ferme equitum traiecit, Genuam nullis praesidijs maritimam oram tutantibus repentino aduentu cepit. In Hispania denuo bellum exortum est consentiente Indibili, ac iterum rebellante nullam aliam ob causam, nisi propter admirationem virtutum, Scipionemque solum militari peritia clarum putabat superuisse Romanis, ceteris omnibus ab Hannibale interfectis. Continens itaque reliquos intra paucos dies concitatis finitimis populis ad Hispaniam liberandam triginta millia peditum, & quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum congregauit. Romani quoque Imperatores, L. Lentulus, & L. Manlius exercitum contra Indibilem duxerunt, & commissa pugna tandem cum vidissent turbatos hostium ordines, trepidantesque atque fluctuantia signa, hortantur milites, ut percussos inuadant, nec restitui aciem patiantur. Neque sustinissent impetum Hispani, nisi Indibilis ipse cum equitibus pedes digressus ante prima signa peditum se obiecisset, ibi enim aliquandiu atrox pugna fuit. Tandem postquam ij, qui circa Regem semimortuum, ac deinde terrae confixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tunc fuga passim coepta est, pluresque caesi equites, quia eis conscendendi equos spatium non dabatur, & quia Romani percussis Hispanis institerunt acriter, nec anteabscessum est, quam a castris

hostem penitus expulissent, tredecim millia Hispanorū eo die cesa sunt, octingenti vero capti. At Romanorū sociorum paulo amplius quā ducenti, & præcipue in læuo cornu ceciderunt. Pulsi itaq; e castris Hispani sunt, & qui ex prælio effugerunt, dispersi primo per agros, inde ad suas ciuitates redierūt. Tum a Mandonio Regulo fratre Indibilis ad conciliū euocati, conuesti sunt ibi elades suas, valdeq; detestari ceperunt autores belli Indibilem, cæterosq; Principes, quorū plærīq; in acie occidissent. Qui cum legatos ad arma tradenda, deditiōēq; faciendam misissent, responsum est a Romanis Imperatoribus, in deditiōem ita accipi, si Mandonium, cæterosq; belli conitatores viuos traderent, sin aliter facerent, exercitus in agrum Iltergetanum, moxq; Aufetanum, & deinceps aliorum populorū se ducturos cum maximo eorum malo. Hæc dicta vbi a legatis renunciata sunt, Mandonius, cæteri q; Principes in concilio comprehensi traditi sunt Romanis ad supplicium, sic pars Hispaniæ populis reddita est, stipendium insuper duorū, & frumentum sex mensium imperatum est, & obſides a triginta ferme populis accepti sunt. Ita Hispaniæ rebellantis tumultus magno metu intra paucos dies concitatus, & cōpressus est, & omnis terror in Africā verſus.

INCIPIT LIBER SEX

TVS DE IIS, QVAE GESTA SVNT IN HISPANIA,

& quomodo Pœnis expulsis vsq; ad tēpora ciuilibus belli

Quieuit Hispania a bellis annis fere decem, in quibus

Carthago magna capitur a

Scipione.

AM itaq; a superiori anno, id est, ab vrbe cōdita quingentesimo quadragesimo quarto vsq; ad eiusdē annum D. LIII. nil memorabile in Hispania gestū est, sed quieuit a bellis. Quo decenio Scipio in Africā cum exercitu traiectus Carthaginē, vniuersamq; Africā debellauit, ex qua re Africanus est cognominatus. Moxq; exacto tēporis huius curriculo ciuilibus contentio in vrbe cōmota est instantibus mulieribus, vt lex Oppia, quæ mulierum ornatum prohibebat, abrogaretur. Tulerant enim eam Marcus Oppius, & Titus Romuleus Tribuni populi Quinto Fabio, & Tito Sempronio Consulibus in medio ardore punici belli, ne qua mulier plusquā semuntiam auri gestaret, neq; vestimento diuersi coloris vteretur, neq; vehiculo, curruq; in vrbe, oppido ve ad mille passus, nisi sacrorū causa vteretur. Tulerunt enim ad plebem abroganda lege Marcus Fundanius, & Lucius Valerius Tribuni populi, Brutus, & Titus Iunius legem Oppiam tuebantur, nec etiam abrogari se passuros aiebant. Ad suadendū vero, dissuadendumq; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium, aduersantiumq; legi complebatur. Matronæ nulla nec autoritate, nec verecundia virorum imperio contineri limine poterant. Omnes enim vias vrbis, aditumq; in forum obsidentes viros descendentes ad forum orabant, vt florente republica, ac per consequens crescente in dies etiam priuata, omniumque fortuna, matronis quoq; pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc mulierum frequentia in dies, nam etiam ex oppidis, conciliabulisque

conuenerant. Iamq; consules, & prætores publice rogare audebant, habebant tamen alterum Consulem Marcum Portium Catonem inexorabilem, qui pro tuenda lege publice orationem habuit. Contra vero Lucius Valerius pro rogatione mulierum confutauit Marcij Portij Catonis orationem. Vicit itaq; mulierum petitio, vt lex abrogaretur. Omnes enim vrbs matronæ, & mulieres vna acie in Capitolium conscendentes rogarunt omnes magistratus, ac Tribunos, ex qua retatus fuit mulierum fauor, quod omnes pariter iudicauerunt legem Appiam esse abrogandam, quæ vicesimo, postquam lata fuerat, anno abrogata est.

Marcus Portius Cato Consul cum exercitu in Hispaniam venit.

Ostquam igitur lex Appia abrogata est anno ab orbe condito quinto milleno tertio, & ab vrbe condita quingentesimo quinquagesimo quarto Lucio Valerio Flacco, & Marco Portio Catone Consulibus, idē Marcus Portius Cato cū exercitu ad Lunę portū cū quinque ac viginti nauibus venit. Deinde nauibus omnis generis hinc inde cōtractis proficiscēs edixit, vt ad portū Pyrenēi omnes sequerentur, indeq; ad vrbe Rhodam ventū est. Hæc enim vrbs in Gerundenſi erat Dicecesi, cui nunc præsidemus, & a sexcentis annis Episcopos habuit, quæ vrbs iuxta Claudij Ptolemęi descriptionē non longe a Pyrenęo distabat, sita ad littus maris portu a vulgo vocato Lalena, quæ omnino deleta est: extat tamen in ipſo vertice montis cœnobium, quod sancti Petri de Rhodis accolæ dicūt, ab ipsa vrbe Rhoda. Erat autē in ipsa vrbe arx, quā Hispani tenebāt, eam itaq; vi expugnatā Cato cepit. Inde q; secundo vento Emporias vrbe a Rhoda non longe distantē venit, quę in tres diuisa erat. Primā enim mari vndiq; circumdatā tenebāt Gręci, qui a Phocensibus, vnde Masilienses, ortum habuerant, de quorū origine Iustinus post Trogum Pompei late disse-ruit, quod Gręcum oppidū pene mare hinc inde cingebat, cuius muri quadringentorum passuum spatio protendebantur. Secundā Hispani tenebant, cuius trium milli-arium spatiū muri amplectebātur, quę distans a mari milliario prope vno magnū Hispanorū, ferocissimorūq; virorum numerū continebat. Tertiā vrbe oppidūq; incol-ebant Romani ad littus maris, quod ad Oceanum respicit. Hanc itaq; tertiam refert Zozomenus Pistoriensis historicus Iulium condidisse, postquā deuicit in Hispania Pompeij liberos, quoniā cū primū a Gerūda sextū Pompeiū fugasset, inde etiā vsq; ad Ilerdā venit. Postquā Brutus eū apud Mundā vrbe, quę nūc colimbriū dicit, in Portugallia victū interfecisset, Iulius Cęsar oppidū ex Romanis, Italicis, qui primū, vt opinor, cū Cornelio Scipione venerant, cōstruxit, coloniāq; Romanorū effecit. Sicq; enim Emporiū vrbs in tria oppida diuisa diuersis linguis volūtatibusq; cōsiste- bat. Per eadē em tēpora rebellarat citerior Hispania omnis, ac Romanū oppidū, quod apud Emporias erat, vi occuparāt. Ad hanc igit rebellionē perdomandā Cato Cōsul in Hispaniā venerat. Gręcorū vero oppidū non modo non est rebellionē secutum, verū seruata Romanorū fide seruatū legimus. Accurata enim disciplina, quę potissi- mū, vbi met⁹ accidit, seruat, eos eaten⁹ cōseruarat, partē em murorū ad Hispanos ver- sam optime munitā habebat, vnā tantū porta ad eā regionē vtebant, in qua semp alter ex magistratib⁹ vrbs præsidebat. Nocte vero qualibet tertiā ciuiū pars in muris excu- babat, & tanq; si hostis ad portā esset, & seruabant vigilias semper, & circuibant ciuita- tem diligenti cura, Hispanum neminē intra vrbe recipiebāt, nec ipsi temere ab vrbe

exibant. Ad mare enim patebat omnibus exitus ad portam ad Hispanorum oppidum versam, a qua non nisi frequentes egrediebantur. Causa vero exeundi tantum erat commertia cum Hispanis. Hispani enim tanquam maris imprudentes, inexpertique mercari gaudebant, ut ex his, quae mari afferebantur, haberent, suosque fructus illis venderent. Huius igitur desiderij causa Hispana urbs Graecis patebat. Sic Graecum Emporiae oppidum seruatum est. Erantque eo tutiores, quod sub specie Romanae amicitiae tutabantur, quam sicut Massilienses, a quibus descenderant, minoribus licet viribus, pari tamen colebant fide. Sic consul Catonem ad eam declinantem comiter, ac benigne susceperunt, paucosque dies ibi moratus est, dum explorare coepit, ubi, & quanta hostium copia essent. Unde ne mora ipsa inutilis esset, omnem id tempus exercitus militibus consumpsit, erat enim tempus, quo frumentum in horreis coaceruatur. Redemptoribus itaque vetitis ne frumentum exportaret, & urbe Graeca eisdem repleta ad bellum se parat, ac profectus ab Emporijs agros hostium vrit, vastatque omnia fuga, & terrore complens. Qui, cum castra non longe ab Emporijs in agro, quae est inter medios fines Gerundae urbis & Emporiae posuisset, cum hostibus, quae ex reliqua Hispania confluerant, conseruit prelium: quos deuictos cecidit, ac dissipauit, qui exuti castris, signa, armaque abijcientes usque ad vicinorum oppidorum portas fugant, in quibus ipsi Hispani suo se agmine, ac pressura perimebant, cadentibus Romanis a tergo, ac eos comprimentibus, quorum castra omnia Romani diruperunt. Refert Valerius Antias historicus eo die supra quadraginta millia Hispanorum caesa. Cato vero ipse gesta sua conscribens, detractor laudum suarum multa millia hominum ait se interemisse, sed numerum non expressit. Nihil denique a victoria cessatum est. Quum enim receptui signum datum esset, suosque spolijs onustos ad castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis ad praedandum in agros hostium sparso rediit ad comprehendendum hostes hinc inde sine ordine fugientes, quae res, non minus quam pugna prioris diei, Emporitano Hispanos, ac colasque eorum in deditioem compulsi. Sic Cato urbem Emporiae Hispanorum obtinuit deditioem recepta, ex aliisque vicinis urbibus eos, qui Emporiam profugerant, Cato benigne ad se vocatos in sua quosque dimisit. Inde castra mouit, ac itinere recto per Gerundam, Barchinonamque Tarraconam peruenit. Interim ad quencumque locum Cato cum exercitu applicuisset, occurrebant undique legati ciuitatum se illi dediturum. Ita per Catonem omnis cis Iberum Hispania perdomita, & Romano nomini restituta est. Captiuoque non modo Romani, sed etiam sociorum, & Latini nominis varijs casibus in Hispania oppressi, ad domum Consulis ducebantur. Fama deinde vulgata, Consulem velle in Turditaniam proficisci cum exercitu, & inde ad deuos motaneos esse venturum, quem rumorem falso vulgus iactauit, quam ob causam ciuitates septem cis Iberum, & castella plurima defecerunt, ad easque deducto exercitu in potestatem redegit, quas cum pacatas reliquisset, ac Tarraconam reuertisset, iterum rebellauerunt, quas iterum subiugauit, & ne pari indulgentia relinquerentur, eos iussit venundari, & redigi in seruitutem, atque quaestori, ut venundarentur, traditi sunt.

Rebellio Turditanorum, & prouinciae cis Iberum propter quam illis arma adempta sunt.

Quoniam Turditani interim rebellarant, qui sunt incolae maritimae orae Baetis fluminis, & per Mediterraneum usque Castulonem, ut supra satis declarauimus. Haec enim gens praeter ceteris Hispanis imbellis erat, & armis insueta. Audita itaque rebellione Publius Manlius, qui, Q

LIBER,

Minutio successerat, accepto veteri exercitu Romano ab eodem. Q. Minutio, adiunctoque Appio Claudio Nerone ex ulteriore Hispania cum exercitu in Turditaniam proficiscuntur. Turditani igitur audito Romanorum aduentu freti sua multitudine ire obviam Romanis parant, quumque ipsis Romanis occurrissent, equites Romani in agmen Turditanorum immissi statim eos turbauerunt, atque in fugam conuersos plurimos simul, & ceperunt, & trucidarunt. Nec praelio locus fuit, sed in praedam, & fugam praelium conuersum est. Quumque Romani indubitata victoriam obtinuissent, neque ob id Turduli paruerunt, sed conductis decem millibus Celtiberorum, alienis auxilijs bellum parant. Interea Catoni consuli in Turditaniam properanti nunciatum est rebellasse Bargustanos, quae gens ea est, quae inter Valentiam, & Carthaginem Spartariam, siue nouam Carthaginem sita est, ipseque consul ratus caeteras Hispaniae vrbes itidem facturas, si non prouideretur, omnibus Hispaniae vrribus, quae cis Iberum erant, arma ademit, quam rem adeo prouinciales aegre passi sunt, ut multi ex eis mortem sibi intulerint, gens siquidem ferox, ut ab antiquis scriptoribus traditum est, nullam vim sine armis esse arbitantes; quod ubi Consuli nunciatum esset, Senatores omnium vrbiu[m] ad se euocari iussit, quibus in hanc sententiam verba fecit. Non quidem nostrum, nec vestrum interest rebellare, multoque maiore malo vestro id, quam Romanorum, sit a vobis. Verum vno modo fieri posse video, ut ulterius non rebelletis, vobis id quam mollissima via consequi, vos quoque me adiuuare debetis, nullum enim consilium libentius sequar, quam quod vosmetipsi attuleritis, tacentibusque omnibus tempus respondendi dixit. Quumque acciti secundo consilio tacuissent, vno die muri omnium illarum vrbiu[m] Catonis edicto disrupti sunt. Ad eosque deinde omnes, qui nec sic parebant cum exercitu profectus est, ita in quancunque regionem veniebat, omnes sese dedebant, Sygestam tantum grauem, & opulentam ciuitatem vi cepit. Deinde Lathanos, qui hodie Barchinonensis ager dicuntur, in deditiorem recepit. Inde victor ad Regium castrum castra direxit, quod receptaculum praedonum erat, inde enim excursiones in agros pacatae prouinciae fiebant. Transfugit interea Princeps Largustanus, & purgare se, ac populares suos coepit, dicens non esse in manu ipsius praedones expellere, castrumque illud suae potestatis non esse, eum Consul domum redire iussit, postquam cum eo ordinasset, ut quamprimum secum exercitum castrum muros subire cerneret, intentosque praedones ad tuenda moenia, ipse cum suae factionis hominibus eniteretur arcem occupare. Id uti praeeperat factum repente est, hinc muros ascendentes Romanis, illinc arce capta. Cato eos, qui arcem obtinuerant, cum cognatis, suisque omnibus liberos esse iussit, omniaque sua habere, Largustanus caeteros Quaestori, ut venderet, imperauit, de praedonibus vero supplicium sumpsit. Ex ferrarijs, argentarijsque fabris, a quibus prouincia locupletior fiebat, consilio expectato usque in diem tertium, nihil supplicij sumens, eos conuenienti modo disposuit. Post modum vero sequentibus duobus annis, anno videlicet ab orbe condito quinto millesimo quinto, & ab vrbe condita quingentesimo quinquagesimo sexto Caius Flaminius in citeriori Hispania bella gessit, & Lunam in Oretanis cepit. Inde exercitum ad hibernandum ad Iberum amnem adduxit, & per hyemem bella aliquot gessit, vario euentu, non tamen memoratu digno, quia potius aduersus incursiones latronum, quam hostium pugnatum est. Multo maiores res fuere Marci Fuluij, qui apud Toletum oppidum cum Vacceis, Vectonibus, Celtiberisque signis collatis dimicauit, earumque gentium exercitum fudit, atque Iberum Regem viuum in praelio cepit.

Prælium Heluij cum Celtiberis.

Interea Heluius missus a Publico Claudio prætore ex vltiori Hispania cum exercitu sex millium occurrit, vt Catoni Consuli iungeretur. Quo audito Celtiberi interciderè viam Heluio parant, atq; ad oppidum Ilturgum occurrentes cum viginti millibus armatorum prælium cum Heluio fecerunt, in quo, vt refert Valerius Antias, eo die duodecim millia Hispanorum ceciderunt, indeq; Romani ad oppidum Ilturgum occurrentes, quod receptum hostibus præbuerat, puberes omnes ipsius oppidi Romani interfecerunt, ac deinde Heluius ad castra Catonis peruenit. Et quia iam ab hostibus tuta regio erat, præsidio in vltiorem Hispaniam remisso, Cato Romam redijt, & ob rem sceleriter gestam urbem triumphans intrauit. Attamen de triumpho sibi concedendo fuit aliquantisper disputatum. Aiebant enim, qui sibi triumphum negari dicebant, quod fortuito casu, & non in propria, sed aliena prouincia pugnasset. Vicit tamen sententia, vt decerneretur triumphus. Magnumq; argenti pondus attulit, & in ærarium vrbis misit.

Capitur Toletum parua vrbs, & Oliba, quæ nunc Olish dicitur, & oppidum Lyeabrum, ac Rex Corbilio.

Equenti vero anno, videlicet ab orbe condito quinto milleno sexto, & ab vrbe condita. D. LVII. Caius Flaminius oppidum Lyeabrum munitum vineisque refertissimum expugnauit, ac Regem Corbilionem viuum cepit, & Marcus Fuluius Proconsul cum duobus exercitibus hostium, duo prælia fecit, oppidaq; duo cepit, Vecelliam, & Eleonam, quæ nunc Legio corrupto vocabulo dicitur, & castella multa expugnauit. Ad eundem de alia voluntate defecerunt, qui Nauarræ cõfinia tenent. Progressus vero duobus potitur oppidis, Oliba, quod hodie Oletum dicitur, & altero eius vicino, indeq; pergit ad Tagum amnem, Toletumq; quæ parua vrbs erat, sed tamen munita, oppugnatur. Quumq; eam oppugnaret Vaccorum, Vectonum, Celtiberorumq; magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his igitur signis collatis prospere pugnavit, quibus fuis Toletum cepit.

Lutius Emilius Paulus contra Lusitanos tumultuario exercitu pugnat.

Quinto anno ab orbe condito quinto milleno decimo, & ab vrbe condita quingentesimo sexagesimo primo Romani Lucium Belum Prætorem in Hispaniam misissent cum exercitu in Liguria, quæ terra Genuensium, ac vicinarum est vrbium, a Liguribus circūseptus magnam exercitus partem amisit, ipse cum paucis vulneratus aufugit, Massiliamq; peruenit, vbi spatio trium dierum expirauit. Quod vbi Romæ nūciatum est per legatos, decreuit Senatus, vt Publius Mumius Brutus, qui cum exercitu in Tuscia erat, diuiso exercitu, cui vellet ex legatis, ipse in vltiorem Hispaniam iret, eaq; prouincia illi cederet. Hocq; quum egisset Brutus, perantea Lucius Emilius Paulus, qui postea vir maximus fuit, & Perseum Macedoniae Regem maxima cum gloria cepit, & Macedonicus appellatus est: iam virtutis suæ prælagium faciens tumultuario exercitu coadunato, signis collatis cum Lusitanis pugnavit, & ab eo fuis, atq; fugatis, octodecim millia armatorum ab eo cesa sunt, & tria millia capta.

Publius Catinus Prætor in Hispania moritur ex vulnere.

Einde secūdo post anno, videlicet, ab orbe cōdito quinto milleno duo decimo & ab vrbe cōdita CCCCC sexagesimo tertio. Caius Catinus per bienniū ante Prætor cū Lusitanis in agro Hastensi signis colatis pugnauit, in qua pugna Hispanorum sex millia cæsa sunt, ceteri vero fogati, fusiq; sunt. Inde ad Hastā urbē oppugnandā exercitū duxit, quā nō lōge minori vi cepit, sed dum incautus muros subiret, ictus ex vulnere paucos post dies morit̄. Statimq; Senatusconsultū Calphurniū Prætorē, ac successorē misit, ne prouincia sine imperio esset. Per eadē tēpora P. Manlius Acinius, qui eodē tēpore, quo C. Catinus in prouincia erat, cū Celtiberis acie cōflixit, & tandē incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi nocte proxima mouerunt castra. Quæ res Romanis, & suos sepeliendi, & spolia legēdi ex hostibus potestatem fecit. Paucos post dies Celtiberi maiore coactō exercitu Romanos ad Calagurum oppidum lacefferunt. Neq; traditur, quibus auxilijs Celtiberi firmiores, potentioresq; facti fuerint. Tandem inito certamine duodecim millia cæsa, & plus quam duo millia capta ex eis referūtur, & Romani Celtiberorum castris potiti sunt.

Post hæc, quum Calphurnius applicuisset, Prætores ambo exercitum ad hyberna re duxerunt. Duobus vero post annis, videlicet, anno ab orbe condito quinto milleno decimo quarto, & ab vrbe condita quingentesimo sexagesimo quinto, quum Lucio Manlio successisset in prætoriam dignitate Lucius Quincius, & Caius Calphurnius, primo vere ambo Prætores pariter in castra prodierunt, in Carpentaniamq; vbi hostium castra erant, progressi iunctis copijs communi animo, consilioq; rem gesserūt. Quū enim non longe a Toletō inter pabulatores pugna exorta esset, dū ijs vtrinq; subuenitur, a castris paulatim omnes copię in aciem adductæ sunt, in eo enim tumultuario certamine, & loca sua, & genus pugne pro Hispanis fuere. Nam Romani duo exercitus fusi, atq; in castra compulsi sunt, vbi non perstiterunt Romani Prætores, ne postero die castra oppugnarentur. In silentio igitur proximæ noctis tacito signo tubę exercitum abduxerunt, luce itaq; prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaq; castra præter spem ingressi, quę relicta inuenerunt inter nocturnam trepidationem, diripuerunt, regressiq; in castra sua, paucos dies quieti ibi manserunt. Romanorum, atq; sociorum in hac pugna ad quinq; millia occisa sunt, quorum spolijs Hispani se armauerunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Interea Prætores Romani omne tempus in contrahendis ex ciuitatibus Hispanorū socijs, reficiendisq; auxilijs dederunt. Vbi vero satis virium conduxisse visum est, excitatis militum animis ad delendum priorem ignominiam se præparant, profecti itaq; cum toto exercitu ad duodecim milliaria a Tago flumine castra posuerunt. Inde tertia vigilia sublati signis ad Tagi ripam peruenerūt: trans fluuium enim in colle castra hostiū erant.

Deinde ab omnibus clamor, & pugna incipit, Romani fundunt, sternūtq; Hispanos, perculsosq; metu, ac fugientes in castra persequūtur, immixtiq; turbę hostium intra vallum penetrauerunt, vbi ab Hispanis in præsidio castrorum relictis prælium instauratur: cogunturq; Romani equites ex equis descendere. Dimicantibus his, legio quinta Romanorum superuenit, alięq; vt quęq; poterant, copię affluebant. Tum ceduntur passim Hispani per tota castra, nec plures, quam quatuor millia hominum effugerunt. Ex quibus tria millia fere, qui arma retinuerunt, montem propinquum ceperunt, mille vero semiermes per agros vagi, pallantesq; fugerūt, supra enim quinq;

ac triginta hominum millia fuerunt, ex quibus iam exigua pars pugnae superfuit. Cruentę maxime victorię causam tribuit subita castrorum inualio, ex qua Hispani aggressi non habuerunt spacium sua communiendi castra. Ex Romanis tantum centum ac duo & triginta ceciderunt, ex socijs paulo plus quam sexcenti, & ex prouincialibus auxilijs centum fere quinquaginta ceciderunt, Tribuni militum quinque amici, & pauci equites Romani. Postero die laudati, donatique sunt milites a Caio Calphurnio, qui pronunciauit eorum opera maxime hostes fusos, expugnata castra, & signa capta esse. Quintius alter Prętor suos itidem milites donis affecit, & Centuriones maxime, qui in vtroque exercitu mediam aciem tenuerant.

Prælium, Q. Fuluij Flacci cum Celtiberis.

IN ceteriore Hispania magnum bellum exortum est sexto post anno, quam superiora gesta sunt, anno ab orbe condito quinto milleno decimo octauo, & ab vrbe condita quingentesimo sexagesimo nono, Celtiberi enim comparauerant quinque ac triginta hominum millia, quantum nunquam antea coadunauerant. Quintus enim Fuluius Flaccus prouinciã obtinēs, quū armari iuuentutē Celtiberorū audisset, & ipse quāta poterat auxilia a socijs cōtraxit, sed tamē hostē nō equabat numero militum, ac deinde pugna ab vtrisque cœpta est, in qua tria & viginti millia Celtiberorum eo die cæsa sunt, quatuor millia & septingenti capti cum equis plus quam quingentis, & signa militaria octingenta septem. Magna quidem fuit Romanorum victoriã, non tamen sine cruore. Ex Romanis enim militibus ex duabus legionibus paulo plus quam ducenti superfuerunt, sociorum Latini nominis octingenti ac triginta, externorum auxiliorum mille ferme & quadringenta ceciderunt. Prętor igitur victorē exercitū in castra reduxit, Attilius tamē manere in castris a Romanis captis iussus est. Postero die spolia de hostibus lecta sunt, & pro conditione donati sunt omnes, quorum insignis virtus fuerat. Saucijs vulneratisque in Eburam oppidum missis per Carpentaniam ad vrbe Cātabriam, quæ hodie Santroniogo appellatur, inde ductæ sunt legiones, vrbeque circūfessa, quum Celtiberis auxilia postulassent, morantibus ijs, non quia auxilia dare renuerent, sed quia adeo inexplicabiles pluuię imbresque ceciderunt, & amnes intumuerunt, vt subueniendi illis potestatem impedirēt, ab auxilio suorum desperati ciues in deditiõem venerunt. Flaccus vero tempestatibus scedis coactus exercitum omnem in vrbe introduxit, Celtiberi demum deditiõnis ignari, vbi primum viæ aditum viderunt, imbresque cessarunt, Cantabria cum auxiliaribus copijs venerunt, ibique nulla castra extra mœnia videntes, alioque hostem commigrasse credentes, negligenter ad oppidum peruenerunt. In eos itaque Romani patefactis duabus portis eruptionem fecerunt, incompósitosque aggressi fuderunt, & ex Celtiberis tandem duodecim millia cæsa sunt, & capti plusquam quinque millia, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo, cæteri vero per vicos, & castella sua dilapsi sunt. Deinde Flaccus a Cantabria profectus per Celtiberiam legiones duxit, multa castella expugnãdo, sic maxima pars Celtiberorum in deditiõem venit. Hęc in citeriore Hispania gesta sunt.

LIBER SEPTIMVS DE

TERTIO PVNICO BELLO, ET PRIMO

quomodo Scipio Cornelius Aemilianus Carthaginem,
ac Numantiam evertit.

POSTEA vero quã supradicta gesta sunt, exacti sunt anni tres ac triginta, quibus nihil memorabile de Hispania scriptũ cõperio. Post quod tempus, quũ euerſa Carthago esset per Scipionem Cornelium Aemilianũ, iterum bella surrexerunt. Qui Consul eam deleuit anno ab orbe condito quinto milleno. CCCCC.II. & ab vrbe cõdita. DC.II. ex cuius euerſione Africanus appellat⁹ est, qui quidẽ fuit nepos alteri⁹ Publij Scipionis, qui eandẽ urbẽ primo subiugauerat. Hic em̄ adoptatus est filius a Scipione filio Scipionis Africani maioris, qui vxorẽ habuerat Aemiliã Lucij Pauli Aemilij filiam, quẽ fratrẽ habuit Paulũ Aemiliũ, qui Perſeũ Mecedoniã Regem, & ipsam Macedoniam subiugauit. Qui Paulus Aemilius duos filios habuit ex priori coniuge Papyria Nasonis viri consularis filia, quã licet illi prolem nobilissimam genuisset ipsos duos filios, tamen ab eodem paulo Aemilio repudiata est. Post eius diuortiũ aliam duxit vxorẽ, ex qua dum alios duos genuisset filios, tamẽ priores duos alijs duab⁹ maximis, nobilissimisq; familijs per adoptionẽ inseruit, quorũ maior a Fabio maximo quinq; cõsule, & Scipio minor a Scipione filio maioris Africani adoptati sunt, videlicet a Publio Scipione alterius Publij Scipionis filio, & q; Aemilius Papyriã repudiauerit, nõ tradit⁹ ab autorib⁹. Sed quũ a multis cõsanguineis, & amicis impeteret dicentibus, nõne hæc pulchra est? nõne honesta? nonne fecunda? quibus ille calceum porrexit in medium dicens: nonne pulcher hic calceus? nonne nouus? sed tamen nemo vestrum videt, qua ex parte me premat. Hic igit⁹ Scipio Pauli Aemilij filius naturalis a Publio Scipione Africani maioris filio adoptatus Scipio Aemilianus appellat⁹ est, & quia vltimo Carthaginẽ funditus evertit, etiã Africanus appellatus est. Hic, quũ Carthaginenses contra fœdus inĩtum arma sumplissent, Consul creatus est ad eam euertendam. De qua euertenda, quum pluries in Senatu controuersia haberetur, Cato censebat eam euertendã, Scipio vero Nasica Pontifex eam seruandam esse censebat, prædicens, illius ruinam interitum vrbi minari, quia non stãtibus vrbi emulis, ac hostibus facile vrbs in multa vitia laberetur. Vicit tamen Catonis sententiã, vt deleteretur, Scipio igitur Aemilianus ad eandem euertendam Consul creatus est. Quam tandem quum funditus evertisset post diuturnum bellum, de quo apud plærosq; autores de tertio bello punico agitur historia, in urbem redijt.

De Viriaco Hispanorum Duce.

INterea in Hispania Romanis res non prospere successerant, surrexerat enim per eadem tempora Viriacus quidã Hispanus ex Lusitania, de quo Cicero in secundo Officiorum mentionem fecit, qui primum pastor fuerat, inde latro, & quum latronum copias coadunasset, vias primm inuadere, ac deinde prouincias vastare cœpit. Postmodum vero etiam

Prætorum exercitus superare, & in fugam vertere, adeo, vt magnum terrorem Romanis intulerit. Huic primum Caius occurrit, ac eius exercitum pene profligauit. Deinde idem Viriatus Caium Plantium multis prælijs victum fugauit, & ipse Prætor cum paucis euasit, ac denuo, quum Claudius Numidanus cum magno belli apparatu, quasi ad delendam superiorum Prætorum infamiam, a Senatu missus cum Viriaco congressus esset, pene vniuersas, quas secum adduxerat, copias Romanorum amisit. Viriatus deinde tot ex Romanis Ducibus victorijs habitis trabecæ, falces, cæteraque insignia Romana in suis montibus trophea, quasi de Romanis triumphans, præfixit, ita minus prospere aliquandiu in Hispania bellatum est a Romanis, adeoque confusæ res videbantur, vt vix aliqui reperirentur, qui aut tribunatum in Hispania suscipere vellēt, aut legationis munere fungi. Tum Scipio Cornelius Aemilianus in medium processit, sequens accepturum quodcumque militiae genus imperatum fuisset profusus est, quo exemplo omnes ad studium militandi concitauit. Perantea enim in vltiori Hispania Lepidus Proconsul Vaceam gentem, quæ in Castellæ confinijs ad Nauarram spectat, quæ gens innoxia fuerat, ac simplex, prohibente Senatu expugnare tentauit. Vnde tam memoris audacię poenas luit, nam ab eis prælio victus sex millia Romanorum amisit, atque exustis castris vix cum paucis fuga euasit. Isto etiam tempore Caius Mantinius apud Numantiam infelicissime bellauit, pro vt infra dicetur. Interea mittitur contra Viriatum Brutus Consul, qui eum pugnando vicit, & in fugam vertit, ac Laconiam oppidum, quod idem Viriatus cum suis obsederat, liberauit. Post cuius fugam Viriatus a suis dolo interfectus est, cuius interfectores, quum a Romanis premium postulassent, indigni premio iudicati sunt, ex eo quod eorum Ducem dolo interfecissent.

Brutus vniuersam Galliam occupat.

Rutus itaque post Viriati interitum per totam vagatus Hispaniam usque ad Oceanum peruenit, quadragintaque millia Gallorum, & Græcorum, qui Viriato, & suis auxilium præbuerat, atrocissima pugna deleuit, ob quam victoriam vniuersę Gallacię populos in deditio- nem recepit. Hæc, quę dicta sunt de Viriato, & Bruto, cæterisque Romanorum Ducibus a Viriato deuictis, acciderunt anno ab vrbe condita sexcentesimo nono.

De Numancia vrbe, quę fuit quondam Hispaniæ decus, & eius situ.

Rat in Hispania citeriore vrbs nobilissima, Hispanię decus, vltima Celuberorum, inter vltimos fines Gallacię, Cantabrię, Vaceo- rum de cuius situ hæsitatur a multis. Quoniam Pomponius Mela libro secundo dixit illam esse Cæsaraugustam, & Rhodericus Toretanus dicit esse Zamoriam, ego vero testimonia antiquorum ad- ducam ad illius situm comprobandum. Vnde Lucij Annei Flori in secundo libro Epitomaturn Titi Liuij verba audiamus, quę sunt hæc. Numantia quantum Carthaginis, Capuę, & Cerynthi opibus inferior, tantum virtutis nomine, & honore par, simulque si viros existimes Hispaniæ decus, quippe quę sine muro, sine turribus modice edita in tumulo, apud flumen sita, quatuor millibus Celtiberorum quadraginta millium exercitum per annos quatuordecim sola sustinuit, nec su-

stinuit modo, sed sæuius aliquanto pertulit, pudendisq; vulneribus affecit. Ex his enim constat Numantiam in Celtiberia conditam. Hoc idem de eius situ meminit Claudius Ptolemæus in sua cosmographia, & Strabo de situ orbis libro tertio sic ait. Sunt & Lusones, qui ad ortum spectantes, & ipsi ad Tagi fontes pertinent, oppidum est Arnettorum Segeda, & Pallantia, Numantia, quæ ab Augusta Cæsarea, cuius super Iberum situm esse diximus, abest ad stadia octingenta. Ad hanc itaq; expugnandam fuerat decretus Consul Caius Mancinus, qui, quum exercitum apud Numantiam suscepisset, adeo cuncta prælia infelicitè gessit, vt in supremam desperationem reductus foedus cum Numantinis componere coactus sit, quod Senatui, populoq; Romano molestum, ac irritum fuit, quo non acceptato Mancinum tam turpis foederis autorem nudato corpore, ac manibus post tergum ligatis ante Numantinorum portam iusserunt exponi, ibiq; vsq; ad noctem manens, a suis derelictus, & ab hostibus nonreceptus, vtriusq; miserandum spectaculum præbuit. Videtur autem quod Scipio Aemilianus Africanus, qui per hoc tempus potens in re publica habebatur, & Tiberius Gracchus, qui cum Mancino quæstor erat, ad salutem profuerunt. Sed nihilominus aduersus Scipionem quærelæ iactabantur, quod non etiam Caium Mancinum seruasset.

Numantia vrbs Hispaniæ decus igne crematur a ciuibus suis.

Deleta itaq; Carthagine a Scipione Aemiliano, qui Consul erat iam creatus, Senatus circumspecta infamia, qua iam diu Romani in Hispania militauerant, Scipionem Aemilianum, qui secundo Africanus cognominatus est, in Hispaniã maxime aduersus Numantinos mittere decreuit. Quumq; profectus esset, primo infestissimos, insolentissimosq; Numantinorum animos, superiorum Romanorum Ducum culpa auctos, contundere curauit. Sed quum reperisset exercitus voluptatibus omnibus ante eius aduentum occupatos, atq; corruptos, non magis cum hostibus, quam cum Romanis militibus pugna fuit. Præcepit enim, vt omnia, quæ ad voluptatem, atq; lasciuiam aderant, de castris abijcerentur, & confestim scortorum multitudo de castris amota est, itaq; coquorum, & scortorum vltra duo millia expulit, adire culinas, & tabernas inhiuit, atq; iumenta exonerantia fessos venundari iussit, militemq; cotidianio labore exercuit, & sic a turpi libidine purgatus est exercitus, nam tantæ est exercitus virtutis, quantæ Imperator. Igitur Scipio non ilico cum hostibus pugnavit, vt quasi incautos circunueniret, sciens nunquam Numantinos ociosos, sed iugiter ad bella paratos, ac expeditos. Vnde milites suos in castris tãquam tyrones exercuit in ludis, & sic totam æstatem, hyememq; sine pugna transiit, ac deinde reducto, siue exercitato exercitu ad prælium cum Numantinis descendit. Sed Numantini impetu factò iam Romanos cedebant, & vertebant in fugam, nisi Scipio fugientes vi coactos ad pugnam redire cõegisset. Ac tandẽ cum difficultate maxima Romanifugassent Numantinos, Scipio Numantiam vrbem fossa, & obsidione circumdedit. Numantini itaq; sic obsessi, ac fame coacti ad vltimum humanis carnibus vescentes, ditionem postremo Scipioni obtulerunt, si tolerabilia, & humana iuberet. Quæ postquã a Scipione repudiata sunt, pugnam Numantini petierunt, vt saltem, non vt pecudes, sed vt homines trucidarentur. Quod etiam quum a Scipione negatum esset, Numantini primum vino calefacti confestim duabus portis erumpunt, & contra Roma

tra Romanos acriter insurgunt, atrox diu certamen fuit, & fortasse Romani cecidissent, nisi Scipionis virtus affuisset. Numantini igitur sic certantes, non tamen tanquam fugientes, in urbem reuertuntur, suorumque corpora a Scipione oblata recipere noluerunt. Postremo de salute desperantes, ne in Romanorum ditionem venirent, clausis ianuis urbis totam ciuitatem igne consumpserunt, ipsique pariter vel igne, vel ferro, venenoque mortem oppetierunt. Et sic Romani nulla de Numantinis spolia reportarunt. Nec vnum solum Numantinum victum in triumpho suo adduxit, nec etiam aurum, argentum, arma, atque vestes, quae omnia ignis consumpserat, sed tantum de nomine triumphatum est, Numantinum enim victoris catena non tenuit,

Mors Scipionis Aemiliani.

POST deletas vero vrbes Carthaginem, scilicet, ac Numantiam in Hispania Scipio Aemilianus Afrfricanus cognominatus quum in urbem redisset, & graues inter eum, & Caium Gracchum, caeterosque Gracchos discordiae ac similtates successissent, quadam die quum fortis validusque se domum recepisset, mortuus nocte in cubiculo repertus est. Suspecta de ea re fuit vxor Sempronia, tanquam illi ministrasset venenum, & hoc ex eo creditum est, quum praefata vxor soror Gracchorum fuerit, de morte tamen eius nulla quaestio facta est. Post cuius mortem multum ciuiles contentiones exarserunt, quo viuente tanta erat eius autoritas apud Romanos, vt nullo pacto sociale ac ciuile bellum oriri posse crederent. Pro huius autem Scipionis morte Tullius librum de Amicitia composuit, in quo introducit Leilium cum Mutio Sceuola, & Fannio generibus suis de amicitia disputantem,

Explicit liber septimus de gestis a Romanis in Hispania
post Pœnos expulsos vsque ad tempora ciuilis belli.

INCIPIT LIBER OCTA
VVS DE GESTIS IN CIVILI BELLO INTER
Marium, & Syllam, & primo de origine Caij Marij,
& eius moribus.

IN superiori hucusque libro actum est de ijs, quae gesta sunt in Hispania a Romanis post Pœnos eictos a provincia vsque ad tempora ciuilis belli, quae duo fuerunt, Marij videlicet, ac Syllae, & secundo Caesaris, & Pompeij. Et quoniam alterum ab altero dependet, de eorum initijs aliquid nobis dicendum est. Quonia eorum strages non modo urbem, sed vniuersum quoque orbem infecerunt, diuersisque cladibus impleuerunt. Coeperant enim & perantea ciuiles contentiones in vrbe, quae eam cruentis caedibus maculauerant, a Gracchis initium sumentes ob leges

LIBER.

Agrarias. Tulerant enim Gracchi, ut agri inter plebē diuiderent, quos nobilitas perpe-
rā possidebat, cuius rei contentio multos necauit viros illustres in vrbe, inter quos fuit
Lucius ille egregius Consul Scipio Aemilianus, qui quum Tito & Graccho aduer-
saretur, nocte sanus dormiens mane in lecto defunctus est compertus, & creditum
est, quod vxor eius, quæ Gracchorum soror erat, venenum ei ministrasset, ex hoc
etiam plurimus sanguis nobilium effusus est. Ex quorum interitu deficiente nobilitate
Marius ad consolatum euectus est. De quo nobis primo, deinde de Caio Cæsa-
re, & Pompeio nobis dicendum est. Caius Marius obscura satis origine ortus, pa-
trem habuit Marium, matrem Felicianam pauperes homines, atq; mœchanicos, qui
in vrbe proficiscens studia vrbana aliquantulum degustauit, reliquo tempore in vil-
la Ticerate, quæ erat in agro Arpinati vitam ab vrbani viuendi moribus alienam,
sed modestā, & priscis Romanorum institutis propriam egit. Primumq; in Hispa-
nia militauit sub Scipione Aemiliano Numantiam obsidente, vbi & præstantia, &
fortitudine videbatur cæteros adolescentes superare, cuius præstantia Scipioni non
latuit. Recepit enim eum Scipio apud se egregium forma, sed corruptum rei milita-
ris disciplina emendauit, quem, ferunt, cum bellicoso hostium Duce congregentem
illum ante ora Scipionis interfecisse, quapropter plures dignitates sub Scipione con-
sequutus est. Et quum aliquando post ecenam sermo de Imperatoribus fieret, dum
iocose Scipionem interrogasset, quem Ducem post illum Romanus populus habi-
turus esset, Scipio leuiter percussio Marij humero hunc inquit, nam magnam de se
in adolescentia exhibet experientiam, ab ipsis enim cunabulis futuram auguramur
virtutem. Fertur, hac Scipionis voce Marium elatum animum ad rem publicam ap-
plicasse, tanquam diuino quodam oraculo. Inde Marius Tribunatum obtinuit fa-
uente sibi Metello Cecilio, cuius in domo ipse a pueritia, ac pater eius ministri fuerāt.
Inde quum ædilitatem petiuisset, non obtinuit. Quumq; Iuliam ex insigni Cæsa-
rum familia ortam in vxorem duxisset, Prætor creatus est, & in prætura mediocres
laudes consecutus, post præturam vltiorem Hispaniam assecutus est sorte.

Quumq; Cecilius Metellus contra Iugurtam creatus esset Consul Marium lega-
tum in Numidiam duxit, ibiq; quum strenue bellasset, magno etiam militum con-
sensu Consul creatur ad bellum contra Iugurtam, contradicente sibi vniuersa vrbis
nobilitate, populo vero assentiente. Opponebatur Mario, quod antecessorum imagi-
nes non haberet, atq; etiam nouus homo potiores honores in vrbe consequi non debe-
ret, qui septimum consulatum obtinuit, qui primum Consul creatus in Libya erat,
ad eumq; Sylla Quæstor cum exercitu venit in Libyam. De cuius Syllæ nata-
libus aliquid etiam nobis dicendum est, ut vtriusq; origo, per quos incendium ciuile
belli in vrbe cœpit, nobis nota sit.

De origine Syllæ & eius conditionibus.

SYLLA igitur patritiæ gentis nobilis fuit, eius familia iam pro-
pe extincta erat, maiorem suorum ignauia, quæ litteris Græcis,
atque Latinis doctissime eruditus fuit. Animus illi erat ingens,
cupidus voluptatis, sed tamen gloriæ cupidior, & licet otium lu-
xuriosum sectaretur, a negotijs tamen eum nunquam voluptas aba-
lienauit. Causa autem paupertatis parentum Syllæ fuerat, quia

Vnus ex antecessoribus suis Rufinus nomine cum Consul esset, repertū est in eius domo argentum non bonum, immo falsificatū, quod veteres stultum dicebant, ad libras decem, & quia a lege vetitum erat, a senatu cum omnibus suis remotus fuit, cuius deinde progenies vitam satis tenuem vixit. Qua ex re Sylla pauperrimis parentibus ortus domum non habuit propriam. Cui etiam pro conuitio dictum fuit, quod postquam diuitias consequutus fuerat, indigne prosperabatur, quomodoque vir bonus esse posset, postquam ex hæreditate paterna nihil accepit. Erat præterea Sylla oculis ardentibus, & terribilibus, vultuque albus, & rubeus, quo terribilior reddi videbatur.

Fuit etiam in adolescentia alacer, cum histrionibus & cum sodalibus rixabatur, ac etiam postquam in ætatem procefferat, diuesque ac potens factus fuit, in theatris & in cenis cum eis bibebat, & amore captus Nicopolym vxorem duxit, quæ postea moriens eum reliquit hæredem, & similiter bona nouercæ suæ post eius mortem ex testamento suo consequutus est, & sic ex consecutis hæreditatibus diues factus fuit. Facundus etiam, & callidus, & amicitiae facilis erat, ad simulanda quoque negotia aptus, altissimi quidem ingenij, incredibilisque multarum rerum largitor erat, ac maximæ pecuniæ, & omnium fidelissimus fuit ante ciuilem victoriam, nunquam enim fortuna industriam eius superauit, multique de eo dubitauere, fortior, an scelicior esset. Igitur Sylla, vt superiori capite dictum est, postquam in Africam venit ad castra Marij cum exercitu & equitatu, rudis antea, & ignarus belli expertissimus omnium paucis diebus effectus est. Ad hoc milites benigne appellare coepit, solitus multis rogantibus, & ex se beneficia dare, & inuitus accipere, sed ea propensius curare, vt si quod mutuum reciperet, redderet, ipse vero a nullo repetere, idque laborabat, vt ipsi quam plurimi deberent. Loca cum humilibus exercebat, neque, quod multorum praua ambitio facere solet, Consulis, aut cuiusquam boni viri famam lædere satagebat, tantummodo neminem neque consilio neque manu priorem pati. Quibus rebus breui Mario, militibusque charissimus fuit.

De causis dissensionis inter Marium, & Syllam.

Agebant Marius Romanorum Consul & Imperator bellum aduersus Iugurtam Numidarum Regem, quem quum regno pene expulisset, Iugurta ad Bocchum Getulorum Regem sibi vicinum confugit, ab eo auxilia postulans, promittensque tertiam Numidiæ partem si auxilia præstiuisset. Quo audito Bocchus maximo gentium numero collecto in Numidiam venit, & Iugurtæ coniunctus est.

Qui ad prælium cum Mario venientes, obtinuit Marius, Numidæque ac Getuli superati sunt. Quo facto legati a Boccho ad Marium venerunt petentes, vt idem Marius duos fidelissimos de suis ad eundem Regem Bocchum mitteret, atque velle de suo, ac reipublicæ Romanæ commodo differere, ille statim Syllam, & Aulum Manlium ire iussit. Qui cum celeres issent, Sylla ad Regem orationem habuit, cui cum Bocchus respondisset, impetrauit Bocchus ea legatione, vt per Marij mediū legati Bocchi Romanam mitterentur ad senatum. Habito quidem de infra scriptis pluribusque alijs inter Marium, & Bocchum tractatu, Bocchus a Mario per literas petiuit, vt ite Syllam ad se mitteret, cuius arbitratu comunibus negotijs consulere. Is igitur Sylla missus est cum præsidio militum atque peditum sagittarijs insuper, & fundibularijs, qui accepta tantum leui armatura muniti erant. Postquam enim Bocchus Rex & Sylla congressi sunt

Sylla dicit se missum a Consule, ac venisse quaesitum ab eo, pacemne an bellum agiturus esset? Tunc Rex post decem dies iterum venire iubet. Exactis deinde decem diebus Rex Bochus praetextu pacis vocatis Iugurta & Sylla statim signo dato vndique simul ex insidijs Iugurta capitur, ac caeteri loci sui obruncantur, atque idem Iugurta viuus, ac vincus Syllae traditur a Bocho. Hinc graues, & nefariae seditiones inter Marium, & Syllam, quae fere Romam, & vniuersum orbem funditus euerterunt, primordia habuerunt. Nam multi, qui contra Marium propter inuidiam accensi erant, Syllae opera captum esse Iugurtam, ac sibi a Bocho traditum. Marius vero, qui neminem in gloria patiebatur, decertabat. Aduersarij vero Marij qui primas, maximasque belli laudes Metello, secundas autem, & vltimas tribuebant Syllae in illum vehementer agebant. Itaque populus, qui in primis Marij partibus fauebat percussus terrore Marium deserebat.

De caedibus, quas Marius in vrbe fecit.

Augustinus in tertio libro de Ciuitate Dei de malis, quae in Mariano bello Romae secuta sunt, sic ait in capite. xxvi. Quum vero Marius ciuili sanguine, iam multis aduersarum sibi partium peremptis, victus vrbe profugisset, vix paulum respirante ciuitate, vt verbis Tullianis utar, superauit postea Cinna cum Mario. Tunc vero clarissimis viris interfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius victoriae crudelitatem postea Sylla, nec dici quidem opus est quanta diminutione ciuium, & quanta calamitate reip. De hac enim vindicta, quae perniciosior fuit, quam si scelera, quae puniebantur, impunita relinquerentur, ait & Lucanus: Excessit medicina modum, nimiumque secuta est. Qua morbi duxere manus, periire nocentes. Sed cum iam possent soli superesse nocentes. Tunc data libertas odij, resolutaque legem frenis iraruit. Illo bello Mariano, atque Syllano exceptis his, qui foris in acie ceciderunt, in ipsa quoque vrbe cadaueribus vici, plateae, fora, theatra, templa completa sunt, vt difficile iudicaretur, quando victores plus funerum ediderint, vtrum prius, vt vincerent: an postea quam uicissent. Cum primum victoria Mariana, quando de exilio se ipse restituit, exceptis passim quaqua versum caedibus factis, caput Octauij Consulis poneretur in rostris, Caesar, & Fimbria in domibus trucidarent a suis. Duo Crassi pater, & filius in conspectu mutuo mactarentur, Bebius, & Numitorius vincto tractis visceribus interirent. Catulus hausto veneno se manibus inimicorum subtraheret. Merula Flaminialis incisus venis Ioui etiam suo sanguine litaret. In ipsius autem Marij oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dexteram porrigere nolisset.

De malis, quae Sylla Romae operatus est.

De Syllano quoque bello Augustinus dicto tertio lib. de Ciuitate Dei sic profequitur cap. xxvij. Syllana vero victoria secuta, huius videlicet vindex crudelitatis post tantum sanguinem ciuium, quo fuso comparata fuerat, finito iam bello inimicis viuentibus crudelius in pace grassata est. Iam etiam post Marij Maioris pristinas, ac recentissimas caedes, additae fuerant aliae grauiiores a Mario Iuvene, atque Carbone earundem partium Marianarum. Qui, Sylla imminente, non solum victoriam, verum etiam ipsam desperantes salutem, cuncta suis aleuissent caedibus

impleuerunt. Nam præter stragem late per diuersa diffusam, oblesso etiam senatu de ipsa curia tanquam de carcere producebantur ad gladium. Mutius Sceuola Poitriex, quoniam nihil apud Romanos templo Vestæ sanctius habebatur, aram ipsam amplexus, occisus est, ignemque illum, qui perpetua cura virginum semper ardebat, suo pene sanguine extinxit. Urbem deinde Sylla victor intrauit, qui in via publica, non iam bello, sed ipsa pace sæuiente septem millia peditum vndecimque inermium non pugnando, sed iubendo prostrauerat. In vrbe autem tota, quem vellet Syllanus, quisque feriebatur. Vnde tot funera numerari omnino non poterant, donec Syllæ fugeretur siue eos esse aliquos viuere, vt essent, quibus possent imperare qui vicebant. Tunc iam cohibita, quæ hæc, atque hæc passim furibunda ferebatur licentia iugulandi tabula illa cum magna gratulatione proposita est, quæ hominum ex utroque ordine splendido equestri scilicet, atque Senatorio occidendorum, ac proscribendorum duo millia continebat, contristabat numerus, sed consolabatur modus. Nec quia tot cadebant tantum erat moeroris, quantum lætitiæ, quia cæteri non timebant. Sed in quibusdam eorum, qui mori iusserant, etiam licet ipsa crudelis cæterorum securitas, genera mortuum exquisita congemuit. Quendam enim sine ferro laniantium manus diripuerunt, immanius homines hominem viuum, quam bestia solent discerpere cadauer abiectum. Alius oculis effossis, & particulatim membris amputatis in tantis cruciatibus diu viuere, vel potius diu mori coactus est. Subuastatæ sunt etiam tanquam ville quaedam nobiles ciuitates. Vna vero, velut vnus reus occidi iuberetur, sic tota iusta est ciuitas trucidari. Hæc facta sunt in pace post bellum, non vt acceleretur obtinenda victoria, sed ne contemneretur obtenta. Pax cum bello de crudelitate certauit & vicit, illud enim prostrauit armatos, ista nudatos. Bellum erat, vt qui feriebatur, si posset feriret, Pax autem, non vt, qui euaserat, viueret, sed vt moriens non repugnaret. Quæ rabies exterarum gentium? quæ sæuitia barbarorum huic de quibus victoriæ ciuium comparari potest? Hæc Augustinus loco iam dicto.

De origine Gnei Pompeij Magni, & eius successu.

Am ad Gnei Pompeij Magni, & Caij Iulij Cæsaris ortum, ac gesta veniamus, qui e superioribus ciuilibus bellis ortum trahentes, aiant nouam pestem orbi effuderunt. Et quoniam diuicia, ac maxima eorum gesta Hispania habuit, de eis, ac de eorum origine, vt clarior nobis eorum notitia fiat, aliquid describamus. Gneus Pompeius Magnus appellatus alterius Pompeij filius Romæ natus est, quum Marius, de quo supra diximus, Consul contra Jugurtam in Africa bellum ageret anno ab orbe condito quinto milleno. XCVI. & ab vrbe condita. DC. XLVII. Cuius superiori anno. M. Tullius Cicero vir præclarus Arpinati natus fuerat. Hic igitur Gneus Pompeius Magnus primo sub patre Pompeio, ac deinde sub Sylla militauit, illi ab initio omnes Romani populi beniuolentiæ plurimum contulerunt, fuit enim bellicosissimus, & imagine videlicet ex coma protenta, & lineamento oculorum adeo persimilis Alexandro, vt a multis Alexander nominaretur, illi vna labes tantum fuit, quæ totius odij ciuilis fuit seminarium, inexpleta cupido, & auaritia, quoniam sicuti Cæsar neminem superiorem, ita & ipse neminem parem volebat. Ei beneuolentiæ plures astricti erant, vitæ continentiam habebat, armorum insuper peritiam, lingue persuas-

tionem morum, fidem, & conueniendi modestiam. Aderat etiã eius gratijs, nihil eum fastu dare, nihil nisi ample recipere. Adhuc enim adolescens, & sub patre militans Aristiam Aristij filiam accepit vxorem. Erat & insuper populari gratiã plurimum accommodatus. Postea vero quã adoleuisset mortuo patre sub Sylla militauit, & cum Syllam fuisset secutus, ipse Sylla obtenta victoriã cõtra Caium Marium Iuniorem, cæterosq; partium suarum dictator factus multa in vrbe fecit. Primo enim quod nemo vnquã fecerat, cum. xxiiij. fascibus processit, & rebus nouis remp. confirmauit. Tribunorum plebis potestatem minuit, & cuncte ius legum ferendarum ademit. Pontificum, augurumq; collegium ampliãuit, vt essent quindecim. Senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum bonorum eripuit, & bona eorum vendidit, ex quibus plurima rapuit: constituitq; quod de nullo maleficio, homicidioq; factõ, atq; fiendo possit cognosci, nisi per ipsum. Bona præterea proscriptorum formosis mulieribus, & in cantu eruditis, & histrionibus, ac salibus distribuit. Puellas item innuptas, ac nobiles, inuitas hominibus facinorosis, ac vilibus matrimonio cõiũxit. Omnes insuper sui exercitus præfectos insigniuit meritis, hos ad diuitias, alios ad dignitates, magistratusq; prouehens, alios abunde donis erexit. Gnei vero Pompeij magnam virtutem admiratus, magnumq; præsidium sibi fore existimans afinitate eum sibi iungere curauit. Cui rei cum Metella vxor nutu, consilioq; faueret, Pompeio suauit, vt Aristia dimissa Aemiliam Syllæ priuignã videlicet ex ipsa Metella, & Scauro genitã ducat. Hæc enim Aemilia dudum viro nupta fuerat, & ex eo grauidã erat. Vnde hoc coniugium magis tyrannicum, quam tempestati Syllanæ congruum fuit, quanquam Pompeio placeret. Ad ipsum itaq; Pompeium Aemilia per quendam domesticum adducta repudiata est Aristia proba, ac misera, quæ dudum etiam patre orbata fuerat, quoniam perantea iugulatus fuerat in Senatu Aristius pater propter Pompeium, qui Syllanam factionem sequebatur. Hoc repudium Aristiæ mater quum agnouisset, mortem sibi intulit. Vnde noua quædam materia tragicorum hæc nuptiæ visæ sunt, quum etiam nupta ipsa apud Pompeium mox e partu obiisset. Hic igitur Pompeius cum valido exercitu a Sylla aduersus Carbonem, Perpennam, atq; Domitium, cæterosq; Marianarum partium, qui in Siciliam traiecerant, missus est: quos deuicit, atq; Perpennas a Sicilia fugatus est, & Carbonem ab exercitu Pompeij comprehensum tribunitio Subselio sedens damnauit, ac occidi iussit, ciuitateq; afflictas recepit præter Messanam. Dum itaq; hæc Pompeius ciuiler in Sicilia administrat, decretũ Senatus, ac Syllæ literæ missæ sunt ad eum, quibus præcipiebatur in Africam trajicere, omniq; manu oppugnare Domitium, apud quem omnes eæ conuenerant copiæ, cum quibus nuper Marius ex Africã in Italiam rediens rerum potitus erat, tyrannus ex exule factus. Statim igitur Pompeius omni apparatu in expeditionem instructo, præfectum Siciliae Mumium sororis suæ virum instituit, atq; a Sicilia cum centum & viginti longis nauibus proficiscitur. Hæc quum partim ad Vticam partim ad Carthaginem applicuissent, septem millia hominum ex Mauris ad Pompeium defecere, ipse enim Pompeius sex integras legiones in exercitu habebat. Domitius autem contra instructo exercitu vallem quandam grauem, & asperam superaturus ab imbre validissimo, ventoq; qui matutinis inspirabat, detentus est. Vnde ea die pugna desperata a Domitio ad stationes reditum est.

Sed Pompeius ratus ad tempus sibi congruere agmine citato vallem inuadit, tum Mariani tumultu factõ nullo ordine substitere, neq; omnes plane mansere. Ventus

præterea circumstabat, procellam insuper propellebat, nihil tamen minus ea hycm̄
Syllanos perturbabat, quoniã se adinuicem mutuo videre non poterant. Hocq̄ Pom
peius ferocius bellare satagebat, quum eius nomen adhuc fuisset incognitum, & sic ma
gna cede hostes vrgebat. Fertur enim, ex tribus ac viginti millibus tria tantum mil
lia effugisse. Deinde Pompeius Magnus appellatus est. Quum vero sic eum vniuer
si milites, appellare cœpissent, exclamauit: non sum itaque dignus tali nomine, quo
ad vsq̄ vallum hostile staret, siq̄ dignum eum tali appellatione iudicarent, vallū deri
cerēt, mox impetu facto in vallū iruere, quo in conatu Pompeius priori periculo mo
nitus non sine galea certauit. Vallum tandem captum est, perijtq̄ ibi Domitius. Ci
uitates vero aliæ confestim paruere, aliæ vero vi captę sunt. Percurrit denuo Pom
peius Africam, Numidiamq̄, per quadraginta enim dies, postquam superius bellum
gestum est, totam obtinuit Africam, concurrerunt deinde omnes Africę Reges ad
Pompeium, & frequens inter eos factus est, & inter plures arbiter multa iudicauit.

Pompeius quomodo Magnus sit appellatus, & in Hispaniam mittitur.

Pompeius igitur, quum Vticam confecto bello Africano redisset, ec
ce literę sibi a Sylla sunt redditę, quibus iuebatur, vt reliquo di
misso exercitu successorem expectaret, & cū vna legione Romã ve
nire properaret, in quibus tacite ipse tristatus est, egreq̄ id tulit, sed
manifeste totus exercitus eius est motus indignatione maxima. De
inde orante Pompeio, vt iussa exequerent, cœperunt obiectare Syl
lam, Pompeiumque non permiserunt sine exercitu vniuerso abire, dicentes, Syllę
tanquam tyranno non esse credendum. Pompeius igitur tentauit eorum animos
mollire, sedareq̄, ac persuadere, vt iussis obtemperarent. Sed postquam persuadere
id nequit, a subellio in stationem descendens cessit illachrymās, sed milites arreptum
in suggestum reponunt. Suggestus enim est locus, in quo Reges sedere consueue
runt pro magnis rebus tractandis. Hęc itaq̄ altercatione plurima diei pars assumpta
est, volentibus illis manere eum, & imperare. Econuerso autem Pompeio exhortate
vt Syllę iussis absque seditione parerent, tandem non desinentibus illis, sed arctius
urgentibus, precesq̄ cum clamore admiscerentibus iurauit Pompeius se ipsum interfe
cturū, si vim afferrent, quo illos pacto vix acquiescere cœgūt. Ceterum ad Syllam
per primum nuncium allatum est Pompeium defecisse. Re tandem certius cognita,
compertaq̄, vt aduenientem Pompeium vndiq̄ viri omnes obuiam irent, eumq̄ be
nevolentia cum ampla pompa prosequerentur, mandat: præuenire tamen eum Syl
la accelerauit. Profectus ergo, & illi obuiam factus quam lætissime dexteram iun
xit, eumq̄ ingenti voce Magnū Pompeium salutauit, iussitq̄ omnibus, qui tum adē
rant, vt similiter Magnum eum appellarent. Alij dicunt cognomen hoc primum in
Africa ab vniuerso exercitu illi inditum, deinde vim, atq̄ consuetudinem ex hac Syl
lę affirmatione habuisse. Pompeius tamen longo post tempore Proconsul in Hispa
niam missus est aduersus Sertorium, qui illam detinebat, & in eius epistolis, actisq̄
se Magnum Pompeiū scripsit. Neq̄ hoc cuiuspiam admirationi sit, nam consueuerūt
Romani non hos solum, qui præclara confecerant bella, quive strenue manu vsi sunt,
sed eos etiam, qui rem publicam consilijs, ac virtutibus suis decorarunt, huiuscemo
di cognomentis sæpe exornare. Duos enim populus Romanus cognominauit
maximos Valerium, quod patres a plebe dissidentes conciliauit, Fabium Tullium,

quod diuites quosdam viros e libertis genitos e Senatu amouit.

De Sertorio, & Appio Metello.

LRat in Hispania ea tempestate Sertorius, qui illam diu tenuerat, & ciuili bello adheferat partibus Marianis, tremendus hostis Syllæ ceterisque sue factionis. Aduersus Sertorium diuersi Duces missi sunt, quos Sertorius valide superauit. Denuo aduersus huius rabiem Apius Metellus vir clarissimus missus est, & quidem bellicosissimus, ac sapientissimus, satisque Marco Lepido dissimilis, sed nimis grandi cura implicitus propter senectutem, ob hanc enim tardus nimium erat ad bellum. Sertoriusque propter velocitatem, ac promptitudinem sepius grauitatem eius deluserat.

Ex qua etiam re Senatus decreto Magnus Pompeius in Hispaniam missus est, ut Sertorium comprimeret Pompeius, itaque Proconsul a Senatu ordinatus contra Sertorium, iam Magnus cognominatus, quum Hispaniam venisset Proconsul, primum Appio Metello se in praesidium disposuit. Interim tamen Hispanos populos Sertorio parum donatos, seu beneuolos sollicitare cepit, & quosdam ad defectionem adduxit, ex quo fertur Sertorium dixisse quam insolentissime, virga, & loro sibi opus esse ad puerum Pompeium castigandum, nisi vetulum pertimelceret de Metello sene locutus. Hoc itaque verbum iactauit, factus est tamen de cetero Sertorius cautior, metuque Pompei cautius in hostem ferebatur. Metellus quidem, quod incredibile erat, propter senectutem delicijs omnibus, & voluptati fraena laxabat. Unde crescebat Pompei gloria, ac beniuolentia in ea militari disciplina, qua milites tenebat, quoniam non magno degebat apparatu. Natura enim sobrius fuit, & a cupiditatibus longe abstinens, verum belli fortuna varia est. Ceepit enim Pompeius Vylauronam urbem, nam putabat Sertorium circunuenire, ex quo gloriam quam maximam sperabat, in cuius spem maxime elatus multa iactauit, prospexerat enim Pompeius ante suos oculos urbem captam, & incensam, castraque sua a Sertorio circumdata, Sertorio enim spem fecerant Perpennas, & Eninus maximi Duces, qui a Pompeio ad Sertorium profugerant, illique se socios belli addiderant. Quo audio Pompeius eos usque in urbem Valerianam fudit, atque fugauit, in qua fuga ultra decem millia hominum interemit. Ex qua re Pompeius spem, simul & gloriam consecutus, elatus victoria mox in ipsum Sertorium festinat irruere, ne gloria Metello impartiretur, iuxta ergo Suecronem amne sole iam ad occasum vergente copias ad pugnam ambo Duces instruxere. Metellus enim & Pompeius ambo cupientes belli gloriam, alter alterum praeuenire in bello cupiebat. Sertorius etiam, ut cum solo pugnaret, studuit. Conferta itaque pugna est, tandemque equo Marte dirempta, uterque enim alterum cornu strauit, verum ex duobus maiorem gloriam reduxit Sertorius, nam solus aciem oppositam in fugam vertit. In Pompei vero cornu vir permagnus equo ex pedestri comitatu Sertorii obviam Pompeio egressus, postquam ad conflictum ensium peruertum est, pugnavit cum Pompeio dissimili tamen plaga, quoniam ad manus quum venissent, Pompeius fau-tius factus est ensis ictu, hosti vero a Pompeio est amputata manus. Quaprimo deinde postera dies illuxit, ambo Duces simul acies instruxerunt, proxime pugnae victoriam quisque suam fuisse asserens, sed ex aduentu Metelli soluto exercitu abiit Sertorius. Ceterum Pompeius, quum priuatum ad hoc bellum multa exposuisset, pecunias a Senatu postulat, addens, nisi mittant, se cum copijs in Italiam reuersurum.

Lucullus tunc consulatum gerebat, qui vir, licet a Pompeio dissentiret, quoniam in Mithrydaticum bellum mitti affectabat, in mittendis pecunijs studet, timens ne Pompeio redeundi materia esset, qui dimisso Sertorio cupiebat etiam Mithrydatem inuadere, Regem gloria splendidissimum, hostemque, quod credebat facile obtinere.

De morte Sertorij, & Perpenne.

Sertorius igitur post clarissimas res in Hispania gestas, sicut a principio omnium Hispanorum animos ad se flexerat, ita postea ab ipso descivere. Huius autem defectionis autor Perpennas fuerat, qui tanquam nobilitate familiæ præstantior Sertorio inuidebat, principatumque affectabat, sermonesque prædebat in detractionem Sertorij. Ex quibus inquinamentis ciuitates quædam Hispaniæ a Sertorio deserunt, effecitque, ut in dies minus Sertorio pareretur, auxitque indignationem Hispanorum immensa Sertorij ab initio humanitas in crudelitatem conuersa. Is enim, quum ab initio pueros Hispanorum obsides sibi assignari iussisset, & in Oscha vrbe tenuisset, illos liberalibus studijs, alijsque bonis artibus erudiebat. Deinde vero in eorum indignationem crudeliter conuersus, quum alios necasset, alios vendidisset, magnam exinde populorum indignationem contraxit. Qua opportunitate comperta Perpennas in eiusdem mortem cœpit conspirare. Qui quum multos sibi asciuisset, Manlium quendam ex Sertorianis Ducibus ad hoc sibi adiunxit. Hic tum forte adolescenti, cuius amore detinebatur, hæc omnia pandit, & hac spe elatus, cæteris amatoribus omiſſis sibi vni se addiceret hortabatur, maximam cœlestim potentiam habituro. Adolescens cuidam Aufidio amanti, qui sibi gratior erat, hæc apperuit, quæ quum audisset Aufidius obstupuit, nam & ipse vnus ex coniuratis erat, ignorabat tamen Manlium ista sentire. Perpennam vero, & quosdam alios, de quibus sibi notum erat, nominante adolescente, conturbatus sermonem abruptit, & insanum, contemnendumque Manlium dixit, qui ita vanas fictiones inducat, ipse autem ad Perpennam profectus rem, pro ut audiuerat, & quanta celeritate opus foret, exposuit. Rem igitur aggressi conficiendam nuncium induxerunt victoriam quandam vnus ex Sertorianis Ducibus, & cædem magnam inimicorum significatem. Ad quem exhilaratus Sertorius quum immolasset, Perpennam ipsum, & alios, qui aderant, hi erant omnes coniurati, ad cenam inuitat, exoratque. Mos erat Sertorio in conuiujs plurimam semper honestatem, decoremque seruare, nec videre quicquam turpe, nec audire sustinebat, docueratque omnes suos ab omni maledicto, ac iurgio abstinere, sed placide, ac modeste ioco uti. Tunc igitur in medio conuiuij rixæ initium quærentes aperte verba turpia, flagitiosaque iactabant, & ficta ebrietate multa scelestè agebant, ut Sertorium prouocarent. Sertorius vero siue quod grauitè ferebat inconcinitatem eorum, siue quod ipsorum mentes ex tarditate loquendi, & inconsueto contemptu animaduerneret, mutato discumbendi modo se supinum disposuit, quasi nec videre quicquam vellet, nec audire. Perpenna autem phialam meri in medium projiciente, & strepitu inde facto, quod erat signum coniuratis datum, Antonius, qui supra discumbebat, gladio Sertorium percudit. Conuersi vero ad plagam, & insurgere conatis in pectus ruit, manusque ambas capit, ne resistere valeret, per hunc modum a multis confossus occiditur. Maxima Iberiæ pars Metello, & Pompeio post mortem Sertorij sese tradit. Eos, qui manserant, Perpenna suscipiens, aduersus inimicos bellum gerere adortus est, in quo

statim sui experientiam dedit, vt viri nec ad parendum, nec ad imperandum apti.

Nam fretus Sertorij apparatibus aduersus Pompeium congressus breui superatus fuit, & captus, nec vltimam quidem fortunam ingenue tulit. Sed quum haberet Sertorij literas Pompeio promissas, virorum consularium, & qui plurimum Romæ poterant, epistolas propria manu scriptas, per quas cupidi nouarum rerum Sertorium in in Italiam vocabant, se ostensurum. Sed Pompeius non vt suuenis, sed vt grauis, & prudentis animi vireas quidem literas nec legere ipse voluit, nec, a quoquam vt legerentur permisit, sed ipsas omnes in vnum collectas cremauit. Quod eius factum multos ciues periculo, & magnis nouitatibus patriam liberauit. Perpennam insuper statim occidit, veritus ne vulgaris quorundam nominibus turbationes, & scandala orirentur. Reliquorum vero, qui Sertorianæ necis conscij fuerant, alij ad Pompeiū deducti maectati sunt, alij in Lybiam profecti a Maurucijs interfecti fuerunt, nec quisquam eualit præter vnum Aufidium Manlij riualem. Hic enim siue latens, siue neglectus in quadam Barbariæ villa inops inuisusq; consenuit. Neq; præterire libet in factis Sertorij, quod dum ab Hispania venisset in oppidum Tanginum in Libya, ibiq; vidisset sepulchrum Anthei, non credidit facile vulgationi Barbarorū de illius corporis magnitudine, quod vbi effodi fecisset, repperit illius ossa lōgitudinis septuaginta cubitorum, res quidem auditu stupenda. Post mortem itaq; Sertorij Perpennas cellior habitus est, qui imperiū occupans aduersus Pompeium se instruit. Pompeius igitur extemplo exercitū eduxit, decemq; cohortes in escam hostium milit, iubens, vt paulatim per agros in conspectu Perpennæ vagarentur, quas videns Perpennas, rerum inscius, illas passim insequitur, Pompeius vero instructa acie irrucens conferta pugna omniū victor fuit. Quum vero pleriq; primorum Perpennam cepissent, Pompeius ad se aductum occidi iussit, non immemor eorum, quæ in Sicilia contigerant, quemadmodū a nonnullis criminatus est. In huius enim captura Pompeius maxima arte ad omnium salutem vsus est. Perpennas enim quum in potestate literas omnes, cæteraq; Sertorij monumenta habuisset, epistolas quorundam clarissimorum virorum ciuium Romanorum propalauit, qui ad res vrbs innouandas studebant, in Italiamq; Sertorium vocabant. Pompeius ergo timens ne ex his maiora suscitarentur bella, quam quæ iam restinxerat, Perpennam trucidauit, & epistolas omnes a nemine inspectas incendio tradidit. His peractis Pompeius quum Hispaniam, & maximè Celtiberiam deambulasset, omnes tumultus innatos oppressit, incendiaq; rerum extinxit. Post hæc vero Pompeius Romam redijt, ibiq; triūphum petijt, cui se obiecit Sylla, Consuli enim tantum, & non Proconsuli aiebat triūphum lege permitti. Vnde Scipio, quum magnis & arduis prælijs superauisset in Hispania Carthaginenses, triumphum non postulauit, non dum erat Consul, aut id bellum suis gerbatur auspicijs. Obstabat præterea triūpho Pompeij, quia vix pubescebat, quive ob ætatē nondum in Senatū admissus fuerat, omnino sibi gloriā inuidiosam erat pariturus, principatusq; suus ab vniuersis ciuibus egre perferendus erat. Hæc aduersus Pompeium Sylla obloquebatur, veluti illi non assensurus, sed contentione sua impediturus rogationem. Non tamen Pompeius ob hoc territus est, sed quum denuo instaret Pompeius, admiratus iuuenis fiduciam bis acclamauit, ergo triumphet. Quæ ex re quum indignatio complures caperet, grauiusq; id ferretur, optans Pompeius eos grauiori molestia afficere, conatus est eum a quatuor elephantibus ducto triumphum ducere, angustiori tamen porta vrbs prohibitus equis vsus est.

De Marij morte.

Quoniam de civili bello Marij & Syllæ diximus, de eorum quoque factione, ac morte dicendum videtur. Marius igitur postquam de exilio se restituit, quum magna Romanos strage, ac nece urbem fecisset, omnia pariter diuina, ac humana confundens septimum Consulatum assumpsit, quod nemini Romanorū adhuc cōtigerat. Qui quum Magistratum cepisset ad Kalendas Ianuarias, quibus annus incipitur, quendam Sextum Lucillum præcipitem dedit, quod ipsi, & vrbi magnū fuit augurium ad futuras calamitates. Ipse autem Maurius corporis laboribus, atque sollicitudine perterritus, quia multa pericula expertus fuerat, animi ferocitatem amisit, existimans in se crimen reitū. Nam Sylla, qui ipsum Marium patria expulerat, ad Mithrydatemque potentissimum Regem fugere compulerat, Romam repetebat: huiusmodi mentis agitationibus Maurius affectus, quum ante oculos errores, exilia, periculaque maris ac terræ adduceret, in varias, dubiasque partes distrahebat, & nocturnis, turbulentisque somnis perterrebat. Videbatur enim continuo quendam audire dicentem, dura sunt cubilia leonum. Sed quum maxime vigilias pertimesceret, in tempestiuis potationibus, & ebrietatibus indulgebat, tanquam per somnum animi cogitationes vitaturus esset, Cui quum quidam nunciaret ea, que apud mare per Mithrydatem, ac Syllam facta erant, nouis timoribus percussus, partim futura timens, partim tanquam præsentium vulnere male affectus, paulo post exilium restitutus, ut Posidonius Philosophus scribit, in malam valetudinem incidit. Caius autem Piso vir historicus memorię literarū tradidit: Marium post cœnam cum amicis deambulantem in sermonem de rebus ab eo gestis venisse, & a rerum primordijs incipientem, sepiusque de vtraque fortuna disputantem dixisse, non sane mentis hominem esse, qui fortunæ sese committeret. Post hæc appellatis læto vultu, qui aderant, quū per septem dies paulatim deficeret, diem obiit. Quidam ferunt, eius ambitionem in ipsa mala valetudine omnino detectam in vanam spem euasisse, putabat enim se in Mithrydatico bello imperatorem esse. Deinde, quemadmodum in ipso langore corporis accidere solet, varias in corpore mutationes cum gemitu, ac multis vlulatibus patiebatur.

Sic adeo ingens cupiditas Magistratus illius belli eum ceperat, ut nulla consolatione curari posset. Duos ac septuaginta annos natus obiit, primusque omnium Romanorum fuit, qui septimum Consulatum attigerit, qui quum domum magnificam instruxisset, que multis Regijs ædibus clarior erat, fortunā suam crudelem appellabat, quod priusquam consilia, desideriaque sua peregisset, morte obiret. Septimo igitur die sui septimi Consulatus Marius diem clausit extremū, cuius mors statim Romam magna lætitia, atque exultatione affectit, ex eo quod graui tyrannide liberata esset.

De Syllæ obitu.

Utius Sylla postquam omnia mala, quæ multis voluminibus descripta fuerunt, peregisset: voluptati, ac ebrietati ad vltimum datus electis maximi pretij ferculis, potationibusque, in quibus vinis quadraginta annorū utebatur, inter quas potationes Metella vxor eius obierat, & cū aliam Valeriā, quæ per antea diuortium cum viro suo læcerat, amore captus duxisset vxorem, ac vitam suam ageret cum cantoribus, tibicinibus, & histrionibus, cæterisque ad voluptatē pertinentibus ad vlti-

num mala valetudine correptus est, atq; grauiatus propter flegmā, quod adeo viscera sua putrefecerat, vt fetorem emitterent, & quidem maximum: ac eius corpus pediculis totū abundans erat, nec tonsores continue radentes eos remouere valebant. Nam illis remotis alij plures pullulabāt vestes eius implentes, & intra oculos eum etiā molestabāt, cui nec balnea, nec alia remedia proderant, & sic pediculis afflictus erat quotidie. Pridie vero quam moreretur, quum Granium quendam potentissimū ciuem Romanum, qui magnam pecuniam populo Romano debebat, audisset solutionem tergiuersari, atq; ipsius Syllae mortem expectare, ad se accitum hominem in secretiorum locum adduxit, accersitis deinde ministris, vt illum necarent, praecepit. Ipse vero Sylla cum clamore, ac totius corporis contentione laborasset, disrupto, quod gestabat, apostemate maximā vim sanguinis effudit, qua de causā vehementer debilitatus, atq; omnino viribus amissis magna anxietate nocte illa vitā ducens mane obiit. Aderat enim eius morti Pompeius, qui licet contra Syllam simulates haberet, maxime quum Sylla ostendisset, se minus beneuole habere cum Pompeio ex testamento, alijs enim munera legauit, alios filiorum curatores instituit, sed Pompeium omnino omisit. Tulit tamen hoc Pompeius modeste, nimis placideq; non obstante quod Lepidus Consul, caeteriq; nonnulli contradicerent, ne Sylla in campo Martio sepeliretur, neve funus fieret publica impensa. Pompeius suo praesidio gloriam simul, defensionēq; funeri attulit, & corpus eius in campo Martio sepultum est, & statua magna ad eius similitudinem posita est, & epitaphium positum, quod ipsemet fecerat, videlicet. Nullus meus amicus me bonitate superauit, nec inimicus malitia. Filios praeterea duos gemellos reliquit, vt dictum est, Faustum, & Faustam, & ex Valeria post eius mortem nata est puella, quae more Romano Posthuma est appellata.

LIBER NONVS DE CIVILI BELLO INTER CAESAREM, ET POMPEIUM, & eorum progressibus vsq; ad Augustum Caesarem, & primo de origine Caij Iulij Caesaris.

Aius Iulius Caesar ex patre Lucio Iulio Cesare ortus est, qui Marianae factioni adhaerebat. Erat enim Marius senior cognatus Lucij Caesaris, quoniam Iulia soror Caesaris vxor Marij erat, cuius respectu suae factioni adhaesit, qui Lucius interfectus est a Sylla, dū ultimo in urbem intrauit. Erat quidem ex nobilissima Iuliorum familia, a Syluio Posthumo Aeneae Veneris & Anchisae filij, & Lauinia Latini Regis filia ortum trahens. In cuius familiae laudem Caius Iulius Caesar dum orationem haberet in laudem amite Iulie vxoris siquidem Marij senioris sic ait. Amite meae Iulie Marij senioris vxoris mater num genus ex Regibus ortum, paternum cum dijs immortalibus coniunctum est.

Nam ex Anco Marcio sunt Marcij Reges, & a Venere sunt Iulij, cuius gentis familia nostra est. Est ergo sanctitas in genere Regum, qui plurimum inter homines pollent, & ceremonia Deorum, quorum in potestate sunt ipsi Reges. Erat itaq; Caius Iulius

Julius Cæsar annorum sexdecim, cum illi mortuus Lucius pater, & cum a principio ignoraretur, in quas partes declinaret, Cæsutiā ex equestri familia, quæ primo prætextato desponsata erat, duxit uxorem, ipse autem satis inops habebatur. Postea vero Cæsutiā uxore repudiata Corneliā Cynne filiam, qui, III. Consul fuerat, uxorem duxit, postea quam Pontifex factus est. Quam cum Sylla voluisset repudiari a Cæsare, quia hoc renuit, sacerdotium, & uxoris dotem publicauit, & gentilicij hæreditatibus mulctatus est, aduersarū enim partium habebatur, vt etiam discedere e medio conaretur, tñ morbo quartanæ aggrauate prope per singulas noctes mutare latebras cogebat, sæpè sæpius ab inquisitorib⁹ pecuniā redimebat, donec per Mamertiū Aemiliū, & Aureliū Cottam consanguineos & affines, ac per Vestales virgines, quarū summa tunc erat autoritas, Sylla deprecatus multis tandē ac validis precibus acquieuit. Vbi illud memorabile contigit, quod cum Sylla diutius obstitisset, neq; vllus esset precandi finis, victus ad vltimum exclamauit vel diuino oraculo, aut coniectura humana. Vincite itaq; atq; habetote vobis cunctisq; nobilibus hoc damnosum donum, prædico autem vobis, quoniā hic, quem adeo enixe saluum vultis, optimatum partibus, quas vos mecum defendistis, erit quoque excidio, in Cæsare enim multi sunt Marij. Suetonius etiam Tranquillus vitam Cæsaris describens sic ait: quoniam ornatus incederet, utebatur enim lato clauo & nimium simbriato, sed tamen supra eum cingebatur, & quidē fluxiore cinctura, quoniā Romanis mos erat, vt strictè cingerentur. Vnde emanasse dicitur Syllæ dictum ad Pompeium, ceterosq; nobiles suæ factionis, vt male præcinctum puerum cauerent. Vnde etiam legitur illud Ciceronis, cum post ciuile bellum interrogaretur, cur ita aberrasset Pompeium Cæsari præferendo, Præcinctura, inquit, me decepit. Militauit ergo adolescens in Asia primū, deinde in Græcia, ac Sicilia, nunc clara fama, nunc obscura. Audita autē Syllæ morte nouandarum rerum spe trahente Romam redijt. Sed ciuili motu præter spem compressio nihil ageret, Cornelium Dolabellam virum consularē, ac triumphalē accusauit, quo iudicio magnam sibi eloquentiæ famam acquisiuit, sed multum inuidiæ. Quam vt leniret absentia, absoluto reo rebusq; præter vota fluentibus in insulā Rhodum se transferre disposuit, vt simul & otio operam daret, & literis apud Apollonium Molonem virum clarissimū, tunc facundiæ præceptorē, sub quo Cicero ipse Romanæ Princeps eloquentiæ didicisse credit. Sed dū eo nauigat, captus est a Piratis, & familiarib⁹ omnibus præter tres Romā remissis ad redēptionis suæ pecuniā procurandā, mansit cum prædonib⁹ dies circa quadraginta nō sine tristitia, & indignatione grauissima. Cumq; illi ex conuictu familiaritate orta eum percontarētur, quid eis, si in sua potestate essent, faceret, respondebat iocanti similis, se illos crucibus affixurum, idq; tacitus facere iureiurando etiā confirmauit. Cum uero comitibus & seruis Roma redeuntibus quinquaginta talenta pro redēptionis precio persoluisset, libertati redditus classe ilico conquisita illos attigit, comprehenditq;. In quibus iam tum securæ lenitatis, & clementiæ gustum dedit. Nam quum & fontes plectere, & iuramentū seruare fixum esset, modum excogitauit, quo vtrunq; leniore supplicio compleretur. Itaq; iugulari illos primum, post exanimis crucib⁹ iussit affigi. Nec per otium publicas res neglexit, Mithridate enim Asiam infestante congregatis auxilijs obstetit, & præfectum Regis Asiæ pepulit, & prouinciam conseruauit. His exactis Romam reddijt, primusq; illi honor fuit tribunatus militum, in quo quidem imminutam a Sylla tribuniciam potestatem restituere summo studio nisus est.

Caius Iulius Cæsar Quæstor in vltiorem Hispaniam missus est.

Post præmissa igitur Cæsar a Senatu in vltiorem Hispaniam missus est Quæstor factus. Qui cum venisset in Gades, vbi Herculis erat templum summa veneratione celebratū, in quo erat imago Alexandri Macedonis, quā imaginē cum Cæsar diutius contēplatus esset, vehemēter indoluit, quod ætate illa, quā ipse tunc ageret, Alexander famā sui nominis in fines terræ extendisset, a se vero nihil adhuc dignum actū esset, ideo petijt a Senatu, vt pro eo mitteretur, cupiens esse, vbi maioris famæ materiam inuenisset. Romam itaq; reuersus scædo ilico turbatus est somno, visus enim sibi est per somniū dormiēs cum matre concūbere. Est hæc quidē vna humanarum miseriarū, vt quāuis verū sit, quod ait Cicero, quodq; de Homero scribit Ennius: plerunq; ea videre dormientes, de quibus sæpissime vigilātes sint soliti cogitare, & loqui: tamē illud certissimū est, solere se quieti hominū visiones scædas, ac turbidas, & a sōnante anima pegrinas offerre, vt qd' nunq̄ vigilātes cogitarēt, quodq; potius quam facerent, mori eligerent, consopitificere videant. Patelacta igit̄ visione, illi, quorum vstrum, falaxq; est artificium, ad coniecturas redigentes, estimatis, vt credo, viri moribus ac natura cōsentanea interpretatione magnalia terrarū, & orbis imperium significari somnio dixerunt, quod ea scilicet, quam sibi subditam habuisset, nihil aliud esset nisi terra parēs publica, sicut experiētia perhibet. Ad amplissimā itaq; sp̄ incitauerunt, quod ego potius narro, quia sic ab alijs scriptum inuenio, quam quod verum credam, virū tantī animi, tantq; prudentiæ ad immensam spem somnio inani ac nocturno phantasmate, aut omnino circulatorū fallaciunculis incitatū. Ad quā implendam, quanta fortuna, quanto ingenio, quantis bellicis artibus, quantisq; laboribus, quantis deniq; rebus alijs opus fuisse, quā somnio, quis non videt? Dehinc Aedilis factus est, quo tēpore in suspicionē magnam venit, vt non modo semel, sed pluries conspirasse crederetur cum viris insignibus, vt totum statum reip. perturbaret. Numerabatur enim inter Catilinæ coniuratos, sed vel pœnitētia, vel metu, seu morte conspiratorū effectū consiliū caruisse. In ea enim Aedilitate multa fecit insignia ad ornatum vr̄bis, quorū omnium ipse solus excluso collega populi gratiā consecutus est, sperans que sibi nihil negatum iri, tentauit extra ordinem Aegyptum provinciā adipisci, quod Alexandrini Regem suum solio deiecissent. Sed ab optimatibus impeditus, vt quo poterat modo se de illis vindicaret, in illorum contemptū Caij Marij noui hominis trophaea de Jugurta scilicet, ac Cymbris, atq; Theutonibus, quæ Sylla hostili superbia euerterat, reparauit, perdita itaq; spe Aegypti Pontificatum maximū petijt non absq; fluxu munerum ingenti. Ita iam ambitio Romanum orbem inuaserat, vt iam tunc Pontificatus pecunia venderetur. Quā in re quū ipse sibi non sufficeret, alienum æs, & quidem non modicū mutuauit. Quod deinde secum existimans, cum in campum mane candidatus descenderet, matrī eum deosculanti dixisse traditur, domum nisi Pontifex non reuertar. Reuersus est autem Pontifex duobus clarissimis competitoribus superatis ætate & dignitate præstantibus. Interea Cæsar de coniuratione Catilinæ, q̄ cum ipso Lucio Catilina ceterisq; viris illustribus coniurasset, a Lucio Vectio, & Q. Curio accusabatur, asserēbatq; Vectius se ostensurū chyrographum Cæsaris Catilinæ pro coniuratione oblatum, quod tamen Cæsar ægre ferens confutatis accusatoribus liberari obtinuit, & præmia illi decreta a Senatu, Vectiusque, &

Curius grauius mulctati sunt & priuati honore. Allegauit enim Cæsar innocentia suæ testem Consulem Ciceronem, cui præfata coniurationis multa reuelauerat. His peractis Cæsar Prætor in Hispaniam decernitur. Tanta vero fuerat eius inopia, ut sequestraretur Romæ a creditoribus, impedireturque, quominus posset in præturam proficisci, nisi quia oblati fideiussoribus permissus est in Hispaniam ire, quam profectionem quum peregisset, compositis prouinciæ rebus pacatisque simulatibus, quæ in ea fuerant, etiam successore non expectato properat Romam redire petiturus consulatum, triumphumque. Sed quum legibus utrunque petere prohibitus esset, omisso triumpho consulatum petijt cupidus rerum gerendarum.

Caius Iulius Cæsar creatur Consul, sibi que decernitur prouincia Galliarum, & Illiricum.

Actus est itaque Consul cum M. Bibulo, quem collegam facta contentione legis Agrariæ, cum Bibulus dissentiret, foro armis eiecit. Vnde Cæsar solus remp. gubernabat nemine prorsus obstante, & si quis obstitisset, non tamē minis sed factis quoque exterreret, in quibus Marcum Catonem virum tantæ sapientiæ & virtutis actibus suis contradicentē manu Licetoris exactum curia mitti fecit in carcerem, quo euntē illum Senatus profecutus est, non aliter quā si vnus in persona capti omnes viderentur. Sunt etiam qui dicant, vestem quoque velut in luctu publico permittasse, qua quidē tanta veneratione ac pietate, nisi fallor, iniuria carceris compensata est, ut optabile fuisse videatur Catoni, sic in carcerem duci, vnde mox sic educeretur. Si quidem hæc Senatus tanta consensus Cæsarem ipsum mouit, utque ait Valerius, diuini animi perseverantiā flexit. Et quanquā hic aliquantulū fines Hispaniarū rerum egredi si fuerimus, quia tamen rerum factorumque Cæsaris, ac Pompeij in ipsa Hispania magna stat copia, ipsius Cæsaris vitam, originemque civilis belli pernecessariū est attingere. Igitur Cæsar initio consulatus sentiens inuidiā contra se laborantē, & Consulibus a senatu prouincias nullius laboris, & glorię decretas, idque in se vnū fieri cogitans, & ad suam, sicut erat, iniuriā trahens, quod collegā scilicet ista non tangeret, atque incensus cupiditate vindictæ Gneum Pompeium Magnum tunc Senatui insensum, quod Mithrydate perdomito ad ipsius Pompeij honores silētium habuisset, omni obsequio promereri studuit. Utque solidior Gneus esset, M. Crassi amicitiam vetusto odio interruptam ex consulatu, quem ambo dissidentissime gesserant, refarcire visus est. Effecitque solito ac solerti ingenio, ut ipsi tres in repub. vnum essent: ratus, ut quæ eis placuisset, nullus rescinderet, nec eum sefellit spes. Utque amicitiam consanguinitate firmaret, filiam suam Iuliam Pompeio coniugem dedit, & vndique sibi adminicula coaceruans ipse Calphurniam Lucij Pisonis successuri sibi in consulatu filiam in matrimonium accepit, generique atque soceri suffragijs fultus ex omnibus prouincijs Gallias, atque Illyricum præelegit, amplissimam quidē opum viam, atque vberissimam materiam triumphorum, non quod Senatus ei transalpinā Galliam libens daret, sed veritus, ne a se negatam populus largiretur, & quod suum nollent munus, fieret alienum. Necdum itaque inuidia quiescente iam profectus in prouinciam accusatus ab æmulis procurauit, ut absens reipublicæ causa vocari ad iudicium non posset, posuitque in animum, omnes, qui ad Magistratum ascensuri essent, sibi amicos efficere atque nullum adiuuare, sed pro viribus impedire, nisi qui sibi pollicerentur se eius amicitiam

defensores, ita ut a nonnullis iusiurandum, ac chirographum non vereretur accipere. Audiens vero Lutium Domitium Consulare candidatum, qui eum Praetor anno altero vexare voluerat, factare solitum se, quod praetor nequisset, Consulē effecturum, sibiq; exercitum erepturum, illius consulatū impediendi viam vnā meditatus novos amicos Pompeiū, & Crassum ad se Lucam iure amicitiae euocatos induxit, ut anni instantis consulatū peterent, quatenus tantis cōpetitoribus ille succūberet. Providensq; in posterum, ne quid in se liuor posset hostilis, illud quoq; suffragatoribus tantis obtinuit: imperiū a senatu sibi in quinquēniū prorogari, quae quidē res & in Gallia, & in Italia, & in toto orbe magnorum motuum causa fuit. His enim ad vota fluētibus iam securior & despexit aduersarios, & legionibus nouis pro arbitrio conscriptis, omne quantumlibet periculosum, & graue belli genus aggressus, Gallicū bellum per annos decē exercuit, de quibus ipse latius in suis commentarijs meminit, quae Franciscus Petrarca lucidius & explanauit, & abbreviauit in libro de viris illustribus, cum vitā, & gesta Caesaris latius descripsisset. Et quoniā in ciuili bello Cesar Hispaniam ingressus est, vbi res bellicas mirifice gessit. Primo aduersus Duces Pompeianos, Lucium Afranium, Marcum Petreium, ac M. Varronem, secundo aduersus Pompeij liberos progressus eiusdem Caesaris saltem summatim & compendiose narraturi sumus, ac dein de ciuilibus belli initiū, ex quibus mala bellorū tum in Hispania, tum alibi successere.

Initium ciuilibus belli Caesari Julij Caesaris, & Pompeij.

Legit itaq; Caesar, ut diximus, bellum Gallicum annis decem, cuius finis initium ciuilibus belli fuit. Peracto siquidē bello Gallico in ipso temporis discursu, Pompeius, qui Romae remp. administrabat ab antiqua Caesaris amicitia discessit, amicosq; Caesaris coepit multipliciter infestare. Hanc causā ciuilibus belli multi autores tradunt, quod Pompeius parem in rep. Caesar autem dominum recusarent. Praestitit autem causam dissensionis Iulia filia Caesaris Pompeij vxor, quae abortiuo vno filio obiit, vinculumq; affinitatis solutum, quo perantea fuerāt foederati. Soluta itaq; coniunctione inter Caesarem & Pompeiū per obitum Iuliae vxoris Pompeij ac filiae Caesaris, Pompeius solus remp. administrare cupiens amicos Caesaris coepit multipliciter molestare, & etiam vrbe pellere. Multa itaq; clam contra Caesarem dicta tractataq; sunt, inter quae illud est de Labieni defectione. Procurauit itaq; Senatus, Pompeiusq; ut Labienus a Caesare deficeret, quod effectum fuit. Erat quidem Labienus legatus Caesaris, qui in Gallico bello multa, & praecleara peregerat. In Senatu quoq; multa tractabatur in damnum Caesaris, noueque vic querebantur, quibus potestas Caesaris, quae iam multis formidabilis esse coeperat, tolleretur, aut certe minueretur. Siquidem cunctis iam magnificentia & liberalitate Caesarea stupefactis, & quid his rebus tantis & tam late effusis sibi vellet secum tacitis meditantibus, nec loqui aliquid audentibus. M. Claudius Marcellus Consul, cui aut amore publico, aut vero priuato odio dignitas Caesaris ac potestas inuisa erat, frequēti Senatu testatus de salute reipublicae se acturum definiuit. Ut quum bellum in Gallia finitum esset, dimitteretur victor exercitus, & quisquā ante tempus successor Caesari mitteretur, qui in pace prouinciam gubernaret, ipse vero sine imperio rediret. Addidit etiam ne absentis ratio comitijs Consularibus haberetur, quod licet communi lege de omnibus cautum esset, legatamen Caesar exceptus erat, ita ergo sublata erat exceptio. Et non contentus Consul

iniuria Cæsaris in personam illata, ijs quoq; quos Cæsar ciuitate donauerat, ad mendam iudicauit, ambitiosam, & immodestam concessionem asseuerans. His & alijs turbatus Cæsar, nec immerito, cogitansq; quod sæpe dicere solitum fama fuit: operosius, multoq; difficilium Principem a summo dignitatis gradu ad media descendere, quam a medijs ad extrema non cedendum, ut Africanus Maior fecerat, sed obstandum statuit inuidie, & turbare potius omnia quam exemplo illius quamuis laudatissimo inuictum ab hostibus vincere a ciuibus. Sed donec iure potius quam bello agendi spes superfuit, quiescendum statuens pacienter quidem, sed rectius dissimulater cuncta sustinuit, & quoniam non nisi verbis offenderetur, adhuc verborum quoq; defensionem parans e collegio Tribunorum Caium Curionem multa sibi, ac profusa largitione quaesuit, ne quando vel in Senatu, vel ad populum deessent suae causae defensores. Cum vero iam multi Cæsaris, necnon alij Pompeij formidarent potentiam, sæpe Curio ipse Senatui obtulerat, ut vterque simul ab armis abscederet, atq; ad equam ciuilitatem pariter remearent. Itaque demum securam liberamq; rem. fore, idq; non solum pollicitus, sed etiam contentiose nisus est efficere, certus de Cæsaris voluntate, qui id ipsum a Senatu literis petijt, ut scilicet aut sibi populi Romani beneficium integrum seruaretur, hoc est imperium cum legionibus, aut ceteri saltem Duces in eadem conditione essent, exercitusq; dimitterent. Ad hocq; plurimum inducebat Cæsarem fides, quam ad suos veteranos habebat, quod hoc faciliter poterat polliceri, sciebat enim eos quacumq; sua necessitate ei non esse defuturos. Tantam enim cum eis Cæsar longo usu familiaritatem contraxerat, utq; erat eis affabilis, & animorum rapax, quod hæc ab eis poterat sperare. Sed tamen neq; per se neq; per Tribunos, quod petebat, obtinuit obstantibus fautoribus partis aduersae, qui nullum Pompeio parem pati poterant. Incidit in hoc tempus Senatusconsultum prima equum fronte, re autem iniquum, ut duae quidem, vna scilicet ex Pompeij, altera ex Cæsaris legionibus ad bellum Parthicum mitterentur. En in verbis aequalitas, in rebus autem iniquitas. Siquidem quum Pompeius vnam ex suis, quibus ipse praerat, amicitiae iure Cæsari concessisset, illam bello Parthico deputauit verbo non animo, eamq; repetijt, eam Cæsar remisit, & ex suis misit vnam. Ita Pompeium nulla, Cæsarem vero duabus legionibus imminutum nemo fuit qui non intelligeret. Tulit tamen cum etiam cum aduersarijs pacisci voluit, ut transalpina Gallia, & Illiricum cum duabus tantum legionibus, & nomen imperij remaneret, donec Consul fieret. Denique eo usq; submitit excelsum animum, ut qui Cæsarem non nosset, suspicari eum posset belli metu ad ista descendere, quo nihil erat ab illius viri moribus, ac mente remotius, sed tantum illi studium fuit, vel exercendae, vel simulandae modestiae, ut quiduis videri potius eligeret, quam publicae tranquillitatis euersor. Cumq; obstinatos ad negandum cerneret, Senatum sibi aduersum, & e suis inimicis designatos iam Consules, audiretque Tribunos, qui sibi adhaerebant, nihil posse, imo propter se periculo, atq; odio expositos, non amplius differendum ratus, ne autem sui periclitarentur, aut ipse cunctatione vilesceret, dispositis more solito per hiberna legionibus ultimo transitu ex Gallijs in Italiam redijt. Quo cum venisset, inuenit illas duas legiones sub obtentu Parthici belli sibi ereptas, nec ad bellum profectas, sed in Italia detentas, quin & Pompeio assignatas. Quod ad euidentem Cæsaris iniuriam pertinere, non solum ipse vir talis, sed quicumq; de populo perpēdebat, adhuc tamen tacitus processit, conuentibusq; peractis, ut sequebatur, Rauennam venit urbem suae prouinciae ab ea parte nouissimam, ut neq; terminos suos excederet, & proximus esset aduersarijs, & paratus vlcisci, si quid forte sui odio in Tribunos inimici

sui decreuissent. Et hoc quidem belli ciuiliis initium, hæcque fuerunt causæ, aliquã fortã se non paruã iustitiæ faciẽ habentes, si qua vnquã esse potest iustitię causa patriã oppugnandi, quãuis ab alijs minus iustæ causę quædã afferant, sed odium manifestũ testimoniũ fidẽ leuat. Gneus igitur Pompeius gener atque hostis factus Cæsaris dicit, eum, ideo quod non posset opera incepta perficere, neque de se populi expectationẽ adimplere, ideo turbare omnia voluisse, ne in turpitudine veritas appareret. Fuere, qui timuisse illum dicerent, ne eorum, quæ primo consulatu cõtra leges gesserat, rationẽ reddere graui suo periculo cogeretur, cum. M. Cato iste vltimus, cuius virtus, & grauitas comminationẽ eius non minus terribilem quã cuiuscunq; Consulis faciebat, palam diceret, ac iuraret: se nomẽ Cæsaris, mox vt priuatus ipse inciperet, inter reos delaturum, siue hoc publicę ille iustitiæ studiosus, seu propriæ memor iniuriæ. Vnde iam in vulgus effusum erat, idem Cæsari euenturũ, quod Miloni, vt circumseptus armatis apud iudices, seu ex vinculis causam dicat. Alijs visum est, eum spatio plurimorum annorum imperio assuefactum dedidicisse priuatũ modum, & sola cupidine dominandi in bella ciuilia concessisse. Hæc est enim diuersitas opinionũ in causa Cæsaris, quã Tullius diuersis in locis damnat. Franciscus vero Petrarca in lib. de viris illustribus Cæsarem excusat, adducẽs ad hoc plurimas epistolas signanter Tullij. Ad historiam igitur reuertamur.

Quomodo Cæsar a Rauenna fines populi Romani aggreditur, & in vrbem properat.

Vum Rauennæ igitur Cæsar substitisset, ne prouinciæ suæ terminos transgrediendo aperte agere contra remp. videretur, audiens Tribunos, qui pro eo erant, contẽptui habitos, & vel vi vrbe depullos, vel sua sponte digressos: Romæ omnes vnanimiter contra se sentire, omnia sui odio diuina, atque humana misceri, ac perueri, se quoque per patientiã contemptum iri cogitans, neque iam amplius ferendũ dissimulandũque aliquid existimans, euocatis legionibus vbicunq; essent, præmissisque clam cohortibus, quæ aderant: sero tamen clandestino egressu secretum iter paucis comitatus arripuit, in quo quum nocte tota deerrasset, vix ad auroram in ducem aliquem casus obtulit. Quo primo ad rectum iter a perplexo ac difficili calle reuerso, inuentis cohortibus, quas præ miserat, ad Rubiconem venit amnẽ exiguum, sed magnarũ tunc limitem regionum, ibique parumper cogitabundus substitit secum tacitus, examinans quantũ opus aggredereetur. Tandem versus ad comites adhuc, inquit, cœptis resistere, & reuerti licet, & si riuum hunc transgredimur, ferro nobis gerenda sunt omnia, ibi hærens, dubiusque animi huiuscemodi visione firmatus est. Quidam sibi & statura & specie corporis supra humanum modũ subito visus est, qui amnis ad ripam sedens pastoris modulabatur arundine. Ad quem, vt alias non visum, pastorem locorũ & quidam quoque militum conuenissent, ille subito vnus e manu tubicinũ erepra tuba vehementi inflatu increpuit: Motus ergo tanto spectaculo, eatur ergo, ait, eatur, quo Deorum prodigia, atque hostium notat iniquitas, cœpta res est. Hæc dicens transijt, ac traduxit exercitum, Ariminumque vrbem proximã longa pace tranquillam attigit, & patentibus portis introgressus Tribunis plebis, qui propter eius odiũ pulsũ sibi obuiã veniebãt, astãtibus concionẽ habuit ad exercitũ in medio fori. Fuit autẽ concio efficacissima scissa, vt ferũt, veste veris, seu fictis cũ lachrymis ad suã dignitatẽ cõtra inuidiã hostiũ conseruandã, fidẽque militũ implorans, & ingẽtia promittẽs, Cæsare itaque Arimini agentẽ Lucius Cæsar

adolefcēs adijt, qui patrē habebat Cæſaris legatum, is a Pōpeio ad Cæſarē miſſus erat iure amitiæ, quæ inter eos erat. Ea vero huiuſmodi fuere. Exculare ſe Pompeium Cæſari, & poſcere, ne ea, quæ pro rei publicæ ſtudio, atq; amore geſſerit ad iniuriã ſuam trahat, charum enim eſſe ſibi Cæſarem, ſed rem publicã rebus omnibus charior rem, & eſſe, & ſemper fuiſſe. Similiter & Cæſari etiam charam eſſe debere, vt priuatius ſuas iniurias, ac inimicitias rei publicæ remittat, ne tam grauiter irascatur. vt dum hoſtibus vult nocere, patriæ immeritè noceat, idq; ita facere, ad ſuum decus eximium pertinere. Ad ea Cæſaris reſponſio paulo lōgior fuit. Rememorauit iniurias pro multis in rem publicam meritis ſibi illatas, paratum ſe tamen omnia rei publicæ condonare, ita tamen, vt decedant omnes ab armis, & ad ciuilitatem ſolitam reuertantur. Proſificatur ergo Pompeius in Hiſpaniam prouinciam ſuam, dimittantur exercitus omnes per Italiam, arma deponant, ceſſent motus, & metus publici, ſit togata ciuitas non armata, ſe quoq; equiſſimo animo quieturum, iniuriasq; omnes, & contumelias obliturum. Ad hæc tamen faciendã, & iure iurando confirmanda petijt, vt Pompeius accederet, vel ſe accedere pateretur, ſperare enim ſe colloquio, & conſpectu mutuo omnes controuerſias finiendas. Hæc itaq; reſponſione in ſcriptis in Senatu redacta, reſponſum eſt a Pompeio, vt Cæſar quam primum in Galliam reuertatur, exercitumq; dimittat, quo factò iturum in Hiſpaniam Pompeium, alioqui nihil de delectibus armisq; omiſſuros Conſules. Hinc pacis deſperatio, & belli præludium viſum eſt. Erat interea ad cuſtodiam Arimini ciuitatis Aetiſ Varus, quem Decuriones Ariminiani ſummo ad eum conſenſu, dicuntq; notum ſibi eſſe Cæſaris aduentum, neq; vero propoſiti ſui eſſe, ſuorumq; ciuium, neq; rationi conſonum videri, Imperatorem populi Romani talem virum de imperio ſic meritum, tot victorijs inſignem mœnibus amicę vrbis arceri, orant, vt famæ, vt ſuo ſuorumq; discrimini, dum tempus eſt, conſulat. His permotus Varus, & perniciem timens, fugam arripit, & inſequentibus Cæſaris militibus prælio decernere coactus, ac deſertus a ſuis ſolus abiit, quibusdam eorum domum, alijs vero ad Cæſarem conſugientibus, quos Cæſar colaudatos benigne ſuſcepit, & Lutium Pupium Centurionem partis aduerſę ad ſe adductum ilico relaxari, ac dimitti iuſſit, Ariminum ingreſſus ciuib; gratias egit, atq; illorum erga eum charitatis non immemorem ſe futurum ſpondet. Quibus Romę cognitis tantus pauor omniũ mētes inuaſit, vt ab vrbe omnes fere abſcederent, ipſiq; Conſules, atq; ipſe Pompeius actum ſuis de rebus opinantes, & ex vnus oppidi euentu omnia metuētes. Mirum valde, vnde in tam paruis animis tam magna ſuperbia, vt eius viri meritos honores, ac gloriã tam pertinaciter detrectarēt, cuius nec conſpectũ certe, neq; viciniam pati poſſent, & talem patriam ſolum ad illius nomen vniverſali animorum conſeruatiōe deſererent: ſed vrgebat hinc inuidiã, inde autem terrebat fama viri, quę eouſq; creuerat, vt clemētiffimus omnium præ omnibus atq; ab omnibus timeretur. His ad Arimium geſtis Picœnum omne, cuius olim Sculum, hodie Ancon eſt caput, nullo vſquã contradicente peruagatur, ſed cunctis ſibi vrbibus atq; oppidis obuiam mittentibus, lætoq; eum atq; exercitum eius obſequio ac fauore proſequentibus. Diffuſo itaq; metu, ſimul & fama virtutis, & vulgato horum, de quibus diximus exemplo, cæteri omnes ſequebantur, vndique fiebant deditiōes, & ſi quis præfectorum contradiceret, capiebatur, aut pellebatur. Itaque pulſus ex Ethruria Libo, Termus ex Vmbria, ac Sculo Lentulus captus & Gneus Magius præfecti ambo. Et quum Magius ad cæſarem ductus eſſet, & ſupplicium formida-

ret, Cæsar eum placato animo dimisit, & vade, inquit, ad Pompeium, eiq; meis verbis nuncia, quoniam ad hunc diem non fuerit nobis opportunitas colloquendi, atq; ego Brundulium, quo iuisse illum audio, profecturus sum: credo, vt colloquamur, expedire publicæ salutis, cuius curam gerere maxime nostrum est. Non est autem par effectus, per nuncios de longinquo, atq; inter præsentis ista tractari, quod cõspecti vultus, & viuæ voces ad mouendos animos multum possint. Occupato sine ictu gladij Picceno Corfinum progreditur, ibi contentionis plusculum fuit. Pendente tamen obsidione Lentulus per murum egressus, & finem metuens ad Cæsarem venit, sibi, atq; intrinsicis veniam petens. Ad quem Cæsaris responsio fuit. Non se, vt cuiquã malefaceret, venisse, sed, vt ab inimicorum malitijs, atq; iniurijs tueretur, ac tribunos plebis sui odio in exilium actos in suam reponeret dignitatem. Deniq; vt seipsum, ac populum Romanum ex paucorum tyrannide conculcatum antiquæ redderet libertati. Oppido tunc præerat Lucius Domitius vir magni animi, sed exiguæ fortunæ, & bello promptus, sed infaustus, is defensionem parans, sed ab oppidanis ad deditio- nem coactus quum mori mallet, venenum a seruo medico poposcit, quod ille nec dare volens, nec negare ausus, vt qui domini mores nosset, poculũ somni ferum pro veneno obtulit, quo ille hausto graui sopore resolutus conqueuit. Experrectus postmodum, & delusum se intelligens, vix q; a seruo manus abstinens cum multis nobilibus, qui secum sentiebant, vinc-tus ad Cæsarem est perductus, mori appetens: quem Cæsar ilico solui iussit, neve quis eorum a militibus re vel verbis offenderetur, inhibuit, quæstusq; breuiter, quod pro suis ingentibus, & in illos, & in remp. meritis referre sibi debitam gratiam neglexissent, & iniurias, ac cõtumelias retulissent, cunctos dimisit incolumes, quin & pecuniæ pondus ingens Domitij depositũ, & ab oppidanis oblatum, quãuis & pecunia publica esset, & in stipendium numerata, Domitio restituit, ne sanguinis, quam pecuniæ abstinentior videretur. Nihil postremo ex ea victoria, vel prædæ cuiuspiam, vel vltionis accepit, nisi quod Domitij milites sacramento adegit, non inuitos, vt arbitrõr, sed eo libentius iurantes, quo scelicus est sub victore, quam fugaci Duce militare. Vulgatis nanq; quæ ad Corfinum acta erant, multum metus omnibus demptum, multumq; spei additum est cognoscentibus, Cæsarem nihil bello nisi victoriam petere. Vnde, vt diximus, & Tuscorum populi, & omnis Vmbria pulsus inde præsidijs ad Cæsarem transiere.

Pompeius a Luceria digressus Brundisium Apuliæ petijt,
eum Cæsar insequitur, & obsidet.

HIS itaq; rebus more Cæsaris velociter gestis, ac prospere, cum iam secum Gallia omnis Cisalpina sentiret, magnas Italiae partes primo occupauit aduentu. Sed cum spes cæteris omnibus, soli Pompeio, ac Senatui additus timor fuerit, qui Pompeius, ac Senatus in Domitio multum momenti reposuerant, & sæpe eum per literas euocatum expectabant. Itaq; confestim his cognitis Pompeius Luceria digressus, vbi belli sedem constituisse videbatur, Brundisium petijt, vt Italiae littore in extremo promptior esset ad transitum. Ita enim animo decreuerat relicta Italia transmarina tentare, siue id solo metu pellente, siue intentione illa, quia ibi tutior esset ab hoste, Cæsar autem semper propinquus, atq; contiguus hostibus esse festinans, non nisi septem dierum mora ad Corfinum exacta eo ipso die, quo Domitium, captiuosq;

dimiserat, motis castris in Apuliam perrexit. Et quoniam Cæsar inter omnes exactos de clementia laudatur, quum a quibusdā amicis Cornelio Balbo, Oppio fuisset per literas collaudatus de ijs, quæ Corfini gessit, ipse sua illis epistola memoratu digna respondit per hæc verba.

Cæsar Oppio, Cornelioq; Salutem.

Audeo me hercle, vos significare literis, quam valde proberis ea, quæ apud Corfinum gesta sunt. Consilio vestro vtar libenter, & hoc libentius, quod mea spõte facere constitueram, vt quam lenissimum me præberem, & Pompeium darem operam vt reconciliarem. Tenemus hoc, si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoriã vti, quoniam reliqui crudelitate odium effugere non poterunt, neq; victoriã diutius tenere, præter vnũ Lutiũ Syllã, quẽ imitaturus non sum. Hæc nostra sit ratio vincendi, vt misericordiã nos muniamus, id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentẽ veniunt, & multa reperiri possunt. De his rebus rogo vos, vt cogitationem suscipiatis. Gneum Magium Pompeij præfectum deprehendi, scilicet meo instituto vsus sum, & eum statim missum feci. Iam duo præfecti partium Pompeij in meam potestatem venerunt, & a me missi sunt. Si volent grati esse, debent Pompeiũ hortari, vt malit mihi esse amicus, quam illis, qui illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi, quorum artificijs effectum est, vt resp. in hunc statum peruenerit.

Ciceroni præterea, qui etiam sibi de hoc scripserat, factumq; laudauerat, qui se inter partes ad hæc medium, licet magna animi fluctuatione, & multa consiliorum varietate, constituerat, rescripsit per hæc verba.

Cæsar imperator Ciceroni salutem dicit.

Recte auguraris de me, bene enim tibi cognitus sum, nihil a me longius crudelitate. Atq; ego, cum ex ipsa re magnã capio voluptatem, tamen meum factum probari abs te triumpho, gaudeo. Neq; illud me mouet, quod ij, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, vt mihi rursus bellum inferrent. Nihil enim malo, quam & me mei similem esse, illos sui.

Quum itaq; Cæsar Apuliam attigisset, mox Brundisium adiit, Pompeiumq; iam prægressum valida obsidione circumdedit. De quo idem Cæsar supradictis scribit per hæc verba.

Cæsar Oppio, Cornelioq; salutem. Ad septimum Idus Martias Brundisium veni, ad murum castra posui. Pompeius est Brundisij: misit ad me Gneum Magium de pace, quæ visa sunt respondi. Hæc vos statim scire volui. Quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam.

Et quoniã propter nauũ penuriã mari eum obsidere non poterat, timens hostis fugã famosissimũ maximũq; illũ portũ saxorũ molibus iniectis obstruere nisus est, opus non tantum hominum, sed nature improbum, atq; inestricabile. Quum vero exitu eum prohibere illo modo natura ipsum prohibente non posset, catenis os portus præclusit. Sed nec sic detinere valuit Pompeium, quin mari Hadriatico Dyrrachium nauigaret.

Cæsar Romam intrat, & inde in Hispaniam properat.

Vum itaq; intellexisset Cæsar Pompeium à Brundusio digressum
 fugatumq; cum non posset eum commode sequi propter nauium pe-
 nuriam, vt dictum est, Brundisium ingressus est, ibiq; concionem
 habuit, qua iustitiam causæ suæ iniuriasq; hostium omnibus aperiret.
 Quo factò cum sua illis in locis inutilis mora esset, ne quod sibi tem-
 pus otiosum efflueret, Urbem Romam versus iter arripuit, toto bel-
 li Gallici decennio non visam. Cuius aduentus fama cognita quantus Romæ terror
 fuerit, non facile dictum est, multo quidem maior, quam necesse fuerat. Iratus siquidem
 multis erat, & fortasse non immerito, sed iratiorem existimabant. Non enim naturali-
 ter, neq; nisi magnis ex causis ad iracundiam pronus erat. Venit igitur Romam, Se-
 natumq; habuit ex ijs patribus, qui domi substiterant, ibi perpetuam dictaturam ipse
 sibi sua autoritate arripuit. Vnde Cæsar dictatoris nomine multa quoque consti-
 tuit, in quibus pro lege voluntas fuit. Illud inter cuncta memorabile est, nam æra-
 rium populi Romani, quod tot victoriæ, tot secula compleuerant, vno die exhaustit,
 interq; alia, vt scriptum est, protulit ex eo latorum aureorū viginti & sex millia, non
 thesaurizandi cupiditate, sed largiēdi. Nam, vt alter ait, nemo liberalius victoria vsus
 est, nihil sibi retinuit præter dispensandi potestatem. Compositis itaq; rebus urba-
 nis, vt melius visum est, animum ad extrema conuertit, atq; in primis Siciliam, atq;
 Sardiniam, illa duo horrea populi Romani per legatos administrare disposuit, de Gal-
 lia nihil sollicitus, quam in summa pace reliquerat, solam respexit Hispaniam, cogitans
 que, quum primū classis opportunitas affuisset, vestigijs Pompeium assequi, ne quid
 a tergo formidabile relinqueret. Decreuit ergo in ipsam Hispaniā proficisci, vbi Pom-
 peij copię ingentes erant, quarum præsidio Hispania omnis tenebatur sub legatis tri-
 bus, M. Petreio, Lucio Afranio, & M. Varrone. Eo vero in Hispaniam pergen-
 te, Masilia foederata ciuitas, & ab ipso principio amicissima populi Romani non sui
 odio sed ingenti studio reip. portas clausit, quam ille quū oblidione cinxisset, Decium
 Brutum adolescentem, & C. Trebonium legatum cum parte copiarum ad eam op-
 pugnamdam reliquit. Caium Fabium legatum cum tribus legionibus, quas Narbo-
 næ circumq; ea loca hyemandi causa disposuerat, præmittit ad occupandum Pyre-
 næi saltus, celeriterq; ab eo occupati sunt, qui eo tempore a Lucio Afranio præsidijs
 tenebatur. Reliquas legiones, vti longius hibernabant, subsequi iubet. Afranius enim
 se continebat ad oppidum Castillionē non longe a Pyrenæi Saltu, loco vocato a mo-
 dernis Pertusio supra collem vbi nunc arx constructa est. Diuisa siquidem Hispania
 erat inter tres præfatos Pompeij legatos, quoniam Afranius præsidebat a Pyrenæo
 Castillioneq; citeriori omni Hispaniæ: Petreius vero ab Ana flumine nunc Godia-
 na dicto vsq; ad Cantabros, qui Nauarri sunt, Oceanumq;: Marcus vero Varro
 Lusitaniam, Baticamq; obtinebat. Fabius itaq; vt fuerat imperatū a Cæsare, a Nar-
 bona primo aduentu Pyrenæum occupat, præsidiumq; a Saltu deiecit, magnaq; cele-
 ritate ad exercitum Afranij contendit. Afranus vero intelligens colle Pyrenæi
 occupato, patere aditum Cæsari in Hispaniā, ab agro Emporitaniensi properat con-
 iungi Petreio, ac Varroni, communicatoque consilio de aduentu Cæsaris statutum
 est, vt Cetreius cum duabus legionibus coniungatur Afranio, Varro vero alijs dua-
 bus legionibus tutetur omnem vltiorem Hispaniam, statutumq; insuper est, vt bel-
 lum ad Illerdam geratur propter loci opportunitatem. Interim Petreius a Lusitania
 per Vectones, qui legionenses sunt, cum legionibus, & omnibus amicorum auxilijs

ad Ilerdam urbem citerioris Hispaniæ properet. Interea Cæsar occupato Pyrenæo a Fabio Emporium urbem ingressus est. Erat enim vrbs regionis Metropolis in duas diuisa vrbes & mœnia, vna quidem fuerat ad mare, quæ Græcam habuerat originem cum Massiliensibus ex Phocensibus, & ea etiam Græco idiomate loquebatur; altera, quæ fuerat Celtiberorum ad Occidentem versus, hæcque regionalium colonum fuit. Vtraque vero suo vallo, suisque mœnibus, ac seiunctis custodijs tutabatur.

In ea si quidem vrbe Cæsar ab vtrisque acceptus benigne timens nesi ab hinc digrederetur, vrbs propter Pompeianorum amicitiam Massiliensiumque affinitatem deficeret, tertiam urbem addidit, instruxit si quidem urbem ad Meridianum vtrique Græcæ, & Celtiberorum vicinâ, quam ex Romanis instruxit, & Romanorum Coloniam effecit in præsidium regionis. Cæsar igitur his compositis occupato omni Emporitano & Gerundenfi agro ad Ilerdam properat secutus Afranium Petreiumque.

Prælia Cæsar apud Ilerdam urbem, cum, L. Afranio, & Marco Petreio.

Quum itaque peruentum esset ad Ilerdam, erant exercitus Afranij, Petreijque cum vrbe coniuncti. Est enim Ilerda ciuitas sita inter duo flumina Sicorim, & Cingam. Cæsar itaque duos pontes astruxit ad Sicorim amnem quatuor miliaribus inter se distantes, per quos exercitus pabulatum iit, quum magna pars eorum, quæ fuerant citra Sicorim, consumpta fuerint. Itidemque Pompeiani fecere, propter

eaque sapius inter se equestribus prælijs contendebant. Cæsar igitur castra posuerat inter duos amnes Sicorim, & Cingam supra urbem ad eam partem, vbi oppidum Baleaguerum situm est, ibi in Sicori duo pontes erant a Fabio constructi.

Quumque Fabij duæ legiones irent præsidio pro more eorum, qui ultra flumen pabulantur, quum transissent pontem vrbi proximum, præ multitudine iumentorum sequentium, & vi aquarum pons interruptus est. Quod vbi intellectum est a Pompeianis, quatuor legiones missæ sunt ab Afranio vrbi ac castris, vt fortunæ beneficio vterentur ad opprimendum duas Fabij legiones. Re itaque nunciata Lucio Planco, qui duabus legionibus Fabianis præerat necessaria re coactus locum capit superiorem, omnemque comitatum induas diuidit acies, ne ab equitatu circūueniri faciliter posset. Ita Plancus hostium impetum satis dispari numero sustinet. Commisso itaque prælio ab equitibus signa legionum duarum procul ab vtrisque conspiciuntur, quas Fabius vltiori ponte subsidio suis miserat, suspicatus id, quod accidit, quarum aduentu prælium dirimitur, ac uterque reducit suas legiones in castra. Post vero die scilicet tertio refecto iam prope ponte, qui fuerat interruptus, relicto præsidio in castris pontibusque triplici instructa acie ad Ilerdam proficiscitur, & sub castris Afranij constitit. At Cæsar vbi paululum sub armis constitisset, exhibet de se opportuno loco pugnandi facultatem, qua opportunitate facta Afranius copias educit, & in medio colle sub castris constitit. Cæsar autem vbi cognouit Afranium prælium respuere, ab infimis radicibus montis intermissis quadringentis circiter passibus castra ponere constituit, & ne milites in opere facièdo impedirentur incurtionibus hostium, propugnacula in castris fieri prohibuit, quæ a procul cernerentur, sed constitutis aciebus prima & secunda ante castra fossam latitudinis pedum quindecim fieri iussit. Adstantibus itaque duabus aciebus ante castra ne opus inceptum videretur ab hostibus, tertia a tergo acies opus posse perficiebat. Sic omne opus perfectum est, antequam ab Afranio perciperet

LIBER,

retur. Vespere itaq; facto Cæsar legiones intra hanc fossam reduxit, & omne per circuitum opus patentibus propugnandis a cæteris legionibus fieri iussit, & interim legiones expeditas contra hostes constituit. Afranius itaq;, atq; Petreius quum intellexisset inceptum opus terrendi, & impediendi causa, copias suas ad infimas montis radices producant, vt prælio Cæsarianos laceffant. Neq; tamen Cæsar opus intermittit, confusus præsidio trium legionum, quas in armis habebat, & fossæ: ipsi tamen non diu ibi commorati, nec ab infima collis radice digressi copias in castra reducant. Erat itaque in vrbe Ilerda, ac prope vbi Petreius & Afranius castra habebant, mons planiciem habens desuper passuum trecentorum: atq; in ipsius planicie medio planicies paulo eminentior, quem tumulum Cæsar cogitauit occupare, & communire, sperans ab eodem loco & occupare pontem, & commeatum ab vrbe a castris Afranij & Petreij prohibere. Hoc cogitans legiones tres Cæsar a castris eduxit ad occupandum collem acie in locis idoneis instructa, atq; vnam legionem ad occupandum collem percurrere iubet. Qua re ab Afranianis cognita celeriter cohortes Afranij breuiori itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Locus namq; ab Afranianis præoccupatus est veloci cursu, atq; Cæsariani compulsi sunt intra suas se legiones recipere, qui hoc graue ferentes in hostes urbem versus prorumpentes, quinque horis præliatum est, & Afraniani in urbem compulsi sunt. Multi vtrinque mortui sunt, multi vulnerati: Afraniani enim tumulum eo die retinuerunt, & plurimum magnis operibus munierunt, præsidiumq; eodem in loco posuerunt, in quo nunc templum monasteriumq; de Gaderni stare cognouimus. Interim post biduum vero accidit incommodum inopinatum. Tanta enim vis tempestatis exoritur, vt nunquam maiores aquas illis in locis fuisse constaret, ex omnibus enim montibus niues maxime profilierunt, adeo vt omnes ripas fluminum superassent, pontesq; ambos, quos Fabius in Sicori consecerat, vno die interrupit, quæ res maximas incommoditates attulit Cæsarianis. Castra enim Cæsaris posita erant inter duo flumina Sicorim, & Cingam, neutrum transiri poterat pro commeatu, necessarioq; omnes intra has continebantur angustias, neque ciuitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant frumentum portare, neq; ij, qui pabulatum ire longius decreuerant, interclusi fluminibus reuerti poterant, neq; maximi commeatus, qui ex Italia, & Gallia veniebant, transire. Tempusq; erat difficillimum, quo frumenta non comperiebantur hyemis decurso tempore, neq; frumenta noua multum a maturitate distabant, atq; omnes ciuitates frumentis exinanite fuerant, quoniam Afranius ante Cæsaris aduentum, omne frumentum Ilerdam duci iusserat. Reliqui si aliquid fuerat, Cæsar ipse cum ipso exercitu consumpserat. Exercitus autem Afranij rebus omnibus abundabat, causam ad id præstante ponte vrbis Ilerdæ, per quem commeatus ab omni parte ad Afranij castra poterant asportari: & frumentum perantea superioribus temporibus iam prouisum. Permanerunt itaq; aquæ dies complures, Cæsarq; conatus est pontes reficere, sed nec magnitudo fluminis, & aquarum, & expeditæ cohortes aduersariorum ad ripam fluminis ad defensionem paratæ hoc permittebant. Interim magnus commeatus, qui ex Gallia & Ruthenis cum multis curribus Gallico more cum multisq; iumentis ad Cæsaris castra portabatur, inuaditur a Pompeianis, frumentum capitur, & multi ex ijs, qui comitabantur. Nunciat res per literas Romæ, magna hinc inde laus Afranij Petreijq; prædicatur, multiq; ad Pompeium currunt, finis belli ex illo incommodo breuissime speratur. Inter ea Cæsar, quo melius poterat, incommoda supportabat, colonos urbium remittebat

ciuitatibus,

ciuitatibus, quæ ad eius amicitiam accesserant, quæ blado carebant, pecus imperabat. His sic se habentibus, inter quæ has angustias Cæsar positus naues & scaphas militibus fieri iubet, cuius generis superioribus annis eum Britannia vsus docuerat, ex leui primum materia viminibus cõtextas, corio quæ coopertas, pice quæ linitas, quas perfectas curribus suppositas deducit ad flumē loco a castris duobus & viginti millibus passuum distanti, milites quæ trans flumen in proximā ripā transportat, collē quæ ripe proximū occupat, ipsum quæ collē antequā intelligeretur ab Afranio summa celeritate cõmuniuit, legionē quæ statim traiecit, pontem quæ ab utroque latere biduo perfecit. Ita eos cõmeatus, qui frumenti causa processerāt, tute recipit ad se, & rem frumentariā incēpīt expedire. Eodem die equitum magna pars traiecit flumen, qui pabulatores inopinantes & sine villo dissipates timore aggressi, quā magnum numerū hominum atque iumentorū interceptiunt, capiunt quæ. Missi quæ alijs centuriatis cohortibus in subsidiū in duas se partes diuidunt, vt alij videlicet præde sint præsidio, alij vero vt venientibus resistāt, eos quæ propellant: circunueniunt quæ cohortē vnā, quæ ante alias percurrerat, seclusam, atque eam interficiunt, incolumes quæ cū magna præda eodē ponte in castra reuertunt. Itaque perfecto ponte statim fortuna mutat, Afraniani namque perterriti virtute equitū minus libere ac minus audacter vagabantur. Interim Oscenses & Calagurritani cõfoederati ad inuicē legatos ad Cæsarē mittunt, se facturos quicquid per eum fuerit imperatum, hos etiam sequuntur Tarraconenses, & Lacerani, qui & Barcinonenses sunt: & Ausetani, qui & Vicensis, & post paululum Ilarqueones, qui & Derthusenses fuere, oras quæ Iberi obtinent. Hos Cæsar hortatur, vt eius castra frumento iuuent, quod ipsi se facturos pollicentur, conquisitis quæ hinc inde iumentis in Cæsaris castra deportant. Erat quæ cum Afranio cohors vna Lurgauomensiū siue Ilarqueonū, quæ cognito consilio ciuitatis ad Cæsarē transit. Magna quidē celeriter fit rerum cõmutatio perfecto pōte magnis quidē ciuitatibus ad amicitia adiunctis, extinctis rumoribus de auxilijs legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur. Multe longiores ciuitates ab Afranio deficiunt, & Cæsaris amicitiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis aduersariorū Cæsar, ne semper magno circuitu equitatus per pontē esset mittendus, compertis idoneis locis fossas, xxx. pedum in latitudinem complures fieri iubet, quibus partem aliquā Sicoris auerteret, vadum quæ in eo flumine efficeret. Quibus effectis Afranius Petreius quæ in magnum timorem perueniunt, ne omnino frumento pabulo que intercluderent, quoniā multum Cæsar equitatu valebat, itaque constituunt ipsi locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Iuuabat hoc propositū Valentia, non nullæ quæ ciuitates, quæ olim a Lucio Sertorio defecerant, adhæserant quæ Pompeio, in eius quæ amicitia permanferant multis receptis ab eo beneficijs, & enixe eum diligebant. Cæsaris enim in Celtiberis & Hispanis erat nomen obscurius, illius quæ plurimi faciē pertimebāt. Ab his itaque ciuitatibus, magnos equitatus, magna quæ auxilia expectabāt, differunt quæ bellū in hyemē, in quo potuissent hinc inde plurima auxilia cõtraxisse. Hoc inuito cõsilio per totū annē Iberū naues cõgregari iubēt, atque efferri in oppidū Octogesima, quod hodierno idiomate Hitona dicit, ibi quæ pontē instrui iubet ad transitum Iberi, distabat quæ oppidum Octogesima siue Hitona a castris miliaribus, xx. Interim legiones duas pontē Ilerde trāsire iubēt, trās Sicorim castra muniunt fossa latitudinis pedū, xij. Qua re per exploratores cognita summo labore militū Cæsar cõtinuato opere die nocti quæ in auertēdo flumine huc reduxerat rem, vt equites, & si difficulter ac a grē possent, tamen auderent flumen transire, pedites vero tantūmodo humeris ac summo

LIBER.

pectore stare, & tam magnitudine aquæ, quam etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirentur. Eodẽ tamen tẽpore pons in Ibero ab Afranianis effectus nũciabatur, & in Sicori iam vadum reperiebatur, & ideo iam magis Afranius atq; Petreius festinandum iter existimabant. Itaq; duabus auxiliariis cohortibus Ilerdæ pro præsidio relictis cum omnibus copijs Sicorim transeunt, & cum duabus legionibus, quas superioribus diebus traduxerant, castra coniungunt. Cæsar enim nihil sperabat nisi equitatum aduersus Pompeianos, & cum pons eius magnum habuisset circuitum, multo breuiori itinere Pompeiani poterãt ad Iberũ peruenire. Equites itaq; a Cæsare missi flumen transeunt, & cũ tertia vigilia Afranius & Petreius castra mouissent, repẽte Cæsariani ad vltimũ agmen ostenduntur, atq; magna multitudine circumfusa morari, atq; iter impedire incipiũt, atq; ipsi Cæsariani Pompeianos aggrediuntur, insultant, & incurfant adeo, vt nunc sustinere, nunc in eos irrũpere, nunc fugere, compellerẽtur, sepius rũpere alas cogebant, inferri signa. Totis vero castris milites circumulari, & dolere hostem e manibus dimitti, bellum necessario longius duci, hortabanturq; milites Centuriones, Tribunosq; militum, vt per eos certior Cæsar fieret, ne labore suo, neve periculo parceret, paratos sese audere ea omnia, q̃ exp. dirent, transire flumen vado eo modo, quo traductus fuerat equitatus. Quorũ studio & vocibus excitatus Cæsar, & si timebat tantę magnitudinis flumini exercitũ obijcere, conandum tamen, atq; experiendũ iudicauit. Itaq; infirmiores milites ex omnibus Centurijs deligi iubet, quorũ aut animus, aut vires viderẽtur sustinere non posse, quos cũ legione una castris præsidio reliquit, reliquas omnes legiones expeditas aducit, magno numero iumentorũ in flumine supra infraq; constituto traduxit exercitum. Pauci tamen a flumine erepti sunt, qui statim ab equitatu suscepti sunt, & nemo ibi interiit. Traducto itaq; incolumi exercitu copias instruxit, triplicẽq; aciem ducere incipit, ac tantum fuit studij in militibus, vt sex miliaribus ad iter per vadum de circuitu factis, magna que fluminis mora interposita eos, qui tertia vigilia exissent e castris, ante horam diei nonã attigissent, & consecuti fuissent. Quos vbi Afranius, & Petreius procul vidissent, noua re perterriti locis superioribus constiterunt, aciesq; instruxerunt. Cæsar tunc in campis exercitum refecit, ne defessum prælio obijceret: rursus conantes progredi insequitur, & detinet, & moratur. Properant maturius, atq; consultius, quam constituerant, castra ponunt, suberant enim montes, atq; a millibus passuum quinque itinera difficilia atq; angusta excipiebant. Hos mōtes intra se recipiebant, vt equitatum Cæsaris effugerent, præsidijq; in angustijs collocatis exercitum itinere prohiberent, & ipsi sine periculo ac timore ad Iberum copias traducerent, quod fuit illis conandum, atq; omni ratione efficiendum, & totius diei pugna & itineris labore defessi rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit: media circiter nocte ij, qui aquandi causa longius e castris processerant, ab equitibus Pompeianis correpti sunt. Fit certior Cæsar, Duces Pompeianos silentio copias ex castris aducere, quo cognito signum dari iubet, & vasa omnia castrorum militari more cõclamari. Illi exaudito clamore veriti, ne nocte impediti non pari conditione confugere cogerent, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustijs itinerum tenerentur, iter supprimũt, copiasque in castris continet. Postero vero die Petreius cũ paucis equitibus occulte ad explorãda loca proficiscitur, hoc etiã idem fit ex castris Cæsaris, mittitur Lucius Decidius Saxo cum paucis, qui loci naturã perspiciant, vterq; idem

suis renunciat, esse quinque milliaria campestris itineris, inde incipere loca saxosa, atque
 montuosa: unde qui prior has angustias occupauerit, hostem ab eodem itinere prohiberi
 disputat. Igitur in Petreij, & Afranij concilio tempus profectiois plerique cen-
 sebant, ut noctu iter fieret, sic enim eos posse prius ad angustias peruenire, quam senti-
 rentur: alij sumebant argumento ex nocturno conclamatu in castris Cæsaris ex eo
 loco non posse clam exiri: atque circumdari noctis tempore equitatum Cæsaris, omniaque
 loca & itinera obsideri, nocturnaque praelia maxime esse vitanda, quoniam perterriti
 milites timori magis, quam religioni consulere consueuerint: ad lucem multum pro-
 desse pudorem omnium oculis, multum etiam Tribunorum, militum, & Centurionum
 presentiam afferre, quibus rebus coerceri milites, & in eorum officio contineri soleant.
 Hæc tandem post multa euicit in concilio sententia, ut omni ratione esset interdiu pro-
 rumpendum, etiam si aliquo accepto incommodo, tamen coniectabant salua summa exer-
 citus locum, quem petebant, capi posse, & prima luce postero die constituunt profi-
 cisci. Cæsar exploratis regionibus albente caelo omnes copias e castris educit, magno
 que circuitu nullo certo itinere exercitum educit, quoniam itinera, quæ ad Iberum &
 Octogesimam siue Hytonam ducunt, castris oppositis Pompeianorum tenebantur,
 erantque transcendendæ valles, maximeque difficillima saxa multis locis prærupta iter im-
 pediebant, ita ut præ difficultate viarum arma de vno in alium per manus necessario
 traderentur, militesque inermes subleuati que alij ab alijs magnam partem itineris confi-
 cerent: sed hunc laborem nemo recusabat, existimabant enim eum esse laborum finem
 si Pompeianos Ibero intercluderent, & frumento potuissent prohibere. Pompeiani
 econtra milites loci videndi causa ex castris percurrerant, contumeliosisque verbis Cæ-
 sarianos prosequerantur, quod coacti victus inopia cogerentur Ilerdam reuerti,
 quod satis erat a Cæsaris proposito alienum. Duces enim Pompeianorum consilium
 eius summe laudabant, si se in castris tenuisset, considerantes, quod Cæsar sine iumen-
 tis, atque impedimentis ad iter profectus esset, ideoque non posse diutius eum inopiam sus-
 tinere, confidebant. Sed ubi viderunt paululum retorqueri agmen ad dexteram, iam-
 que primos Cæsarianorum superare locum, & regionem castrorum Pompeianorum, ne-
 mo ex Pompeianis fuit adeo tardus, aut laboris fugiens, quin statim castris exeundum,
 atque occurrendum putarit. Conclamabant ad arma, atque omnes copiae paucis præsi-
 dio relictis exeunt, retroque itinere ad Iberum contendunt, erat in celeritate positum
 omne presidium, ideo utique prius angustias, montemque præoccupare contendebant.
 Sed exercitus Cæsaris viarum difficultate superata prius iter confecit, atque ex magnis
 rupibus nactus planiciem in hac contra hostem Cæsar aciem instruit. Res a Pom-
 peianis huc erat necessario deducta, ut etiam si priores montes, quos petebant attingis-
 sent, ipsi quidem periculum vitarent, impedimenta tamen totius exercitus, cohortes
 que in castris relictas seruare non possent. Afranius autem quum ab equitatu Cæ-
 saris in nouissimo agmine premeretur, & ante se hostem videret, collem quendam na-
 ctus ibi constitit, ex eo loco quatuor cohortes in montem excelsissimum, qui erat in con-
 spectu omnium, mittit. Hunc magno concursu concitatos iubet occupare eo consilio, ut
 ipse cum omnibus copijs ad illum conscenderet, & mutato itinere Octogesimam siue Hy-
 tonam per iuga montium concederet. Hunc cum obliquo itinere cohortes peterent, conspica-
 tus equitatus Cæsaris in cohortes impetum fecit, nec minimam quidem partem temporis equi-
 tum impetum cohortes sustinere valuerunt, sed omnes ab eis circumuenti in conspectu utri-
 usque exercitus interficiunt. Quæ res maxima fuit occasio Cæsari bene gerende rei. Neque

LIBER,

hoc Cæsar ignorabat perterritū exercitum tanto in conspectu omnium, & sub oculis accepto tali detrimento eum sustinere non posse, præsertim quum eorum exercitus esset circumdatus equitatu magno, tum quia loco apto atq; aperto esset confligendū. Concurrabant insuper legiones, Centuriones, Tribuniq; militum hortantes, ne dubitaret prælium conferere, ad hocq; omnium militum animos esse paratissimos, e contrario autem Pompeianos multis rebus sui timorem ostendentes, quod suis, dum interficerentur, non subuenissent, quod denuo de colle non recederet, quod vix suorum equitum incurssus sustinerent, collatisq; in vnum locum signis neq; ordines neq; signa seruarent. Quod si iniquitatem loci timeret, futurum esse, vt aliquo opportuno loco pugnandi facultas captaretur, quoniam in eo loco essent Pompeiani, vbi re aquaria laborantes diutius esse non poterant. Cæsar tamen in eam spem deuenerat, se sine pugna ac sine vulnere suorum rem conficere posse, quum iam rem frumentariam eis interclusisset, hocq; sit munus Imperatoris, non minus consilio superare, quam gladio. Mouebatur etiam Cæsar misericordia ciuium Romanorum aduersariorum suorum, quos interficiendos videbat, quibus saluis atq; incolumibus rem obtinere malebat. Hoc autem consiliū Cæsar a plerisque non probabatur, militesq; inter se palam loquebantur, quod non daretur talis pugnandi occasio, ipse tamen Cæsar in sua sententia permanebat, & paululum ex eo loco digreditur, vt timorem aduersariis minueret. Petreius atq; Afranius data pugnae facultate in castra se referunt. Cæsar interclusis omnibus itineribus præsidijq; in montibus relictis ad Iberum castra ponit, quam maxime potest castris hostium coniuncta, illaq; communiuit. Postero vero die Duces Pompeianorum comprobato, quod rei frumentariae, & Iberi spem omnē amisissent, de reliquis rebus consultabant. Erat enim vnum iter Ilerdam, si reuerti vellent, aliud Tarraconam, hoc ipsis consultantibus nunciatur aquatores Pompeianos ab equitatu Cæsariano premi. Quare cognita diuersas stationes equitum disponunt, vallumq; a castris ad aquam facere incipiunt, vt intra munitionem & sine munitione ac stationibus aquari possent, idq; opus Petreius & Afranius inter se partiunt: ipsiq; perficiendi causa operis longius progrediunt, quorum discessu nacti milites colloquiorum facultatem procedunt, & quem quisq; in castris notum ac municipem habebat conquirunt, atq; euocat. Primum itaq; agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercisset, eorumq; se beneficio viuere, deinde de Cæsaris fide inquirunt, an ne illi se possent tuto committere. Queruntur præterea, quod arma sumperint in homines amicos, & consanguineos. His prouocati sermonibus fidem a Cæsare petunt de Petreij atq; Afranij vita, ne quod in eos scelus concepisse, neq; suos Duces prodidisse viderentur, quibus confirmatis rebus se statim signa transfaturos confirmant, Legatosq; de primo ordine Centurionum ad Cæsarem mittunt. Interim alij suos in castra inuitandi causa adducunt, alij a suis adducuntur, adeo, vt vna eademq; castra esse facta viderentur. Conpluresq; Centuriones, & Tribuni militum ad Cæsarem veniunt, seq; ei commendant, idem etiam hoc fit a Principibus Hispaniæ, quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco: hi suos notos & hospites quærebant, per quem quisq; eorum additum commendationis haberet ad Cæsarem. Afranij etiam filius adolescens de sua, ac parentis sui salute per Sulpitium Legatum agebat, erant plena lætitia, & cōgratulatione omnia, & eorum, qui tanta pericula vitasse, & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. Magnumq; fructum suæ pristinae lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat, consiliumq; eius

a cunctis probabatur. Quibus rebus nunciatis Afranio ab instituto opere discessit, seque in castra recepit, sic paratus, ut videbatur, ut quicumque accidisset casus hunc quieto, & æquo animo ferret. Petreius vero non differt seque arma, ac familiam suam, Prætoriamque cohortem cum paucis Hispanis beneficiarijs suis, quos custodię causa habere consueuerat, ad vallum aduolat, colloquiaque militum interrumpit, Cæsarianos repellit a castris, & quos deprehendit interficit, reliqui vero recipiunt se inter se, & perterriti inopinato periculo sinistris vestimenta inuoluunt, gladiosque distringunt, atque ita se a militibus defendunt, castrorumque propinquitate confisi se in castra recipiunt, & ab ijs cohortibus, quæ erant in stationibus ad portas castrorum, defenduntur. Quibus factis flens Petreius circuit, militesque appellat, obsecratque, ne se, neque Pompeium absentem Imperatorem suum tradant Cæsari ad supplicium, sitque celeriter conuersus in tabernaculo Ducum, postulat Petreius, ut iurent milites omnes se exercitium, Ducesque non deserturos, neque prodituros, neque separatim a reliquis consilium capturos. Iurat itaque Princeps Ilerdæ primus, secundus Petreius, tertius Afranius. Afranium sequuntur Tribuni militum, Centuriones centuriam producunt. Milites idem iurant, & dicunt, penes quem quisque sit Cæsaris miles, ut eos palam producant, productosque interficiant. Sed plerique, quos ceperant, celant, nocturneque per vallum emittunt. Sic terrore oblato a ducibus crudelitas facta in Cæsareanos, nona insuper iuramenti religio spem instantis deditiois sustulit mentes militum conuertit, & rem in pristinam belli rationem redegit. Cæsar milites aduersariorum, qui per tempus colloquij ad sua castra venerant, perquiri summa diligentia, ac remitti iubet, sed ex numero Tribunorum, militum, Centurionumque nonnulli sua voluntate apud eum remanserunt, quos Cæsar postea in magno honore habuit, Centuriones amplioris ordinis, & Tribunos in tribunitium honorem restituit. Præmebantur Pompeiani pabulatione, aquabantur egre, frumenti copiam nonnulli Legionarij habebant, quoniam frumentum viginti duorum dierum ab Ilerdâ iussi portare fuerant, auxiliariorum nonnulli, quorumque erant facultates tenuiores, & corpora insueta ad portandum onera, magnus cotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat. Res itaque eorum erat inter has angustias, ut vel Tarraconam contenderent, cuius itinere loci nimium in longum protrahi videbantur, vel Ilerdam reuerterent. Probatur vltima sententia, & probato consilio ex castris proficiscuntur Ilerdam versus. Cæsar equitatu præmissis, qui nouissimum agmen caperet, atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur, neque vllum intercidebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur. Tali igitur dum pugnatur modo, lente atque paulatim proceditur. Quum igitur miliaria pene quatuor progressi essent, ibi vnanimi fronte hostis contra hostem castra muniuit, neque tamen iumentis onera deponunt. Vbi vero Cæsaris castra posita sunt, tabernaculaque constituta, & diuisi equites pabulandi causa, animaduertunt Pompeianos iter facere sese subito proripiunt, & illos more solito insequuntur. Erat enim quasi hora diei sexta. Spem igitur eis fecerat euagatio militum Cæsarianorum, qui ad pabula digressi fuerant. Quumque iter facere inceperant, Cæsar subsequitur relictis quibusdam cohortibus præsidio impedimentis, qui pabulatores reuocari, & hora decima subsequi iubet, & celeriter equitatus ad cotidianum itineris officium reuertitur. Pugnatur itaque acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut pene terga conuerterent, pluresque milites, & Centuriones Pompeianorum interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, & ab omni parte premebat, adeo, ut neque ad explorandum

LIBER.

adoneum locum ad castra ponendum, neq; ad progrediendum data esset facultas.

Tandem necessitate coacti consistunt, & castra ponunt loco iniquo, & procul ab aqua. Cæsar autem isdem de causis, quæ supra sunt demonstratæ, prælio amplius non lacescit, & eo die tabernacula statui passus non est, quo omnes paratio res essent ad insequendum, siue nocte, siue die erumperent. Pompeiani vero animaduerso loco, quo castra posuerant, de vno loco in aliū castra mutare satagunt, hoc & sequenti die faciunt, totumq; diem in ea re consumunt, sed quantū a priori loco discesserant, tanto longius ab aqua distabant. Prima itaq; nocte nemo aquandi causa a castris egreditur. Proximo die præsidio castris relicto vniuersas ad aquam copias educunt, pabulum emittitur nemo, his eos supplices malis Cæsar necessariam subire deditio- nem, quam prælio decertare malebat, conatur tamen vallo fossaq; circummuniri, vt quam maxime eorum repentinæ eruptiones demoretur. Illi vero & inopia pabuli adducti, & quo essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta iubent interfici, in his operibus consilijq; biduum consumitur. Tertio iam die magna pars operis Cæsaris processerat, Pompeiani vero impediendæ rei, quæ munitionis causa fiebat, hora circiter nona signo dato legiones e castris educunt, aciemq; sub castris instruunt. Cæsar legiones ab opere euocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem instruit contra opinionem militum, qui dicebant Cæsarem prælium diffugere, consistunt itaq; armatæ acies ab vtriusq; vsq; ad solis occasum. Cæsar statuerat non pugnare certus de victoria. Pompeiani aggredi metuebant, scientes pugnam satis esse disparem, illis satis erat operam impedire, ne circundarentur vallo. Post vero occasum solis vtrique in castra se recipiunt. Postero vero die Cæsar parat munitiones perficere, Pompeiani amnis Sicoris Vadū tentare satagunt, si transire possent. Qua re animaduersa Cæsar Germanos, equitumq; partē flumen transire iubet, plurimosq; in ripis fluminum disposuit, & ordinauit. Tandem omnibus rebus obsessi, quarto iam die sine pabulo retentis iumentis & equitibus, aquæ, lignorum, ac frumenti inopia colloquium petunt, & id, si fieri potest, loquitur Cæsari Afranius filius. Venitur itaq; in eum locum, quem Cæsar delegit, & audiēte vtroq; exercitu loquitur Afranius, cuius orationem Cæsar in Commentarijs libro primo ciuili belli explicat prolixo sermone: quā Franciscus Petrarca in libro de viris illustribus adeo compressit, vt multa effectualia omiserit in explicatione Afranij, & replicatione Cæsaris, ideo Cæsarem sequar in Commentarijs, quem in omnibus potissimum sum secutus. Loquitur ergo Afranius in hanc sententiam. Non est aut mihi, aut militibus his Cæsar irascendum, quod fidem erga Imperatorem nostrum Gneum Pompeium conseruare voluerimus, sed iam satis officio, satisq; supplicij tulimus perpeffi omnium rerum inopiam. Nunc vero quoniam pene, vt sceminas, circumuentos nos intelligimus, prohibiti aqua, prohibiti ingressu neq; corpore dolorem, neq; animo ignominiam ferre possumus, itaq; victos nos confitentes oramus, atq; obsecramus, vt nobis locus aliquis misericordiæ relinquatur, ne ad vltimum supplicium veniendum nobis sit. Secq; exponit Afranius quam dimississime, & subiectissime potest. Ad eaque Cæsar respondit. Nulli hominum has miserationes, & quærimoniæ preces minus conuenire quam ipsis, reliquos enim omnes officium suum prestitisse, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore congruo configere noluerunt, vt quam integerrima ad pacem essent omnia.

Exercitum vero suum in iniuria accepta suisq; interfectis conseruauit, & texit, illius deniq; exercitus, qui per se de concilianda pace egerant. Qua in re omnium suorum

vitæ consulendum putarunt, sic omnium ordinum suorum partes in sola misericordia constituisse, ipsos duces a pace abhorruisse, eosque nec colloqui, neque indutiarum iura seruasse, & homines imperitos per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur eis, quod plerumque nimia pertinacia & arogantia viris accidere solet, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paulo ante contempserant, neque nunc se illorum humanitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus opes suæ augeantur, sed eos exercitus, quos contra se annos iam multos aluerant, velle dimitti. Neque enim sex legiones in Hispaniam per Pompeium missas, ac septimam in ipsa Hispania conscriptam, neque tot, tantisque classes paratas, neque submissos Duces rei militaris peritos, nihil eorum ad pacandas Hispanias, neque ad usum provincie comparatum esse, quæ propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desiderarit. Omnia hæc iam pridem in se parari, in se noui generis imperia constitui, ut idem apportans urbanis præsidia rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat, in se iura magistratuum commutari, ne ex prætura & consulatu, ut semper fit, perpauci probati & electi in provincias mittantur, in se ætatis excusationem nihil valere, quod superioribus annis probati ad obtinendos exercitus euocentur, in se vno non seruari. Quod si omnibus datum semper Imperatoribus, ut rebus scelerate gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum reuertantur, exercitumque dimittant, quæ tamen omnia & se tulisse patienter, & esse laturum. Neque id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen difficile non sit, sed ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent, sed si id sit factum, se nociturum nemini, hanc vnam atque extremam pacis esse conditionem. Id itaque pergratum fuit militibus, & iocundum, ut ex ipsa significatione cognosci potuit. Nam cum de loco & tempore huius rei controuersia inferretur, & voce & manibus vniuersi, ex vallo ubi constitierant, significare cœperunt, ut statim dimitterentur, neque aliter firmum esse, quod promittebant, si in aliud tempus differretur. Et cum paucis verbis esset in vtraque partem disputatum, res in hanc conclusionem deducta est, ut ij, qui haberent domicilium aut possessionem in Hispaniam statim dimitterentur, reliqui vero ad Varum flumen, quod est in ingressu Italie, dimitterentur, neque eis a quoquam noceretur, neque quis inuitus astringeretur sacramento militie Cæsari. Atque Cæsar eis, qui ad Varum fluuium dimittendi erant, se frumentum necessarium daturum pollicetur. Addidit etiam Cæsar, ut cuique, qui in bello aliquid, quod sit penes milites, amilisset, hoc illi restitueretur, data satisfactio ei, apud quem res ipsa esset, quam estimationem ipse Cæsar ex proprio soluit militibus. Itaque post biduum pars ipsa, quæ ad Varum flumen dimittenda fuerat, dimissa est. Ordinatumque est, ut duæ legiones præcederent, & reliqua postea sequeretur, ne simul castra ponerent, illisque usque ad Varum flumen præfectus est Quintus Fufius Calenus, & reliqua pars, quæ ad Hispaniam pertinebat, statim dimissa est.

Superatis Lucio Afranio & M. Petreio Cæsar. M. Varronem
insequitur in vltiorem Hispaniam.

Superatis itaque Lucio Afranio, & Marco Petreio cum eorum exercitibus apud Ilerdā statuit nullam belli rationem in Hispaniis relinquere, sed M. Varronem tertium Pompeij legatum, qui vltiorem Hispaniam tuebatur, insequi. Comparauerat autem Varro multa ad belli opus, indixit

rat enim ciuitatibus vltioris Hispaniæ cohortes octoginta, necnon & argenti pondera viginti millia, frumenti modios centum & viginti millia, illisq; ciuitatibus quas Cæsaris amicas arbitrabatur, grauiora onera iniungebat, prouinciamq; omnem in Pompeij fidem adegit, cognitilq; rebus, quæ ad Ilerdā gerbantur, bellum parabat. Ratio autem & summa gerendi hæc erat, vt duas legiones, quas secum haberet, Gades conferret, Gadibus enim sex cohortes præsidij caula reliquerat, omnemq; pecuniã atq; thesaurum, & ornamenta ex templo Herculis rapuerat, & in Gades contulerat. Cui prouinciæ Gallonium equitem Romanum familiarem Domicij præfecerat, cognouerat enim prouinciam omnem rebus Cæsaris fauere. Vnde sperabat frumento in insulam transportato nauibusq; faciliter bellum duci. Itaq; Cæsar duas legiones præmittit in vltiorē Hispaniam cum. Q. Cassio Tribuno, & sexcentis equitibus, qui magnis itineribus progreditur, edictumq; præmittit ad certum diem, quo omnes Magistratus Principesq; omnium ciuitatum præsto sint Cordubæ, quo edicto per totam prouinciam promulgato nulla fuit ciuitas quæ non ad id tempus partem Senatus mitteret Cordubam. Corduba vero per se nunciato edicto Cæsaris portas claudit, Varroniq; custodias ac vigilias in turribus muroq; disposuit: & cohortes duas, quæ Colonicæ appellabantur, & cum Varrone venerant, tuendæ vrbis causa penes se retinuit. Hisdem interea diebus Carmonenses, quæ est longe firmissima totius prouinciæ ciuitas, deductis in arcem oppidi cohortibus a Varone pro præsidio, per se eiecerunt cohortes, portasq; præcluserunt, hæc magis properare compulerunt Varronē, vt cum legionibus Gades veniret, ne itinere, aut traiectu intercluderetur, tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntas prouinciæ reperiebatur. Progressioq; ei paulo longius litem a Gadibus redduntur, continentes, quod simul cū esset cognitum de edicto Cæsaris & eius Cordubam aduentu, concordasse Gaditanos Principes cum Tribunis cohortum, quæ essent in præsidio, vt Gallonium ex oppido expellerent, urbemq; ac insulam Cæsari seruant. Hocq; inuito consilio denunciauissent Gallonio, vt sua sponte, dum sine periculo liceret, a Gadibus excederet, & si id non fecisset, consilium esse executuros, hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis altera ex duabus legionibus, quæ Vernacula appellabatur, quæ cum Varrone fuerat, ex castris Varronis adstante & inspiciente ipso signa sustulit, seseq; Hispalim recepit, atq; in foro & porticibus sine maleficio consedit: quod factū adeo conuentus ciuium Romanorum, qui ibi aderant, probauerunt, vt eos quisq; ad propriam domum hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, certior a suis factus præclusas esse portas, tum vero omnium interclusus itinere ad Cæsarem mittit, paratum se esse legionem, cui iusserit, tradere. Cæsar vero ad eum Sextum Cæsarem mittit, atque huic illam tradi iubet, tradita vero legione Varro Cordubam ad Cæsarem venit, relatis ad eum publicis cum fide rationibus, quod penes eum fuit pecuniæ tradidit, & quod habebat vbiq; frumenti ac nauium ostendit. Cæsar contione habita Cordubæ omnibus generatim gratias agit ciuibus, Romanis, quod oppidum in sui potestate stuidissent habere: Hispanis quod præsidia expulissent: Gaditanis, quod conatus hostiū infregissent, seseq; in libertatem vendicauissent: Tribunis militum, Centurionibusq; qui eo præsidij caula venerant, quod eorum consilia sua virtute confirmauissent. Pecunias, quæ erant in publicum ciuium Romanorum, Varroni remittit, ac bona restituit his, qui in eius fauorem liberius sunt locuti, & pœnam tulisse cognouerat: tributis quibusdam publicis priuatilq; præmijs reliquos in posterum bona spe complet. Bi

duoq; Cordubæ commoratus Gades proficiscitur, pecunias, ac monumenta, quæ ex phano Herculis ablata fuerant, & in priuatâ domum Gallonij collata, referri in templum iubet: prouinciæ. Q. Cassium præfecit, illicq; quatuor legiones assignauit, ipse vero ijs nauibus, quas. M. Varro, quasq; Gaditani iussu Varronis fecerât, Tarracōnam paucis dieb' peruenit. Vbi totius fere prouinciæ citerioris Hispaniæ legiones Cæsaris aduentum expectabant, vt redderent rationem de pecunijs ad suffragia belli priuatim ac publice exactis, ibiq; paucos commoratus dies ab ea discedens terrestri itinere Narbonam, atq; inde Massiliam peruenit.

Cæsar obtenta omni Hispania, & Massilia Pompeium insequitur.

Cæsar itaq; vt diximus, a Tarracōna Narbonam terrestri itinere peruenit, & a Naborna Massiliam, quam olim in transitu in Hispaniam obsidione cinxerat relictis ibi Legatis, quam suo aduentu cepit, & dirupit quibusdam interiectis discriminibus. Deinde classe & nauibus paratis Pompeium insequi studet, missosq; ad occupandum Adriaticum sinum, ipse cum copijs traiecit in Epirum, quæ perantea Pompeius occupauerat, prouinciam sibi ad bella gerenda aptissimam. Receperat se igitur Pompeius in Dyrrachium urbem Epiri, ad hanc igitur contendit Cæsar, Pompeiumque ibi obsedit, qua obsidione firmata, Cæsar diuersis tractatibus de pace agere cœpit, & vbi hoc a Pompeio obtinere non potuit, pugnae opportunitatem exhibet, quam Pompeius recusauit. Vbi vero neq; hoc eum iuuare videt, cogitauit Pompeij castra vallo circumdare, & paucioribus plures constringere. Fossa itaq; circumdare incipit & vallo Pompeij castra, tursq; ac propugnacula instruit, vt intercederentur eruptiones in castra Cæsaris. Cupiebat enim Cæsar, vt quicumq; belli futurus esset exitus, statim esset: omnia tamen frustra erant. Nam & Dyrrachium inexpugnabile erat, & Pompeius immutabilis, vt qui contrario Cæsaris consilio nitetur, sperans dilatione victoriam propter inopiam rei frumentariæ, quæ valde Cæsarem premebat, neq; diutius tollerari posse videbatur: insuper, & quod simillimum verum erat, vt virtus animosissimi Imperatoris tedio atq; expectatione senesceret, impetuscq; lentesceret, ac ardor tepesceret: hac spe pugnam recusabat, neq; rationis partes fortunæ committere volebat. Sic quum Pompeio cunctatio, Cæsari celeritas grata esset, statuit Cæsar, quum non posset prælio, vincere obsidione, propterea, vt dictum est, Dyrrachium & castra Pompeij sexdecim millium passuum fossa circumduxit ac vallo: impositisq; castellis ac turribus cum paucioribus obsedit plures, si modo obsideri dici possunt, quib' maria patent. Idcirco crebræ fiebāt eruptiones, & sæpe erumpentibus funestè succedebant, pugnabaturq; etiã sæpius diuerso Marte. Quoniam quum semel Cæsar profecturus publicum Syllam castris præfecisset, & ille audisset cohortem vnam ab hostibus vrgeri, duarum legionum auxilium tulit laborantibus, quarū occursum versi sunt in fugā Pompeiani, & si insequi præfugos victoribus licuisset, creditum fuit die illo confici bellum potuisse. Sed Sylla suorum impetum continuit, cecinit receptuiq; cuius consiliū a scriptoribus excusatur, quoniam aliud est Legati, & aliud Imperatoris officium. Imperator rei totius exitum expectat, & consilio metitur: at Legatus solum Imperatoris sui iussum aspicit, & mandati finibus se continet, Syllæ enim castrorum a Cæsare custodia commissa fuerat contentus fuit custodisse, & suos periculo liberasse. Multa præterea eruptiones hincinde fiebant, & in

LIBER,

Dirrachium, & a Dirrachio in castra Caesaris, adeo, ut vno die sex in locis pugnaret. Quibus in praelijs de Caesarianis viginti duntaxat, Pompeianorum vero duo millia perire, inter quos multi erant Centuriones, & insignes viri: in quibus congressibus insignis virtus laudatur Vulcasi Tullij, qui cum tribus cohortibus Pompeianam legionem pertulit, repulitque: necnon & quorundam Germanorum, qui e munitionibus erumpentes multis hostium caesis sospites rediere. In castello autem quodam, quod Pompeius inuaserat, tantus fuit sagittarum imber, ut sine vulnere defensorum nullus eaderet, quin & Centuriones quatuor oculis capti sunt: & quum sero diurni laboris & periculi summam representare decreuisset, triginta sagittarum millia numerarunt. Inter cuncta Sequae caeli Centurionis admirabilis virtus fuit, cuius scutum relatum Caesari cum centum viginti foraminibus est inuentum, de quo quidem varia fama est.

Quidam enim tradunt, Caesarem viri & de se & de re publica, ut aiunt, meriti eximia virtute permotum, qua castellum prope sua seruatum esset, pecuniarijs eum donis ingentibus & magnis honoribus cumulasse: & inter caetera ab octauis ordinibus ad Primpilum prouexisse, cohortem vero totam duplici stipendio, & donis militaribus profecutum. Apud alios Sequa idem Duce absente cedentibusque suis clipeo centum viginti telorum ictibus transfixo, mirisque ac incredibilibus rebus gestis occubuit. Sic igitur rebus se habentibus Caesar neque prosperitate tumidior, neque aduersitate contritior cotidie in aciem ducebat exercitum, & pugnae copiam faciebat. Quotidie interim congressus fiebat in praelia, & utrinque caedes, atque insignium virorum casus miserabiles, pacisque consilij male repudiatis locus irae atque odio datus erat. Fuit dies vnus Caesari satis aduersus, quo eruptio ab hostibus violentissima facta est. Fuitque eodie Aquiliferi illius virtus insignis, ac spectata dies, qui quum letali vulnere transfixus morti proximum se sentiret, versus ad Comites, porrigensque aquilam, quam iam aegre sustinebat, hanc, ait, o commilitones mei viuens multis annis & multa cura seruaui, & nunc moriens eandem Caesari pari fide restituo: vos autem per communis Imperatoris amorem oro, atque obtestor, caute dedecus Caesaris castris insolitum, ne forte hostium in manus veniat tanti Ducis signum, per manus vestras salua ad Caesarem reuertatur. Haec dicens corruit, centumque alij primae suae cohortis cum Principe ceciderunt, multaque diuersis in locis caede edita vicit Pompeius illa acie, & Imperator est appellatus. Quumque cedentes fugientesque non sequeretur, negauit Caesar aut vincere, aut victoria uti scire. Caesi sunt autem eo die de Caesarianis, ut refert Orosius, militum quatuor millia, Centuriones viginti duo, plurimique equites Romani. Labienus vero in suum olim Ducem inexpiabili odio accessus a Pompeio captiuos sibi dono dari petijt, quod quum impetrasset, productos omnes in medium, & contumeliosissimis verbis increpitos in conspectu omnium interfecit. Hoc enim euentu Pompeianis tantum spei accreuerat, ut non de bello amplius, sed de victoria cogitarent, & multa varia decernerent, & quasi nil iam incidere posset aduersi, famam victoriae per terrarum orbem nuncijs ac litteris diuulgarunt. Caesar concione aduocata milites consolatus est, hortatus ne deficerent animis, debere enim eos vnum, & id ipsum non nimis graue praelium ac infaustum, multis felicibus compensare, & fortunae gratiam habere, quod Romam, quod Italiam, quod Hispaniam utranque sine sanguine quasi diuinitus recepissent, non posse praesertim in bello prospera omnia prouenire, verum tristitia laetis temperanda esse, aduersamque fortunam virtutis ope leniendam, & haec quidem ad exercitum, Quosdam vero signiferos, quorum culpa clades accepta fuerat, notatos infamia

à gradu militiae suae amouit, exercitum reliquum tantus pudor & tantus dolor inuaserat, tantumque desiderium abolendae ignominiae, ut non expectato superioris imperio ultro quisque pro supplicio grauissimo sibi labores assumeret, omniumque animi arderent incredibili quadam cupiditate pugnandi, viam illam expugnandae infamiae unicam existimantes. Quin & Legati, & qui ad consiliū vocabantur oratione Imperatoris & pudore tacti persistendum pugnandumque censerent, & acceptam praelio hostibus refundendam cladē. Solus Caesar erat in contraria sententia, nam neque victis tam cito in aciem reuersuris satis fidebat, & reparandis animis spacio opus esse, neque praeterea tam hostem, quam frumenti inopiam esse metuendam eo loco manentibus iudicabat, Ilico igitur fauciorum & egrotantium cura suscepta, noctuque impedimentis praemissis Apolloniam profectus est, qua mestri obsidione derelicta & hinc in Thessaliam satis impellentibus commigrauit.

Prælium Caesaris, & Pompeij in Thessalia.

Vanquam haec Caesaris gesta nullatenus ad Hispaniam illiusque gesta pertineant, quia tamen gesta Caesaris in Hispania plurima & magna sunt, visum est, & alia alibi facta innectere duplici consideratione: prima, quonia eius facta adeo magna sunt, & a viris illustribus commendata, ut debite debeant interseri, ne ab Hispanis ignorentur: secunda quia res Caesaris in Hispania gestae magnae sunt, & plurimae quadruplici transitu, ut illorum facta & gesta continuentur ad ea, quae apud exteras nationes & prouincias ab eo gesta sunt, quoque ordine gesta sint per necessarium est intelligere. Hunc tamen in eis explicandis obseruauimus modum, ut res extra Hispaniam gestas breui relatione perstringam, ceterae vero, quae ad Hispaniam pertinent copiosa relatione describentur. Intellecto itaque a Pompeio discessu Caesaris concione facta suis pro rebus bene gestis gratias agit, eos vero, qui cum Metello Scipione socero Pompeij paucis ante diebus venerant, hortatur non tam ad bellum, quam ad praemia belli, ipsi autem socero & classicum & praetorium tribuit, quae fuerant Imperatoris insignia, omnisque & honoris & imperij eum participem fecit. Duobus enim tantis exercitibus in eadem castra coniunctis nemo erat, qui de victoria dubitaret, usque adeo, ut iam omnes de praemijs & honoribus, & quod stultius est, de Caesaris contumelia plurimum inter se agerent. Pompeius quidem solitis artibus bellum trahere cunctando erat intentus, ut coeperat, Principes vero ipsius ambitionem in prorogando bello arguebant, tot vocibus consilijque superatus vnus omnibus cessit inuitus, decreuitque pugnare, adhuc tamen rem trahebat. Caesar vero dilationem oderat, neque sperabat Pompeium posse villo ingenio ad pugnandum induci, hac difficultate perplexus vtilimum belli genus elegit, ut motis castris in perpetuo motu esset, neque vnquam amplius, quam vnum diem, vno ageret in loco, hoc sibi consilium vna ratio suggerebat, nouerat enim exercitum suum fortem, duratumque laboribus: Pompeianum vero molliorem, versatum in urbibus, & discursibus insuetum, itaque circumducendo illum posse fatigari. Praeterea mutatione locorum, quod frumenta iam in agris essent, victurum vberius exercitum confidebat, illa autem spe potissimum mouebatur, si forsitan se vagante hostis etiam moueretur, & sic intercundum casus aliquis atque occursum exoptatae pugnae tribueret facultatem. Ex his enim omnibus hoc vltimum euenit, ut sine ampliore discursu pugnae daretur occasio. Vnde quum ab Apollonia Caesar castra metatus esset in The-

LIBER,

saliam regionem vicinam, & vt decreuerat signum dedisset itineris, & iam tētorā vela-
 lerentur, ecce iam mota Pompeij castra prospiciūt. Qui, vt diximus, victus omnium
 vocibus suo abiecto aliena consilia sequebatur, & assumpta, vt fit, multorumhorta-
 tionibus fiducia paulo ante hunc diem in concilio dixerat euenturum, vt ante congres-
 sum exercitus Cæsaris vinceretur, quibusdam mirantibus, non se nescium incredibili-
 lem rem videri prima facie, de hinc latius ingressus exposuit: quum equitatu abunde
 darent, circumueniri omnes Cæsaris copias, esset perfacile. Quod quum pluribus
 verbis explicauisset, Labienus inceperat Pompeij sententiam atq; potentiam laudi-
 bus ad cælum ferens, & Cæsaris imbecillitatem oratione deprimens insolenti. Qui-
 bus dictis, ne quid deesset infania, iurauit se, nisi victorem, nunquam e prælio reuersu-
 rum, cæterosq; ad id iusiurandum verbis incitauit, nec minus exemplo Pompeius
 dictum laudans iurauit similiter, & sic omnes pariter iurauerunt, vt necesse fuerit, mul-
 tos ibi fieri periuros. Ingēti gaudio, tanquā foeliciter rebus gestis, nec minori spe a cōsi-
 lio discesserūt, iuramentū tantī Imperatoris de tam magna re velut arrā victorię tenen-
 tes, digressi autem e cōcilio, non ita multo post, vt diximus, in aciem sunt progressi.
 Quos vbi Cæsar, quum ipse etiā castra mouisset, aduertit in eum locū descēdisse, vbi
 equo Marte certari poterat, substitit, & conuersus ad suos ait: non est modo amplius
 de itinere sed de prælio laborandū, adest ecce nobis occasio, quā semper optauimus, pu-
 gnādi, & finē laboribus imponēdi. Hęc dicens, instruere acies cœpit omni militari ar-
 te, cuius peritissimus erat, suosq; interim admonere, ne se a multitudine hostiū circum-
 ueniri sinerent, omnibus iubens ne sine iussu eius inciperēt, se in tēpore quid agēdum
 sit signo indicaturū. Circumuenire inde acies, & animos verbis accendere, virtutēq;
 insitam excitare cōmemoratione suę erga illos semper optimę ac beneficę voluntatis.
 Inter alia non omisit se modis omnibus pacem quesuisse, & humiliter forte etiā quam
 deceret; nominauit etiā per quos de pace Pompeium & Scipionem interpellasset, atq;
 hęc omnia non metu aliquo sed pietate, vt ciuili sanguini parcere, ne res publica pau-
 corum furoribus in magnas calamitates incideret. Ex aduerso autem quam superbe
 ac impie petitiones suas neglexerunt, telorūq; missione repulerunt, magnam nobili-
 bus animis indignandi materiam præbuisset. Hisq; explicitis obsecrantibusq; militi-
 bus pugne signum dedit. Erat in exercitu Chrastinus quidam, qui priori tempore sub
 Cæsare honesto gradu militauerat, tunc vero non militiae sacramento, quo solutus e-
 rat, sed iure quodam amicitiaē euocatus aderat, vir bellica virtute memorabilis. Hic
 Cæsaris concione intellecta, & signo prælij audito alacri vultu & voce sequimini,
 inquit, me manipulares olim mei, Imperatori nostro, quam debetis operam, exhibe-
 bite, vltimum hoc prælium est, quo peracto ille suam dignitatem, nos nostram recu-
 perabimus libertatē. Dehinc versus in Cæsarem, faciam, inquit, hodie Imperator vn-
 de vel viuo vel mortuo mihi gratias agas. Hęc dicens, primus in hostes impetū fecit,
 eumq; delecti milites circiter centū viginti voluntarie profecuti sunt. Concursumq;
 est in campis Thessaliae, quos Philippicos vocāt, ad Pharsalum oppidum; illum sibi
 locum Romę inuidens fortuna delegerat. De numero vero copiarum longe autores
 dissentiunt, Anni quidem Flori, qui hanc rem breuissima oratione perstrinxit, ver-
 ba sunt hęc: nullo vnquam loco tātum virium Romani populi fortuna vidit, trecen-
 ta & amplius millia bellatorum hinc atq; illinc præter auxilia Regum & Senatus.
 Eutropius vero describit in eo bello fuisse cum Pompeio peditum quadringenta mil-
 lia, milites vero mille & centum, sexcentos videlicet in sinistro cornu, in dextero
 vero quin-

vero quingentos. Cæsar vero habuit peditum non plene trecenta millia, equites vero mille. Huic autem concordat Orosius. Cæsar vero in Commentarijs numerum copiarum non exprimit, sed asserit eodem bello interfuisse mille viginti duas cohortes, ex qua expressione de supradicto numero facilius potest haberi credulitas. Petrarca vero in libro de viris illustribus transit cum assertione Anni Flori. Hic exitus pugne ad Pharsalum fuit.

De morte Pompeij, & bello Alexandrino, & Africano a Cæsare gesto.

Pompeius igitur viso aduerso belli euentu fugiens in Larisam urbem ad Egeum mare in ostio Pœneis amnis onerariam nauē nactus in Asiam transijt, inde in Ciprū, post in Aegyptum venit. Ibiq; mox, ut littus attigit, iussu Ptolemęi Regis Aegyptiorū in gratiā Cæsaris victoris occisus est. Pompeij filij fugerunt. Cetera Pompeiana classis direpta est omnibus, q̄ in ea erāt crudelissime trucidatis, ibiq; & Pompeius Bithynicus occisus est. Lentulus vero vir consularis etiā apud Pelusium interfectus est. Cæsar compositis apud Thessaliā rebus Alexandriā venit: prolatoq; ad se per Ptolemęū ac viso Pompeij capite anuloq; fleuit. Cumq; Ptolemęus in Regiā sedomum recepisset, hortabatur a tutoribus, vt pecuniā omnem acciperet, ac tēpla spoliaret suis ornamentis, & regio thesauros vacuos esse ostenderet, & in odium Cæsaris populum excitaret. Pręterea Achilles Dux Regius imbutus semel Pompeij sanguine, & Cæsaris meditabatur, nā iussus exercitū dimittere, pręerat enim viginti millibus armatorū, non modo spreuit imperiū, verum etiā aciem direxit: in ipso prælio regia classis, quę ad terram adducta fuerat, iubetur incendi ea flamma, pars quoq; bibliothecę Philadelphi proximis ædibus constructa exarsit. Cæsar postea in insulā, vbi pharos est, cepit. Achilles deinde cū Gauinianis militibus venit, ingens vbi pugna commissa est, magnā quidem ibi Cæsarianorum militum multitudo cecidit, omnes etiam interfectores Pompeij interfecti sunt. Cæsar vi insistentiū hostium pressus scapham ascendit, qua mox subsequentiū pondere grauata ac mersa per ducentos passus ad nauem vna manu eleuata, qua chartas tenebat, natando peruenit. Mox nauali certamine inuito magna facilitate classem Regiam depressit, & Alexandriam cepit, petentibusq; Alexandrinis Regem suum reddidit, monitum, vt magis amicitiam Romanam, quam arma experiri studeret, qui tamen ilico, vbi liber fuit, bellū intulit, sed continuo cum toto exercitu suo & ipse deletus est. Nam viginti millia hominum in eo bello cæsa referuntur, duodecimq; millia cum septuaginta longis nauibus dedita, & quingenti ac duo ex victoribus cecidisse dicuntur. Rex vero ipse adolescens scapha exceptus vt fugeret, multis insipientibus mersus ac necatus est, corpusq; eius ad litus euolutū indicio lorice aureę cognitū fuit. Quo peracto Cæsar Alexandrinos omnes desperatione ad deditiōē compulit, regnumq; Aegypti Cleopatraz Regis sorori ob in eam illecebrarum amorem conceptū dedit, inde Syriam peruagatus pharnacem in Ponto vicit. Postea vero quam Romam venit, in Aphricam transiuit, & apud Tarsum cum Iuba & Scipione pugnavit, maximamque ibi hominum multitudinem interfecit, castraque vtriusque dirupit, ac sexaginta elephantos cepit. Cato sese apud Vticam occidit: Iuba Rex percussori iugulum dato precio præbuit: Petreius eodem se gladio perfodit: Scipio in nauī, qua ad Hispaniam fugere contendens

vento coactus in Africam redierat, semetipsum iugulauit, in eadem nauī etiam Titus Torquatus occisus est. Inde quatuor triumphis urbem ingressus, disposito recuperatoque reipublice statu continuo in Hispanias contra Pompeianos Pompeij filios profectus est.

Cæsar iterum in Hispania venit ad prosequendum Pompeij filios.

Am igitur quarto Cæsar intrat Hispanias persecuturus ultimo Pompeij filios. Hæc enim, quæ ad Hispaniam non pertinerent, cursim pertingimus, ut, Hispaniæ gesta quo ordine constarent, facile quisque intelligeret. Nunc vero paululum digressi ad nostrum Hispaniæ propositum reuertamur. Decimo igitur septimo die post quæ ab urbe egressus fuerat, ut ait Orosius, Saguntum Hispaniæ, nunc Muriuetus, peruenit, & inde septimo die terrestri itinere videlicet, xxiiij. die, post quæ ab urbe discessit, ut refert Petrarca libro de viris illustribus, Cordubam urbem vltioris Hispaniæ attigit. Duo enim superfuerant filij Pompeij Gneus & Sextus., Sextus perantea in Hispaniam se receperat post patris mortem, Gneus vero, quum Cæsar bellum Africanum ageret, pulsus ab oppido Sturro in littoribus Africanis per Baleares insulas in Hispaniam peruenit. Sextus Cordubam cum presidio tenebat, Gneus vero circuibat prouinciam, & quarundam ciuitatum amicitiam petebat a patre receptis beneficijs, quarundam vero amicorum beneuolentia, aliarum precibus, cæteras vero etiam bello & armis tentabat. Interea Gneus nullum oppidum inter Hispalum Cremonamque quondam opulentissimam urbem oppugnare statuit. Oppidani quidem Hullæ portas Gneo Pompeio clauserunt, intellecto enim Cæsaris aduentu duos ab oppido nuncios per media hostium castra miserunt, nunciantes Cæsari, nisi citissime occurreret, oppidum in manus Gnei Pompeij esse venturum. Cæsar, audiens urbem Hullam tam bene de ipso meritam, sexdecim cohortes totidemque equites ad illorum auxilia nocte secundaque vigilia milit, illisque præfecit hominem eiusdem patriæ doctum rei militaris & practicum L. Viminium Pæiecum. Qui quum venissent ad Gnei Pompeij præsidia, quæ tempestate aduersa ac vento afflictarentur, adeo, ut vis proximis conspicerent, maximam exinde opportunitatem assecuti sunt. Nam quum videri non possent, per media hostium castra bini emittuntur equites, qui, simulantes esse de Pompeianis, ad oppidi portas venerunt, & signo dato tam ipsi quam equites & pedites sunt recepti. Inde rebus dispositis in Pompeianos obsessores eruperunt, plurimaque illis tanquam inscijs damna intulerunt. Cæsar igitur missis ad Hullam præsidio, ut Gneum Pompeium ab obsidine auerteret, Cordubam, quæ principalis tunc urbs erat illius regionis, concessit.

Bellum ad Cordubam a Cæsare secundo gestum.

CÆSAR, ut diximus, ut Gneum Pompeium ab Hullæ obsidione deduceret, Cordubam venit: venerant enim ad eum perantea legati a Corduba promittentes urbis deditioem. Sextus vero Pompeius frater Gnei in ea se continebat. Præmisit igitur Cæsar nonnullos loricatedos viros fortes cum parte equitatus, qui quum ante conspectum urbis se contulissent, ab oppidanis & ciuibus deprehensi

sum est, Cæsarem proximum esse. Propterea erupit magna vrbs multitudo ad excitandum prælio loricanos. Ipsi autem loricati ab equis descendentes magnum ibi prælium commiserunt, superuenienteque equitatu Cæsaris, qui latebat in insidijs, maxima multitudo erumpentium cessit, & capti sunt, ita quod pauci in urbem redierunt. Qua ex re timore commotus Sextus Pompeius literas misit ad fratrem Gneum, ut celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse venisset. Itaque Gneus Pompeius Hulla vrbe capta litteris fratris excitatus cum copijs Cordubam venit. Est autem Corduba sita ad flumen Bætum Guadalchaur moderna lingua vocitatum, estque posita vrbs ad Occidentem ad Lusitaniæ partem. Ad eam itaque partem Cæsar castra posuerat, inde ad Bætum amnem pontem instituit, quo in Bæticam transiret, per eumque traiecit exercitum. Vrbs vero pontem habebat, quo transitur in Bæticam. Pompeius igitur quum venisset, castra posuit contra urbem, & Cæsar Lusitaniam versus, qui, ut comitatum ab vrbe prohiberet, pontem vrbs interciderere conatus est. Quod quum fuisset prospectum a Pompeio, ad pontem concursus est, ibique diuersis prælijs pugnatum: quod ut expeditius fieret, Gneus Pompeius intra urbem se recepit. Per hos igitur dies pedites duo a Cæsarianis capti sunt, qui se seruos dicerent. Illis autem non licuit Cæsarem suam seruare consuetudinem, antequam enim ad Cæsarem ducerentur, quod ex Cæsariano exercitu transfugissent, a militibus interfecti sunt; & tabelliones capti, qui ad Pompeium Cordubam mittebantur, & præcis ilico manibus sunt remissi. Similiter speculator Pompeianus captus, atque occisus est. Creditur enim milites hoc fecisse tanquam iratos bello, & cognito Imperatoris sui more, qui in hos semper consuevit esse clemens hoc remedij genus excogitasse, ne quis faciem eius videret, ut sic nullus euaderet. Multis igitur, & magnis insulubus utrinque decertatum est in ea obsidione. Quumque die quodam ferro & flammis solito etiam grauius pugnaretur, ciues ira in furorem versa in hospites, qui securi secum iure veteris hospicij morabantur, inspectante Cæsaris exercitu iugulatos e muris præcipitauerunt. Qua re audita ex gemitu morientium vnus, quidam, qui ad muri custodiam stabat in cuniculo, scilicet ad murum perfodiendum, exclamauit: Tetrum scelus, & immane flagitium, nullaque excusandum barbarie commisistis absque vlla causa, nihil enim mali merebantur, quia nihil mali fecerant, qui ad vos vestraque aras, ac focos infausta fiducia se contulerant: ius hospicij sanctum gentibus soli vos spreuistis, atque utinam spreuisse sufficeret, inhumano illud scelere violastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit, quorum verecundia repressi ciues ab hostium caedibus se continuerunt. Sic interdum vnus boni viri inter multos malos valuit oratio. Ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. Die proximo Tullius quidam cum Catone Lusitano quodam legatus ex oppido ad Cæsarem venit. Huius prima pars orationis fuit optare, ut suus potius fuisset, quam Pompeij miles, suamque constantiam in Cæsaris potius felicitate, quam in Pompeij miseria præstitisset. Finis autem fuit, se a Pompeio desertos, victos a Cæsare, seque & urbem dedere, atque orare, ut clementiam, quam victis gentibus præbuisset, suis ciuibus non negaret. Multa præter hæc loquutus est, quæ, ut refert Petrarca libro de viris illustribus, librariorum culpa confusa vix intelligi possunt. Vnum tamen hoc intelligi, quod multis vltro citroque dictis tunc vrbs deditio non est facta. Sequenti tempore duo Lusitani fratres, qui a Pompeio ad Cæsarem transfugerant, nūciarunt

Gneum Pompeium contionem habuisse: quoniam vrbi subsidium ferre non posset, qui ex Pōpeianis essent, nocte se deducerent mare versus vrbe relicta, quod vbi quisdam respondisset expedire potius, vt ad dimicandum descenderent, quā fugę signum ostenderent, eum Pompeus iussit occidi, secundū Petrarcam. Quauquā Anneus Cirtius & Iulius Celsus, qui Commentaria Cæsaris de vltimo Hispano bello alter composuit, & alter emendauit, de hoc nullā faciant mentionē. Pugnatum est itaq; pro his nunciatis ad murū acriter, donec turres ligneę Cæsaris altera vi telorū corruit, altera vero igne incensa est. Sequenti vero die quedā materfamilias demuro se deposuit, & transfugit ad Cæsarem. Hoc præterea tēpore tabellę de muro sunt deiectę, in quibus inuentum est scriptū; Lucius Mutius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniā a Gneo Pompeio sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute & cōstantia me tibi præstabo. Eodem tēpore iſdem legati ex vrbe, qui ante exierant, Cæsarem adierunt: si sibi vitam concederet, sese in sequenti luce urbem esse duros: quibus respondit, se Cæsarem esse, fidemq; præstiturum. Ita ante diem vndecimā Calend. Martij Cæsar urbem obtinuit, & Imperator est salutatus. Quod vbi Pompeius ex profugis scisset, castra mouit, Vcubimq; oppidum peruenit, quod quidam Vbedam, alij vero Baesam arbitrantur: illucq; cū peruenisset, conuocatis, quos in oppido fidos habuerat, seu arbitrabatur, imperauit discerni, qui sibi, qui Cæsari fauerent. Quæ res quum sibi relata esset, & distincti essent, quali foret scelus maximū amasse Cæsarem, septuaginta quatuor icſtu securis occidit, reliquos intra oppidum inclusit, ex quibus centum & viginti elusis custodijs ad Cæsarem transfugerunt. Multaq; per hos dies a Pompeio eiusq; militibus crudeliter gesta sunt. Per hos etiam dies multa bella & prælia gesta sunt ad oppidum Theugam, Grimumq; , ac alia oppida, quæ Pompeius, cum retinere non posset, incendit, & hodie non extant, de quibus late differunt Anneus Cirtius & Iulius Celsus in explicatione Commentariorum de Cæsaris vltimo bello Hispano. Pompeius igitur cum amicis magnanimitatem suam & metum Cæsaris dissimulabat. Inuentę autem sunt literę eius, continentes Cæsarem non audere copias in campum educere, suis tyronibus deficientem, qui si copiam equis in locis aliquando faceret, se rem omni opinione celerius confecturum, idq; se expectare. Ibat interea Hispanias ambiēdo, & vt ipse dicebat, ciuitates suarum partium conseruando. Itaq; Hispalum venit, contraq; urbem in Oliueto castra posuit, indeq; alias atq; alias adiit, ad extremum Mundam venit, quam tutissimum belli locum delegerat, & quam fortuna vltimam priscis cladibus conseruarat, ibiq; Pompeius substitit.

De bello Cæsaris ad Mundam gesto contra Gneum Pompeium.

PER VENIT ergo Pompeius ad Mundam urbem. Fuit autem Munda ciuitas, quæ a nostris Coimbrium appellatur, in regno & regione, quæ nunc Portugallia dicitur, ab antiquis Gallatia. Ad eam itaq; urbem Cæsar applicuit, castraq; castris Pompeij adiunxit. Erat autem locus vbi Pompeius castra posuerat altus, difficilis, atq; præruptus, ne inuaderetur a Cæsarianis. In medio vero duorum castrorum planities erat pro parte Pompeij paludosa, voraginosa, atq; difficilis, & per eam aditus habebatur ad castra Pompeij. Interim Pompeius Fausto scripsit, qui se intra urbem continebat, cui significabat Cæsarem non audere exercitum ad plana deducere, neq; in vallem descendere, eo quod exercitus suus pro magna parte

tyronum esset, quæ literæ miris modis animos oppidanorū attollebant. Dum sic igitur Pompeius alios solaretur, & ingenti, quantū arbitror, solitudine agitatus magna parte noctis instructis staret aciebus, Cæsar, nescio quonam iturus esset, castris egrediebatur. Cui cū status hostium nūciatus esset, constitit, ordinavitq; acie, & inde concursus est magnis hinc & hinc clamoribus, sed maioribus animis, ineffabilibus atq; immensis odijs, pugnatūq; est acriter, atq; pertinaciter. Et quod pene pudendū dixeris humanæ fragilitatis indicium, nusquā Cæsari neq; cū hostibus neq; cū ciuibus aut tam anceps euentus, aut propius extremo periculo res fuit, vsq; adeo, vt, sicut elegatissimi ait Florus, plane videret nescio quid deliberare fortuna. Tāq; hæc fortunę delibatio diuturna fuit, vt, inter moras prælij neutrā in partem declinante victoria quum iam veterana illa militū manus tot probata victorijs, Cæsaris oculis insuetū dedecus, sensim retrocederet, nec quominus palam fugeret, tam virtute quā pudore teneretur, dubitare, quod nunquā ante illum diem fecerat, Cæsar ceperit, atq; diffidere, & solito moestior ante aciem stare. Ita tamen, vt nihil penitus de imperatoria solita virtute remitteret. Immo equo desiliens, & furenti simillimus in aciem primam peditū euolauit, clamans, increpans, obsecrans, atq; exhortans, nec tantum voce, sed oculis, sed manu, & pectore fugam sistens, & fugere incipientes in prælium vi retorquens. Tanta deniq; trepidatio illius Ducis seu Imperatoris fuit, tamq; diu ambiguus pugnæ finis, vt cogitasse de extremis Cæsarem scriptorum plurimi tradiderint, & eo vultu fuisse, quasi iamiam mortem conscire cogitaret. Et quanquam apud eos, qui in prælio fuerunt, nulla penitus huius rei sit mentio, dicunt tamen, & quidam etiā pro comperito asserunt, tam diu hanc rerum ambiguitatē durasse, donec quinque cohortes hostium a Labieno castris laborantibus auxilio directę, mediamq; per aciem properantes fuge speciem portenderunt. O fortuna in omnibus potens, sed in bellis potentissima, siquidem Cæsar siue illas fugere arbitratus, siue credulitatem simulans Ducum sagacissimus, velut in profugas, impetum fecit, animosq; & suis addidit, & hostibus depressit: & hostes fugere, & suos hostes insequi compelleret: & dum Cæsarianos fugere suspicarentur, fugerent ipsi. Ita Labienus Cæsaris desertor & transfuga, & Actius Varus cum triginta millibus hominum ex Pompeianis ceciderunt eo prælio, ac mortui sunt: cecidissentq; longe plures, nisi adeo habuissent propinquū refugium vrbis. Ex victoribus vero Cæsaris ceciderunt ad tria millia, pluresq; tam ex militibus quam ex peditibus fauciati. Itaq; quum Cæsar muris vrbis obsidionem adiuisset, ager flebilis & horrendus ex cadaueribus erat, per quem ad oppugnationem vrbis ascenderetur, in quo telis atq; mucronibus tanquā calce compacti sibi inuicem cohærebant, muriq; officium exhibebant. Visuntur autē adhuc eo in loco sepulchra Labieni & Vari iussu Cæsaris facta, non respicientis ad iniurias ab eis, sed præcipue a Labieno receptas. Gneus quidem Pompeius humero & læuo crure sautio inter medias cædes prælio pulsus excessit. Hunc in lectica, quum nec equo nec vehiculo uti posset, per nemorosas vias penetrantem, atq; fuga humili & occulta in speluncis latentem Cesonius Cæsaris Legatus ad Lauronā oppidū consecutū occidit, & obtruncatū caput ad Cæsarē detulit talibus donis & muneribus minime gaudentē. Hic vero autores dissentiūt, quoniā Anneus Florus, quē secutus est Petrarca in libro de viris illustribus, asserit Gneum Pompeiū Mundeni prælio sautiatū, Iulius vero Celsus, qui Cōmentaria Cæsaris emēdauit, videtur dicere, quod alio loco, & prælio fuerit fauciatus. Vtuncq; fuerit, satis est cum post Mundaæ prælium tali morte occubuisse.

Interea Munda a Cæsare expugnata captaq; est, & magna sanguinis diluione per-
fusa. Sextus itaq; Pompeius frater intermedio tempore Cordubam urbem occupa-
uerat, intraq; eam se continebat. Quumq; confugisset ad eum Phalorius adolescens
cum paucis, Sextoq; nunciasset belli exitum, quicquid pecuniæ, & bonorum habe-
bat, distribuit militibus ac oppidanis, dixitq; se ad Cæsarem pro componenda pace
proficisci, sicq; e Corduba fugiens, vt Petrarca post Anneum Florum refert, in Cel-
tiberiam concessit. Post eosdē dies expugnata est denuo Corduba, q̄ qualiter a Cæsa-
re defecerit, non inuenit̄, magni in ea motus erāt, magnaq; dissensio, parte vnā in Cæ-
sarē, altera in contrariū inclināte. Quūq; esset ad arma cōcursum, vicit pars, q̄ Cæ-
sarem colebat, sibiq; oppidū cesit, de parte vero Pōpeiana viginti duo millia cecideret;
magna siquidē in vrbe ciuilis strages erat. His pactis Cæsar Hispalum venit, ibiq; Ca-
niniū cū præsidio reliquit. Phylo itaq;, qui in ea vrbe defensor fuerat, Pompeianorum
partium acerrimus vir per totā Lusitaniā notissimus, & ad cōparanda auxilia aptissi-
mus in Lusitaniā proficiscit̄, atq; quodā Cecilio Nigō nomine in auxiliū aduocato,
qui magna Lusitanorū manum cōgregauerat, rursus Hispalū de nocte per murū ag-
gredit̄, vigiliasq; iugulauit, Caninius partē vrbis cum præsidio defendit. Inde Cæsar
cum in Gades traiecisset auditis, quæ Hispali gesta essent, iterum Hispalū redijt Cani-
nio & suis præstiturus auxilia. Interim Lusitani, qui intra urbē erant, decreuerūt in ca-
stra Cæsaris eruptionē facere, sed Cæsarianis acriter resistentib; ultra progressi cogita-
runt classē maritimā, quæ intra Bætīm amnē erat, incendere, quod cū incepissent,
a Cæsarianis repressi & intercepti pro maiori parte occisi sunt. Vrbeq; denuo rece-
pta ad res Hispaniæ vltimo disponēdas Cæsar concione aduocata ad Hispanos ver-
ba fecit: se videlicet, cum primū Hispaniā Questor intrasset, eam prouinciā scilicet vl-
teriorē Hispaniā inter omnes alias sibi peculiarē elegisse; inde cum secūdo Prætor ad-
uenisset, multa illis beneficia cōtulisse; inter quæ illud fuit, cum vectigal, quod Metel-
lus illis imposuerat, donari, & eis remitti a Senatu obtinuit. Deinde Cōsul factus, ipsi;
prouincię curā atq; patrociniū assumpsit, multis legibus in Senatu introductis, mul-
tis publicis ac priuatis odijs cōceptis eos defendit, ac iuuat. Eorum omniū beneficio-
rum & commodorū eos fuisse, & esse immemores & ingratos & in se, & in populum
Romanū, & hoc bello & præterito tēpore cognouisse: quodq; ipsi sepius tractassent
eū medio foro capere more barbarorū, eosq; semper odisse pacē, atq; in eadē prouincia
semper haberi maleficia pro beneficijs, eosq; neq; in otio concordēs, neq; in bello vir-
tute præditos vllō tēpore esse potuisse. Quoniā venisset ad eos vt priuatus ac fu-
gatus Gneus adolescēs, ab eisq; receptus esset, illicq; obtulissent fascēs & imperiū, mul-
tisq; occisis ciuib; auxilia ei contra Romanū populū contulissent, prouinciāq; suo
impulsu vastassent. In quo ignorabat, quo freti auxilio sperarēt Romanū populū su-
perare, quoniā si sperarent eo mortuo finē belli, meminisse debuissent Romanū popu-
lum immortalē, ac sibi superesse decē legiones, quæ non modo Hispalēses, & Hispa-
niā domare, sed cælū quoq; euertere sufficientes forent: multaq; alia in hanc sententiā
protulit. Hisq; peractis construxit in regione urbem ex ijs regionalibus, & alijs, qui
eodem in loco considerare voluerunt, qui cum eo militauerant, quam Emeritam a me-
rito ipsorum militum appellauit. Hispalum vero Romanis tam militibus quam
alijs impleuit, & ampliauit, & vt multi referunt Iuliam Romuleam appellauit, ex
qua re vsq; in hunc diem remanet nomen, vt ab ipso Iulio Cæsare Ciuilis moder-
no idiomate, id est, ciuitas Iulia nominetur. Et hic ciuilis belli finis est.